Osman Karatay

İRAN ile TURAN

Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu

KaraM

KaraM Yayınları: 5
Eskiçağ Kitaplığı: 1
Ankara, Mart 2003

Osman Karatay

İRAN ile TURAN
Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu

ISBN 975-6467-04-5

KaraM Araştırma ve Yayıncılık
Adres: 28. Sokak 17-1
06520 Balgat / ANKARA
Tel: 0312 - 284 54 15
E-posta: karam@karamyayincilik.com
Ağ adresi: www.karamyayincilik.com

Kapak
Alper R. İpek
0312 - 287 99 98

Baskı
Onur Matbaacılık Ofset Ltd. Şti
0312 - 287 99 98 / 287 99 86

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Çılgınca bir girişimin sonucu olan 'Hırvat Ulusunun Oluşumu' adlı kitabım 2000 yılı ortalarında piyasaya çıktığında merak ettiğim tek şey böyle bir kitabı kimin satın alacağı idi. Yoksa, içeriğiyle ilgili bir endişem yoktu. Türkiye şartlarında böyle ucube bir konudaki çalışmayı kitap olarak sunmak ise, bu konuyu çalışmaktan daha çılgınca idi.

Ancak iki yıl içinde bu kitabın baskısının tükenmesi çok şaşırtıcı oldu. Gözlemlerimiz, üç bölümden oluşan eserde, Hırvatların kökenindeki Türklüğü inceleyen üçüncü bölüm veya Türk-Slav ilişkilerine yepyeni bir bakış açısı getiren ikinci bölümden ziyade, Avrasya'daki etnik-siyasi ilişkilerin doğasıyla ilgili öne sürdüğümüz bir 'kanun' ile ilgili ilk bölümün ilgi çektiğini gösterdi. Bir derinliği olmayan, sadece Hırvat ulusunun oluşum aşamasında Türk katkısı gibi bir konuyu göreceleleştirmeyi ve Avrasya şartlarında normal bir hadise olarak göstermeyi amaçlayan ilk bölümde, o güne kadar bilinen çok şeyin tersini iddia etmiştik.

Aradan geçen yaklaşık üç yıl, bu ilk bölümdeki savları ayrı bir kitap içinde ve nispeten ayrıntılı şekilde ele almamız gerektiğini ihtar etti. Bu aradaki çalışmalar da gerekli altyapının en azından bir kısmını sağladığı için, İran ile Turan'ın tarihi serüveninin özü ve mizacıyla ilgili bir çalışma için fırsat kollamaya başladım. Böyle bir kitabı yazma isteğimin daha 'Hırvat Ulusunun Oluşumu'nun ilk bölümünü yazarken doğduğunu da itiraf edeyim.

Bu kitap ne İran'ın, ne Turan'ın, ne de İran-Turan mücadelesinin tarihi değildir. Aksine, Avrasya tarihinin meselelerine yeni bir bakış açısıdır. Bunda, merkezde İran-Turan zıtlaşması olduğu için

de kitap öyle bir isim almıştır. Bu yüzden, kitabın ismiyle ilgisi olmayıp, özüyle doğrudan ilgisi olan Slavlarla ilgili son bölümü almak cesaretini gösterdik.

Yazarın bu son bölüm haricinde içerikteki hiçbir konuda uzmanlık iddiası yoktur; yalnızca bilimsel ölçüler ve evrensel mantık kuralları çerçevesinde kendi düşüncelerini ifade etmektedir. Ancak bu, yazarın bu konularda vukufunun olmadığını göstermez ki, buna okuyucu karar verecektir. Burada, tarihin anayasa maddeleri gibi kesinlikte kabul edilen bazı olay, olgu ve süreçlerinin aslında başka türlü olduğu iddia edilmiştir ve haliyle bu arada 'kamuoyu' bilgisine dayananlar için çok şaşırtıcı gelecek iddialar öne sürülmüştür.

Kitabın sonuna eklenen kaynaklar eserin hazırlanması esnasında veya yakın zamanlarda başvurulan eserlerdir. Gerçek kaynakça ise yazarın şu ana kadar okuduğu herşeydir.

Bu kitabın hazırlanması sırasında başta değerli büyüğüm Dr. Yaşar Kalafat olmak üzere, büyük yardımları dokunan Yrd. Doç. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ, değerli araştırmacı Emre Bayır, Eldar Ağabala, Fikret Işık, Bekir Eroğlu, Zihni Türkay ve Kemal Kula beylere teşekkürü borç biliyorum. Daha önce Peter B. Golden'ın tercümesinde olduğu gibi, bu eserin basımında da büyük özveri ve itina gösteren Onur Matbaacılık A.Ş. sahipleri ve çalışanlarına da şükranlarımı sunuyorum.

Osman Karatay

Balgat, 22.02.2003

GİRİŞ

Bugün İran dediğimiz ülke ve kavramı ortaya çıkaranlar (Hint-İran veya Ari ırkının bir kısım İranî kabileleri) buraya bundan 3000 yıl önce kuzeydoğudan, yani Turan'dan gelmelerine rağmen, terk ettikleri coğrafyada meydana gelen bazı etno-politik gelişmeler onları rahatsız etmeye ve vurmaya başlamış, özellikle bu İranîlerin bağımsızlıklarını elde edip kendi kaderleriyle başbaşa kalmalarından sonra Turan cihetinde olup bitenler daha bir anlam ve önem kazanmıştır.

Bunun sonuçları binlerce yıl süren, izdüşümleri yakın çağlarda bile görünen İran-Turan cedelleşmesi olmuştur ve bu cedelleşme bir bakıma dünyanın geniş bir bölümünde tarihin işleyişine dair bir şablon sunmaktadır. Bu şablon kısaca güneydeki yerleşik medeniyetin kuzeydeki barbarlar (ki, genellikle göçebedirler) tarafından sürekli taciz edilmesidir ve Çin, Hindistan, İran, Roma, eski Yunan ve Bizans hep aynı şeyden muzdariptir. Osmanlıların *Moskof* yakınmalarını da buna ekleyebiliriz. Bu şablonda esas olan kimlikler değil, medeniyet merkezli tasvirlerdir ve bu konuda sorun yoktur.

Ancak çağdaş tarihçilik gerek medeni, gereksek 'barbar' kavimlerin kimliklerini sorgulamaya başladığında işler değişmektedir. Tarih bazen öyle açılardan yazılmaktadır ki, bazen ortaya hayali milletler, topluluklar konmakta, bazen de var olan toplulukları hayal etme şansı bile tanınmamaktadır. İran'ın Eski Dünya'nın en ortasında olması ve hemen kuzeyindeki Avrasya bozkırının bir dönem için bütün dünyayı birleştiren, adeta küreselleştiren bir yapı arz etmesi sebebiyle, İran merkezli hadiseler ve kısaca İran tarihi, adeta bütün dünyayı bir şekilde ilgilendiren bir hayali milletler

tarihi haline gelmiştir. Bunu ise özellikle Saka-Sarmat çağı gelişmelerine bakış simgeler.

Tarihteki olayların şöyle veya böyle yorumu bir tarafa, tarihin eylemcilerinin var ile yok arasında gidip geldiği, bütün meselenin neredeyse onlar açısından 'olmak ya da olmamak' noktasına indirgendiği böyle bir tarih yazımının suçunu, bize birinci el kaynak sunmakta cimri davranan Eskiçağ'ın insanlarına yükleyemeyiz. Onlar kendilerine düşeni yapmışlardır? Biz kendimize düşeni yapıyor muyuz? Yapıyorsak, bir kısmını bu kitap boyunca irdelediğimiz mantıksızlıkların kökünde ne vardır?

Yoksa suç, ardı arkası kesilmeyen İran-Turan savaşlarında karşı karşıya bulunan krallardan daha kralcı olarak, daha geniş açılardan bu savaşlara katılan tarihçilerde midir? Peki gerçekler açısından bunların durumu nedir? Bir Turan ordusu karşısında sağ ve sol kanatları çökmüş bir İran hükümdarının hayalinde yeni birlikler kurarak çöken kanatları tahkim etmeye çalışması, hatta Turan atlılarını kendi sağlarında tahayyül etmesi ne kadar ciddi ve gerçekçi ise, bugünkü bir tarihçinin başka bir asıldan olan bir topluluğu keyfi olarak Hint-Avrupalı nitelemesi de o ölçüde ciddidir.

Eğer ortada yeterli kaynak yok ise, olmayan veya yetersiz kaynaklarla böyle bir hükme vardığı için suç tarihçidedir. Eğer kaynak var ve onun şahsi yorum ve tespitleri eldeki veriyi o şekilde görmeye imkan sağlıyorsa, kendisi mazur görülebilir. Eğer kaynak varsa ve açık şekilde başka şeyler söylüyorsa, tarihçinin onu zorlaması ancak hayaline, daha da kötüsü keyfine teslim olması demek olur. Hayal ile bazen ufuklar aralanabilir ama keyif ile hiçbir şekilde bilim yapılamaz.

Medeniyet Ortadoğu kökenlidir ve buna kimse itiraz edememektedir. Burası sadece medeniyetin ilk çıkış yeri değil, bugün din siyaseti anlamında dünyada yüzde 97 oranında etkili olan üç semavi dinin, İslam, Hıristiyanlık ve Museviliğin de çıkış noktasıdır. Ancak bu hem nesnel, hem de öznel gerçek insanları çok fazla

ilgilendirmemektedir. Esas önemli şey, bugünkü insanların kendi atalarının neler yaptığı, daha doğrusu nasıl diğer insanlardan üstün olduklarıdır. Bugün dünyada bilim ve teknik, bilgi ve fikir neredeyse Batılıların tekelindedir. Dolayısıyla onların kendi atalarını sorgulamaları, aynı zamanda bütün dünyanın onların söylediklerini dinlemesi anlamına gelmektedir.

Bugün bir arkeolog için mesela bundan 2000 yıl öncesi için Almanya veya İngiltere ile Afrika ve Avustralya'nın hiçbir farkı yoktur. Çünkü ortada dikili bir taş bile yoktur. Buna karşılık diğer yerlerde aynı dönemde dünyanın belli yerlerinde bugün bile görenleri büyüleyen görkemli yapılar ve muhteşem sanat eserleri vücuda getiriliyordu. Hatta medeniyetten bihaber sanılan Turan bozkırının göçebelerinden kalan nadide eserler Avrupa'nın en büyük müzelerinde itina ile korunmaktaydılar. Bugünün medeni Batılısı geçmişte medeniyetten bu kadar mahrum olabilir miydi? Olamazdı tabii ki, ortada yanlış anlaşılan birşeyler vardı. Bunlar araştırılmalıydı. Barbar göçebelerin bile yüksek bir kültür ve sanatları var iken, Avrupalıların atalarının hiçbir şeyinin olmaması 'tarihin ve insanlığın' gerçeklerine zıttı.

Yunan ve Romalılar Avrupa'nın kan ve medeniyet bakımından ataları idiler, ama onlar herşeylerini nihayetinde Ortadoğu'dan almışlardı. Avrupalıların ırk akrabaları olan Hint ve İranlıların Eskiçağ'da 'yüksek' bir medeniyeti vardı, ama onlar da bu ülkelere sonradan gitmişlerdi ve onlardan önce bu ülkelerde zaten gelişmiş topluluklar yaşıyordu.

Batıdan hiç mi hiç sonuç alınamayınca, medeniyetin İskandinavya veya Litvanya'da başladığı gibi savlara Hint-Avrupa ırkçıları gibi gülüp geçince, Avrupalılar herşeye rağmen Hint-İran dünyasına, özellikle de İran'a sarılmaya başladılar. Ortadoğu'da Hint-Avrupalı ataları arama çalışmaları sonuçsuz kalmıştı ama neden Orta Asya olmasındı? Burada da neticede yüksek kültürler vardı. Hatta göçebeler o kadar kötü müydü? Atı evcilleştirmiş, teşkilatçı-

lığı geliştirmiş, tarihin akışını büyük ölçüde onlar belirlemişlerdi. Göçebelik onların tercih ettiği bir günah değil, sonuçta tabiatın zorlaması idi. Avrasya göçerleri Hint-Avrupalılarla aynı soydan olamaz mıydı? İki binyıl boyunca Yunan ve Latin dünyasının barbarlıklarını anlata anlata bitiremediği İskitler (Sakalar), aslında İranî bir topluluk değil miydi? İranî demek bir şekilde Avrupalı demek değil miydi?

Böylece bir furya başladı. Hint-Avrupa ırkının 'şimdiki gibi' tarihte de hem üstün, hem de medeni olduğu çevre keşfedilmişti. Altaylar da dahil bütün Orta Asya, bütün kültür malzemeleriyle birlikte onlara verildi. Türkler için bir yurt aramak gerektiğinde ise Sibirya'nın kuzeydoğusunda bir yerler uygun görüldü ve Türklerin bununla yetinmesi gerektiği, fazlasını zaten hak etmediği öğütlendi. Orta Asya'daki kültürler MÖ 2500'e kadar rahat izlendiği için, artık Ortadoğu'ya gerek de kalmıyordu. Burada medeniyet bağımsız gelişmişti, çünkü sahipleri en baştan medeni ve üstün olan Hint-Avrupalılardı.

Bunun böyle olmadığına, bu fikirlerin tutunacak tarafı olmadığına, dahası tarihte Hint-Avrupalıların üstün olduğu iddiasında kullanılacak en ufak bir ipucu bulunmadığına dair, bu kitapta hayli bahis vardır, ancak bu konu dünya tarihinin en azından yarısını teşkil eder ve böyle bir kitapçıkta özüne temas etmek dahi zordur. Biz sadece belli mantık hatalarını öne çıkardık ve yerine kendi savlarımızı sunduk.

Hint-Avrupacılığın bilimsel değil siyasi bir duruş olduğu açıktır ve sonuç itibariyle Hitler'in Nazizm'ine kadar bir dizi ırkçı gelişmenin yolunu açmıştır. Çok düşündürücü olan şey ise, bırakın ırkçılığı, güya milliyetçiliği bile reddeden ve ezilmesi gereken bir düşman olarak gören komünizmde, Sovyetler Birliği'nde Rus biliminin Hint-Avrupacılık yarışında bayrağı kimseye bırakmamasıdır. Hatta batıdaki pekçok yanlış ve önyargılı fikrin kaynağında da Sovyet dönemi Rus bilimi vardır. Bunun aynısını, bugün İslam

adını kullanarak kendi propagandasını yapan, ama içten içe Fars ırkçısı bir yönetim sergileyen İran'da görmekteyiz.

Geniş manada olduğu gibi, dar manada da Hint-Avrupacılık bir tatmin yoludur. Kendilerinin kaydadeğer bir milli tarihleri olmayan Hint-Avrupa dilli küçük topluluklardan (Çek, Sloven, Hırvat, Oset, vs.) çıkan bilim adamları, tarih öncesine uzanarak özledikleri atayı orada bulmaktadırlar. Bilimin sınırlarını en fazla zorlayanlar da bu uluslardan çıkan bilginlerdir.

Bu kitap kesinlikle İran-Turan bölgesinin bir Eskiçağ tarihi değildir. Olaydizimsel (chronologique) tarih yazmayı sevmeyen müelliften de bu beklenemezdi. Burada genel olarak Avrasya ön ve eski tarihinin bazı sorunlarına temas edilmiş, bazı savlar irdelenmiş ve bazı yeni öneriler getirilmiştir. Burada söylenenlerin büsbütün yeni olmasına imkan yoktur, ancak çok sayıda yeni fikri de ilk kez burada sunmaktadır.

Kitabın ilk üç bölümü hem dünya tarihinin akış mecrasını, hem de ele aldığımız bölgeyi kısa ve öz olarak resmetmeyi amaçlıyor ki, buradaki manzara üzerine daha sonraki bölümler birer ayrıntı olarak oturacaktır. 3. Bölüm'de belirttiğimiz gibi, Avrasya eski tarihinin iki temel meselesi vardır: Türklerin ve Hint-Avrupalıların asıl yurtları ile yayılma yolları ve alanları. Bizce bunlardan birisini tespit ettikten sonra diğerinin yerini belirlemek daha kolaylaşmaktadır. Daha derli toplu duran Türklüğün zuhurunun bu bakımdan daha kolay incelenebileceği düşüncesiyle önce ona değindik.

Şahsi olarak, doğduğumuz günden bu yana bize bahsedilen Altaylardaki Türk anayurdu fikrine hiçbir zaman ısınamadığımı itiraf edeyim. Türk anayurdu en azından Hazar'ın doğu sahillerinde olmalıydı. 2000 yılında çıkan bir kitabımda ise artık Hazar'ın batısındaki bir Türk yurdundan bahsederken hiçbir korku duymadım. Şimdi ise bu kanaatim pekişmiş olarak Kuzey Irak ile Güney Azerbaycan'daki bir ata yurttan bahsediyorum. Yalnız, diğer araştırmacıların aksine, Türk ile Türk'ün atasını birbirinden ayırıyorum.

Bir bölümde genel olarak Hint-Avrupalıları, özelde de onların doğu kolu olan Hint-İranlıları, bu küçük kitabın elverdiği ölçüde bir ayrıntıyla inceliyorum. Bu konuda hem fazla bir Türkçe metnin bulunmaması, hem de sunulan görüşlerin genel kabullerden farklılığı açısından bu kitaptaki *Ariana* bahislerinin önemli olduğu düşüncesindeyim.

Hayali milletler kurma sevdasından en fazla etkilenen Sakalara bir bölüm ayırdık ve onların dünyasını bir başka gözle inceledik. Bunun da ardından, tarihi İran-Turan mücadelesinin karakterini betimlemeye çalıştık. Bu iki bölümü birleştiren nokta ise, toplu halde bizim öne sürdüğümüz bir sav olarak, İslam ordularınca yenildikten sonra adeta tarihten silinen İran'ın, birkaç yüzyıl sonraki diriliş döneminde oluşturduğu mazideki Altın Çağ'a dair hülyalarında, kendi düşmanlarına ait olan maziyi kendisine mal ederek, kendi çapında görkemli bir tarihe kavuştuğunu söylüyoruz.

Burada, Eskiçağ'dan bahsederken, millet / ulus kelimesinin kullanımı eleştirilebilir. Milletin tamamen yeni bir olgu olduğu, Fransız ihtilalinin ardından meydana geldiği gibi fikirleri kökünden reddettiğim için, kendimce bu konuda hiçbir sakınca görmüyorum.

Kitapta son bölüm olarak Türklerle Slavların en eski ilişkileri incelenmektedir ki, bence bu konu İran-Turan etno-politik tarihinin önemli bölümlerinden biridir ve Türklerle Hint-Avrupalıların tarihi ilişkilerinin çerçevesinin özü Türk-Slav ilişkilerinde görünmektedir. Bundan hareketle genele gitmek daha kolay olmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda amacımız da Latin, German, Hint ve İran dünyaları için bu ilişki şablonunu tek tek uygulamak olacaktır.

1. BÖLÜM

MEDENİYETİN KISA TARİHİ

Başkasının boyunduruğu altına girmiş olan bir topluluğun eksilmesi ve çöküşü, o toplum yok olup silininceye kadar durmaz. Fars milletini ele alarak düşün bu konuda: Düşün ki, bu topluluktan olanlar çoklukları nedeniyle bir zamanlar dünyayı doldurmuşlardı.

İbni Haldun

Eskiçağ'da dünyayı kabaca üçe ayırmak mümkündür: Ortadoğu, Doğu ve Avrupa. Bunların her birinde hem yerel dinamiklerle tarih yapılmış, hem de birbiriyle değişik şekillerdeki ilişkileşim sayesinde tarihin meşhur malzemeleri ortaya çıkmıştır.

Avrupa için yerel dinamiklerden bahsetmeye imkan yok. Zaten Eskiçağ'da Avrupa'nın öneminden bahsetmeye de imkan yok. Burası ancak Ortadoğu ve Doğu ile etkileşim ve ilişkileşimi ölçüsünde önem kazanmıştır. Doğu'dan yapılan ithalatın özünü göçebe milletlerin Asya'dan Avrupa'ya geçişi oluşturur. Öncülleri kesinlikle var olmakla birlikte, bu konuda İskit (Saka) ve Sarmat üst-topluluklarını biliyoruz. Ortadoğu ile etkileşim ise kısaca medeniyetin batıya doğru göçünün hikayesidir. Burada medeniyet kelimesini biraz da "tarihin ağırlık noktası" ile eşanlamlı kullanıyoruz. Bu şekilde, Sümer ülkesinde başlayan yolculuk İtalya'da bitmiş, oradan kendi çapında bir küreselleşme dalgası başlamıştır. Önce bunu açıklayalım.

İlk medeniyetler verimli ve iklimi müsait büyük ırmak havzalarında palazlanmıştır, ancak bunlardan (Çin ve Hint) hiçbiri Ön Asya medeniyet(ler)i ile boy ölçüşemez. Mezopotamya merkezli olup, kabaca Aras ve Nil nehirleri arasını örten bu bölge, sadece günümüz dünyasının hakim uygarlık unsurları olan üç tektanrılı dinin çıktığı yer olarak değil, ilerlemedeki öncülüğü ile de diğerlerine büyük fark atmıştır. Hatta Hint uygarlığı İran üzerinden alınan Ortadoğu kültürünün etkisinde gelişmiş, Çin de onu takip etmiştir.

Ancak Hindistan ve Çin'in jeopolitik konumları (derkenar oluşları) buralarda gelişen medeniyetleri yerel halde, belki kültür seviyesinde bırakmış, bir başka diyişle, bu ülkeler daha sonraki küresel gelişmeleri ciddi manada etkileyecek derecede kültür ve medeniyet ihraç edememişlerdir. Asıl sonuç getiren ihraç, Ortadoğu etkisinin batıya doğru kayışı ile gerçekleşmiştir.

Mezopotamya'dan Anadolu'ya atlayan medeniyetin batıya göçü Hititler ile başlamıştır. İlginç olan, yine bir süre ırmak boylarının takip edilmesidir. Kızılırmak boyundaki Hititleri Sakarya havzasındaki Frigler, onları da Gediz-Menderes havzasındaki Lidler takip etmiştir. Karayolunu kullanarak Anadolu'yu geçen ve Adalar üzerinden bugünkü Yunanistan'a atlayan medeniyet, bu son dönemde deniz yolunu da kullanmaya başlamış, hem Yunanlar, hem de Fenikeliler vasıtasıyla Batı Akdeniz kıyılarına tohumlar saçılmıştır.

ESKİÇAĞ'DA KÜRESELLEŞME

Roma, hemen tamamen Etrüsk ve ardından Yunan kültürünün şemsiyesi altında gelişmiştir ve bu Zeus Pater-Jüpiter ilişkisinden çok ötededir. Roma-Kartaca mücadelesi ise bir bakıma kara ve deniz yolunu kullanan medeniyetin iki kolunun mücadelesidir ve kazanan kara yolunu kullanan kol olmuştur.

Batıya yolculuğunda medeniyet uzun bir süre gidecek yol bulamayınca, kendi içinde yeni ve farklı bir gelişme yaşamış, daha

öncekilerin tüm mirasını kullanan ve jeopolitik olarak dokunulmaz bir noktada bulunan en son birim, Roma, geri dönerek köklerinin geldiği noktaya kadar her yeri kendi yönetiminde birleştirmiştir. Sadece Mısır, Suriye ve Anadolu'nun değil, Mezopotamya'nın da Roma idaresine girdiğini hatırlayalım.

Bu, aslında bir medeniyet olan, ancak ilerledikçe birbirinden farklı parçalar (kültürler) üreten insanlığın Ortadoğu kökenli yükselişinin, ortak bir siyasi çatı altında bütünleşerek yeniden fiilen medeniyet haline gelmesidir. Buna Akdeniz medeniyeti dendiği gibi, kısaca medeniyet de denebilir.

Bu bütünleşmenin en büyük eksiği olan inanç konusunu ise bir süre sonra gelen ve yine Ortadoğu kökenli olan Hıristiyanlık halletmiştir. Şüphesiz bir Roma gölü ('Mare Nostrum') haline gelen Akdeniz bölgesi tamamen Hıristiyanlaşmamış, Yahudiliğin yanında pek çok bölgesel eski inanç varlığını korumuştur. Ancak olay, Akdeniz kültürlerinin Roma'nın nezaret ettiği potaya bir şeyler koyup bir şeyler de alarak ortak değerlerini artırmaları neticesinde medeniyet veya yeni bir medeniyetin ortaya çıkması ve bu sürecin bölgeselleşmesidir.

Bu bölgeselleşmeyi çağın şartları içinde küreselleşme olarak görmek yerindedir. Bu küreselleşmede merkezde Roma gücü / emperyalizmi vardır, ancak değerler bütün bütün Roma'nın malı değildir. Ve bu gelişme tarihte bir defa olmamıştır. Aşağıda görüleceği üzere, içinde bulunduğumuz zaman, Roma merkezli küreselleşmenin aynına yakın bir benzerinin ikinci defa tekrarına sahne olmaktadır.

Medeniyet, coğrafi açıdan da sürekli olarak ilerleme ve açılma ihtiyacı duyar. Bunu yapamadığı zaman kendi içinde dönmeye, debelenmeye başlar. Çin ve Hint medeniyetleri, veya medeniyetin bu iki yerde yerleşen kolu bu kaderi yaşayagelmiştir. Batıda Cebelitarık boğazında Eski Dünya bittiğinde yaşanan da bu idi. Çıkmaza giren ve atılımda bulunamayan medeniyet, siyasi açından da zemi-

nini yitirmiş, sonunda barbarlara teslim olmuştur. Avrupa'nın Ortaçağ'ı bu dönemi simgeler.

Ancak bu siyasi teslimiyet, Geç Roma dönemi için Akdeniz çevresinin uygarlık harcını oluşturan Hıristiyanlığın, veya artık Roma'da yerleşen Kilise'nin teslimiyeti demek olmamıştır. Avrupa'nın kuzeyine doğru yayılan bu din, bir bakıma medeniyetin gelecekteki atılımı için zemin hazırlamıştır.

DOĞUYA AÇILMA VE 'ŞARK MEDENİYETİ'

Akdeniz'de bütünleşen medeniyetin doğuya (tekrar) gidişini ise güçlü İran kültürü engellemiştir. Bu, İran'ın tüm zamanlara ait stratejisi olmuştur. Doğu ile batı arasında köprü değil, köprünün üzerindeki Deli Dumrul olmayı yeğlemiş, dünyanın iki yarısı arasındaki bütün ilişkiyi kendi denetiminde tutmak istemiştir. Bu ise nihayet kendi sonunu getirmiş, önce Göktürkler Bizans ile işbirliği yaparak İran'ı iyice hırpalamışlar, ardından İslam üç darbede onu yere sermiştir. Böylece İran-Atlantik arasında kalan Ortadoğu-Akdeniz medeniyetinin doğuya girişi İslam sayesinde olmuştur.

İslam yepyeni ve farklı bir dindir, ancak önceki ilahi dinlerin devamı ve mirasçısı olduğunu anlamak için ilke ve özelliklerini incelemeye gerek yoktur. Kendi kaynakları bunu açıkça ifade etmektedir, ama esas olarak eski dinlerin yenileyicisidir. Müslümanlar hem Hz. Musa, hem de Hz. İsa'ya inanırlar. İslam'ın büsbütün yeni bir dünya kurduğu doğrudur ve bu dünya aynı zamanda yeni bir medeniyettir. Buna 'Şark Medeniyeti' diyoruz.

Daha doğru olan tespit ise onun Ortadoğu'nun yeni bir atılımı olmasıdır. İslam, Hıristiyanlığa göre daha dinamik ve keskin hareket etmiştir. Her şeyden önce, aşılamayan İran'ı aşmayı başarmış, eski dünyanın en yaygın dini haline gelmiştir. Onu ancak doğal coğrafi hudutlar (Atlantik, Sahra, Sibirya önleri) ve üç eski ve yerleşik medeniyet (Hıristiyan Batı, Hint ve Çin), o da bir derece, durdurabilmiştir.

Akdeniz'i büyük ölçüde kaybeden Hıristiyanlık coğrafi olarak Avrupa'ya kapanmış, böylece onun şekillendirdiği çerçeve artık sadece Avrupa medeniyeti haline gelmiştir. Hıristiyanlığın daha önce Akdeniz coğrafyasında yaptığı bütünleştirmeyi, İslam Altaylardan Atlantik'e kadar daha geniş bir alanda ve daha oturmuş olarak gerçekleştirmiş, hatta Hint ve Çin medeniyetlerinin arasından geçerek Güneydoğu Asya'ya yerleşmiştir.

Ancak, atılım için hem sınırların, hem de dinamizmin tükenmesiyle İslam da, bir medeniyet olarak, daha önce Hıristiyanlığın düştüğü duruma düşmüştür. Mahpus durumları sebebiyle Çin ve Hint medeniyetlerini nazara almazsak, Eski Dünya'yı aralarında paylaşan ve aynı kökten türeyen iki medeniyet haline gelen İslam ve Hıristiyanlık, kendi aralarında yarışmaya başlamışlardır. Bu yarışta kazanan, atılım için yeni bir saha bulan taraf olacaktı.

Münferit Müslüman gurupların çok daha önceleri Atlantik'i geçip karşı kıyıya ulaştığı, hatta Christoph Colombus'un rehberinin bir Müslüman olduğu bilinmekte ise de, bir medeniyet çevresi olarak, yakınlığının ve uzun süredir birikip artık kendi kendisini rahatsız eden enerjisinin de yardımıyla Amerika'yı keşfeden taraf Hıristiyanlık olmuştur. Ancak bundan önce, bu noktaya gelinceye kadar, en son Roma'da bıraktığımız medeniyetin batıya hareketinin başka merhaleleri vardır.

AVRUPA'NIN AĞIRLIK KAZANMASI

Uzun süre batı noktası olarak İtalya'yı üs edinen ve İspanya ve Galya'yı (Fransa) taşra olarak gören medeniyet(in batı kolu), Hıristiyanlığın daha önce zemin hazırlaması ve İslam'ın da itmesiyle batıya göçünü sürdürmüş ve Fransa'ya taşınmıştır. Bu dönem Batı medeniyetinin medeni özellikleri itibariyle içine kapandığı ve bir atalet ve fetret hali yaşadığı dönem, yani Ortaçağ'dır.

Fransalı yılların önemi, Roma'dan sonra sarsılan medeniyetin siyasi kimliğinin yeniden belirlenmiş olmasından ileri gelir. Fran-

sa, her şeyin yıkıldığı bir dönemde tek başına ayakta kalan ve şahsında Avrupa'nın devamını sağlayan güç olmuştur. Bugünkü Avrupa'nın temelinde en az Yunan ve Roma kadar Fransa da vardır.

Rus, Leh ve Macarların Hıristiyanlaştığı ve Bizans'ın ileri karakol olarak İslam ilerlemesini durdurduğu, daha da önemlisi psikolojik olarak Binyıl (= kıyamet) sendromunun aşıldığı ilk binyılın sonundan itibaren, Batı gerçekten bir medeniyet çevresi haline gelmeye başlamıştır. Fransa'nın siyasi tekelinin kalktığı bu dönemde, askeri atılımları İslam dünyasından alınan bilim ve sanatın temelini oluşturduğu kültürel gelişmeler izlemiştir. Mezopotamya'dan itibaren bütün konakladığı yerlerde, medeniyetin parlamaya başladığı zamanlar, aynı zamanda batıya hareket için hazırlık zamanı olmuştur. Avrupa bu dönemi ikinci binyılın ortasına doğru yaşamıştır.

Medeniyetin yayılmasında din, hareketinde siyasi güç belirleyicidir. Batı medeniyetini şahsında bihakkın temsil etse de, konumu icabı Avrupa'nın ve tüm Avrupa sorunlarının içinde olan Fransa ilk anda bunu yapacak durumda olmamıştır.

Geriye iki aday kalıyordu: 'Reconquesta'yı yeni tamamlayan İspanya (ve Portekiz) ve kıtadan kopukluğu sayesinde dokunulmazlığın yararlarını gören ve her bakımdan kendini geliştiren İngiltere. İspanya'nın kültürel olarak 15. ve 16. yy'da İngiltere'nin çok önünde olduğu açıktır. Her şeyden önce İslam dünyasının bütün bilgi birikimini Endülüs sayesinde birinci elden miraslanmıştı.

Avrupa'nın kuzey ve güney sahillerindeki şehirler ticaret ile zenginleşirken, İspanya bundan mahrum kalmış; bunun yerine paraya daha kısa bir yoldan ulaşmayı düşünerek, aklını yakından tanıdığı İslam kaynaklarının bahsettiği doğunun zenginliğine takmıştır. Amerika'yı İspanyollar bulmuştur ve kısa sürede umduklarından daha kolay ve çok bir servet edinmişlerdir.

Ancak 20. yy'da olduğu gibi, o dönemde de istikrarlı bir iç ve dış siyaset tutturamadıkları için bu servet kısa sürede heba olmuş, Endülüs'ün bilgisi gibi, Amerika'nın altınını da verimli şekilde kullanamamışlardır. Bunun en büyük sebebi Avrupa işlerinin çok fazla içinde olmaları, özellikle de, bir taraftan yeni bir dünyanın kapılarını çalarken, bir taraftan da gözlerinin daima kendilerini hırpalayan Türklerin üzerinde olması idi. Medeniyetin Atlantik'i geçişinde İspanya'nın katkısı iki aşamadan ilkini, dinin yayılışını gerçekleştirmiş olmasıdır. İspanyol istilaları şüphesiz sonuçta bir Latin / Hıristiyan Amerika üretmeyi başarmıştır. Ancak bir bünye olarak medeniyetin Atlantik'i geçişi Britanya üzerinden olmuştur.

İngiltere'nin yükselişi ve Avrupa ve dünya siyasi tarihinde yerini alışı göreceli olarak çok geç bir tarihe rastlar. Yaklaşık beş yüzer yıl ara ile Kelt / Galat, Roma, Anglo-Sakson ve Viking istilalarına uğrayan ada, bu sonuncu istiladan beş yüzyıl sonra artık güçlü ve yerleşmiş bir ulus-devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi güç hanesine yazabileceği medeniyetin bütün mirasını almış ve geliştirmiş, artık dünya devleti olarak sahneye doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu süreçte İspanya ve Fransa gibi hırpalanmamış, kendisine kazanç getirmeyen Avrupa işleri ile yorulmamış, özellikle de Türk korkusu yaşamamıştır. Ayrıca İspanya ve Portekiz'i izleyerek, onların bütün tecrübelerine ortak olmuştur.

İngiltere'nin siyasi yükselişine başat gelişme, vahşi Anglo-Sakson toplumu üzerine kurulu barbar Viking krallığının topraklarında, Batı medeniyetinin bugün Anglo-Sakson kültürü dediğimiz boyutunun gelişmesi idi. Eskiçağ'da İtalya'ya medeniyetin ancak Yunanistan'da uzun süre işlendikten sonra girmesi gibi, Yeniçağ'da da medeniyet, Britanya'da yaptığı hazırlıklardan sonra Amerika'ya atlamak için kendini hazır hissetmiştir.

BUGÜNKÜ KÜRESELLEŞME

Bugün, doğası icabı sürekli hamle yapması gereken medeniyet için, ABD'nin ötesinde gidecek yer kalmamıştır. Batı medeniyetinin ABD kolu veya kısaca Amerikan kültürü, bir dönem Roma'nın yaptığı gibi, bu devletin küresel büyük güç olmasının yardımıyla geri dönmüş, hem siyaset, hem de kültür olarak etki alanını genişletmeye başlamıştır. Bu süreçte küreselleşme rüzgarını arkasına almıştır. Amerika büyümekte ve yayılmaktadır. Ama bu, aynı zamanda, yolun bitişine işaret etmektedir. Yolun bittiği, hamle imkanının kalmadığı noktada, medeniyet de bitmeye başlar. Bu bir menopoz dönemidir; belirtileri ise akıl ve mantığın iyice gerilerde kaldığı, özellikle adaletin çıkarlar ile izah edildiği, çılgınca davranışlardır.

Bir medeniyetin kendisini yenilemesi ya kendi içindeki bir kopma (Akdeniz dünyasında İslam'ın yaptığı gibi) veya bir kırılma (Avrupa'da Ortaçağ'ın sonundaki dinde yenilenme hareketleri) ile olmaktadır. Birincisinde eskisinden büyük ölçüde veya tamamen farklı bir kimlik belirir ve baskın çıkar. İkincisi ise tek başına uzun vadeli bir çözüm değildir. Bunun yeni hayat alanları (bunu salt sömürü alanı olarak görmek, dolayısıyla çağdaş sömürgeciliğin artık sanal dünyada devam ettiğini ve kendisine sürekli yeni yaşam alanları ürettiğini söylemek eksik beyandır) ile desteklenmesi gerekir. Bu ise yeryüzünde yoktur; yani şu anda dünya bitmiştir.

Medeniyetin Mezopotamya'dan, on iki yıldır Amerikan uçaklarınca kıyasıya bombalanan topraklardan başlayan ve California sahillerine ulaşan yolculuğunda sona gelinmiştir. Sadece yolculuğun tarihi bitmiştir, tarihin kendisi değil. Bugün dünya bir dönüm noktasında bulunmaktadır. Bu dönüm döneminin ruhunu ise sürekli depreşmeler ve debelenmeler karakterize eder.

2. BÖLÜM
İRAN'IN KISA TARİHİ

Tutsak Astyages'in karşısına Harpagos dikildi. Astyages ona sen insanların en budalasısın dedi. Eğer krallığı illa da bir başkasına vermek gerekiyorsa, bunun bir Pers yerine, bir Media'lı olması daha doğru olurdu. Oysa tersine, Media'lılar efendiyken köle oldular ve Persler, Med'lerin dünkü köleleri bugün onun efendisi oldular.

Herodotos

Burası dünyanın, İran'ın batısında kalan yarısının kısa tarihi. Tarihin ağırlık noktası hemen tamamen, kesintisiz şekilde bu tarafta olmuştur. Bunun için, buna aynı zamanda 'Medeniyetin Kısa Tarihi' dedik.

Dünyayı ikiye bölmeye çalışan İran'ın kendisinde ve doğusunda neler olmuştur? Özellikle batılı tarihçilerin İran ile geniş Orta Asya'yı, ta Altaylar'a kadar etnik olarak bütünleştirme çabalarına rağmen, jeokültür ve jeopolitik bunları kesin şekilde ayırıyor. D. Christian'ın çok yerinde tespitiyle, tarih boyunca hemen hiçbir siyasi oluşum İran ile ötesini -ki buna Maveraünnehir, Türkistan veya Turan, ne dersek diyelim fark etmez- birleştirmeyi başaramamıştır. İran ötelere taşamamıştır, ötelerden gelip İran'a taşanlar ise, Selçuklular gibi, eski yurt ile bağlantıyı koparmışlar, yeni ufuklara yönelmişlerdir. Ötesi ile bağlantıyı koparmadan İran'a taşanlar ise, yani Cengiz'in Moğolları, bu jeopolitik kanuna uyma-

manın cezasını bölünerek ödemişlerdir. İlhanlılar tam tamına eski İran geleneğinin varisi bir imparatorluk haline gelirken, onlarla daha yolun başında rakip hale gelen Çağataylılar ve özellikle de, 8. Bölüm'da göreceğimiz üzere, Saka rolünü üstlenen Altın Orda da Turan'daki gücün yerini almışlardır.

Bu kitabın konusunu teşkil eden İran'ın doğuya karşı tutumu, doğunun da İran'a bakışı, aslında Eski Dünya'nın en önemli fay hattının belirlenmesine yol açmıştır. Bu hat, yani İran-Turan sınırı dünyayı tam ortadan ikiye ayırmış, işte bu noktada Hazar'ın kuzeyinden geçen yolların tarihi önemi ortaya çıkmıştır.

İdil nehri Ortadoğu'ya gelemeyen Turanlıları veya Doğuluları, Avrupa'ya veya Batı'ya götürüyordu. Orta Asya'nın güney sahilleri boyunca giden İpek Yolu ile kuzey sahilleri veya Sibirya sınırları boyunca giden Kürk Yolu arasında bu ikisine paralel uzanan bir Kılıç Yolu vardı. Bu yol Mançurya'dan Macaristan'a uzanıyordu ve diğerlerinin aksine tek yönlü idi ve sivil kullanıma sadece kafilede güçlü askeri birlikler olduğunda açıktı.

Bu yolun tek yönlü oluşu, sadece Doğu'dan Batı'ya işlemesi jeopolitik anayasasının (son üç binyıllık) tarih boyunca hiçbir şekilde değişmeyen maddelerinden biri idi. Öyle ki, Rus Çarlığı Ataman Yermak'ın açtığı yolda doğunun enginliklerine ordular gönderdiğinde bile eski 'Kürk Yolu'nu kullanmıştı. Güneye geliş, yani Türkistan'ın işgali kuzey-güney istikametinde bir harekettir.

İran dünyayı birbirinden ayırıyordu ama kendisi açık şekilde Ortadoğu'ya aitti. Hatta bu bölgenin gayri-ihtiyari koruyucusu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kendileri doğulu olan Saka ve Hunların Ortadoğu'ya ancak kuzeyden, Kafkasları geçerek girebilmeleri bunun göstergesidir. Bu şekilde, güçlerinin önemli bir kısmı Kafkas Dağları ile süzülmüş olmasına rağmen, yaklaşık bin yıl ara ile Ortadoğu'da sebep oldukları dehşet hafızalardan hiçbir zaman silinmemiştir.

İRAN: ORTADOĞUNUN KORUYUCUSU?

İran olmasa idi veya vaktinin çoğunu 'Şeytan Ülkesi' (*Tûra-n*) tarafında harcamasa idi, şüphesiz Ortadoğu medeniyetleri bu şekilde palazlanamazdı. Selçukluların 'alıştırarak' ve biraz dost kimlikle gelişleri hariç tutulursa, iyi bildiğimiz dönemdeki tek Turanlı dühûlü olan Moğol istilasının sonuçları ortadadır. İslam medeniyetinin toptan çöküşüne yol açmıştır. Öbür türlü, Turan akınlarına açık kalsa idiler, Anadolu ve Güney Kafkasya da dahil, Ortadoğu'nun yerel kültürlerinin hiçbiri ayakta kalma imkanı bulamazdı.

İran'ın aslında Ortadoğu'yu koruma gibi bir niyeti yoktu; bu, tarihin akışının doğal sonucu idi. Belirttiğimiz gibi, bu ülke dünyayı birbirinden ayırıyordu; Doğu ile Batı arasındaki ticari ve kültürel ilişkinin kendi süzgecinden geçmesini istiyordu; her tarafa kıskançlık ve haset ile yaklaşıyordu ve bu yüzden herkese, her tarafa düşman ve şüpheci bir tutum geliştirmişti. Ortadoğu ile de arası iyi değildi. Bu durum, Roma dünyası ile İran arasında kalan hemen tüm etnik toplulukların, çoğu bin küsur yıl hiç kesintiye uğramaksızın Roma tarafında yer almasından açıkça fark edilmektedir.

İran o kadar kendi kendine idi ki, İslam'ın gelişine kadar dışardan hiçbir inanca kabul göstermemiştir. Bu noktanın üzerinde durulmalıdır. Mısır, Çin, Yunan ve Roma gibi büyük medeniyetler bile hep dışardan dinler alırken, daha doğrusu dışardan gelen dini akımlara teslim olurken, İran'ın ithalat kalemlerinde böyle bir şey gözükmez. Kendi dinlerini kendisi üretir ve ihraç etmeye çalışır. Başta Maniheylik olarak İran kaynaklı inançlar Bosna'dan Moğolistan'a kadar etkili olmuştur. Bugünkü İran'ın resmi siyaseti olan Şiilik ve devrim ihracı adı altında onun yayılmaya çalışılması acaba bu üç bin yıllık alışkanlığın izdüşümlerini taşıyor mu?

Bu gün İran denilince aklımıza gelen jeokültürel kavramın oluşması sürecine ben *İran'ın ülkeleşmesi* diyeceğim. Kuzey Mezopotamya ve Dicle nehrinin doğusu boyunca dizilmiş, hemen tamamı Türkler gibi bitişken dil konuşan toplulukların kurduğu siyasi

yapılar, göreceğimiz gibi bazıları zaman zaman geniş arazilere hükmetse de, İran'ı ülkeleştirmek adına ciddi bir etkide bulunmamışlardır. Bunların en sonuncusu olan Medler alışılmış sınırların çok ötesine gitmişlerdir ama onların *ülkeleştirdikleri* bölge de şimdiki İran ile tam çakışmaz.

Bu işi tam anlamıyla yapanlar, esir ve tabi bir topluluk iken günümüzden 2500 yıl önce harekete geçen ve yaptıklarıyla o dönemde dünyayı sarsan Persler / Farslar olmuştur. Akamenişlerin (MÖ 550-331) iktidarı alıp Orta Asya içlerinden Yunanistan'a kadar uzanan dev bir imparatorluk kurmalarından itibaren İran vardır ve İskender'in istilasından (MÖ 331) sonra geçen kısa bir süre ve Selçukluların gelişine kadarki İslam hakimiyeti hariç olmak üzere, hep var olagelmiştir.

İskender'e teslim olan Akamenişlerin ardından, aslında Turanlı bir kökten gelen Arsaklılar (MÖ 250-MS 226) İran'ı yeniden canlandırmışlar, iktidarı onlardan devralan Sasaniler (MS 226-652) ise bugünkü anlamda İran kimliğini artık hiçbir rüzgarın yıkamayacağı şekilde tekmil ve tahkim etmişlerdir.

İSLAM DÖNEMİNDE İRAN

İslam döneminde jeokültürel önemiyle yükselen ülke İran değil, ilginç şekilde, onun bir eyaleti olan Horasan idi. Özellikle Abbasiler zamanında başkentin Bağdat'a taşınmasıyla İran tamamen Irak'ın taşrası haline geldi. İran ismi bile neredeyse unutulacaktı. Fars dirilişçilerinin edebi faaliyetleri bunun hissedilmesinden itibaren başlar. Her ne kadar gerçek İran'da değil, (belki İranî asıllı Samanîlerin sayesinde) Afganistan ve Maveraünnehir'de ayağa kalkmış olsa da, sonuç itibariyle İran yeniden dirilmiş ve kendine dönmüştür.

Selçukluların gelişinden hemen önceki dönemde İran'da hakim olan Şii Büveyhiler sülalesi, kimilerince İran jeokültürü içinde veraset makamında görülebilir. Lakin bu hanedan ve devletimsi

yapı sadece, İran yaylasındaki Pers öncesi devletçiklerle karşılaştırılabilir.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu bir İran devleti idi. Christian'ın yukarda alıntıladığımız şablonuna uygun olarak, daha Ortadoğu'ya gelip ilk nefesi aldıkları anda Turan'dan kopmuşlardır. Ortadoğu'yu sarsan ve Bizans'ı tam anlamıyla çarpan Alparslan'ın bir Karahanlı komutanınca öldürülmesi bu bakımdan anlamlıdır. Karahıtaylarla savaşlar Turan-içi çerçevede görülebilir ama Selçuklu arazisinde Harezmşahlar devletinin ortaya çıkışı, İran-Turan sınırının hiçbir şekilde ihlal edilemeyeceğinin bir göstergesi olmuştur.

Celaleddin Harezmşah Moğollarla mücadele ederken bir İran hükümdarıydı. Moğollar da İran'ı aldıktan sonra geldikleri yerle koptular. Belirttiğimiz gibi, İlhanlılar İranlı olurken, Çağataylılar ve Altın Ordalılar Turanlı olarak kaldılar. Timur'un istilası İran'ın varlığında bir kesintiye yol açacak ölçüde değildi; ancak 2. Dünya Savaşı sırasındaki müttefik işgali ile karşılaştırılabilir. Timur'un ölümüyle birlikte de, buradaki Türkmen yapılanmalarının Timurlularla mücadeleleri çerçevesinde İran-Turan savaşları yeniden başlamıştır.

Safeviler (1502-1722) İran'ı herşeyiyle yeniden kurdular, binlerce yıllık kimliği ayağa kaldırdılar. Sadece İran'ı değil, eski alışkanlıkları da canlandırdılar. Eski çağlarda hem Turanlılarla, hem de Romalılarla çatışmaları, dolayısıyla bu iki düşman arasında doğal bir stratejik ortaklığın belirmesi gibi, Safeviler de hem Roma'nın mirasçısı Osmanlılarla, hem de Turan'ın devamcısı Özbek devletleriyle sürekli savaştılar ve Osmanlılarla Özbekler arasında hep doğal bir stratejik ortaklık hüküm sürdü.

Eski oyundaki tek sapma, artık Turan'da güçlü kağanlıkların değil, çok sayıda ve birbiriyle çekişen zayıf hanlıkların bulunması idi. Ve Safevilerin canlandırdığı İran, sülale ve bazen de rejim değişiklikleriyle birlikte günümüze kadar gelmiştir. Horasanlı boz-

kır yiğidi Afşar asıllı Nadir Şah'ın kurduğu yönetim (1736-1789), bir süre sonra Zendîler sülalesi (1750-1794) şahsında paralel bir yapı bulmuş, bir başka Türk hanedanı olan Kacarlar (1795-1925), İran'ı yeniden bütünleştirerek modern çağa taşıma işini üstlenmişlerdir.

Ancak, çok ciddi meşrutiyet denemelerine ve oluşan havaya rağmen, ülkenin krallık geleneğinden kurtulması mümkün olmamış, Türkiye gibi cumhuriyete geçememiştir. Kacar hanedanının yerini 1925'te Pehlevî sülalesi almıştır. Bu, aynı zamanda 1273 yıl sonra İran'da ilk kez İranlıların / Farsların iktidara geçişi demek olmuştur. 1978 yılında krallık yıkılarak bir cumhuriyet kurulmuş, ancak bu da demokratik değil, nev-i şahsına münhasır bir İslam cumhuriyeti olmuştur. Nüfusunun yarısı Türk asıllı olan İran, şimdilerde yeni bir değişimin sancılarını çekmektedir.

3. BÖLÜM

TURAN'IN KISA TARİHİ

Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tabidir. Bunca milleti hep düzene soktum... Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, Kağan oldum. Aç, fakir milleti zengin kıldım, az milleti çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı?

Köl Tigin

Ortadoğu'nun, Batı'nın ve İran'ın ardından Turan'ın da hızlı bir tarihini verdikten sonra İran'a geri döneceğiz. Çok rahat 5000 yıl geriye gittiğimiz Ortadoğu'nun aksine, Turan'da 2500 yıl önce bile neler olduğunu tam bilmiyoruz. Dahası buradaki insanları iyi tanımıyoruz. MÖ 1027-256 yılları arasında Çin'i yöneten Chou sülalesinin Turanlı olduğu iyi biliniyor ve ilim alemi bunların Türklükleri konusunda neredeyse hemfikirdir. Gerek Chou sülalesi zamanında, gerekse öncesinde Çin'in kuzeyinde kaynaşan kavimlerle ilgili belli belirsiz bilgiler vardır ve bunların kimliklerini teşhis değil, ancak tahmin edebiliyoruz.

Bilgimiz açısından Orta Asya'nın durumu da İç Asya'dan farklı değildir. Hatta burası hakkında bilgimiz daha azdır, çünkü tarih kaynaklarını büyük ölçüde yaşam alanlarını iyi bildiğimiz yerleşik medeniyetler bırakmışlardır. Bozkır halkları hakkındaki bilgileri-

miz hemen tamamen bu yerleşiklerin verdiği bilgilere dayanır. Ancak bu, göçebelerin bize kaynak bırakmadığı anlamına gelmez. Yazıyı bilmedikleri anlamı ise kesinlikle söz konusu değildir. Bunun en açık delili, Orhon yazıtlarıdır. Bu yazıtlarda hem yazı, hem de yazı dili oldukça gelişmiştir. Üstelik de o dönemde oturmuş bir "bengü taş" bırakma geleneği vardı.

Bu durum, hayli önceki zamanlara ait kaynakların bir yerlerde bulunduğu hakkında ümitlerimizi fazlasıyla artırabilir. Bu kaynakların yokluğu hakkında bir bilgimiz yok. Şu anki mesele bunlara ulaşılmamış olmasıdır. Türkmenistan'da Anau bölgesinde son yıllarda yapılan çalışmalar, özellikle günümüzden 4000 yıl öncesine ait, yazı olma ihtimali yüksek şekillerin bulunması (ki, bunları Göktürk yazısının bir ön veya ilkel türü olarak görmemek için bir sebep yoktur) bu ümitlerde bizleri haklı çıkarmaktadır.

Öte yandan bu durum, Orta ve İç Asya'nın eski kültürleriyle ilgili çalışmaların önemini ortaya koymaktadır. Mevcut bilgimiz Saka çağını bile aydınlatamazken, bu çalışmalar dünya tarihçiliğinin iki temel meselesinin çözümüne ışık tutacaktır:

- Hint-Avrupalıların türeneği ('anavatan' kelimesi tam olarak bir topluluğun ortaya çıktığı yer demek değildir. Bu yüzden, türedikleri yer olarak ve Almanca "Urheimat" kelimesinin karşılığı olarak, Türkçe'de "türenen yer" anlamına gelebilecek olan bu kelimeyi öneriyorum), hareket ve yayılmaları. Bunların çıkış noktasıyla ilgili bir düzineden fazla varsayım ve kuramın bulunması ve hala hiçbirinin diğerlerine galebe çalmaması, bu bakımdan anlamlıdır.
- Türklerin türeneği, hareket ve yayılmaları. Bu araştırmaların somut meyveler vermesiyle birlikte, klasik bilimin Altayların bile ötesine itelediği bir arazi ile son yıllarda gelişen ve haklılık ve doğruluk payı yüksek olan çok daha batıda, hatta Ortadoğu'da bir kadim Türk yurdu arasında kalan Türkler, sonunda bir sabit yurt tutabilecekler, hatta gö-

çebelikten de kurtulacaklardır. Bu ise, tarihin yeniden yazılması demektir.

Buna Fin-Ugorların, haklarında hemen hiçbir bilgi bulunmayan gizemli geçmişleri, Moğolların eski tarihteki varlık ve rolleri, dahası bugün Sibirya'nın muhtelif kesimlerinde en fazla bir kaç aile kadar nüfusu kalmış bulunan, Ural ve Altaylı topluluklarla bir akrabalığı bulunmayan unsurların geçmişi gibi konular da ilave edilebilir.

TURAN NEDİR?

Turan çıkış noktası itibariyle, Sasani döneminde, şimdiki Pakistan'ın Belücistan eyaletinin kuzeydoğu kısımlarındaki, serazad deve çobanlarından oluşan halkıyla bilinen bölgeyi anlatıyordu. Daha sonra bu bölgenin kuzeye, Ceyhun ırmağının ötesine kayması deve çobanlarına karşılık at ve koyun çobanlarının bulunmasından ziyade, her ikisinin de İran yönetimine karşı düşmanlık beslemesiyle ilgili olmalıdır. Bir süre sonra Turan olmayı gerçekten hak eden bölgenin yukarısı olduğu görülmüştür.

Dolayısıyla, kelimenin kaynağı İran'dadır. Bir türlü yenilemeyen, sürekli olarak İran'ı rahatsız eden, Ceyhun ötesindeki toplulukların ülkesidir Turan. Efsaneye göre Feridun bu ülkeleri oğlu Tûr'a vermiştir. Ülkenin ismi ondan gelir. Ancak Farslar bir kelime oyunu yapmayı da ihmal etmemişlerdir. Turan aynı zamanda şeytanın, Tûrâ'nın ülkesi demektir.

Turan siyasi bir kavramdır, ama ona siyasi muhtevayı yükleyenler büsbütün son dönemlerin insanları değildir. Bu kavram 19. ve 20. yy'larda Ariana'nın karşısına rakip olarak konmuş, özellikle milliyetçi Türk ve Macar çevrelerce "ulaşılası bir siyasi coğrafya" olarak hararetle desteklenmiştir. Onun içine yalnız Türkleri koyanlardan, geniş ve en geniş (Japonya da dahil) anlamda Ural-Altay ailesine göndermede bulunanlara kadar, insanlar bu siyasi coğrafyaya çok değişken sınırlar çizerler.

Coğrafyanın belirsizliğine mukabil, Turan insanının belirgin bir yönü, tarihteki rolü daha çok öne çıkmaktadır. Macar şair Arpád Zemplenyi'nin dediği gibi,

Beşerin sükun bulmayan mayası

Tahrip ve tanzimı eden Turanlı

Yani, oturgan toplum ve medeniyetlere karşılık, sürekli hareket halinde bulunan, özünde yüksek teşkilatçılık becerisini barındıran kendine has bir medeniyeti olan, gerektiğinde cengaver olarak en önde bulunan celalli, gerekmediğinde de yeryüzünde düzen sağlamayı umde edinmiş cemalli bir insan kesimidir Turanlılar.

İran ile Turan kavramlarının şahsında yerleşik ve göçebe toplulukları karşı karşıya getirmek kısmen doğrudur. Özellikle iki büyük Fars hükümdarının (Kuraş ve Daryuş) Turanlılar karşısında bu göçebe yapı yüzünden yenilmeleri ve birincinin hayatını kaybetmesi İran milli hafızasında derin izler bırakmıştır, ancak Turan demek genel olarak şehirleri olmayan, göçebe insanların ülkesi demek değildir. Bu olamaz da, çünkü Turan'ın İranlıların gözünde artık iyice oturduğu Arsaklı (Part) ve Sasani dönemlerinde Turan'ın bir başkenti (Kang) ve şehirleri vardı. Kesin olarak söyleyebileceğimiz şey, Turan'ın Ceyhun'dan itibaren başladığıdır.

Bu kelimenin edebi önem kazanması, İslam dairesine giren Türklerin, diriliş devri İranlılarından eski hikayeleri duymaları ve Kaşgarlı örneğinde açık görüldüğü üzere, bu hikayelerde kendi rollerini öğrenmeleri iledir. İranlılardan duydukları şeyler, Türklere hiç de yabancı değildi ve, 8. Bölüm'de göreceğimiz üzere, bunları rahatlıkla kendi sözlü tarih bilgileri üzerine oturtabiliyorlardı.

Cengizlilerin istilası kavramları da alt üst etmiştir. Çünkü, Ortadoğu ve Turan'ın hakim zümresi haline gelen Moğollar da geçmişte kendilerini arıyorlar, ama İranî edebiyatta Türkler gibi yer bulamıyorlardı. Bu yüzden, Türklerin öz gelenekleri yeniden önem kazandı, çünkü Tatar ve Moğollar rahatlıkla Türk destan dünyası

içine yerleşebiliyorlardı. Bunu Cengiz dönemiyle birlikte Oğuz Han'ın öne çıkması belirginleştirir. Türk ve Moğol'un kardeş olmasına müvazi, Cengiz Han da Oğuz soyundandır.

Kabaca Timur dönemiyle birlikte Türk ve Fars gelenekleri yeniden birleşmeye başlar. Bu dönemde bu iki geleneğin çatışma ve yarışma içinde bir terkibi göze çarpar. Bunun sebebi İran ve Turan'ın yeniden kesin hatlarıyla ortaya çıkışıdır. Timuroğulları ile onları takip eden Özbek ve Şeyban soylu Orta Asya hükümdarları Turan'ın yönetiminde idiler. Celayirli, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve nihayet Safevi devletleri de İran'a sımsıkı sarılmışlardı. Bunlar birbirinin daimi düşmanlarıydılar.

Bu dönem Turan'ın edebiyatta gerçekten yerini aldığı dönemdir. Üstelik sınırları da çizilmiştir: Özbek hanlıklarının (Hive / Harezm, Buhara ve Kokand) hakim olduğu yerler. Yani *Irmak Ötesi* (Maveraünnehr). Bunu bir anlam daralması olarak görmek hatalı olur; aksine bu, eski gerçek kaynaklardaki sınırlara geri dönüştür, veya sınırların bunca zaman sonra artık tespitidir. Çünkü, bozkıra bir kere açıldıktan sonra sınır koymanın imkanı yoktur; ötesi alabildiğine uzar. En iyisi bilinen bir noktaya sınır taşlarını koymaktır. Zaten bozkır, Özbeklerin düşmanı olan Kazak hanlarının toprağıdır.

Özbek hanlıklarının ülkeleri, eski Kang-kü'ye denk gelir. İranî diriliş döneminin ardından zirveye çıkan Ortaçağ İslam coğrafyasında da Turan bu şekilde tarif edilir. Hanlıklar dönemindeki Turan kelimesinin anlamını Scott Levi izah eder: Maveraünnehr'i kapsayan, ama onunla sınırlı olmayan bölge.

Dolayısıyla, son dönem hariç, tüm zamanlarda iki Turan'ın var olduğunu söyleyebiliriz: Birincisi, Ceyhun'un ötesinde, İran (Horasan) ile doğrudan temasta olan halk ve hükümetlerin ülkesi. Bunların sınırı arka tarafta, bozkıra girildiği bir yerde biter (Massaget, Kang-kü, Asi, Eftalit, Akhun, Harezmşahlar ve Tımurlu devletleri, Özbek hanlıkları). Dolayısıyla bu Turan'ın sınırları az biraz belli-

dir. İkincisi ise, ırmağın ötesinde yaşayan, birbirinden farkı olmayan (Saka, Hun / Hôna, Türk, genel olarak da göçebe) herkesin ülkesi. Bunun hududu belli değildir; zaman olur, Tuna boylarından Kore önlerine kadar uzanabilir.

TURAN YURTLARININ TARİH ÖNCESİ

Eski Orta ve İç Asya, veya Turan hakkındaki bilgimiz, çerçeve aynı kalmakla birlikte, günden güne değişmektedir. Bu, belli kültür çevrelerinde her geçen gün yeni kalıntıların bulunmasıyla ilgilidir. Ortadoğu'da hemen her yer kazılmıştır; yeni bulgular da nadiren tarih bilgimiz ile bizi yalancı çıkaracak mahiyettedir.

Turan'da ise değil kazıların tamamlanması, keşiflere bile tam manasıyla başlanmamıştır. En azından eldeki kültürler ve değişik zaman dilimleri arasında bağlantıyı sağlama noktasında bulunacak çok şeyin olduğu açıktır. Göktürk kağan sülalesinin *tamga*sı olan dağ keçisi şeklinin Mannay-ool gibi kimi bilginlerce 1500 yıl geriye götürülmesi buna bir örnektir.

Turan kültürlerinde şimdiye kadar yazıya ulaşılmadığı için, iş büyük ölçüde iki mesleğin erbabına düşüyor: El yapımı nesneleri ve çizimleri yorumlayarak diğerleri ile bağlantı kurmaya çalışan sanat ve kültür tarihçileri ve insan kemiklerini toplayıp götüren antropologlar.

Kemikler sadece mevtanın iki temel ırktan birine ait olduğunu söylüyor; *Avrupai* (Eoropoid) veya *Mongoloid* (Moğolsu) saptamasını yapmaya yardımcı oluyor. Kökten yanlış bir anlam kaymasına yol açtığı için, biz bu terimlerin yerine bir dönem Türkiye'de yerleşmiş olan daha anlamlı iki terimi kullanacağız: *Beyaz* ve *Sarı* ırk.

Çünkü *Europoid* terimi Batılı ve Rus bilim adamlarınca kasten veya bazen hiç farkına varmadan Hint-Avrupalılıkla birleştiriliyor. Halbuki, sadece Hint-Avrupalılar değil, Kafkas kavimleri, onlarla akraba eski İberler, Fin-Ugorlar vs. hep beyaz ırktandır.

Türklerin sarı ırktan oluşu da ispatlanmamış bir konudur. Bugünkü Türklerin çoğunluğunun bu ırkla bir bağlantısı yoktur. Eski zamanlarda ise, ilerleyen sayfalarda gösterileceği üzere, Türklerin sarı ırktan veya Moğolsu olmalarına zaten imkan yoktur. Doğu Türklerinde göze çarpan Moğolsuluk, binlerce yıllık içiçeliğin sonucu olsa gerektir. Doğuya gittikçe Moğolsu özelliklerin artması da bunun göstergesidir.

Bu bakımdan, Turan halklarının iyi bildiğimiz dönemlerinden geriye doğru gitmek ve eski kültürlere ait mezarlık bilgilerini bunlarla telif etmek şimdilik en sağlıklı yol olarak gözüküyor. Öbür türlü, mezarlıklar, kurganlar tek başına pek bir şey söylemiyor. Sanat tarihçilerinin aksi iddia edilemeyecek nesnel yorumlara dayalı yeni buluş ve açıklamaları şimdilik bilgimizin tek artış kaynağı. Tabii, Turan'da yazının bulunacağı ümidi her zaman saklıdır.

Turan insanının, bozkır kuşağında yaşayanlar da dahil, yaratılıştan itibaren göçebe olduğunu düşünmek son derece yersizdir. Göçerlik muhtemelen MÖ 4 ila 3. by'dan itibaren tarıma elverişli toprakların kenarlarında başlamıştır.

Belli bir sistem arz eden ilk buluntular, Altay dağlarının kuzeyinde, Yenisey ırmağının yukarı boylarındaki bozkırlarda gelişmiş MÖ 2500-1700 arasına tarihlenen bir kültüre işaret ediyor. Bulunduğu yerin adına nispeten bu kültüre *Afanas'evo Kültürü* denir. Burada beyaz insanların hakim olduğu görülür.

Bunu yaklaşık aynı bölgede, MÖ 2. by başlarından itibaren sarı ırkın hakim göründüğü *Okunevo Kültürü* izler. Bunu da tekrar beyaz insanların hakim olduğu *Andronovo Kültürü* izler. Bu kültürün Karadeniz bozkırlarından Yenisey boylarına kadar pek çok akrabası vardır ve bu yüzden ya çoğul biçimiyle kullanılır veya bölgesel değil, genel bir Avrasya kültürü olarak anılır. Altayların bu kültürün dışında kaldığını belirtelim. Minusa bozkırı olarak da bilinen Yenisey-Altay arasındaki bölgede, sarı unsurların beyazlarla karışık bulunduğu *Karasuk Kültürü* (MÖ 1300-800) göze çarpar. Bunu

ise MÖ 8 ila 1. yy'lar arasında yer alan *Tagar Kültürü* takip eder. Bu tabaka nispeten iyi çalışılmıştır ve ele geçen ögeleri Türk kültür unsurları ile telif etmek çok kolaydır. Bazen ayrı bir kültürün simgesi olarak alınan, Altaylardaki ünlü *Pazırık* buluntuları da bu döneme aittir.

Batıda ise, Aral gölünün güneyinde *Kelteminar Kültürü* denilen, MÖ 3000'lere tarihlenen bir kültür göze çarpmaktadır. Bu kültür değişik tabakalara ayrılır. Bunun hemen güneyindeki, aslında Kelteminar'dan ayrı bir şey olmayan *Anau* kültüründen yukarda bahsedilmişti. Anau'da, Erken Sümer ve Mısır'a denk bir zamanda, pişirilmiş tuğladan yapılan evler bulunmuştur. Benzerlerine Kelteminar kültür bütünü içinde de rastlanmaktadır. Bu durum, belirttiğimiz gibi, onların da en azından hiyeroglif seviyesinde bir yazı kullandıkları ümidini beslememize sebep olmaktadır.

Sonraki dönemde, muhtemelen iklim değişiklikleri sebebiyle, belki de Ceyhun nehrinin sürekli yatak değiştirmesi ve bu arada etrafı yıkması yüzünden, bizce ise ilerde değineceğimiz külli bir istila yüzünden, Aral boylarının kendine özgü kültürü ortadan kalkmakta, bölge daha çok kuzeydeki büyük Andronovo kültür bütününün bir parçası gibi gözükmektedir.

IRK TARTIŞMALARI

Irklara gelince, güneyde Tanrı dağlarından batıda Kazak bozkırının orta kesimlerine, kuzeyde Sibirya önlerine ve doğuda Altayları içerecek şekilde Sayan dağlarına kadar uzanan bölgede brakisefal bir beyaz ırk yaşıyordu. Bunun doğusu ve kuzeyi, yani Güney Sibirya Moğolsu/sarı insanlarca yerleşilmişti. Bugünkü Güney Kazakistan vilayetleri ve Pamir bölgesi de dahil, Batı Türkistan'da ise tamamen ayrı, yine beyaz ama dolikosefal bir ırk bulunuyordu ve bunlar İdil boylarına doğru yayılmıştı. Bunların tam ortasında, bugünkü Özbekistan'ın güneyinde ise yine bir brakisefal topluluk bulunuyordu.

Bu kitabın konusu olmadığı için ayrıntılara girmeyeceğiz. Ancak belirtilmesi gereken bir husus var. Yukarıdaki kültürleri ve kemikleri sonraki dönemin insanları ile birebir eşlemeye imkan yok. Bazı kültürler ile sonrasının bazı toplulukları birbirine diğerlerine nazaran daha yakın durabilir ama bu kesinlikle aynılıkları anlamına gelmez. Millet gibi ırk da bir geleneğin ve nesiller boyu devam eden süreçlerin ürünüdür. Bu konuda esas ve belirleyici olan, insanın kendi kendini teşhisidir. Bir kimse kendini Rus olarak görüyorsa, kafatası farklılığından ötürü kimse aksini iddia edemez. Bu yüzden, her dönem için var olanı ve kabul edileni esas almaktan başka çare yoktur.

Biyolojik ırk ile dilsel ırkın bağlantısı ise çok daha şaibeli bir konudur. Uzun ve sarışın bir İsveçlinin kendisiyle aynı dil ırkından olan kısacık ve karacık bir Hintliye mi, yoksa tamamen başka bir dil ırkına/ailesine ait bir Finliye mi yakın olduğu ortadadır. Veya ortalama bir Arjantinli, ki Hint-Avrupa ailesinin en yaygın dilini konuşmaktadır, fizik itibariyle bir Arab'a mı, yoksa Rus'a mı daha çok benzemektedir?

Bir Sakha (Yakut) anadili itibariyle Türk dil ailesine aittir, ama görünümündeki Moğolsuluk onu diğer Moğollarla neredeyse aynı insan yapar. Bunların milliyetini nasıl değerlendireceğiz?

Macarlar ile dil itibariyle onların doğrudan akrabaları sayılan Sibirya'nın Mansi ve Hantileri arasındaki genetik akrabalık oranı, Henkey'in çalışmalarına göre, yüzde 0,5'tir. Yani Macarların asli tipinden bugün neredeyse eser kalmamıştır, ama Macar ulusu ortada durmaktadır.

Dolayısıyla esas olan kişinin öztanımlamasıdır. Kişi kendini ne ve nasıl görüyorsa odur. Bu tanımlamayı ise ağırlıklı olarak ait olduğu gelenek yapar. Bu gelenek de, tarihi bir gerçekliktir, kısmen biyolojik ırka, büyük ölçüde dile dayanır. Bu yüzden sarışın bir Türk, esmer bir Alman, Moğolsu bir İtalyan gayet tabiidir. Bu kesinlikle dili ağırlıklı tek belirleyici yapmaz. Hatta Azak denizi

boylarındaki Türkçe konuşan Ermeni ve Rumları düşünürsek, harici durumlar da vardır. Üstelik dil bir maldır, metadır, alınır, verilir. Onun esas sahibi olmayanlarca alınmış, hatta geliştirilmiş ve yayılmış olabilir. Bir Hintli ile İsveçliyi aynı kefeye koyamayışımızın altında bu tarihi sebep yatar. Bu yüzden, biyolojik ırk gibi dilsel ırk da bize tam bir ölçüt sağlamıyor. Yahudiliğin durumu, bu son cümledeki hükmün açık ispatıdır.

Konuyu bir dönem bilim alemini çok meşgul etmiş olan *ırk ve milliyet nazariyeleri* mecrasına çekmemek için, bu kitapta esas alacağımız tanımlamayı vererek hızla geçeceğiz: Bir ırk, mensuplarının kendilerini tanımlamalarına dayanır. Bu tanımlama büyük ölçüde bağlı bulunulan toplumun, onu diğer toplumlardan ayıran geleneklerinin etkisindedir. Bu gelenekler ise büyük ölçüde dil merkezli olarak gelişir ve yaşar.

Irk tek bir ataya, Yafes'in oğullarından birine dayanmaz. Aksine yüzyıllar, binyıllar alan süreçlerin ürünüdür ve bu süreçler ortak bir kimlik veya payda sahibi olmaları şart olmayan toplulukların tarih tarafından yoğrulup pişirilmesinden başka bir şey değildir. Yoğrulma ve pişme ortamındaki ve süresindeki farklılıklar ürünleri de farklı kılar. Biz de bu şekilde birbirinden ayırdığımız insan topluluklarını, iki ucu açık kavramlar olarak ırk veya millet diye adlandırırız ve daha başka sınıflama dereceleri veririz. İnsanlar bu şekilde hem kendilerini tanımlar, hem de başkalarını tanırlar.

Bu kavramların iki ucu da açıktır, zira insanoğlu aileden başlayarak aşiret, kabile, kabileler birliği, millet, ırk şeklinde, aslında aile de dahil hiçbirinin sınırı, başlangıç ve bitiş noktası belli olmayan topluluklar şeklinde örgütlenir. Evet, ailenin de sınırları belli değildir. Bir yanaşma veya üvey evlat, veya bakımı üstlenilen kimse, evde kalan yakın veya uzak bir akraba da ailenin üyesidir. Toplum içinde ailenin bir üyesi olarak davranır.

Kültürler konusuna gelince, figürler arasında çok bariz, inkar edilemeyecek benzerlikler olmadıktan sonra, hiçbir hükmü nesnel

kabul edemeyiz. Maddi veya manevi kültür motifleri tamamen özneldir ve onlar hakkındaki değerlendirmeler, sadece ve sadece hüküm sahibinin bakış açısını yansıtır. Ayrıca elimizdeki malzeme zaten basit ve fakirdir. Çok farklı coğrafyalarda bulunmuş iki çömleğin birbirine benzemesi, ilk anda bunların sahipleri arasında bir bağlantıya işaret etmez. Çömlekler zaten birbirine benzer; zor olan şey birbirine benzemeyen çömlekler üretmektir. Belli bir ustalık çok farklı yerlerde aynı düzlemde gelişmiş olabilir.

Yine aynı şekilde, iki ayrı coğrafyada geyik motifine rastlanmış olması ilk elde hiçbir bağlantıyı göstermez. Dağ keçisi çok farklı ve ilgisiz topluluklarca önemli görülmüş veya kutsal sayılmış olabilir. Eski Türklerde ve Romalılarda kurt motifinin ortaklığı, başka bağlantılarla desteklenmedikçe, kesinlikle bir ortak noktayı akla getiremez. Üçüncü veya dördüncü yerlerde de kurt kutsal sayılabilir, ata olarak görülebilir. Eski zamanlarda Milletler Cemiyeti kararlarıyla, ongun veya totem veya ata yapılacak hayvanların milletler arasında bölüştürülmüş ve milletlerin başkasının hayvanını kullanmamaları konusunda uyarılmış olmaları söz konusu değildir.

Aynı şey inanışlar için de geçerlidir. Bir kimsenin canı sıkıldığı için veya sırf estetik gayelerle evinin bir köşesine veya kale duvarına işlemiş olabileceği bir boğa resmine dayanarak, o toplumda boğanın kutsal olduğu hükmünü veremeyiz. Belki askeri amaçlarla verilmiş, belli bir birliğin kimlik kartı hükmündeki bir şekle, orada yaşadığını bildiğimiz bir topluluğun tamgası olarak bakmak da aynı şekilde sakıncalı sonuçlara götürür. Bu yüzden eskilerin kimliği üzerinde uğraşırken, böyle kolaycı ama tehlikeli vasıtalara, destekleyici mevkide bulunmadıkları sürece, başvurmayacağız.

Ülkemizde büyük ölçüde bilindiği, çok dağınık ve uzun bir konu olduğu ve en kısa özeti bile uzun sayfalar tutacağı için, Turan'ın siyasi tarihine hiç temas etmeyeceğiz.

4. BÖLÜM

TÜRKLÜĞÜN ASIL YURDU NERESİ DEĞİLDİR?

Türkler Yâfes'in neslinden gelirler ve birçok cinslere ayrılırlar. Bir kısmının şehirleri ve kaleleri vardır. Bir kısmı dağlarda ve bozkırlarda keçe çadırlarda oturur. En büyük hükümdarlarına Hâkân denir.

Mes'ûdî

Türklüğün hem anavatanı, hem de türeneği denilince bütün dünyada akla Altaylar geliyor. Bu görüşün romantik tarafı bilimsel temellerinden daha sağlamdır. Zira bu, bilimsel olarak ispatlanmış bir şey değildir ve aşağıda değineceğimiz üzere, ispatlanmasına da imkan yoktur. Altaylar Türklerin bir etnik üssü olabilir ama burasını anavatan olarak aldığımızda Avrasya'daki etnik süreçlerin tamamı birbirine giriyor; pek çok gerçek açıklanamıyor.

Belirttiğimiz gibi, Altaylar, hatta Tanrı dağları etrafı gibi tespitler henüz varsayım seviyesindedir; kuram haline dahi gelmemiştir. Bir önceki bölümde anlatılan kültürlerin sahiplerinin etnik kimliği henüz (tüm dünyanın kabul edeceği şekilde) tam tespit edilemediği için, hiçbir şekilde Altayları kesin Türk anayurdu olarak almaya imkan yoktur.

Türklerin buralardan çıktığına dair ısrarla öne sürülen, ama ardı arkası soruşturulmayan düşünce, başlıca şu türden sebeplere dayanmaktadır:

- 'İyi bilinen' ilk Türkler bu çevrede ortaya çıkmışlardır. Yurtları da bu civarda olmak gerekir.

- Başka yerlerdeki Türkler hep doğudan gelmişlerdir. Orta Asya da dahil, Asya'nın başka yerlerinde o dönemlerde yaşayanlar belli olduğuna göre, Türklere ancak İç Asya kalmaktadır.

- Türkçe bir Altay dilidir. Diğer akrabalarına yakın bir yerde ortaya çıkmış olması gerekir. Burası da Altaylar bölgesi olabilir.

- Türkler sarı ırktan, Moğolsu bir topluluktur. Antropoloji sarı ırkın yayıldığı yerleri iyi bilmektedir. Buna göre Türkler Altaylar da bile değil, doğusunda veya kuzeyinde ortaya çıkmış olmalılar.

- Türkler göçebe bir kültürün temsilcisidirler. Bu yüzden tarihte göçebeliğin hakim olduğu yerlerde neşet etmişlerdir. Aynı kültürün hakim olduğu Kazak bozkırları ve Doğu Avrupa'da Hint-Avrupalı 'göçebeler' yaşadığına göre, Türkler ancak Altaylar etrafındaki bozkırlarda yaşamışlardır.

BİLİNEN İLK TÜRKLER KİMLERDİR?

Öncelikle, iyi bilinen ilk Türklerin kim olduğu iyi bilinmemektedir. Batıda ve Rusya'da Türklük Göktürkler ile başlar. Bunun biraz temeli olması gerektiğini düşünenler, diğer bazı verileri de ilave ederek (Avrupalı) Hunları Türk sayar. Bu Hunların doğuda çok büyük bir devlet kuran, Çinlilerin Hsiung-nu dediği topluluk ile aynı olduğunu düşünenler için Türklük en azından MÖ 3-4. yy'lara kadar gider. Türk dünyası bilim adamları genellikle Saka/İskitleri Türk kabul eder. Böylece en az MÖ 9. yy'a ulaşılır.

Bundan öncesi için Orta Asya hakkında bilgimiz yoktur. İç Asya, yani Çin'in kuzeyi için ise kaynağımız MÖ 91 yılında tamamlanan Si-ma Qian'ın *Shi Ji* (Tarih Kayıtları) adlı eseridir. Bu eserin kaderi Gürcülerin Orbel Tarihi ile aynıdır. Ch'in imparatoru MÖ 3. yy'da önceki dönemlere ve sülalelere ait tüm yazılı kaynakları, tıp

kitapları da dahil olmak üzere yaktırmıştır ve *Shi Ji* bundan nesiller sonra, olmayan kaynaklara ve söylencelere dayanarak yazılmıştır. Dolayısıyla, 3000 yıllık bir geçmişin hikayesini anlatma iddiasında iken, bizi aslında neyi anlattığı hakkında emin kılmamaktadır.

Çin kaynaklarının buğulu bilgilerinde Türklerle ilgili sağlam ipuçları bulduğuna inananlar olduğu gibi, Türklüğün eskiliği konusunda biraz ileri gidenler eski arkeolojik kültürleri Türklere vermekte ve Saka öncesi dönemin tarihini yazmaktadır. Böylece en azından, hiç de mantıksız olmayan sebeplerle, ki Ögel bunu çok güzel açıklar, Andronovo Kültürü üzerinden MÖ 2000'e doğru gidilmektedir. Eğer Afanes'evo Kültürü'nün beyazların malı olduğunu düşünür ve Türkleri de bu beyaz ırkın torunları olarak görürsek, bu tarih en az MÖ 3000 noktasına ulaşmaktadır.

Ancak bu tespitler de bir kesinlik arz etmiyor. Bu kültürlerin sahipleriyle sonraki dönemde aynı yerde karşımıza çıkan Hun, Kırgız ve muhtemelen Bulgar Türklerinin, ortak bir coğrafya ve de göçebe kültürünün evrensel ögeleri dışında, paylaştıkları şeyler hakkında fazla bilgimiz yoktur. Bu kültürlerin kendi içlerinde bir etnik bütünlüğe sahip oldukları da şüphelidir. Çok değişik unsurların bir halitası da olabilirler. Dahası, göçebe bir çevreden bahsediyoruz. Bu kültürleri geliştirenler başka yerlerden gelmiş de olabilir. Yani Türkler bu kültür sahiplerinin torunları bile olsalar, türenekleri, Türk'ün türediği yer yine belli değildir ve her türlü yoruma açıktır.

Burada iyi bilinen ilk Türklerin yaşadığı en eski tarihi eleştirirken, bu tarihi geriye çekme gibi bir niyetimiz yok. Mevcut hakim görüş sürdüğü müddetçe, iyi bilinen ilk Türkleri kısaca bilmiyor olarak kalacağız. Bildiğimiz şey, dünya tarihçiliğinin insafsız kısmı için Göktürklerin, biraz insaflıları için de Hunların bilinen ilk Türkler olmadıklarıdır. Dolayısıyla, ilk Türklerin kim olduklarını bilmezken, bu bilmediğimiz kişilerin ilk kez ortaya çıktıkları yerleri Türklerin türeneği kabul etmek, mantıksal açıdan büyük bir ha-

tadır. Böyle bir mantık yürütmeye imkan yoktur. Böyle bir denklem kurulamaz; kurulursa karşı tarafta ancak bilinmeyen işareti yer alabilir.

TÜRKLER HEP DOĞUDAN MI GELMİŞTİR?

İkinci husus, başka yerlerdeki Türklerin hep doğudan, aynı kaynaktan fışkırıp gelmeleridir. Öncelikle Türklerin belli bir istikametten gelmeleri, vardıkları yerde veya yolları üzerinde başka Türklerin olmadığı anlamına gelmez. Hunlar Asya'nın doğusundan gelmişlerdir, ama Doğu Avrupa ve Kafkaslarda daha önce gelmiş veya baştan beri oranın sakini olan diğer Türklerle karşılaşmışlardır. Aynı şey, Maveraünnehir için de geçerlidir. Azerbaycan için bunu geçerli saymamak için de bir sebep yoktur. Burada yalnızca Türklerin yeniden Türkleşmesinden bahsetmiş oluruz.

Bütün dünyada görülen bir gerçek var: Verimli topraklarda nüfus daima kalabalık olur; verimsiz yerlerde tarihin hiçbir döneminde belli bir seviyeyi aşmaz. Nüfusları arasında bire on oran bulunan Amerika ile Kanada buna en güzel örnektir. Libya'nın nüfus azlığını ancak bir ölçüde zamanında İtalyanların yaptığı katliamlara bağlayabiliriz. Mısır'ın Libya'dan 20 kat fazla nüfusunun bulunması, Nil vadisi sayesindedir.

Günümüzdeki Moğolistan'da böyle bir katliam falan olmamıştır. Eski ve tarihte rol oynamış bu milletin nüfusu, şimdi toplamda 3 milyonu geçmez. Libya kadar geniş bir ülkede onun kadar az bir nüfusun bulunmasının sebebi, yaşadıkları arazinin nüfus sıklaşmasına müsait olmamasıdır.

Aynı şey Sibirya'daki Türk yurtları ve batıdaki Fin-Ugor halklar için de geçerlidir. En az 5000 yıllık geçmişleri olan bu halklar üzerinde Ruslar, artışı ciddi manada etkileyecek bir etnik temizlik yapmamışlardır. Sayılar tamamen coğrafya ile ilgilidir. Tarih boyunca savaşlarda daha fazla insan kaybeden Macarların nüfusu, kuzeydeki akrabalarının toplamından iki kat fazladır. Halbuki Ma-

carlar, zamanında Fin-Ugor dünyasının küçük bir kabilesi olarak kadim yurtlarından ayrılmışlardı.

Türklerin anayurdu ve türeneği olduğu sanılan yerler de tamamen aynı özellikleri gösterir. Verimli topraklar yoktur; zayıf bitki örtüsü ancak göçebeliğe imkan sağlayan bir ekonomiyi var etmiştir. Göçebelikte ise zaten nüfus sıklaşmasına imkan yoktur. Yerleşik tarım toplumuna nazaran, kişi başına çok daha fazla araziye gerek bulunur.

Örnek olarak Kazakistan'ı ele alalım, ki Batı'da genellikle Türk anayurduna dahil edilmez. Komünizm yerleştiğinde bugünkü sınırlar içinde 6 milyon kadar insan yaşıyordu ve bunların üçte birden fazlası batıdan getirilmiş Rus, Ukrayin, Alman gibi göçmen nüfustu.

Bundan on yıl sonra Stalin'in kamulaştırma siyaseti ülkede hayvancılığa dayalı ekonomiyi yok edince (dokuz hayvandan sekizi ölmüştür), büyük bir açlık, *jut* başladı ve ülke nüfusunun yüzde 40'dan fazlası bu açlık ve ardından gelen hastalık salgınında öldü. En fazla kaybı da doğrudan hayvancılığa bağlı olan Kazaklar verdiler ve sayıları 3,5 milyonun yarısına indi. Bu sayı da yüzyıllardır sürekli artan bir nüfusun sonucu idi.

Kazak tarihinde *jut* yıllarına denk bir acı, 18. yy başlarındaki Cungar istilası olabilir. Bu istilanın ne kadar Kazağın hayatına mal olduğu hakkında verimiz yok. Ama kesinlikle Stalin yılları ile karşılaştırılacak düzeyde değildi. Bu istilayı takiben gelen Rus işgali savaşlarla değil, sinsice olduğu için, çok fazla Kazak ölmemiştir.

Yani, 1926'daki 3,5 milyonluk nüfus iki yüzyıllık kesintisiz bir nüfus artışının sonucu idi. Dolayısıyla, 18. ve 19. yy'larda Kazak bozkırında karşımıza çıkan nüfusun önceki zamanlardan hiçbir farkı yoktur. Kazak hanlığı ilk belirdiğinde bir milyon kişinin *Kazaklaştığı* tahmin ediliyor. Yani hadise büyük ölçüde toprağın fazla insan besleyememesi ile ilgilidir.

Buna karşılık, 1908'den itibaren sürekli savaşlar içinde bulunan ve milyonlarca evladını cephelerde kaybeden Anadolu, Cumhuriyet kurulduğu zaman 13 milyon insanı barındırıyordu. Eğer savaşlar olmasaydı, doğal artışla birlikte 1924 yılında Türkiye'nin nüfusu 25 milyon civarında olurdu. Çünkü Anadolu nispeten verimlidir ve fazla nüfusu besleyebilir.

Bu konuya en açık ve son örneği yine Moğolistan'dan verelim. Çin kaynakları bize, Mao-tun'un (Hun kağanı Mete) 400 bin asker ile taarruzundan bahsediyor. Bunda mübalağalar olabilir, ancak ittifak tam olarak askeri harekata katıldığı zaman bu sayıya ulaşılabilirdi. Bunu Cengiz Han döneminde de görüyoruz. Gerektiğinde aynı orduyu Cengiz de çıkarabilirdi. Bugüne gelip, Gobi çölünün kuzeyindeki Moğol-Türk dünyasını ele alırsak, bu kadar askerin ancak ucu uçuna çıkarılabileceğini görüyoruz. Yani burada 2000 yıl önce de, 1000 yıl önce de bugünkü kadar insan yaşıyordu.

Hal böyle iken ve Türklerin Avrasya'daki tarihi rolleri ortada dururken, Altay dünyasını Türk anayurdu yapmak en başta beşeri coğrafyanın kurallarına uymuyor. Türk anayurdu Türklerin dünyanın dört bir tarafına *Türk ihracı* için uygun ve verimli bir yer olmalıydı. Çin'e, Hindistan'a, Ortadoğu'ya, Doğu Avrupa'ya vs. giden Türklerin sayısını hesaplarsak, farazi Altay yurdunun bu kadar insan üretme kapasitesinde olmadığını görürüz.

Dünyaya dağılan bu kadar çok Türk ya çok verimli bir araziden kaynak almıştır, ya da tarihin en azından bildiğimiz dönemlerinde Türkler etnik olarak Avrasya'nın çok büyük bir bölümünü kaplıyorlardı.

Dünyanın verimli ve verimsiz toprakları arasındaki nüfus oranının eski zamanlarda şimdikinden farklı olduğunu düşünmek yersiz olur. Bunu en iyi, Göktürkleri anlatan Çin kayıtları verir. Vezir Tonyukuk, yerleşikleşme siyasetinde kağanı Çinlilere karşı uyarır: "Onların sayısı bizim yüz katımız." Avarlar Avrupa'ya geldiklerinde en iyi ihtimalle 20 bin atlı çıkarabiliyorlardı. Buna karşın

defalarca kuşattıkları Selanik'in sur içi nüfusu 100 bin kadardı. Aynı günlerde İstanbul'da 600 bin kadar insan yaşıyordu.

Perikles döneminde Atina'nın şehir nüfusu 25 bin idi. Ondan bin küsur yıl sonra, Göktürkler hayati önem taşıyan bir askeri seferi, Kögmen dağlarının aşılarak Kırgız ve Az budunların dize getirilmesi işini, ancak 2000 asker ile yapabilmişlerdi. Daha fazla askerleri olsa, bu iki savaşçı boya daha büyük bir güç göndereceklerdi. Bunun Hunların 400 bin askeri ile çelişki arz ettiği düşünülebilir. Söz konusu Hun ordusu bütün bozkır imparatorluğunu, daha doğrusu boylar birliğini temsil ediyor. Bilge Han ve Köl Tigin zamanında ise bağlı boyların hemen tamamı isyan etmiş, devlet dağılma noktasına gelmişti. Yani neredeyse sadece kendi budunlarının insan kaynağına dayanıyorlardı.

Şimdi, Türk imparatorluğu 700'lü yıllarda kendisini arkadan vuranları engellemek için 2000 asker ancak çıkarabiliyorken, bundan sadece iki yüzyıl sonra Macaristan'dan Mançurya'ya kadar bütün Avrasya'nın etnik bir Türk denizi olarak görünmesini nasıl açıklayabiliriz? Türklerin gittikleri yerlerin halkını eriterek Türkleştirdikleri gibi ifadeler Avrasya'nın etnik süreç gerçekleriyle bağdaşmıyor ve çok gülünç kalıyor. Türkler başkalarını eritmemişler, aksine kendileri erimişlerdir. Gittikleri yerlerde hızla kaybolmalarına rağmen, Ortaçağ'da dünyada çok ciddi bir Türk nüfusu vardı. Bunun kaynağı, en fazla iki kabilenin yanyana yaşayabileceği Altaylar ve etrafındaki bozkırlar olamaz.

Hele hele seyrek nüfuslu bölge halklarının sık nüfuslu yerlerin etnik yapısını kendi hesaplarına değiştirmesi hiçbir fizik kuralıyla açıklanamaz. Bugün bütün Moğol dünyası toplansa ve özel gayret gösterse, Kore'nin bir vilayetinin etnik yapısını değiştiremez. Tek insan kaynakları bozkır olan Türklerin Maveraünnehir, Azerbaycan ve Anadolu gibi insanla tıka basa yerlere tesir etmesi, buraların etnik yapısını yüzde 100'e yakın kendi lehlerine çevirmesi imkanı olmazdı.

Türklüğün en baştan itibaren sürekli etraftaki etnik blokları ilhak ederek büyümesi, yani en yaygın olduğu Ortaçağ'daki toplulukların büyük bir kısmının aslen değil sonradan Türk oldukları iddiasına gelince, böyle bir şeyin tarihte örneği yoktur. Macarlık kendisine katılan Türkleri ve yerli toplulukları eriterek büyümüş, ama belli bir noktaya kadar gitmiştir. Hatta Romenlik karşısında bariz şekilde geri çekilmiştir. Türklerin Macarlar arasında erimesi de özel bir konu ve durumdur.

Türklüğün bu şekilde temasta olduğu herkesi eriterek kendine kattığı iddiası ya Türk kültürünün çok üstün ve çekici olduğunu, ya da Türkçe'nin öğrenmesi ve öğretmesi çok kolay, öncelikli tercih sebebi bir dil olduğunu gösterir. Veya bütün fertleri içine alan, metin bir milli irade söz konusu olmalıdır. Yukarıdaki iddiayı ortaya atanlar, Türklüğün yüksek bir kültürü olduğunu zaten kabul etmiyorlar. Türkçe'nin öyle yayılması kolay bir dil olduğunu söylemek de kolay değildir. Metin bir milli irade ise, Türklerde tarih boyu eksik olan husustur. Bunun varlığı sayesinde başkalarını eritmenin aksine, yokluğu yüzünden kendileri başkaları arasında erimişlerdir.

Yani bu iddianın sahipleri kendileriyle çelişki içindedirler. Fergana'nın 'çok yüksek kültürlü' ve sıkı nüfuslu Soğd ahalisi veya Azerbaycan'ın aynı nitelikteki 'İranî' halkları, hiçbir soykırıma tabi olmadıklarına göre, ya çok büyük Türk kitleleri karşısında etnik olarak geri çekildiler, ya da dil ve kültür olarak Türklere teslim oldular; az sayıdaki Türk onları eriterek kendilerine benzetti. İkincisi bizce de mümkün olmadığına göre, doğru olan birincidir. Tek farkla ki, Maveraünnehir veya Azerbaycan'ın Türklerin İslami dönemde iyi bildiğimiz gelişinden önce saf İrani bir nüfusa sahip olduğunu düşünmek yersizdir.

Dolayısıyla doğuda, hele hele Altaylar ve çevresi gibi ufacık bir Türk türeneği, en başta fizik ve biyoloji kuralları ile çelişmektedir. Türklerin öyle doğudan gelmelerine imkan yoktur.

ALTAY DİL BİRLİĞİ ÜZERİNE

Bir diğer iddia, Türkçe'nin Altay dil ailesinin bir üyesi olduğu, dolayısıyla akrabalarına yakın bir mevkide ortaya çıkmış olması gerektiğidir. Moğollar ve Mançular uzakta, Uzakdoğu'da olduklarına göre, Türkler de onların hemen yanında, biraz berilerinde ortaya çıkmış olmalıdırlar. Bu iddiayı bir sonraki ile iddiayla, Türklerin sarı ırktan oluşu sebebiyle hayli doğuda türemiş oldukları önerisiyle birleştirerek de ele alabiliriz.

Altay dil birliği hakkında çekirdek fikirlerin ortaya çıkışı Hint-Avrupa dil birliğinin farkına varıldığı aynı döneme tekabül eder. 18. yy'da, bir İsveçli subay olan P. von Strahlenberg Ruslar tarafından esir edilip Sibirya'ya sürülmüş, orada yerel dilleri inceleyerek iyi bildiği komşu Fin topluluklarını da ilave etmiş, sadece Altay değil, bugünkü ifadesiyle Ural dillerini de içine alan büyük bir dil ailesinin mevcut olduğu savını ortaya atmıştır. Ona göre Fin-Ugorlar, Samoyedler, Türkler, Moğollar, Mançular, Tunguzlar ve Kafkas halkları hep aynı dil kökünden geliyorlardı.

Nitekim, Hint-Avrupa dil birliğinin farkına da ilk kez aynı yüzyılın sonlarına doğru, yine askeri amaçlarla, bu kez "esir alınan" bir ülkede, Hindistan'da çalışan William Jones adlı İngiliz tarafından varılmıştır. 1786 yılında yaptığı bir konuşmasında Jones, Hintlilerin eski dili Sanskritçe'nin, Yunanca ve Latince'ye çok benzediğini, Gotça ve Keltçe ile birlikte tüm bu dillerin aynı kaynaktan çıkmış olması gerektiğini söylüyordu.

Bu ikisinin arasında tek fark şu idi ki, kendisi bir amatör olan Jones'in buluşu, hiçbir şekilde inkar edilemeyecek bir gerçeklik içeriyordu. Bu diller ve daha başkaları kesinlikle akraba idiler. Daha sonraki çalışmalar ancak bu bilgiyi derinleştirmek amacını gütmüştü. Strahlenberg'in izinden gidenler ise, aradan yaklaşık 300 yıl geçmesine rağmen, henüz değil Ural-Altay, Altay kuramının doğruluğunu dahi tam olarak ispatlayamadılar.

Bu konuya girmeden önce bir gerçeği belirmek gerekiyor. Faraza, Türkçe Altay ailesine mensup bile olsa, bu mensubiyet Türk anayurdunun illa da Altaylar veya çevresinde olmasını gerektirmez. Dilin kendisi de, mensupları da her zaman göçmeye namzettir. Özellikle de Avrasya arazisinde. Nasıl ki, Hint-Avrupa dilleri Bengladeş ile İrlanda arasında geniş bir alanda bulunmaktadır (Amerika ve Avustralya'nın İngilizce, İspanyolca ve Fransızca tarafından işgalini son dönemlerin olgusu olarak göz ardı ediyoruz). Çıkış noktası bu ikisinin arasında bir yerdedir ve nerede olursa olsun en az 15,000 km ile ifade edilen bir yol kat etmiştir.

Aynı şey Altay veya Ural-Altay dilleri için de geçerlidir. Mesela, bitişik bir dil konuştuklarını çok iyi bildiğimiz Doğu Anadolu ve Azerbaycan'ın eski halkları, ilerleyen sayfalarda ayrıntılı göreceğimiz üzere, bu dillere kaynaklık etmiş olabilirler. Hatta bir türlü açıklanamayan Fin-Ugor dillerindeki İbranice alıntılar (Biz buna Sami dil topluluğundan alıntılar diyelim) bu dönemin, Ortadoğu'daki uzun süren bir türeyiş dönemi komşuluğunun neticesi olabilir. Bu yüzden, dilin kendisi eski dönemler için tek güvenilir kaynağımızdır, ama dili coğrafya üzerinde çalışırken yanılma payımız çok fazla olabilir.

Türkçe Altay dil ailesinin bir üyesi midir? sorusuna gelince, belirtildiği gibi, bu konuda tartışmalar hala sürmektedir. Ural-Altay kuramını tutanların hevesinin başlıca üç sebepten kaynaklandığı görülmektedir:

a) Coğrafya: Tarihte izlenebilir kopuntuları olmakla birlikte, bu dilleri konuşanlar, Baltık denizinden Büyük Okyanus kıyılarına kadar belli ve bütünleşik bir coğrafyada, Yaşlı Dünya'nın kuzey yarısında, en geniş anlamdaki Turan'da oturmaktadırlar. Bu komşuluk haliyle akrabalığa da işaret etmelidir.

b) Bitişkenlik vs.: Bu dillerin hepsi de başta bitişkenlik olarak, önemli ortak özelliklere sahiptir. Bu özelliklerin ses uyumu, kelimelerde cinsiyet yokluğu, tanımlığın olmaması, isim çekimle-

rinin iyelik ekleriyle olması, önek yokluğu, eklerin daima kelimenin ardına gelmesi, sayı sıfatlarından sonra kelimenin tekil kalması, karşılaştırmalarda nitelik farkının ayrılma eki (*-den*, *-dan*) ile ifadesi, sorunun ek gibi kullanılan bir kelimeyle yapılması, bileşik cümlelerin eylem biçimleriyle bağlanmış basit cümlelerle yapılması gibi çeşitleri vardır.

c) Ortaklıklar: Bu dillerde belli kelime ortaklıkları vardır. Bunlar, ortak bir köke işaret etmektedir.

ALTAY COĞRAFYASI VE ALTAY DİLİ

Siyasi dilde geniş manada Turan'ın karşılığı olan Ural ve Altay dillerinin konuşulduğu alanlar, gerçekten de bir bütünlük arz etmektedir. Ancak bu bütünlük şimdiki zamana mahsus bir olgudur. Uzak geçmişte, özellikle de başlangıçta coğrafi görünümün tam olarak nasıl olduğunu bilmiyoruz.

Avrasya'daki dil ve ulusların hareketini ancak geriye, başa doğru oynanan bir satranç oyunu gibi çalışmak durumundayız. Yani şu an yaptığımız filmi geriye almaktan ibaret. Bu bakımdan coğrafya, yani dil ve ulusların üzerinde durduğu kareler, bize geriye dönük hamlelerde fikir ve ipucu verebilir; ama şu an önümüze konmuş bulunan oyunun hangi aşamalardan geçtiğini mevcuda bakarak belirleyemeyiz.

Dilin bitişkenliği ilk elde akrabalığa işaret etmek zorunda değildir. Nihayetinde dilin yapısal ve biçimsel olarak çok fazla kalıba girme şansı yoktur. Ya Hint-Avrupa ve Sami dilleri gibi çekimli-bükümlü, ya Ural-Altay dilleri gibi bitişken, ya da Çince gibi tek heceli olacaktır, veya bunların arasında ve bu türlerin karışımından ibaret bir takım yapılarda bulunacaktır. Öbür türlü, insanlığın üç ırka indirgenmesi nasıl güncel antropolojik meselelere bir çözüm sunmuyorsa, topu topu üç dil ailesinin tespiti de sadece ve sadece karşımızdaki meselelerden kaçmakta kolaylık sağlar.

Ama işi tarihsel boyutta incelerken unutmamamız gereken bir nokta var: Bugünün bitişken dilleri, büyük ihtimalle geçmişteki bitişken dillerden gelmektedir. Geçmişteki bitişken dillerden bildiklerimiz, eğer tamamen silinip gitmedilerse, bugünkü bitişken dillerin bir veya birkaçının, veya durumuna göre hepsinin kaynaklarıdır. Sadece insanlar değil, uluslar da dil değiştirebilirler, farklı dil ailelerine de geçebilirler, ama bugüne kadar hiçbir dilin aile değiştirdiği görülmemiştir.

Örneğin Bulgarca bir Türk dili olarak aile değiştirmemiştir. Tamamen bir Slav dili haline geldiği için bugün başka bir aileden sayılmaktadır. Aynı şey Kürtçe için de geçerlidir. Yapısal olarak Türkçe ile paralel pek çok eski biçimi korumakla birlikte, temelleri tamamen değişmiş, Farsça'nın etkisiyle bir Hint-Avrupa dili haline gelmiştir.

URAL-ALTAY DİLLERİNİN ORTAKLIKLARI

Ural-Altay bölgesindeki dillerin öteki özellikleri de sorgulanabilir. Ses uyumu, Uygurca'da bariz göründüğü üzere, Türk dillerinin kendi içinde bile ihlal edilebilmektedir. Türkçe'nin kendi içinde özellikle hiçbir şekilde değişiklik göstermeyen çekim ekleri söz konusu olduğunda bu kural ihlal edilmektedir. Tanımlığın yokluğu da kesin bir kural olmaktan uzaktır. Macarca'da, bir Hint-Avrupa dilinin etkisi altında gelişmediği açık olan bir tanımlık (*a, az*) vardır. Türkçe'de ise bu zaten bulunmaktadır. "*Elma ver*" derken herhangi bir elmayı, "*Elmayı ver*" derken, bilinen, ortada olan bir elmayı kastediyoruz.

Erillik, dişilik, orta kip gibi, kelime ve kavramlarda cinsiyet bildiren biçimlerin olmaması Ural-Altay dillerinin temel bir özelliğidir. Ancak bunu dilin olmazsa olmaz özellikleri arasında saymak doğru olmaz. Her şeyden önce bu, dünyaya bakışla ilgilidir. Türkler de ana da kağandır, baba da; erkeğe de sultan denir, kadına da. İş bölüşümünde cinsiyet ayrımı gözetilmez. Dolayısıyla, en basi-

tinden, makam ve unvanlarda bile cinsiyetin ifadesine ihtiyaç duyulmamıştır. O kadar ki, bazen vurgu gerektiğinde diğer kelimelerin yardımına ihtiyaç duyulur: "*Han babam, kadın anam*..."

Konuyu eski Türk toplumunda kadının yerinin yüceliği gibi basit bir tespite indirgemek istemiyorum. Ama dünyaya genel olarak bakış bu idi ve bu bakışın köklerini çok derinlerden aldığı ve ona akraba olan ve olmayan belli bir dünyanın tüm toplumlarını etkilediği açıktır.

Ama bu, belirttiğimiz gibi, değişebilir bir ögedir. Kuzeybatı Türk dünyasında *hanbike*lerin ortaya çıkışı bunun göstergesidir. Bugün de biz, Fransızca, Sırpça ve Farsça'dan aldığımız parçaları ve bakış açısını birleştirerek "patroniçe" kelimesini üretiyoruz. Veya bir bayan yöneticiyi anlatırken kendimizi "müdire" demek zorunda hissediyoruz.

Bunun tersi örnekler de vardır. Almanca'da erillik-dişillik çok önemli iken, ondan türeyen bir dil olan İngilizce'de bu kullanım sadece kelime temelinde üçüncü tekil şahsa indirgenmiştir (*he, she, it* ve türevleri). Fiil çekimlerinde ise cinsiyet hiçbir şekilde ifade edilmez.

Önek-sonek konusu da tartışmaya açıktır. Hint-Avrupa dillerinin tamamında sonekler mebzul miktarda kullanılır:

Fr. *préparer* (Hazırlanmak) → *préparation* (Hazırlanma)

Leh. *pośród* (ara, arada) → *pośrednik* (aracı) → *pośrednictwo* (aracılık, komisyonculuk)

İng. *use* (kullanmak) → useful (kullanışlı) → usefulness (kullanışlılık)

Önek dediğimiz şeyler ise aslında kelime kökenlidir. Hatta bunların çoğunun kökeni unutulmamış, hâlâ bağımsız kelime olarak kullanılmaktadırlar. Üstelik bunları tercüme ederken, biz de Türkçe'de farklı bir biçim kullanmıyoruz. Önek olmasa da, ön-

sözcükle tercüme ediyoruz; esas ögeyi tamamlayan, öbür dildeki güya yapım ekinin karşılığı olan kelimemizi esas kelimenin önüne koyuyoruz.

Fr. *pré* + *sident* (Önde oturan = Başkan)

Srp. *pred* + *sednik* (Önde oturan = Başkan)

Alm. *vor* + *sitzende* (Önde oturan = Başkan)

Protohistory kelimesini Türkler *Ön Tarih*, Macarlar *Östörténet* diye söylüyor. Bu üç söyleyiş de yapısal olarak birbirinin aynıdır. Fark, bu türden bazı kelimelerin yerine bizim ekleri kullanmamızdan, eklerin de daima kelimenin ardına konmasından kaynaklanıyor.

İng. *dis* + *liking* (Sev + *me* + me)

Srp. *raz* + *oružanje* (Silah + *sız* + landırma)

Fr. *com* + *patriote* (vatan + *daş*)

Hint-Avrupa dilleri içinde bu konuda bir sistem birliği bulunmaz. Önek de, sonek de kullanılabilir. Örneğin,

Ev + *siz* = home + *less* (İng.), *bez* + kučnik (Srp.)

Dolayısıyla eklerin öne veya sona konması öyle çok fazla da ayırıcı bir unsur değildir. Buradaki fark, bizde sadece bir kelimenin sonuna konulan kelimelerin zamanla yapım veya çekim amaçlı ek haline gelmesi, önüne konulanların ise bağımsızlıklarını korumasıdır. Hint-Avrupa dillerinde ise hem öne, hem de sona konulan kelimeler hem ek haline gelmiştir, hem de bağımsızlıklarını korumaktadırlar. Fark bundan ibarettir.

Ayrılma eki ile karşılaştırma yapılması (*-dan* büyüktür, *-den* güzeldir, vs.) ise Ural-Altay dillerine has değildir. Arapça'da da bu kullanılır; çeşitli Slav dillerinde de. Keza Ural-Altay dilleri dışındaki bir çok dilde de soru cümlesi bir kelime ile kurulur. Bir Sami dili olan Arapça ile Hint-Avrupa ailesinin üyesi olan Slav dillerinde bu konuda Ural-Altay dilleri ile ortaklık vardır.

Bileşik cümlenin fiil kipleri ile yapılmasına gelince, bunu Ural-Altay dillerinin, özellikle de Türkçe'nin bileşik ve karmaşık kavramları ifadede ileri bir aşamada bulunması ile izah edebiliriz. Hint-Avrupa ve Sami dillerinde bileşik cümle zamirler, çoğunlukla da soru zamirleri ile yapılır.

Arapça: Elem tera *keyfe* fe^c^ale rabbüke bi eshab'il-fîl? (Rabbinin fil sahiplerini *nasıl* kıldığını görmedin mi?)

İngilizce: I do not know *how* the formule was deshiphered (Formülü *nasıl* çözdüklerini bilmiyorum).

Sırpça: Ne znam *kako* je on otvorio vratu (Kapıyı *nasıl* açtığını bilmiyorum).

Bu örneklerle aynı zamanda kendi iddiamızı da örneklendirmiş olduk. Çünkü, Türkçe cümlelerde açıkça görüldüğü gibi, aynı biçim bizde de kullanılır; hem de diğerleriyle aynı kurguda: "Elimde *ne* olduğunu biliyor musun?" Buradaki örneklerden daha karmaşık durumlarda Türkçe, fiil kiplerine dayanan kendi biçimlerini geliştirmiş, diğer diller ise bu konuda geri kalarak zamir kullanmayı sürdürmüşlerdir. Aynı cümleyi birkaç dil üzerinde inceleyelim.

Türkçe: Dün *gördüğüm* adam bu değil.

İngilizce: This is not the man, *whom I saw* yesterday.

Sırpça: Ovo nije onaj čovjek *koji sam vidio* jučer.

Arapça: Er-racül *ellezî ra'eytühû* fi'l-ems leyse haze'r-racül.

Buna karşılık, örneğin İngilizce'de fiil çekimine dayanarak bileşik cümle kurmanın örneklerine rastlıyoruz.

Being very angry of his friend, Ben left the office (Ben, arkadaşına çok sinirlen*erek* yazıhaneyi terk etti).

Turan, *known as* the land of evils by the Persians, has no historically and geographically fixed boundaries (İranlılarca şeytanların ülkesi *olarak bilinen* Turan'ın tarihi ve coğrafi olarak sabit sınırları yoktur).

Dolayısıyla, Ural-Altay dillerinin bileşik cümleyi fiil biçimleriyle yapması, bunlara mahsus bir uygulama değil, bunlarca geliştirilmiş bir yöntem olarak bir özgünlüğe işaret edebilir. Ama bu özgünlük her halükarda onlara mahsus görünmüyor; yani aslında özgünlük olmaktan çıkıyor. Yani Ural-Altay dillerine mahsus olmayan, ama daha çok bu coğrafyadaki dillerde gelişmiş ve belirginleşmiş bulunan bir takım özelliklerden bahsediyoruz. Bu özellikleri bir akrabalığın, ortak kökenin alameti olarak mı görmeliyiz, yoksa bu bölgede dillerin diğer yerlerden farklı şekilde bu istikamette geliştiğini mi varsaymalıyız?

Bugün Fin-Ugor ailesinin veya Ural dillerinin kesinlikle Altay dillerinden farklı olduğu kabul ediliyor. Bilimsel olarak Ural-Altay kuramının ne zemini, ne de pek fazla destekçisi vardır. Buraya kadar sayılan ortak özellikleri paylaştıkları halde Ural ve Altay dillerinin ayrı durmasına yol açan sebepler, kendi içinde Altay dilleri için de söz konusu olamaz mı?

ALTAY DİLLERİNDEKİ ORTAK KELİMELER

Bu noktada ortak kelime hazinesi işin içine giriyor. Bu ise tartışmaya daha açıktır. Türkçe'nin Altay bölgesinde daha çok Moğolca ve sırasıyla azalarak Mançu-Tunguz ve Kore dilleri ile, batıda da en fazla güneydoğu Ugor dilleri olmak üzere, Fin-Ugor dilleriyle belli bir kelime ortaklığı bulunmaktadır.

Tartışmalar bu kelimelerin akrabalığı mı, yoksa uzun süreli temasları mı gösterdiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Başka bariz dil birliği örneklerinde görüldüğü üzere, dillerin akraba olması için, kolay kolay değişmeyen bir kısım kelimelerinin ortak olması gerekmektedir. Bunlar sayı sistemleri, akrabalık terimleri, uzuv adları, zaman terimleri gibi alanlardaki kelimeler ile temel kavramları bildiren fiillerdir.

Örneğin, en çok bilinen ve gösterilen ortaklık olarak, kimi Hint-Avrupa dillerinde baba kelimesi şu şekildedir: *peder* (Fars.), *pitar*

(Sans.), *pita* (Hint.), *patér* (Yun.), *pater* (Lat.), *vater* (Alm), *father* (İng.), *père* (Fr.). Anne kelimesi de aynı ölçüde bir ortaklık gösterir: *mader* (Fars.), *matar* (Sans.), *mata* (Hint.), matér (Yun.), *mâter* (Lat.), *mutter* (Alm.), *mother* (İng.), mère (Fr.). Ve nihayet "kardeş" kelimesi: *birâder* (Fars.), *bhratar* (Sans.), *bhrAtA* (Hint.), *frater* (Lat.), *bruder* (Alm.), *brother* (İng.), *frère* (Fr.).

Sayı sistemlerinde ilk dört sayının değişik guruplardan kimi Hint-Avrupa dillerindeki görünümleri şöyledir:

	Bir	İki	Üç	Dört
Hint.	eka	*dvau*	*tlna*	*çatvaras*
Fars.	*yek*	*dü*	*se*	*çâr*
Rus.	*odin*	*dva*	*tri*	*çetiri*
İtal.	*uno*	*due*	*tre*	*quatro*
İng.	*one*	*two*	*three*	*four*

Görüldüğü gibi, kimi rakamlarda sapma olsa da, çoğunlukla bariz bir benzerlik ve ilgi vardır. Dilin en basit dönemlerine ait olan bu kelimelerdeki benzerlikler, oluşum döneminde bütün bu dillerin ortak bir kaynaktan çıktığını göstermektedir. Ancak Altay dil ailesinin üç temel üyesi olan Türkçe, Moğolca ve Tunguzca'nın tahmin edilen en eski şekline ait biçimlerde bile, örneğin sayılarda doğru dürüst tek bir alaka bulunmaz. Doerfer'in bu konuda tespiti şöyledir (kaynak: E. Yılmaz – N. Demir):

	Ana Türkçe	Ana Moğolca	Ana Tunguzca
Bir	**bīr*	**niken*	**emen*
İki	**ēki*	**ḳoyan*	**cōr*
Üç	**ǖç*	**ġurban*	**ılan*
Dört	**dōrt*	**dörben*	**dügin*
Beş	**bēş*	**tabun*	**tuńġu*

Burada hala açıklanamayan Türk. **dört* ve Moğ. **dörben* dışında hiçbir ses ilgisi bulunmamaktadır. Sonraki rakamlarda da bu bulunmaz. Moğolca'nın kendi içinde bir sisteminin olduğu görülüyor. Buna göre, elimizdeki tek örnekte, ilk hecenin iki ünsüzü ve bir ünlüsünü içeren benzeşme tesadüfi de olabilir. Buna karşılık, Türkçe ile Fin-Ugor dillerinin organik bir bağının olmamasına rağmen, örneğin rakamlardaki benzeşme daha fazladır.

Türkçe	Macarca	Fince
bir	*egy*	*yksi* (Üksi)
iki	*két*	*kaksi*
üç	*három*	*kolme*
dört	*négy*	*neljä* (Nelyä)
beş	*öt*	*viisi*
altı	*hat*	*kuusi*
yedi	*hét*	*seitsemäan*
sekiz	*nyok*	*kahdeksan*
dokuz	*kilenc*	*yhdeksän*

Bir takım kaymaları göz önüne alarak, buradaki benzeşmeleri çok rahat görebiliriz. Fince'de '*b*' ve '*ş*' seslerinin olmadığı ve bunların doğal varislerinin '*v*' ve '*s*' olduğu düşünülürse, *beş* ile *viisi* (Estonca'da *viis*) neredeyse tamamen aynıdır. Eski Türkçe'de muhtemelen sözbaşı "y"nin yerinde "s" bulunuyordu, ki bu biçim Çuvaşça ve Sakhaca'da halen korunmaktadır. Dolayısıyla Fince *seitsemäan*'daki *seitse*, aynı rakamın Türkçe biçiminin hemen hemen aynısıdır (Çuv. *śiççĭ*, Sak. *sette*). Macarca *hét* ise, Başkurtça'da açık görülen *s* > *h* geçişini yansıtır. Yani Türkçe ile birebir aynıdır.

En temel fiil olan *olmak* (*bolmak*), Fince *olla*, Voğulca *ol*, Votyakça *val*, Macarca *vol* şeklindedir. Bunun yanında Vot. *vunet*,

Fin. *unohtaa*, Türk. *unutmak*; Fin. *tapaa*, Mac. *tap*, Türk. *tapmak*; Fin. *kappaa*, Vot. *kab*, Mac. *kap*, Türk. *kapmak* gibi örnekler de gösterilebilir. Türkçe ile tarihi teması sıkı olan ve halen de süren güneydoğu Fin-Ugor halklarının (Tatar, Başkurt ve Çuvaşların komşuları) dilinde bu tür kelimeler daha fazladır, ancak biz Türkçe ile teması en alt düzeyde olan Fince'ye vurgu yaptık.

ALTAY MI, AVRASYA MI?

Türkçe'nin ait olduğu varsayılan Altay ailesinde, Türkçe'ye en yakında bulunan Moğolca için bile, temel kelimeler alanında, Türkçe'yle akrabalığı olmadığı söylenen Ural ailesinin Türkçe'ye en uzaktaki dili Fince kadar bir örnekleme yapmak zor olmaktadır. Burada bir tezat vardır. Bu nasıl bir akrabalıktır ki, hem akraba, hem de komşu olan bir dilde Türkçe ile ortaklık, hem akraba, hem de komşu olmayan bir dildeki kadar bile olmasın?

Ağasıoğlu'nun ifadesiyle, Altay dillerinde geriye doğru gittikçe diller birbirinden uzaklaşır, günümüze geldikçe de birbirlerine yaklaşırlar. Halbuki, bir dil ailesi bunun tam tersine davranmalıdır.

Moğolca ile Türkçe'nin çok ciddi bir ortak kelime hazinesi vardır. Ancak bunlar çoğunlukla, dilin temel katmanına dahil olmayan, sonradan bir dilden diğerine geçen kelimelerdir. Türkçe ile Tunguzca arasında böyle bir ilişki ise daha az orandadır ve bunlar sanki aradaki Moğolca vasıtasıyla gerçekleşmiş gözükmektedir. Bu dillerin atası olduğu farz edilen bir Ön-Altay diline ulaşmak için hayli çalışma yapılmıştır; kimi denkliklere ulaşılmıştır; ama bunlar tali kelimeler üzerinden olmuştur.

Öte yandan, aynı miktarda ve nitelikte denkliğin, Hint-Avrupa, Ural, Altay ve Sami dillerinin, belki de Dravid dilinin, ortak bir kökten geldiğini iddia eden *Nostratik Kuram*'ın savunucuları tarafından da bulunduğunu belirtmekte fayda var. Hint-Avrupa dilleri ile Türkçe arasındaki bu türden ortaklıklar ise şüphesiz daha fazladır. Birkaç örnek: Türk. *kun* "insan, halk", Çuv. *sin* "adam, halk",

Züryence *komi* "adam", Lat. *homo* "adam", Alm *sohn*, İng. *son*, Rus. *sın*, vs. "oğul, çocuk"; Türk. *kün* "gün, güneş", İng. *sun*, Alm. *sonne*, Srp. *suntse*, vs. "aynı". Hint. *taka*, Fars. *ta*, İng. *to*,, Slav. *do*, Türk *teg* (-e kadar) "aynı".

Öte yandan, Sans. *upari*, Yunanca *hyper*, Gotça *ufar* kelimelerini Türkçe aynı anlamdaki *yukarı / ukarı* ile karşılaştırmak mümkündür. Yine, bugün *kip* biçiminde dirilttiğimiz, aynı zamanda benzerlik ifade eden *gibi* kelimesinde kullandığımız Genel Türkçe *kēp*, Macarca *kép* sözü de, Batı'dan aldığımız *kopya* (Fr. *copie*, İng. *copy*, aslen Latin. *cōpia*) ile bağlantılı gözüküyor. Bu Latince kelime için önerilen diğer bir Türkçe kök ise *köp* ('çok', şimdiki Türkçe'de *hep*) sözcüğüdür.

Hatta bunu sayılara götürmek de mümkün. Slav dillerindeki "5" rakamı (Srp. *pet*, Rus. *pyat'*, Leh. *Pięć*) Ortak Türkçe *beşe*, ama daha da yakın olarak Eski Bulgarca *behti*ye benzemektedir. Farsça *penç* de aynı alakanın ürünü gözüküyor.

En ilgincini ise İngilizce *eleven* da bulabiliriz. Bu kelimenin Eski Alm. **ainlif* biçiminden geldiği, bu biçimin ise *ain-lif*, bugünkü İngilizce tercümesiyle *one-left* şeklinde bir etimolojisi vardır. Bu ise eski dilde "(10'u) bir geçti" demektir; yani "onbir" anlamına gelir.

Türkçe'nin şüphesiz batıyla en fazla alakası olan kolu Eski Bulgarca'da *elem* adlı bir kelime vardır; "sonraki" anlamına gelir. Bu kelime bugün Çuvaşça'da *ülĭm* biçimiyle aynı anlamda yaşamaktadır. Sondaki *–m*, aslında bir ektir ve sıra bildirir. *Bulgar Hanları Listesi* adıyla bilinen eski bir kaynakta, bu kelimenin bir yerde 11 sayısı yerine kullanıldığını görüyoruz. Muhtemelen kısalmaya uğramıştır. Eski Bulgarca'da 10 yerine *wan* denildiğini düşünürsek, 11 için asıl biçiminin ise *ele-wan* "ondan sonraki" olduğunu tahmin edebiliriz. Bunun söz konusu İngilizce kelimeyle alakası ise hem ses, hem de anlam olarak gayet açıktır.

Bugün Altay dillerin kuramına inananlar "*yokluğu ispatlanmamıştır*" noktasından meseleye yaklaşırken, buna karşı çıkanlar "*varlığı ispatlanmamıştır*" demektedirler. Herhalde iki taraf da haklıdır ve ikisi de bizim savımıza destek sunar. Yokluğu ispatlanmamıştır, çünkü eğer Hint-Avrupa, Kafkas, Sami, Ural, Altay ve Dravit dilleri uzak akraba iseler, hepsi bir kökten geliyorsa, sadece Altay değil, Ural-Altay yakınlığından da bahsedilebilir.

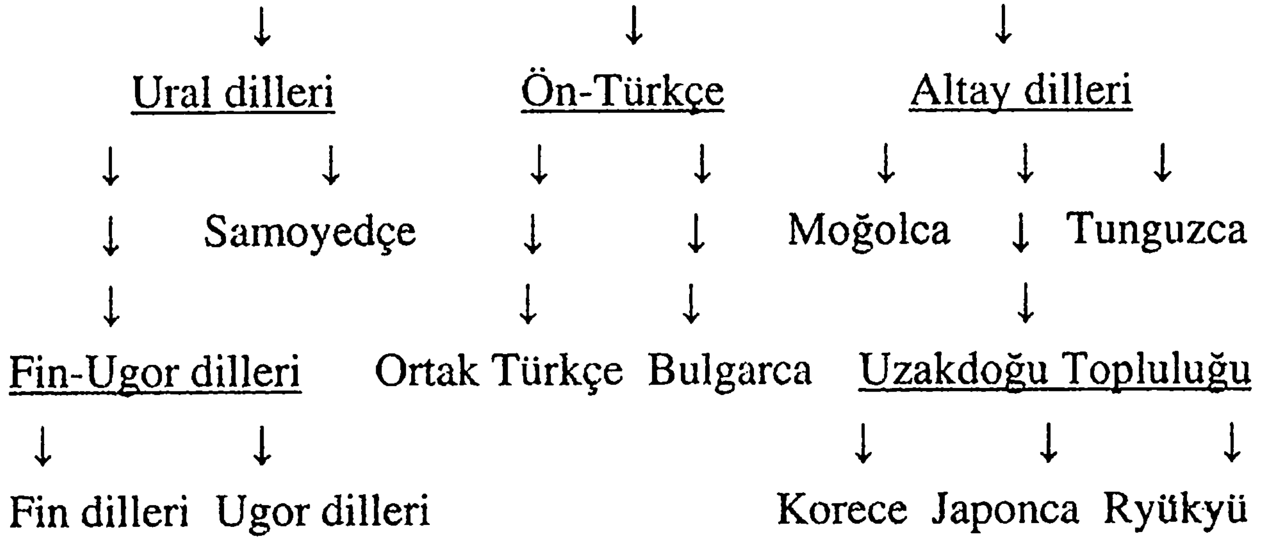
ALTAY AİLESİ VAR MI, YOK MU?

Nitekim, en başta verilen ve Ural-Altay dillerine mahsus olmayan, ama çok ve genel bulunmasıyla öne çıkan bir dizi özellik elbette göz ardı edilemez.

Belki de, Hint-Avrupa, Sami, Kartvel vs. dillerde ve Fin-Ugor dillerinin kendi içinde kolaylıkla izlenebilen akrabalık unsurlarının Altay bölgesinde açık olmaması, bu yüzden de bunların bilinen kurallar itibariyle birlik arz etmemesi, birbirlerinden kopuşunun diğer dil ailelerine göre çok erken bir tarihte gerçekleştiği gibi bir sebebe dayanabilir. Belki de Hint-Avrupa veya Fin-Ugor halkları henüz tek bir dil konuşurlarken, bugün (yanlışlıkla) Altaylılar dediğimiz halkların ataları çoktan birbirini anlamayan birkaç dile ayrılmışlardı.

Neticede bugünün bitişken dilleri başlangıçta bitişken bir kaynaktan çıkmıştır. Yani, henüz göremediğimiz nihai bir atalarının olması mukadderdir. Bunu bilmiyoruz. Henüz tam ispatlanmamıştır. İspatlanmayan bir şey de bilimsel kanuna dayanak olamaz. Bu yüzden burada ihtimallerden bahsediyoruz.

Muhtemelen Ön-Türkçe, Fin-Ugor dillerine daha yakındı. Şu anki bilgimiz itibariyle, eğer varsayarak hareket edeceksek, bu düşünce de en az Altay dil kuramı kadar yerindedir. Dolayısıyla, bilim dünyasında yaygın kullanılanların aksine, şöyle bir tablo daha mantıklı olabilir:

Buradan konunun en başına dönersek, Türkçe'yi kendi içinde akrabalık dinamikleri tam belirlenmemiş bir Altay topluluğu içine koymak ve ardından Uzakdoğu'da bir türenek önermek çıkış noktası itibariyle yanlıştır. Yukarıdaki tablo Türkçe'nin, bir Altay dili olmasa da Ural ve Altay dilleri arasında bir yerde olduğu, yani nihayetinde Türk türeneğinin Tanrı dağları ile Altaylar civarında bir yerde bulunduğu şeklinde okunabilir. Dilbilimsel olarak Türkçe'nin diğer iki topluluk arasında olması mümkün olabilir ama bu kesinlikle coğrafi bir anlam taşımaz ve de dilbilimsel konum coğrafi konum için bağlayıcı değildir.

Nitekim, bir Hint-Avrupa dili sayılan ve vaktiyle Doğu Türkistan'da konuşulan Toharca, bu dil ailesinin doğudaki *Satem* koluna değil, batıdaki *Centum* koluna aittir. Eğer coğrafi bir bağlayıcılık bulunsaydı, bu dilin Batı Avrupa'da konuşuluyor olması gerekirdi.

KEMİKLER, OKLAR, BALTALAR VS.

Geçmişteki hangi *kemik* ırkının bugünkü hangi ırklara karşılık geldiğini bilmediğimiz için, Türklerin hangi büyük ırka ait olduğu savları, bugünkü ve bildiğimiz tarihi dönemlerdeki veriler üzerinden geriye gidilerek yapılabilir. Bugün Türkler arasında, yukarda

geçtiği gibi, doğuya doğru gittikçe Moğolsu görünüm artar. Batıda, özellikle Avrupa ve Ortadoğu'da ise bu hemen tamamen ortadan kalkar. Bildiğimiz tarihi dönemlerde de, tasvirlerin ve de daha açık olarak minyatür ve heykellerin göstermesiyle, Türkler arasında Moğolsu görünüm yaygındı. Ancak çekik gözlülüğü peşinen sarı ırk üyeliği olarak almak yanlıştır.

Batı Türklerinin sonradan geldikleri yerli halklarla karışarak Moğolsu görünümlerini kaybettikleri gibi bir fikir, karşı düşünceye daha fazla temel sağlar. Eğer batıda geçen 1000 yıl gibi bir zaman içinde Türkler Moğolsu görünümlerini kaybetmişlerse, böyle bir şey oluyorsa, bunun tersi daha mümkündür. Yani, aslen Moğolsu olmayan Türkler, doğuda kaldıkları binlerce yıl zarfında bu görünümü kazanmış da olabilirler.

Nitekim, kültürler bahsinde ve nüfus-coğrafya ilişkisiyle ilgili bahislerde geçtiği gibi, Türkler Orta Asya'nın beyaz ırktan kemiklerin bulunduğu kısımlarının halkı idi. Tarihi Türklüğün Moğolsuluğunu, dolayısıyla sarı ırktan oluşunu kanıtlayacak ne arkeolojik, ne antropolojik ve ne de demografik delil vardır.

Buna göre de Türklüğün türeneğinin Altaylar çevresinde oluşu düşüncesi önemli bir temelini daha kaybediyor. Aksine, burada olmadığı ihtimali artıyor.

Türklüğün göçebeliği, dolayısıyla ilk Türk yurdunun da bozkırda aranması gerektiği düşüncesine gelince, bu iddia da bizzat ortaya atanlar tarafından nakzedilmektedir. Yaşam tarzı, iktisat biçimi, kültür, vs. sonradan alınan, değişen, gelişen, başkalaşan şeylerdir ve genellikle coğrafyaya bağlı olarak biçimlenir. Doğu Karadeniz bölgesine yeryüzünün hangi milletini koyarsak koyalım, nihayetinde bu bölgenin şimdiki sakinlerinin sahip oldukları hayat tarzını ve maddi kültürünü geliştireceklerdir.

Bu, bozkırda da böyledir. Bozkır insanların göçebe olmasını zorunlu kılıyor. Göçebelik sonradan ortaya çıkmış bir yaşayış biçimi-

dir ve göçebe toplumlar aslen yerleşiktiler. Eskiçağ'da Altaylardan Karpatlara kadar bütün Avrasya bozkırlarını doldurdukları söylenen, ama şimdiye kadar hiç temsilcilerini bulamadığımız İranî göçebeler, eğer tarihte var olduysalar, buna en güzel örnektir. Kafkaslarda, Orta Asya'nın güneyinde ve İran'da yerleşikleşmişler, buraların kuzeyindeki bozkır kuşağında ise göçüşmüşlerdir (Bu fiili İngilizce'de "göçebe hayatı sürmek" anlamını ifade için kullanılan / türetilen *nomadize* fiilinin karşılığı olarak kullanıyorum).

Türkler türeyişten itibaren göçebe olmadıkları gibi, en safi çizgilerle betimleyebildiğimiz Türk bozkır kültürü dahi yerleşik hayattan şaşılacak derecede fazla ögeler taşır. Golden'ın belirttiği gibi, tamamen bir yerleşik hayat tarzının uğraşı olması lazım gelen demirciliğin Altay Türkleri arasında onları meşhur kılacak kadar yaygın olması çok tuhaftır. Tabii, burada tuhaf olan şey Türkler arasında demirciliğin olması değil, bütün Türklerin göçer sayılmasıdır. Aynı şekilde, Ortak Türkçe'deki tarım terimlerinin incelenmesi, bunların büyük çoğunluğunun başka dillerden alıntı değil, öz Türkçe kelimeler olduğunu gösterir ki, bu da Türklerin yine yerleşik bir hayat tarzının uğraşı olan tarıma aşinalıklarını imler.

Bu çıkış noktası doğru bile olsa, Türkleri bozkırın doğusuna yerleştirmez. Çünkü batıdaki göçebelerin İranî olduğu kesin değildir. Bunları tam bilmediğimiz bir ortamda bozkırın her noktasını Türklere vermek mümkündür. Örneğin Kafkaslardan itibaren yayılan kurganları izleyerek, güneyden / Ortadoğu'dan gelen ilk Türklerin Kafkas dağlarını aştıktan sonra bozkır ortamına girdikleri ve Hazar'ın kuzeyinden doğuya doğru yayıldıkları (MÖ 2000); tabii bu ortamda göçebeleştikleri gibi bir kuram bu bakımdan hiç de yabana atılır tarzda değildir.

Eski Türklerin dini olan Şamanlığın aslen bir orman dini olduğu, orman kültürü ögeleri içerdiği, bu yüzden Türklerin ormanda veya bozkır-orman kuşağında ortaya çıkmış olmaları gerektiği görüşü ise şimdiye kadarki görüşlerin en temelsizi olsa gerektir.

1- Kültür bahsinde geçtiği gibi, din de coğrafya ile bir bağıntısı olmayan, alınıp verilebilir bir kavramdır. Ormanda çıkmış bir dini, ormanı hiç görmemiş bir topluluk da alabilir.

2- Şamanlık diye bir din var mıdır? Bu kelime bir dini değil, bütün dünyada yaygın olan bir uygulamayı ifade eder: Kabile sihirbazının manevi konumu. Yani böyle bir din var ise, öncelikle Afrika'da vardır, Amerika'da vardır. Böyle evrensel, o ölçüde de ilkel bir uygulamayı Türklerin dini seviyesine indirgemek, en başta Türklüğe büyük saygısızlıktır. Şaman kelimesinin Türkçe olmayışı bir tarafa, Türkler arasında böyle bir dinin ipuçlarını dahi göremiyoruz. Bugünkü *şaman*lardan yola çıkarak eski Türk dinini betimlemenin hangi bilimsel mantıkla bağdaştığını açıklamak ise, bunu iddia edenlere düşer.

3- Eğer var idiyse, Türkler böyle bir dinin mensubu muydular? *Kam* veya *bakhşi* denilen din adamları, şamanlığa hiç benzemeyen bir dinin ruhban sınıfını oluşturuyor da olabilirler. Nitekim, Altaylar bölgesindeki son kazılarda kimi Rus bilginleri tapınak gerçeği ile karşılaşmaya başlamışlardır. Eski Türk dinini *Tengriyanstvo* (Tanrıcılık) diye adlandıran Ruslar bu konuda daha isabetlidir. Din konusunda kalan bahisleri gelecek bölümde tamamlayacağız.

Buraya kadarki tartışmalarda Türklüğün Altay-Sayan civarında türemiş olamayacağını, bunun doğusunda veya kuzeyinde, Sibirya'nın orman kuşağında ortaya çıkışının ise mümkün olmadığını anlatmaya çalıştık. Tanrı dağları (Kafesoğlu), Hazar'ın hemen doğusu (Togan) veya Aral'ın kuzeydoğusu, Kazak bozkırları (Németh) gibi savlar haliyle diğerlerine göre daha mantıklıdır. Ancak, bunlar da tam ispatlanmış düşünceler değildir ve tahminlere dayanır. Başka açılardan desteklenmeleri gerekir.

Altaylarda, Tanrı dağlarında veya Turan bozkırlarında türemeyen Türkler, nereden çıkmış ve buralara nasıl gelmişlerdir?

5. BÖLÜM

TÜRKLERİN ASIL YURDU NERESİDİR?

Yafesoğulları poyraz ve saba yellerinin estiği ülkelere yerleştiler. Onlar kumral ve kırmızı ciltlidirler. Tanrı onların topraklarını bolluktan, göklerini yıldızdan mahrum bıraktı; soğuğu şiddetli yaptı.

Taberî

Böylesine geniş bir coğrafyada ve uzun bir zaman diliminde çalışırken, eski Türk kültürü veya eski Türk dini gibi tanımlamaların çok saçma olacağı ortadadır. Türklük, iyi bildiğimiz tarihlerde değişik kollara ayrılmıştı ve bunlar haliyle birbirinden farklı kültürler geliştirmişlerdi. Eski Türk kültüründen değil, ama Türk olarak bildiğimiz topluluklarda ortak bulunan bazı kültürel özelliklerden bahis açabiliriz. Bunların toplamı, tarihi Türk kültür tipinin çerçevesini çizer.

Öbür türlü, Mao-Tun'dan bir örnek, Kırgızlar'dan bir davranış, Bulgarlardan bir rivayet ve Kumanlardan bir hikâye naklederek bir kültür çevresinden dem vurmak gülünç olmaktadır.

Matematik diliyle ifade edersek, eski Türk kültür tipini tespit için ortak katların en küçüğünü bulmak zorundayız. Şimdiye kadar yapılan ise ortak katların en büyüğünü almaktan ibaret olmuştur. Bu ise keyfi bir tutumdur. Sadece iyileri alarak mükemmel bir kültürü betimlemek kadar, kötüleri cımbızla ayıklayarak yüz kızartıcı bir geçmişe ulaşmak da mümkündür.

Yani, Osmanlı tarihi için de çok yapıldığı gibi, eski Türk tarihinde kurt motifinden yola çıkarak bir kahramanlık destanları çağından bahsetmek gayet doğru ve yerinde bir davranış olacaktır. Ama birileri de kalkıp kurt ile insanın cinsi münasebetinden bir sapıklık hikayesi çıkartabilir; hatta Altaylarda bulunan kimi çizimlerden eski Türklerde pornografi kültürü diye bir bahis açabilir. Aynı mantıkla gidersek, buna da diyecek bir şeyimiz olmaz.

Eğer Türklüğün çerçevesini -bir dönem için- kültür çizdi ise, yani ilk Türkler sadece siyasi-coğrafi bütünlük, din, dil veya ırk birliği gibi sebeplerden ötürü bir arada bulunan bir topluluktan neşet etmedilerse, işimiz nispeten kolaydır. Elimizdeki maddi ve manevi kültür verilerini derleyip, bunların geçmişe dönük izdüşümlerinden belli bir noktaya yansıyanlara dayanarak bu kültürün çıkış noktasına, dolayısıyla Türklüğün kaynağına ulaşabiliriz. Bunun zaman bilgisi de bize Türklüğün tahmini yaşını söyleyebilir.

Ama bu erken ortak kültürün sadece erken Türkleri temsil etmesi gibi bir şart da yoktur. Bu noktada büyük yanılgıya düşüyor da olabiliriz. Türklükten çok önce var olan bir kültüre dayanmak bizi fazlasıyla yaşlı göstereceği gibi, bizden sonra çıkmış bir kültüre dayanıyor da olabiliriz. Bu ise, ondan önceki hayatımızın yok sayılmasıdır. Hata aralığı çok fazladır.

Ayrıca burada bir önemli açmazımız var. Eski kültürleri şimdilik ancak maddi boyutlarıyla takip edebiliyoruz, maddi kültür ise, yukarda geçtiği gibi, yaşanılan çevreye bağlı olarak biçimlenir ve gelişir. Dolayısıyla, kültürden hareketle gittiğimizde verilerimiz büyük ölçüde bizi Orta Asya ile sınırlandırmaktadır. Eğer Türklük dünyanın başka bir yerinde türedi ve sonradan Orta ve İç Asya'ya gittiyse ne yapacağız?

Gerçi, mesela kurganları takip ederek, geri geri gelerek Asya'dan Doğu Avrupa'ya, oradan Kafkaslar üzerinden Azerbaycan'a inmek mümkün oluyor, ama bu tek başına yeterli midir? Sonra, dünyadaki bütün kurganlar Türklere mi aittir? Yoksa kültü-

rü tamamen bir kenara mı bırakmalıyız? Bu durumda Türk tipini neyle belirleyeceğiz? İlk Türkçe ilk Türklük demek olur mu? Türkçe, daha büyük bir ailenin üyesi ise, ayrışmanın hangi noktasına geldiğinde artık kendi başına bir dil olmuştur? Ne zaman bülûğ çağına ermiştir?

Mevcut Türklükten geri giderek kaynağa ulaşmanın yolları -en azından şimdilik- kapalı görünüyor. Ama bilinen Türklüğün çok öncesinde ve ondan çok farklı yerlerde, çok önemli ipuçları bulunmaktadır. Bunları iyi tahlil ettikten sonra beriye doğru gelmek ve Türklükle bir bağlantı kurmak, mevcut Türklükten geriye giderek bir kaynak aramaktan daha verimli sonuçlara götürebilir.

Bu konuda ise akla hemen, tarihin başladığı yer olan Sümer, veya bizim Sümerliler dediğimiz halkın kendi ifadesiyle Kiengir (Kenger) gelmektedir.

TÜRKLÜĞÜN İLK İZLERİ: SÜMERLER

Bundan 5000 yıl önce Dicle ve Fırat'ın getirdiği kumlar, denizi bu kadar doldurmamıştı ve Basra körfezi gerçekten Basra'ya kadar uzanıyor, hatta bu havaliyi içine alıyordu. Burası ile Bağdat arasında kalan bölgede, bağımsız şehir devletleri halinde yaşayan bir halk vardı. Bunlar dönemlerine göre çok ileri bir medeniyet geliştirmişler, en güzeli de yazıyı (bildiğimiz kadarıyla) icat ederek, bize kendileri ve komşuları hakkında zengin bir kaynak bırakmışlardır. Elde yazı olduktan ve artık rahatça okunduktan sonra derin dil incelemelerine başlamamak için sebep kalmıyordu.

Sümer diliyle ilgili incelemeler çok şaşırtıcı sonuçlar ortaya çıkartmıştır. Bu alanda F. Hommel ile başlayan (aynı zamanda da Gy. Németh gibi kimselerce bile acımasızca eleştirilen) çalışmalar, O. N. Tuna'nın 50 yılda hazırladığı bir kitapçık ile zirveye ulaşmış ve Türklüğü Göktürklerle başlatanlar dahil, artık kimse tarafından eleştirilemez olmuştur.

MÖ 3100-1800 yılları arasında bağımsız yaşamış, daha sonra etraftaki halklara karışarak izleri kaybolmuş olan Sümerlerin dilinde, mukabil ses denklikleriyle birlikte *yarmak, yirmek, vurmak, ezmek, itmek, kalmak, kızmak, yaymak, yatmak, yağmak, çakmak, kurmak, kıymak, uyumak, bozmak, kazmak, süzmek, ölmek, dolmak, demek, dökmek, esmek, kılmak, korumak* gibi çok sayıda fiil ve *Tanrı, demir, inci, azık, yün, ağıl, gölge, öz, göğüs, gün, çoban, yaka, yarım, kuş, karınca, eşik, ağır, ip* ve *yağ* gibi çok sayıda kelimenin Türkçe ile ortak olduğu görülmüştür.

Kimi bilginler 800 kelimeye kadar çıkarken, çok titiz davranan O. N. Tuna, bu kelimelerin sayısını 168'e indirgemiştir. Bu da çok büyük bir rakamdır ve herhangi iki Hint-Avrupa dili arasındaki ortak kelime hazinesiyle karşılaştırılacak ölçüdedir. Aradaki büyük zaman farkını göz önüne alırsak, bu inanılmayacak bir olaydır ve aslında tarihçilikte yer yerinden oynamalıydı. Ancak, Hrozny daha Hitit yazısı okunmadan onu Hint-Avrupa dilleri arasında tasnif ettiğinde görülen temaşanın binde birinin Sümerce-Türkçe bağlantısı keşfedildiğinde görülmemesi, bu bakımdan düşündürücüdür.

Bu bağlantının ciddiye alınmaması artık söz konusu olamaz. Zaten bu konudaki ciddi çalışmalar bir eleştiriye uğramıyor; sadece görmezlikten geliniyor. Bu bağlantı üç önemli noktayı gözler önüne sermiştir:

- Türkçe, dünyada kaydı bulunan en eski dildir.
- Türkçe'nin yaşı 5000 yıldan az olamaz.
- En eski çağda Ortadoğu'da Türkçe konuşanlar bulunmuşlardır.

Bunların üçü de devrim niteliğinde buluşlardır, ama biz daha çok son ikisiyle ilgileneceğiz.

Öncelikle Sümerlerin Türk oldukları veya Türkçe konuştukları gibi bir yargının olmaması gerekir. Zaten O. N. Tuna ve F. Ağasıoğlu gibi bu alanın ünlü bilginleri böyle bir iddiada bulun-

mamışlardır. Onlara göre Sümerce'deki yoğun Türkçe alıntılar, Türkçe'nin konuşulduğu bir çevre ile yoğun ilişkiyi veya Sümer toplumunun bir tabakasındaki, muhtemelen aralarında eriyip gitmiş bir Türkçe konuşan topluluğu gösterir. Yani Sümerce'nin tamamı Türkçe'dir veya Türkçe ile akrabadır diye bir hüküm yoktur.

Sümerce'deki durumu şu üç şekilde açıklamak mümkündür:

- Sümerler başka bir yerden, muhtemelen Orta Asya'dan gelmişler, dillerindeki Türkçe'yi de oradan getirmişlerdir.
- Orta Asya'dan gelen Türk asıllı bir topluluk Sümerlerin arasına karışmış, yadigar olarak söz konusu Türkçe alıntıları bırakmıştır.
- Sümerlerin komşuluğunda Türkçe konuşan bir topluluk veya çevre vardı. Dildeki yoğun ortaklık bu komşuluğun sonucudur.

Sümerlerin veya herhangi bir Türkçe konuşan topluluğun Orta Asya'dan gelişiyle ilgili elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır. Hatta Orta Asya'dan göçleri bu erken devirde başlatmak çok zordur. Ama Ortadoğu'da, Sümerlerin doğu ve kuzeylerindeki topraklarda Türkçe konuşanların olup olmadığını araştırabiliriz. Bu konuda hem veriler, hem de sebepler vardır.

Burada Sümerlerin özadlandırmaları olan *Kenger*'e değinmemiz gerekiyor. Bugün Güney ve Kuzey Azerbaycan'da bir Türk topluluğunun ismi Kenger'dir. Bu kelime tarih boyunca defalarca karşımıza çıkar. Orhon yazıtlarında Kengeras boyu anılır. En önemlisi de Peçeneklerin esas boyu Kangarlardır.

O. Pritsak'a göre, şimdiki Kazakistan'ın güney vilayetlerinin Eskiçağ'daki ismi Kang-kü idi ve buradaki *Kang* Tohar dilinde 'taş' anlamına geliyordu. Türkler bu kelimeyi tercüme ederek kendi dillerinde adlandırmışlardır; Taşkent de oradan gelmektedir. Buradan kalkan bir topluluk *Kang-eri* "Kanglı, Kang adamı" adıyla batıya gitmiştir. Rusların ve Bizans'ın başının belası olan Peçe-

neklerin esas kısmı işte bunlardır. Dolayısıyla Peçenekler Türk değildir.

Bilim aleminde çoğunlukla tebessümle karşılanan bu iddiada, "Biz Türk'üz" diye haykıran Peçeneklerin Türk olmayışı gibi bir ifadeyi hiç nazara almayarak, Kang kelimesine geçeceğiz. Bölgenin ismi sadece Türklerde değil, Arap, Fars ve diğer kaynaklarda da baştan itibaren Türkçe'dir: *Çâç*. Arapça'da "ç" olmadığı için "ş" harfiyle geçer. Bu ise taş kelimesinin Bulgarca, bizzat Pritsak'a göre de Hunca biçimidir.

Yani bölgenin ismi en azından 2000 yıldır Türkçe ifade edilmektedir. Peçenekler ise 9. yy'da batıya yürümüşlerdir. O dönemde, zengin İslam kaynakları sayesinde Orta Asya'yı gayet iyi biliyoruz ve Taşkent kaynaklı böyle bir hareketin hiçbir izi yoktur. Zaten Taşkent bölgesinde, bildiğimiz Peçenek nüfusunu besleyecek kadar insan kaynağı da yoktu.

Doğu Türkistan'da, Uygur göçünden hemen önceki döneme ait olmak üzere dillerinin kimi kalıntıları bize ulaşan, ama kendilerine bir türlü rastlayamadığımız Toharların, tarihte en iyi bilinen Türk kavimlerinden biri olan Peçeneklerin kaynağı olduğunu düşünmektense, Altaylardan Anadolu'ya kadar bütün Türk ülkelerinde karşımıza çıkan Kenger / Kangar budun adını nazara almak daha yerindedir.

Bu ismin değişik Türkler arasında bir şekilde Ortaçağ'dan günümüze ulaşması ve kesinti olmaması gibi, Eskiçağ'da yaşayıp bir kısmı Sümerler dediğimiz halkın arasına karışan ve onlara kendi adlarını veren Kengerlerin Azerbaycan'da yaşayan esas kısımları da varlıklarını binyıllarca sürdürmüşlerdir. Bunlardan bir kısmının Kafkaslar üzerinden kuzeye geçtiği anlaşılıyor ki, oradan da Turan arazisine dağılmışlar, daha sonra Peçenek birliğinin kurucu boyu olarak batıya yürümüşlerdir. Bugünkü Balkan Türklerinin önemli bir kısmı onların soyundan gelmektedir.

KUZEY IRAK VE TÜRKLERİN İLK ATALARI

Sümerlerle aynı dönemde hemen kuzeylerinde, bugünkü Irak'ın kuzey yarısında *Subar*lar adlı bir halk vardı. Ağasıoğlu'na göre bu, eski meşhur Türk halkı Subar / Sabar / Sabirlerden başkası değildir. Kelime *sub + är* (su eri, su adamı = ırmak halkı) biçiminde iştikak edilir. Batıdaki Sami asıllı Akkadların güneyde oturan Kengerlere yanlışlıkla bunların adını verdiği, Sumar > Sümer dedikleri varsayılır.

Yukarda iki defa, kurgan kültürünün Azerbaycan üzerinden kuzeye gittiği, oradan Hazar'ın kuzeyinden doğuya yöneldiği geçmişti. Adını ilk kez bundan 5000 yıl önce duyduğumuz Subar halkı da daha sonra değişik zamanlarda Doğu Avrupa'da ve Sibirya'nın batısında karşımıza çıkmıştır. Aradan geçen binyıllar zarfında isimleri haliyle bir derece değişmiş, ama ortadaki *b* ünsüzünün bazen doğal olarak *v*'ye kayması dışında, ünsüzleri itibariyle ilk şeklini hep korumuştur.

Daha sonraki zamanlarda da çok sayıda Ortadoğulu topluluğun Kafkasya üzerinden, bazen de İran yoluyla Orta Asya'ya gidişine işaret eden bulgular ve ipuçları vardır. Öncekileri bilmediğimiz için, şimdilik Subarları bu halkların ilki kabul edebiliriz.

Sümerce'deki Türkçe alıntıların kaynaklarından birisi bu Subar halkı olabilir. Henüz bunların diline ait toplu verilere sahip değiliz, ancak başka yerlerde geçen dağınık bilgiler bu konuda fikir vermektedir. Daha sonraki dönemde Subarların Akkadlar karşısında yenilerek çekildiği Diyarbakır'ın kuzeyindeki bölgede (Arıne) bir tapınağın ismi *Türk* idi. Subarların ileri gelenlerine *kaka, ata, dede* gibi isimler veriliyordu. Ayrıca Ağasıoğlu bölgedeki kimi ırmak isimlerinin en eski biçimlerinin de Türkçe kaynaklı olduğunu düşünür.

Ön Asya'nın en iyi *demirci*leri olarak ün kazanan Subarların, MÖ 2000 civarında Mısır'ı işgal eden *Asyalı* halk olduğu sanılıyor.

Bu işgalcilerin diliyle ilgili çalışmalarda ilginç sonuçlara ulaşılmış, birçok kelimenin Türkçe'de anlam ve ses olarak karşılığının bulunduğu görülmüştür. Bu konudaki çalışmaların ilerlemesi de Subar dili hakkında daha açık fikirler verebilir.

Tek başına Subarların dili hakkında karar vermek şimdilik zor, ama bölgedeki diğer akraba halklarla birlikte düşünüldüğünde, bunların Türkçe'ye benzer veya Türkçe'nin kaynağı bir dil konuştukları anlaşılabilir. Dolayısıyla, bugün Türkiye'nin endişe kaynağı olan bir bölgenin, Kuzey Irak'ın Türklerin atalarının tarihte bildiğimiz ilk yurdu olması muhtemeldir.

Kuzeydeki Türk boyu Sabirler hakkında çok yazılı metin vardır. Ancak Türkiye'de iyi bilinmeyen bir Sabar öyküsünü vereceğiz. Bu halktan bir sınıf, Ari istilasından hemen önce Hindistan'a kadar gitmiş bulunuyordu. Bu, Samilerin baskısının hemen ardından olmuştur ve tarihleme sorunu bulunmaz. Bir süre sonra Ariler saldırmaya başlayınca bunlar yerlileri örgütleyerek inatçı bir savunma vermişlerdir. Dekkan bölgesinde yaşayan Munda dilli topluluklar, kelime hazinelerinde bunlardan hayli hatırayı muhafaza eder. Sabarların bu direnişleri, lakin sonunda yenilmeleri, vahşi ve yok edici Ariler tarafından tamamen ortadan kaldırılmalarına sebep olmuş olabilir.

İRAN'IN İLK SAHİPLERİ VE TÜRKLÜK

Sümerlerin hemen doğusundaki arazide, bugünkü Kuzistan ve Luristan bölgeleriyle Zağros dağlık bölgeside ise onlarla aynı dönemde *Elam*lar denilen halk yaşıyordu. Dolayısıyla, batıda Sami dilli halklar yaşadığına göre, Sümerler dillerindeki Türkçe'yi ya kuzeydeki Šubarlardan, ya da doğudaki Elamlardan almışlardır.

Elamları Sümer'i ortadan kaldıran halk olarak biliyoruz. Bu mücadelenin kaynağı Akkadlarla Sümer üzerinde nüfuz mücadelesidir ve bu mücadelede arada kalıp ezilenler Sümerler olmuştur. Bir ara Babil'e bile hakim olmalarına rağmen, Elamlar Irak'ta tu-

tunamamış ve nihayetinde şimdiki Irak tamamen Sami halklarca yerleşilmiştir. Babil'de kanunlarıyla meşhur Hammurabi'nin (MÖ 2123-2080) tahta çıkışı da bu döneme rastlar.

Irak'ın güneyinde Babil ve kuzeyinde Asur'un ortaya çıkması hem bu bölgede yaşayan ve muhtemelen Türklerin ataları olan bitişken dilli halkları itelemiş, hem de onların yayılma yönünü batıdan kapatarak doğu ve kuzeye gitmeye zorlamıştır.

Ancak şimdiki Güney ve Kuzey Azerbaycan ile Batı İran bölgelerinin etnik yapısı binyıllar boyu değişmeden kalmış ve muhtemelen bugünlere de öylece ulaşmıştır. Hatta Tebrizli Türk alim Zehtabî'ye göre, Elamların torunları günümüze kadar ulaşmıştır. Erken İslam kaynaklarında bu bölge halkının *Khûzî* denilen ayrı bir dil konuştuğu belirtilir. Elamların yaşadığı bilinen bölgede bugün ayrı bir Azeri lehçesi konuşan bir Türk topluluğu bulunmaktadır. Elamların başkenti olan tarihi *Sus* kenti ile Irak sınırı arasında yaşayan bu Türkler kendilerini *Eskani* adlandırırlar. Sınırın Irak tarafında da Eskani köylerinin bulunduğu biliniyor, ancak İran-Irak savaşının en yoğun cephesi burada bulunduğu için, bu Türklerin büyük zarar gördükleri tahmin ediliyor.

Hemen belirtelim, tıpkı Sümer kelimesi gibi, Elam sözü de Elam halkının kendine verdiği isim değildi. Bu halk kendisine *İşkan* derdi. Yani, resmi bir kimlik olmayan ve hele coğrafya kökenli bir açıklaması bulunmayan bu isim, binlerce yıldır kullanılarak günümüze kadar gelmiştir.

MÖ 545 yılında ilk Fars sülalesi olan Akamenişlerin hakimiyetine giren Elamların Farslaşması söz konusu olmadığı gibi, İran'a sonradan gelen Ari ırkından Farslar medeniyet hocaları olan Elamların dilini ve yazısını uzun müddet resmi olarak kullanmışlardır. Elamlar çivi yazısı kullanıyorlardı ve onlardan elimize 10 bin kadar tablet kalmıştır. Bu kadar zengin bir arşive karşılık, Elam yazısının hala okunamayışı büyük bir talihsizliktir. Okunduğu zaman

belki de tarihte taşlar yerine oturacak, bilmediğimiz veya yanlış bildiğimiz pek çok şey aydınlanacaktır.

Koşay'ın listesine göre, Elamların dilinden bize kalan kelimeler(den çözülenler) şunlardır: *atta* (baba, ata), *bali-be* (Tanrı heykeli → balbal), *la-gitta* (gitmek), *ike* (kardeş, eke), *kitti* (talihli → kutlu), *kit-ti* (gizlemek), *korpi* (el → kor: omuzun üst kısmı), *kukki* (kök, gök), *kulla / kula* (yalvarmak → kol: yalvarma), *kut* (getirmek → götürmek), *pari / paru* (uzaklaşmak → varmak / barmak), *sak* (oğul → çağa: oğul), *te-en* (duymak → tınlamak: duymak), *tikka* (yerleştirmek, koymak → dikmek), *tu-un* (ruh, hayat → tin: ruh, can), *utta* (karşıya geçmek → utmak: 'aynı'). Zehtabi bu kelimelere *ana* (ana), *tiriş* (demek, deyiş), *hut* (et) ve *han* (han) kelimelerini ekler. Bunlar, pek çoğu itibariyle arada hemen hiçbir dil olayı olmadan, hem ses, hem de anlam olarak Türkçe ile bağlantılıdır ve aynıdır.

Bize ulaşan bu kelimeler dışında, Elam dili hakkında bildiğimiz tek şey, bitişken oluşudur. Yani önceki bölümde tartışılan Ural-Altay dilleri ile aynı özelliği taşır. Sovyet döneminin ünlü Eskiçağ tarihçisi Dyakonov'a göre, Ortadoğu'nun Sami (Arap, Arami, Süryani, İbrani vs.) ve Kartvel (Gürcü vd.) dilleri dışındaki dilleri aynı kaynaktan geliyordu, bitişkendi. Bu dili konuştuğunu bildiğimiz ilk halk Elamlardır.

Sonraki Mannalar ve Türkiye'de son dönemde tuhaf şekilde meşhur olan Medler (Madalar) Elam dili konuşuyorlardı. Kassi, Kutti, Hurri, Lulubi gibi halklar da Elamların diline yakın dillerle konuşuyorlardı. Bunlar coğrafi bir bütünlük içindeydiler. Yani Hint okyanusuna bakan sahil bölgeleri hariç, şimdiki İran'ın hemen tamamı bu halklarca yerleşilmişti. Sümer ve Elam eserlerine benzer eserlerin Horasan ve Türkmenistan'da da bulunmuş olması, aradaki bir bağlantıya işaret ediyor olabilir.

Bu bağlantıya dayanarak Elamların Orta Asya'dan geldiğini söylemek ise, tamamen varsayımdır; bitişik dilli halkların Asya'nın

kuzey yarısına ait oldukları önyargısına dayanır. Halbuki önce Sami ırkından topluluklar Irak'ı doldurmuşlar, ardından da Ari ırkından halklar şimdiki İran'ın etnik yapısını değiştirmişlerdir. Bunun dışında bir kavimler hareketine dair iz yoktur. Yani bitişken dilli halklar bildiğimiz kadarıyla buranın yerlileridir, başka yerden gelmemişlerdir.

AZERBAYCAN'IN İLK SAHİPLERİ VE TÜRKLÜK

*Kassi*ler Luristan'da, İran'ın batısındaki Hürremabad kenti havalisinde yaşıyorlardı; muhtemelen Elamlardan kopma bir budun idiler ve Elamlar ile daha kuzeydeki Medler arasında geçişi temsil ediyorlardı, ki Med dilinin onların diline benzediği bilinmektedir. Bilinen kimi kelimeler de Elamca ile ortaktır. Hititlerin Babil'deki Sami asıllı sülaleyi yıkmalarından faydalanan Kassiler burayı ele geçirmişler ve oldukça uzun bir süre, Dyakonov'a göre MÖ 1595-1171 arasında Babil'e hakim olmuşlardır. Zehtabi, Luristan'da Sunkur şehri etrafında yaşayan Türklerin bunların torunları olduklarını düşünür.

Aynı çağlarda daha kuzeyde yaşayan *Hurri*ler, gerek yaşadıkları bölge (Doğu Anadolu ve Batı Azerbaycan), gerekse isimleri itibariyle çok ilgi çekmişlerdir. Dyakonov, belirttiğimiz gibi, kökü Elamlara gidecek şekilde Hurri dilini Kassi, Kutti ve Lulubi gibi toplulukların diliyle aynileştirir. Togan, Hurri kelimesinde Türk kavminin eski ortak ismi Hur < Gur < Oğur'u görür ve Avrasya'da çok değişik yerlerde ve zamanlarda ortaya çıkan bu isimdeki Türk topluluklarını onlara bağlar.

Hurriler, Doğu Anadolu'da, Van merkezli olarak kurulan Urartu devletine ve onun halkına kaynaklık etmişlerdir ve dilleri birbirine yakındır. Ağasıoğlu'na göre ise, Urartular, dolayısıyla da Hurriler Kafkas dillidirler.

MÖ 2400 civarında Anadolu içlerine giren, Suriye üzerinden Mısır'a kadar yayılan Hurrilerin, MÖ 1550-1350 yılları arasında

Hitit ve Mısır devletleri arasındaki sahayı dolduran, *Hurri-Mitanni* adıyla bildiğimiz çok güçlü bir devletleri vardı. Hurrilerin Hitit medeniyetine büyük katkı yaptıkları biliniyor. Bu devlet sonunda Hititler tarafından yenilmiş ve nihayet 1200'lerde Asurlular tarafından ortadan kaldırılmıştır. Güneydeki ve Urmi gölü etrafındaki Hurri-Mitannilerin Asurlular tarafından soykırıma uğratıldıkları bilinmektedir.

Hurri halkının bir kısmı, Doğu Anadolu'nun dağlık bölgelerinde oturanları yerlerinde kalıp, sonraki Urartu devletinin etnik temelini oluştururken, bir kısmının da doğuya kaçtıklarını / yayıldıklarını tahmin edebiliriz. Daha sonra karşımıza çıkan bu isimdeki topluluklar bunlarla ilgili olsa gerek. Esas ilginç olan ise, Mitanni adının günümüzde hala yaşamasıdır.

Bugün Aral gölünün güneyinde Karakalpaklar arasında Müyten ve Semerkant civarında Özbekler arasında Mitan adlı bir Türk topluluğu yaşamaktadır. Bunlar Yahudiler gibi kapalı bir topluluk oluşturmuşlar, iç evliliğe önem vererek diğerleriyle karışmayıp kimliklerini korumuşlardır. Bu iki topluluk kendi arasında irtibattadır. Kendi rivayetlerine göre, Tabrus (Tebriz) civarında da Müytenler yaşamaktaydı ve eskiden onlarla haberleşirlerdi. Bugün Tebriz civarında böyle bir topluluğun izleri bulunmamaktadır. L. S. Tolstova'ya göre, bu Müytenler Azerbaycan Türkleri, muhtemelen de Karapapaklar arasında erimişlerdir.

Bunların korudukları başka bir şey de kökü binlerce yıl ötesine ait gizemli efsaneleridir. A. Nahmedov'dan nakledersek, Müyten efsanelerinin temelinde, binlerce yıl önce Müytenlerin İran'ın batısında yaşadıkları, büyük bir devletlerinin olduğu, yenildikten sonra devletlerinin yıkılıp halkın tamamen yok edildiği olayları vardır. Bu halktan sadece bir erkek çocuk kalmış, sonraki Müytenler onun soyundan gelmişlerdir (Bu, Çinlilerin bize naklettiği, Vu-sun Türklerinin efsanelerine çok benzemektedir). Bu devlet, yani

Müyten altın çağı milli hafızada baki kalmış, kimliğin korunmasında da önemli rolü olmuştur.

Müytenlerin bu gizemli rivayetleri, en ünlü Rus bilginlerinin dikkatini çekmiş, bu konuda önemli çalışmalar yapılmıştır. Değişik rivayetlerin hepsinde ortak olan nokta, Müytenlerin Orta Asya'ya sonradan geldikleri şeklindedir.

Eğer bu halkın destanlarının tarihi bazı gerçeklikleri sakladığını -doğal olarak- kabul edeceksek, bu gerçeklikler bizi Hurri-Mitanni devletine götürecektir. Zira bunların da aynen efsanedeki gibi büyük bir devleti vardı, İran'ın batısında (Batı Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da) idiler ve Asurlular tarafından yenildikten sonra soykırıma uğramış ve doğuya kaçmışlardır. Herodotos'un Ceyhun'un Matien ülkesinden çıktığını söylemesi ilginçtir; bu da Semerkant civarlarındaki Mitanların atalarına işaret ediyor olabilir.

DOĞU ANADOLU'NUN İLK SAHİPLERİ VE TÜRKLÜK

Hurriler etnik bir birlik arz etmekle birlikte, onların torunları olduğu farz edilen Urartular daha çok siyasi bir sürecin sonucu devlet olarak ortaya çıkmışlardı. Doğu Anadolu'ya hakim olmak isteyen Asurlulara karşı yöresel siyasi yapılanmalar birleşme ihtiyacı duymuşlardır. Öncelikle Uruatri ve Nairi adında iki birlik kurmuşlar, MÖ 9. yy ortalarında ise birleşik Urártu devleti ortaya çıkmıştır. Bir müddet Ön Asya'nın en önemli güçlerinden biri haline gelen bu devlet, MÖ 609'da İskitler tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Ağasıoğlu'nun Urartu dilini Kafkas dillerine bağlamasına mukabil, Gürcü alim Melikişvili bunun sadece bir varsayım olduğunu söyler ve katılmaz. Bitişken olan Urartu dili hem yapısal olarak, hem de söz dağarcığıyla Hurri diline benzemektedir.

Urartu kelimesi anlaşıldığı kadarıyla 'dağlık bölge' demekti. Bu da Türkçe ve komşuluğundaki dillerin en ortak kelimelerinden biri

olan "yükseklik > dağ > orman > ülke > şehir" anlamındaki *or* köküne götürür. Bunun için 9. Bölüm'deki Slavca *gora* kelimesi bahsine bakınız.

Urartu devletinin tebaası karışık ve karmaşık bir etnik yapıda idi. Hatta ülkenin nüfusunu artırmak için bizzat kendileri başka yerlerden göçmenler getirtmişlerdir. Bu bakımdan, sabit bir Urartu kimliğinden bahsetmek zordur. Bu halkın kalıntılarından sonraki dönemin etnik oluşumlarından (Ermeni, Med, Pers, Süryani vs.) hiçbirine dahil olmayanların dağınık Kürt etnosunu oluşturdukları anlaşılmaktadır.

MÖ 3. Binyılın ortalarından itibaren, İran'ın batısındaki Zağros dağlarının her iki yakasında *Kutti* ve *Lulubi* adlı toplulukların yaşadığı bilinmektedir. Birinciler, ikincilerin kuzey ve doğusunda yaşamaktaydılar ve küçük bir topluluk olmalarına rağmen tarihteki rolleri büyük olmuştur. Kuttiler, Eski Subar ülkesini işgal ederek MÖ 2350'de büyük bir imparatorluk kuran Akkadları MÖ 2150'de yenmiş, devletlerini yıkmış ve 100 yıl kadar Mezopotamya'ya hakim olmuşlardır.

Daha kuzeyde yaşayan yine bitişken dilli Utilerle birlikte Kuttilerin, tarihi kaynaklarda geçen Ut(r)igur ve Kut(r)igur kavimleri şahsında, sonraki Bulgar birliğinin oluşumunda önemli rol oynamış olması muhtemeldir. Bugünkü Bulgaristan, Sırbistan ve Bosna devletlerini ilk kuranların nihayetinde bu topluluğa dayandıklarını söylemek, bir bilim-kurgu tasarısı değil, ilginç bir bağlantıya işaret etmek olacaktır.

Artık Kuttilerin veya Kutların diliyle ilgili ayrıntılı verilere sahibiz ve güzel çalışmalar yapılmıştır. Bunlar Kutça'nın şüphe götürmez şekilde Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermiştir. Landsberger'e dayanan E. Memiş, bunların bölge tarihinde Türklerle en yakından ilgili topluluk olduklarını aktarır.

Kutti krallarının isimleri düşündürücüdür ve açık şekilde Türkçe'dir: *Şarlak, El Ulumeş, İnima Bakış, Yarlakab, Yarla, Kurum, Yarlakanda, Tirikan,* vb. 9. yy başında hüküm süren, İstanbul'u kuşatan ünlü Tuna Bulgar hanının ismi de Kurum'dur. Bu noktada Bulgar bağlantısı için bir delil daha ortaya çıkmaktadır.

Musul-Kerkük-Erbil yöresinde yaşayıp, Asurlular tarafından yenilerek ortadan kaldırılan *Turukku* (Turuki) kavmi hakkında ise ismi dışında çok şey bilmiyoruz. Ancak, bu bölge etnik olarak Türklerle alakalı olduğunu belirttiğimiz bir yerdedir, en azından tarihi Subar ülkesinin bir kısmıdır. Aşağıda toplu halde vereceğimiz üzere, bölgedeki pek çok budun adını sonrakilere bağlayabiliyorsak, buradaki Turukku'yu Türk'e bağlamamak için de mantıki bir sebep kalmaz.

Bu topluluğun Asurlarla sınırda oldukları anlaşılıyor ki, doğudaki diğer kavimlere sefer yapan Asur askerleri ilk önce bunların toprağından geçmek, dolayısıyla burada savaşmak zorundaydılar. Onlar da sürekli Asur'u taciz ediyordu ve bu yüzden Asurlular sınırlara gözcüler yerleştirmişlerdi. Asur kaynakları MÖ 13. yy'a kadar onlardan bahseder.

Ünlü Akkad imparatoru Naram-Sin'in MÖ 2000'de yaptığı Anadolu seferinde, ona karşı savaşan Doğu Anadolu krallıklarından biri de *Tourki* veya *Turki*'dir; kralın adı ise *İlşu-Nail*'dir. Buradaki ilk kelime *ilçi*'yi çağrıştırıyor. Bu ise açık şekilde Türkçe'dir ve muhtemelen devlet başkanlığı ünvanıdır.

MEDLER, TÜRKLER VE KÜRTLER

Başta Kutti ve Lulubiler olarak, eski halkların bakiyelerinin bir kısmı zamanla yeni bir etnik süreçte şekillenerek *Manna* dediğimiz topluluğu ortaya çıkardılar. Bunların kurduğu devleti, küçük ve bağımsız birimlerin dışarıya karşı savunma amaçlı birleşmesi şeklinde niteleyebiliriz. Sonuç itibariyle önemli bir güç haline gel-

mişler, özellikle Asurlularla ciddi savaşlara girişmişlerdir. Bu savaşlar sayesinde Manna kimliğini nispeten daha iyi biliyoruz.

Şöyle ki, Asurlular bir kısım Mannayı esir alıp Suriye'nin kuzeyine tehcir etmişlerdir. Bu sürgünler, kavimleri veya memleketleri esas alınarak listelenmiştir. Memlekete mensubiyetin aynen günümüz Türkçe'sindeki gibi *-li* eki yapılması çok ilginçtir: *İllili, Billi, Sangilli*.

Ayrıca diğer bazı kelimeler biliyoruz: *Uş* (Üç), *kaya* (kaya), *ata* (ata), *han* (han), vb. Anlamını şimdilik tam bilemediğimiz bir *at* kelimesi geçmektedir. İsimlerin pek çoğu ilginç şekilde *--taş* ile biter. Dahası elimizde iki özel isim vardır ki, özellikle birincisine çok dikkat etmelidir: *Atila* ve Targit.

Hala çözülemeyen Hun imparatoru Atilla'nın ismi için kimileri Almanca kökenler önermektedir. Halbuki aynı isim burada karşımıza çıkıyor. Targit ise daha sonraki dönemlerde çeşitli Türk topluluklarında karşımıza çıkmaktadır. Bu kelimeyi Saka / İskit bahsinde inceleyeceğiz. Böylece hem Sakaların, hem de Mannaların birbiriyle ve Türk dünyası ile alakası ortaya çıkmaktadır.

Orta Asya'dan gelen Ari istilaları sırasında 10 adet kabile, 'izin alarak' Elamların hemen doğusundaki bölgeye yerleşti. Bunlar İran'a geldiklerinde Manna hükümeti hüküm sürüyordu. Urmiye gölünün güney açıklığındaki bu devlet, MÖ 673'teki Saka akınları sırasında işgal edilmiş, ardından Sakaların müttefiki olarak davranmaya başlamıştır. Sakaların uzaklaştırılması ve Med hakimiyeti ile bu devlet doğal olarak ortadan kalkmıştır.

Medler, kısaca Mannaların siyasi varisleridir. Nitekim Asurlularca esir alınıp sürgüne gönderilen Manna kralı Dayakku (Herodotos'ta Deiokes) Med devletinin kurucusu sayılır. Bugünkü başkent Tahran'ı da içine alan, Hazar'ın güneyini saran dağlık bölgenin güneyi, tarihi Med ülkesi olarak bilinir. Aslında Med kelimesi Yunan kaynaklarına ait olup, tamamen yanlış bir kulla-

nımdır. Biz burada galat-ı meşhuru tercih ettik. Babil kaynaklarında bunların ismi *Madai*, Persçe *Mada*, Elamca *Mata* olarak geçer. Bunların isminde de Altay destanındaki Türkçe özel isim Maaday'ı görmek mümkündür.

Bu halkın aslında dağınık bitişken dilli kabilelerden biri olduğunu, diğerlerinin dinamizmlerini kaybetmesiyle öne çıktığını tahmin edebiliriz. Yani bozkırdaki etno-politik yasalar burada da geçerliydi. Bir kabile güçleniyor, hakimiyetini diğerleri üzerine yayıyor, tüm ülke ve halk o isimle anılıyor, ama devlet yıkılıp gittiğinde çoğunlukla o isim de itibar kaybetmiş ve kullanımdan düşmüş oluyordu.

Med devletinin ömrü kısa sürmüştür. Aslında kuruluşu da tam belli değildir. Yunan kaynakları böyle bir devletten bahsederken, bölgenin kaynaklarında bu geçmez. Saka istilası karşısında hazırlık olmak üzere bölgeyi toparlamaya, bu arada da ganimetlerle güçlenmeye çalışan Asurlular, MÖ 673 yılında bölgeye girmişler, tarihte hiç yapamadıkları kadar içerilere gitmişler ve direnişle karşılaşmamışlardır. Bu durum o günlerde merkezi bir Med devletinin olmadığı şeklinde yorumlanır. Nitekim bu sefer sonunda Asurlular üç şehrin Med prensini esir almışlardır. Yani dağınık, şehir devletlerinden oluşan bir Med ülkesi söz konusu idi.

Herodotos Medlerin değişik boylardan oluştuklarını söyler ve kimilerinin isimlerini verir: *Bus, Paretaken, Strukhat, Arizont, Budi, Mag. Muğ* olarak da geçen bu sonuncusu bir kamlar, din adamları sınıfı idi. İsimleri de Türkçe *büyü* (< bögü, < bağ-) kelimesiyle bağlantılıdır.

İsmi Phraortes olarak geçen ve Manna kralı Dayakku'nun oğlu olduğu belirtilen Med kralı intikam için Asur üzerine yürümüş, ama yenilerek hayatını kaybetmiştir. Onun yerine, tarihlerimizce Keyeksar olarak bilinen, İran destanındaki Keyhüsrev'e karşılık gelen, Herodotos'taki Kyaxares geçti. Bu kimse muhtemelen,

Türklerin binlerce yıldır unutamadıkları Alp Er Toña'yı hile ile öldürten adamdır.

Tahta geçer geçmez ülkesini Saka istilasında bulan Keyeksar, tam 28 yıl onlarla vakit geçirmiş, oyalanmıştır. Bu esnada Sakalarla ciddi dostlukların kurulduğu, evlilik antlaşmalarının olduğu anlaşılıyor ki, bunlar İran destanına yansımıştır. En sonunda, bir hile ile ünlü Saka komutanını veya hakanını tuzağa düşürüp öldürtmüştür. Bu zaferin Ortadoğu'da ona büyük itibar getirdiği anlaşılıyor ki, küçük bir ülkenin hakimi ve nispeten köksüz bir sülalenin ferdi iken bir anda bütün İran'ı yönetimine almış, ardından Asur'u ortadan kaldırarak tarihî intikamını almıştır. Asur arazisini kapatırken kendisini Kızılırmak boylarında, Lidyalılarla karşı karşıya bulmuştur. Savaş sırasında güneş tutulduğu için barış antlaşması imzalanan ünlü Med-Lid savaşı burada olmuştur.

İlk defa İran arazisinde kurulan bir devleti bölge dışında hükümdar yapan Keyeksar MÖ 585'te öldü ve yerine Astiyak geçti. Bu kimseden ayrıntılı bahsedeceğiz. Zulmüyle hemen tüm Ortadoğu ve Avrasya destanlarında yerini alan Astiyak son Med kralıdır; aynı zamanda da İran'da yönetimi Perslere kaptıran kimsedir.

MÖ 545'ten sonra İran'ın eski halklarından hiçbiri bir daha bağımsızlığını kazanamamış, hepsi de o güne kadar en aşağı seviyede görülen Perslerin çizmesi altında ezilmişlerdir. Bundan en fazla payı Medler almıştır, çünkü onların önder tabakası kılıçtan geçirilmiş, kendi dillerinde konuşmaları bile yasaklanmış, isimleri değiştirilmiştir. İran'ın bugün anladığımız manada İran oluşu, Med gücünün çöküşü ile alakalıdır.

Gördüğümüz gibi, ne yaşadıkları coğrafya itibariyle, ne de başka bir yönden Medlerle Kürtlerin bir alakası yoktur. Yalnızca Kürtlerin atalarının bir dönem Med devleti sınırları içinde kaldığını söyleyebiliriz. Ancak Kürtçe'deki Farsça etkiyi bu dönemin zorla Persleştirme siyasetine bağlı olarak düşünmek için sebepler vardır.

KÜRTLERİN ASLI NEDİR?

Bu arada Kürtlüğün kökeni ve mukadderatıyla ilgili birkaç söz söylemek gerekecektir. Kürt kelimesine açık bir telaffuzla Orhon yazıtlarında rastlanmaktadır. İç Asya'da bir Türk budununun ismi Kürt'tür. Urallardan gelerek Orta Tuna boylarını yurt tutan Onoğur-Macar birliğinin Türk asıllı yedi kabilesinden biri de Kürt-Gyarmat'tır. Bu ikinci isimde, sonraki bölümde göreceğimiz üzere, Eskiçağın ünlü Sarmatlarının ismi saklanmaktadır. Bugün bir Başkurt boyu olan Yurmatlar da Macar birliğine dahil olan Gyarmatların anayurtta kalan kollarıdır.

Kürt-Gyarmat adı Avrasya'da Türkler arasında çok görülen ikili kavmi-siyasi birlik olayına en güzel örneklerden biridir. Anlaşılan Altay bölgesinden batıya doğru hareket eden Kürt budunu, bugünkü Başkırt arazisinde eski Sarmatların torunu olan kabile ile birlik kurmuş, bunlar da daha sonra Macar birliği içinde daha batıya hareket etmişlerdir.

Bu Türk olduğu kesin olan Kürtlerle Ortadoğu'nun ortasındaki Kürtlerin isimleri arasındaki benzerlik sadece tesadüfe verilebilir mi? Eğer şimdiye kadar verdiğimiz ve aşağıda hepsini toplu halde zikredeceğimiz bir düzine kadar Ortadoğulu eski halkın isimleriyle sonraki Türk kavimlerinin isimleri arasındaki benzerliklerin hepsi birden tesadüf olabiliyorsa, bu iki Kürt topluluğunun isimleri de aynı şekilde ilgisizdir.

Öbür türlü, nispeten büyük bir topluluk olan Ortadoğulu Kürtlerin asıllarını bulmakta zorlanırız ki, bu kadar milyon insanın aslını bulamamak ortaya tuhaf bir durum çıkarır. Eskiçağ'da iyi bildiğimiz topluluklarda Kürt halkının kökenlerini takip edemiyoruz, zira bilinenlerin hepsinin de kimliği bellidir. Medler veya Urartular doğrudan Kürtlerin ataları olamaz, çünkü en azından başka bir dil konuşuyorlardı. Ama dolaylı olarak evet: Dediğimiz gibi, bugünkü Kürtler, Eskiçağda var olup bugün ortadan kalkan toplulukların kalıntıları ile sonradan kendilerine katılan yoğun bir Türkmen ka-

nının ortaklaşması ile türemiş bir topluluktur. Bu nasıl olmuştur? Hangi süreçler işlemiştir?

Öncelikle şimdiki Kürtlerin Orta Asya kökenli olduğu şeklindeki bir görüş çok saçma ve dayanaksız olacaktır. Ortadoğu tarihini çok uzun bir süre için hayli ayrıntılı olarak biliyoruz. Hatta dünyanın en iyi bilinen bölgesi burasıdır. Buraya Orta Asya'dan böyle bir göçü destekleyecek hiçbir veri bulunmuyor; bunu tasarlamak için uygun bir ortam da yoktur. Aksine, Orta Asyalı Kürtlerin şimdiki Kürtlerin ataları olan topluluktan ayrılarak oralara gittiğini düşünmek daha mantıklı olacaktır.

Siyasi güçleriyle birlikte anılan büyük etnik bloklar arasındaki boşluklarda, fay hatlarında, etraftaki hiçbir etnik yapıya ait olmayan, kendi içlerinde de bütünlükleri bulunmayan kitleler dolaşır. Bunlar zararlarından emin olunan, daha açık ifade ile çevredeki büyük güçler tarafından "kaale alınmayan" topluluklardır. Toplu irade sergilemedikleri için kimse onları toplu olarak değerlendirmez. Örneğin bunlardan birinin düşman gücün saflarında (paralı) asker olarak bulunması, beri tarafta öfkeye sebep olmaz. Çünkü bu toplu bir tercih değildir, münferittir, düşmanın desteklendiğini göstermez ve nihayet aynı paralı askerlerden bu tarafta da vardır. Bunlar ancak menfaatlerini, savaş sonunda alacakları ganimeti düşünürler. Bu yüzden, faydalanma imkanı çok fazladır.

Neticede büyük güçler arasındaki mücadelede bu ara topluluk "toplu zarar" görmezken, büyük etnoslar birbirini hırpalar. Dahası galip taraf mağluptan boşalan yerlere bunları doldurur; çoğu kez de bunlar hemen ganimet peşinde yeni toprakları kaparlar. Tampon görevi gördüklerinden, onların bu tutumu muzaffer tarafın işine de gelir.

ROMEN-KÜRT BENZERLİĞİ

Bu etnik davranış kalıbına tarihte en iyi örnek Romenlerdir. Bugünkü Romanya, tarihin iyi bildiğimiz son 2500 yılı boyunca

dünyanın en ayakaltı bölgelerinden biri idi. Burada bir kemikleşmiş bir etnosun tutunmasına imkan yoktu; öyle de olmuştur. Ama binyıllar boyunca pek çok değişik ırktan ve milletten kopuntular, kırıntılar ve parçalar burada birikmişler, kalabalık bir "etraftaki kimseye benzemeyenler" topluluğu oluşturmuşlardır. 10. yy ortasında Bizans'ın Bulgar devletini yıkması, Karadeniz kuzeyindeki Türk topluluklarının da Slavların buraya inişini engellemesi neticesinde önce Slavlaşmanın önü kesilmiş, ardından Kumanlar ülkeye dağılarak bu "hiç kimse"leri kendi yönetimlerinde teşkilatlandırmışlardır.

Hiçbiri bir çoğunluk kesp etmeyen sayısız dil ve topluluk içinde, Bulgaristan'dan sürekli buraya atılan Latinleşmiş Eskiçağ Balkanlılarının (Türk tarihinde Ulahlar olarak bilinirler; Bunların akrabaları bugün Makedonya ve Kuzey Yunanistan'da yaşamaktadır; Bosna'dakiler ise erimiş ve Sırp haline gelmişlerdir) zamanla üstünlük sağladıkları görülüyor.

İşte bu ortamda Osmanlı gücünün yükselmesi, çağdaş Romen ulusunun oluşmasının yolunu açmıştır. Bugünkü Romanya'nın güney kısmını oluşturan Eflak ile, kısmi hatlarla kuzeydoğu kısmını ve Moldova'yı oluşturan Boğdan'ın özerk prenslikler halinde yönetilmesi ve uzun bir barış ortamının sağlanması, Romenliğin yerleşmesi için gerekli ortamı temin ettiği gibi, şimdi Romanya'nın yarısına yakın bölümünü oluşturan, ama tarihte Macaristan'ın kalbi olan Erdel'de Macarlığın sürekli Osmanlılar karşısında kayıp vermesi ve gerilemesiyle oluşan boşluklar da Osmanlı ordularını takip eden Romenler tarafından doldurulmuş, böylece bölgenin etnik yapısı baştan aşağı değişmiştir.

Aynı süreç Voyvodina'da Osmanlı ordularını takip eden Sırplar tarafından yine Macarlar aleyhine, Krayina'da ise Hırvatlar aleyhine işlemiştir; yani Sırpların bu derece yayılmasında öncelikle rol Osmanlılarındır. Yağma amaçlı olarak orduyu takip eden bu gayri-Müslim çetelerine Osmanlılar *Martolos* demişlerdir.

İlginçtir, Romenlere tarih boyunca etraftaki güçlerden hiçbiri -Macarlar, Osmanlılar, Ruslar, Lehler, Avusturyalılar- zarar vermemiştir. Daha da düşündürücü olanı, bu ayakaltı ülkenin tam ortasına düştüğü iki büyük dünya savaşından asgari bir zarar ve azami kârla kurtulmasıdır.

Bir noktada, bu "hiç kimse" olan ve kökü belli bir yere dayanmayan topluluk, artık kendini ortak bir dil ve din etrafında birleşmiş ve sayısı hayli artmış bulmaktadır. Burada milletleşmeye sıra gelmektedir. Aslında millet değillerdir, ancak kitlenin bazı ortaklıklarını tespit eden kimseler, çoğu kez de dış güçlerin yardımıyla (Avrupalıların Osmanlılara karşı Romen uluslaşmasını desteklemesi gibi) bu kitleyi millet haline getirmeye çalışmaktadırlar.

Kürtler de asıl kurucu kök olarak anayurdu bu bölge olan, Türklerle aynı kaynaktan gelen bir topluluğa dayanırlar. Romen uluslaşmasına paralel bir süreç izlemişlerdir. Van gölünün güneydoğusuna düşen, İran, Irak ve Türkiye sınırlarının kesiştiği bölge tarih boyunca bu sürecin işleyeceği uygun ortamı sağlamıştır. Burada, kimlik olarak etraftaki büyük etnoslardan hiçbirine ait olmayan topluluklar, kendi aralarından çıkan ve zamanla baskın hale gelen Kürtlük etrafında bir kimlik geliştirmeye başlamışlardır. Bunların dilinin Farsça etkisinde gelişeceği aşikardır. Ancak kesinlikle bir Fars lehçesi haline gelmemiş, Ural-Altay dillerinde gördüğümüz kimi özellikleri bünyesinde barındıran, özgün bir dil biçimini almıştır.

İran'ın Müslüman Araplarca yıkılması, erken bir tarihte İslam'ı kabul eden Kürtler için çoğalmak bakımından rahat bir ortam sağlamış, Anadolu'nun Türklerce fethi ise Kürtlerin aynı zamanda batıya doğru yayılmasını sağlamıştır. Anadolu'nun fethinde Türk ordularının yanında pek çok defalar Kürt birlikler de bulunmuştur.

Böylece Van gölünün batısındaki bölgeye geçen Kürtler, Ermenilerin dağılmaya başlaması, Rumların ise tamamen geri çekilmeleriyle Türkmenlerle birlikte boşalan yerleri doldurmaya başlamış-

lardır. İlhanlılar sonrasında Yavuz zamanına kadar süren dört dalgada Türkmenler Azerbaycan'a gitmişler ve Doğu Anadolu onlardan boşalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlıları arkadan vuran Ermenilerin bir savunma tedbiri olarak bölgeden göçtürülmesiyle de Doğu Anadolu'da yeknesak tek etnik unsur olarak Kürtler kalmışlardır. Bu arada, özellikle Güneydoğu Anadolu'da pek çok Türkmen oymağının bin yıl zarfında Kürtleştiğini belirtmek gerek. Buna mukabil de batıya giden Türk fetih ordularının içindeki Kürtler Türkleşmiş, Orta ve Batı Anadolu halkı arasında kaybolmuştur. Bin yıllık bu kader ortaklığı, Anadolu'da Türk ve Kürt tiplerinin bu kadar içiçe ve ayrılamaz oluşunun sebebidir.

Tekrar edersek, Trabzon'da Rum aramak ne kadar saçma olacaksa, Kürtleri İranî ırka bağlamak da o derece asılsız ve temelsiz olacaktır. Trabzon'da Rum yoktur; ancak 2000 yıldan fazla süren bir yönetim sırasında idare dilinin Yunanca olması ve buraya geçici de olsa yerleşen yönetici, asker ve tüccarlar vasıtasıyla Yunanca'nın geçer dil olarak yerleşme süreci söz konusudur. Yoksa, yerli halkın Yunanlarla hiçbir ilgisi yoktur. Bir kimsenin Yunanca konuşması da onun Rum asıllı olduğunu göstermez.

Ki zaten, Rüstem Şükürov'un çalışmaları Trabzon bölgesinin Rum adlanan Hıristiyan nüfusunun bile önemli bir kısmının Türk asıllı olduğunu, bilhassa Bulgar ve Kıpçak Türklerine dayandığını göstermiştir. Zaten bu bölgenin Rumcası da Yunanca'dan hayli farklıdır.

Benzer şekilde, Kürtlerin dili de binlerce yıl süren Fars, daha sonra da Arap etkisi altında şekillenmiştir; ancak etnik asılları Türklerin de ataları olan Ortadoğu'nun bitişken dilli en eski yerlilerine dayanmaktadır.

AZLAR / ASLAR DA KÜRTLER GİBİ

Avrasya'da hareketi bakımından Kürtlük ile karşılaştırılabilecek bir topluluk, kaynaklarda çoğunlukla As, bazen de Az olarak geçen

halktır. Ağasıoğlu'na göre, Azlar şimdiki Azerbaycan'ın en eski halklarından biridir. Eski kaynaklarda şimdiki Nahcivan ve Ermenistan arazisine *Aza* denir. Mesela Urartular Aras nehrini geçince Aza ülkesine girmiş olurlar. Roma döneminde de bu isim kullanılmıştır. Daha sonra kelimenin *Azer* şekline geliştiği anlaşılıyor ki, Strabon böyle kaydeder.

Bugün yarısı Gürcistan'ın kuzeyinde, yarısı da Rusya'ya bağlı olarak dağlık Kafkas'ta bulunan *Oset* halkı tarihi Asların torunları kabul edilir. Kelimenin aslı *Oseti*'dir; buradaki *–eti* kısmı Gürcüce'de ülke anlamı verir: *Os yurdu*. Kelimeyi Gürcülerden bu şekilde duyan Ruslar, kendi dillerindeki etnik aidiyet eki *–n*'i ekleyerek Osetili manasında *Osetin* demişlerdir. Dünyanın geri kalanı ise sondaki *–in*'i atıp Oset biçimini kullanır. Rusça'da baştaki ünlü harf kapalı *a* şeklinde telaffuz edilirken, diğer dillerde doğrudan *o* sesi çıkarılır.

Osetler İranî bir dil konuşurlar ve bölgeye kuzeyden gelmişlerdir. Tarihçilerin tamamına yakını, buna dayanarak tarihteki aynı bölgede bulunmuş olan *Alan-As*ların bunların atası olduğunu söylerler; böylece Alan-Asları da İranî kabul ederler. Bundan hareketle de, elde hiçbir delil olmadan, Alan-Asların üyesi bulundukları Sarmat birliği tamamen İranî yapılır. Kaynaklarda Seyhun nehrinin ötesinde kalan bölge, bugünkü Güney Kazakistan vilayetleri, *Asi* ülkesi olarak geçer. Kafkasya'daki Aslar buradan koparak gitmişlerdir.

Ancak bunların İranî asıllı olduğuna dair açık bir veriye sahip değiliz. Göktürk yazıtlarında, kuzeyde, Kögmen dağlarında Kırgızların komşuluğunda yaşayan *Az Budun*'dan bahsedilir. Burası, Türklüğün en doğu sınırıdır ve hemen ondan sonra etnik Moğol sınırı başlar. İranî bir kavmin bu kadar uzağa, Sibirya içlerine gitmesini düşünmek çok zor.

Zaten de bunlar yazıtlarda bir yabancı kavim olarak görülmüyor. Kırgızlarla birlikte hareket eden bir Türk kavmi gibiler. Daha

sonraki dönemde de Özbekistan'dan Tataristan'a kadar Türklerin olduğu hemen her yerde bir boy veya uruğun ismi Az / As'dır. Hatta Çuvaş kelimesi en yaygın etimolojiye göre *Su + As* şeklinde açıklanır. Çeşitli komşu Fin-Ugor halkları da Kazan Tatarlarına As, Gas gibi isimler verirler.

Kafkasya'da ise çok farklı ve düşündürücü bir durum vardır. İranî asıllı Osetler, Türk komşuları Karaçay-Balkarlılara As derler. Birinciler Büyük, ikinciler ise Küçük As'dır. Birbirinden hiçbir farkı olmayan bu iki Türk topluluğunun kendi içinde ise birbirine hitapta *Alan* kelimesi kullanılır. Güneydeki komşu Gürcü-Megreller de bu Türklere Alan derler.

Kafkasyalı Alan-Aslardan haber veren Ortaçağ kaynakları ise onları sürekli bir Türk kavmi olarak niteler. Buna karşılık, İranî olduklarını gösteren bir ipucu yoktur. Dolayısıyla, esas Asların Türk olduklarını düşünmek, Kafkasya'daki İranî bir topluluğun uzun süren As hakimiyeti ve komşuluğu neticesi bu ismi benimsediğini varsaymak daha mantıklı görünüyor. Esasında Oset veya Os kelimesi bu topluluğun asli ismi değildir. Bunlar kendi içlerinde ikiye ayrılır ve kendilerini başka türlü adlandırırlar.

İSKANDİNAVYA'DAKİ TÜRKLER

Tarihte Asların anıldığı en ilginç yer ise İzlanda olmalıdır. Kuzeyin German asıllı halkları, mitolojik ögeler yükleyerek tarihlerini saga denilen destanlarda yaşatmışlardır. Snorri Sturluson adlı İzlandalı bir Viking, bundan sekiz asır önce, 1222-1225 yıllarında halkı içindeki bu sagaları toplayarak *Heimskgringla* adlı bir kitap hazırlamıştır.

Buna göre *As* halkı eski zamanlarda Troya'dan çıkmış ve Saks ülkesine (Saksonya) gelmiştir. Burada yerleşip bir süre yaşadıktan sonra daha kuzeye İskandinavya'ya gitmişlerdir. Yerli ahali bu yabancı insanları hayranlıkla karşılamış ve tazim etmiştir. Böylece içinde yaşadıkları toplumla bütünleşen ve İskandinav kızlarıyla

evlenen *As* savaşçıları zamanla erimişler, ama önemli izler bırakmışlardır. En önemli izler Sturluson'un eserinde kalmıştır:

> "Troya *Türk* ülkesidir... *Türklerin* ülkesini terk edip... Avrupa'ya gelen *Aslar* buraya *Türk* töresi getirdi ve burada *Türklerin* koyduğu yasalar uygulandı..."

Bu arada bir not düşmek istiyorum. Bizanslılarca 15. yy'da Türklerin Troyalıların soyundan olduğunun belirtilmesi çok ilginç ve düşündürücüdür. Fetihten sonra İtalya'ya giden Bizans yazarı Gazes ile İtalyan düşünürü Filelfo arasındaki sohbette, Türklerin İstanbul'u alarak, Yunanlardan ataları olan Troyalıların intikamını aldıkları belirtilmektedir.

Doğrudan Türk kelimesinin geçmesi oldukça ilginçtir. Bunu 13. yy'da artık Türk isminin yerleşmiş olmasına ve Anadolu ve Azerbaycan'ın Türk ülkesi olarak görülmesine vermek mümkündür, ancak İskandinavyalı Aslar açık şekilde Türkçe olan pek çok yeradı bırakmışlardır: *Asgaard* (As-kent), *Göl, Orun, Qöpül, Qömül, Eykin,* vb. Ayrıca destanlarda Türkçe oldukları anlaşılan isimlere rastlanmaktadır: *Anar, Torkel, Atıl, Qamlı, Yekul, Eqil, Erp, Eyrik, Qangleri, Buri, Qunn, Qunlauq, Eynar, Elli, Aslauq, Asdis,* vs.

Dilleri büyük ölçüde çözülen ve Türkçe ile açık bağlantıları bulunan Etrüsklerin İtalya'ya Batı Anadolu'dan gittikleri biliniyor. Oraya ise muhtemelen Doğu Anadolu'dan gitmişlerdir, çünkü onların göçü çağında Türkçe'nin ön-biçimlerinin konuşulduğu topraklar Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da idi. Batı Anadolu'daki yurtlarından eski Yunanlılar tarafından atılan bu halkın bir kısmının da karayolunu kullanarak kuzeye gitmesi, German kavimleri arasına dalmış olması gayet mümkündür.

Ancak sagalardaki Troya unsurunun tamamen Yunan etkisine dayanmış olması veya yön bildirmek için kullanılması da mümkündür. Çünkü başka bir yerde Odin yönetimindeki Asların eski

ülkesi Don nehrinin doğusunda tarif edilmektedir ki, oradan kuzeye gitmiş olmaları daha bir mümkündür. Don nehrinin doğusu, açıkça Kuzey Kafkasya düzlükleridir: "...Odin'in büyük topraklara sahip olduğu dağın güney yamacı Türk ülkesine (Turkland) uzak değildi." Buradan Kafkasların güneyinin, Azerbaycan'ın Odin zamanında Türk ülkesi olarak görüldüğü anlaşılıyor.

Bence Kiev şehrinin eski ismi *Askal*, Asların kuzeybatıya hareketi konusunda fikir verebilir; hatta burası As başkenti *Asgaard* da olabilir. Askal kelimesi Genel Türkçe "dağlık, kayalık" anlamı ile açıklanabilir. Eski Kiev böyle tepelik bir yere kurulmuştur ama bunu askal diye adlamak abartı olur. Bir Bulgar-Tatar destanı, eski Türkçe'de *kal* kelimesinin "kale, mesken" anlamına geldiğini göstermektedir. Sonradan Arapça'dan aldığımız ve *kale* haline getirdiğimiz *kal'a*, bunu duyan ilk Türklere hayli tanıdık gelmiş olmalı. Bu anlamda *askal* kelimesi tamı tamına *asgaard*'ın karşılığıdır. Bu ise Asların Kiev üzerinden Karpatların kuzeyinden İskandinavya'ya gittiğini gösterir ki, Saksonya da bu yol üzerindedir.

Bir dönem German asıllı Gotlarla karışık halde Karadeniz'in kuzeyinde yaşan son Asların Hun istilasından az önce burayı terk ettikleri tahmin edilebilir. Sadece eski *Asland*'a değil, Kiev etrafına da Hunlarla birlikte veya onları takiben gelen Bulgar Türkleri yerleşmişler, Askal adını bir müddet kullandıktan sonra, önce *Şambat*'a ('Han Bat', bu isim 10. yy Bizans yazarı K. Porphyrogenitus'ta *Sambatos* biçiminde anılır), ardından da Büyük Bulgar Hanı Kubrat'ın kardeşinin lakabına izafeten *Kıy*'a çevirmişler, *Kıy äb* (Kıy'ın evi) veya *oba* sözünden şimdiki Kiev kelimesi türemiştir. Ortaçağ Arap kaynaklarında bu şehre قويابه denmesi bunu kanıtlar.

Bence İskandinavya'da Türk izi aramak için sagalardan, onlardan derlenmiş eserlerden ve münferit isim kalıntılarından daha sağlam bir delil, İskandinavya'nın oyma yazılarıdır (runlar). Balkanlardan Moğolistan'a kadar pek çok yerde bulunan ve hemen

tamamı Türkçe okunan, ünlü Orhon yazıtlarının temsil ettiği yazının küçük farklarla aynısı, İskandinavya'da da bulunmuştur. Hatta orada Orhon'dan daha önce bulundukları ve adına *run* dendiği için, bilim dilinde aynı türden bütün yazılar *runic* yazı adlandırılır.

İskandinavya bölgesindeki bu yazılardan daha geç döneme ait olanların yerli halkın dilinde olduğu görülmüş ve büyük çoğunluğu rahatlıkla eski İsveç dilinde okunmuştur. Bir kısmı ise okunmuş, ama dünyanın hiçbir dili ile bağlantı kurulamadığı için anlaşılamamıştır. Anlaşılamayan yazıtlardan en önemlisinin ilk harfleri alınarak, bu abeceye *Futhark Abecesi* denmiştir. Dili ise çözülemediği için bir *büyü dili* olduğuna karar verilmiştir. Bu son derece gülünç bir açıklamadır.

Bu yazıları okumaktaki zorluğun bir bakış açısından kaynaklandığını öne süren Türk araştırmacı Turgay Kürüm, yıllardır Avrupa'daki diğer abeceler gibi soldan sağa okunmaya çalışılan Futhark abecesi için başka bir okuma biçimi önermiştir. Bunları eski Türk abecesi gibi sağdan sola okuyan Kürüm, haklı olduğunu göstermiş, kelimeler belirginleşmeye, Türkçe yüzünü göstermeye başlamıştır. Onun bazı okumaları, bazı kelime teşhisleri eleştirilebilir, ama şu anda başka bir çözüm sunulmuş değildir. Ayrıca, bu tür eleştiriler işin aslıyla, yazının Türkçe oluşuyla değil, sadece bu Türkçe'yi doğru okumayla ilgilidir.

Böylece, anavatanları Kuzey Azerbaycan olup, Kafkaslar üzerinden Avrasya düzlüğüne çıkan ve doğu ve batı yönlerinde gidilecek en uzak noktalara kadar ulaşan *As* adlı bir Türk boyundan bahsedebiliriz. Zekiev'e göre As, Türklerin ilk ortak ismidir ki, bu derece yaygın kullanılmış, çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

Asları Kürtlerle karşılaştırabileceğimizi söylemiştik. Asların Asya'ya giden kısmı değişik Türk toplulukları, Avrupa'ya gidenleri ise Türk olmayanlar arasında erimiş, gözden kaybolmuştur. Doğrudan bu adı taşıyan Osetler ise bir İranî dil konuşmaktadırlar. Bu, Osetlerin oluşumunda kurucu öge ve yönetici olan Asların zamanla

eriyip yönettikleri halkın dilini benimsediklerini gösterir. Ama hayli iz bırakmışlardır; özellikle de Osetlerin kuzeydeki kısmı olan Digorlar Türk kültürünün yoğun etkisi altında kalmışlardır (Onları Oğuz boylarından Döğerler ile karşılaştırmak da olumsuz sonuçlar vermemektedir).

Kürtlerin de aynı şekilde doğudaki kısımları diğer Türkler arasında kaybolmuş, batıdaki kısımları Türk olmayan bir topluluğun, Macarların etnik oluşumuna dahil olmuş, anayurt yakınında kalanları ise binyıllar zarfında komşu topluluklarla etkileşim içinde İranî dilli yeni bir etnos geliştirmişlerdir.

KUZEY IRAK'TAN KAÇAN KUMANLAR

Kuzey Irak'taki Subar ilinin dağıtılmasından sonra bu halktan değişik toplulukların kuzey ve doğuya dağıldıkları görülüyor. Bunlardan biri de *Kuman* adını taşıyan boy idi. Bunların bir kısmı şimdiki Musul'un hemen kuzeyindeki alanda, Habur boylarında kalarak Asurlulara direnişi sürdürürken, ki Asur kaynakları onlarla savaşlar hakkında ayrıntılı bilgi verir, bir kısmı Anadolu içlerine geçmiş, Malatya etrafında (Kaman ilçesinin ismi o dönemden kalmış olabilir) yurt tutmuştur.

Kimi Kuman boylarının ise kuzeye doğru dağıldıkları anlaşılıyor ki, önce Gökçe göl boylarında, ardından Kafkaslarda aynı adlı yerleşimlerde izlerini bırakmışlardır. Habur boylarında, Cudi dağı eteklerinde kalmaya çalışan Kumanlar da daha fazla direnememiş ve Urmiye gölü üzerinden kuzeye doğru yayılmışlardır. Daha sonraki Doğu Avrupa'nın büyük Kuman kitlesinin esas bu ikinci dalgadan türediği düşünülür.

Kumanlar daha sonra karşımıza, Peçenek ve Oğuzların ardından Doğu Avrupa'ya giren, yüzyıllarca Rusların Karadeniz'e inmesine engel olan ve nihayet Macaristan, Romanya ve Bulgaristan tarihlerinde önemli rol oynayan bir Türk topluluğu olarak çıkar. Macaristan'daki Kumanlar zamanla Macarlaşmakla birlikte, önemli bir

kısmı asıllarını unutmamış, aralarından dünyaca ünlü bilginler ve çok önemli isimler çıkmıştır. Romanya'daki dağınık kitleyi Ortaçağ'da örgütleyerek Romen uluslaşmasını başlatanlar da Kumanlar olmuştur. Ortaçağ'da batı kaynakları bu ülkeye *Comania* derlerdi. Osmanlıların mücadele ettiği pek çok Ulah voyvodası aslen Kuman'dır ve halen Romenler arasında Kumanlardan kalma sayısız isim kullanılmaktadır. Dünyaca ünlü Nadia Komaneci gibi.

Kumanların Türkiye tarihi bakımından da özel bir önemleri vardır. Anadolu'nun ilk fetih yıllarında İzmirli Çaka Bey, Balkanlara hakim hale gelen Peçenek Türkleriyle anlaşıp Bizans'ı iki koldan sıkarak yok etmeyi tasarlarken, Bizans tarafından kışkırtılarak Peçeneklere arkadan saldıran Kumanlar onların neredeyse ortadan kalkmasına sebep olmuşlar, böylece Bizans'ın ömrünü 350 yıldan fazla uzatmışlardır.

Bulgaristan'da ise Kumanlar Bulgarların kurtarıcısı olarak bilinirler. 971 yılında Bizans, Bulgar devletini ele geçirip direnişi tamamen bastırdıktan sonra Bulgarlar iki yüzyıl boyunca kıpırdayamamışlar, ancak bir Kuman beyi olan Asen 1186 yılında kendi güçleriyle ve Bulgarları örgütleyerek Bizans'a isyan etmiş ve Bulgar devletini yeniden kurmuştur. Önceki dönemde olduğu gibi, bu ikinci Bulgar devletinde de tüm hükümdarlar Türk asıllıdır. Osmanlılar Bulgaristan'ı bu Türk asıllı, muhtemelen o günlerde hâla Türkçe konuşan Kuman yöneticilerden almışlardır. Belki de bu yüzden Bulgaristan'ı kolay fethetmişler, sonradan büyük sorun yaşamamışlar ve yabancılık çekmemişlerdir. Bugünkü Bulgaristan Türklerini, özellikle kuzeydekileri tümden *Evlad-ı Fatihân* diye açıklamak tarihin gerçekleriyle bağdaşmamaktadır.

Konuya dönersek, bu Türk topluluğu hakkında ilginç bir nokta vardır. Doğudaki kaynakların hiçbirinde adları geçmez. Sadece batıda anılırlar ve sadece Bizanslılar onlara doğrudan Kuman der. Rus, Alman, Latin ve Ermeni kaynakları ilginç şekilde onları kendi dillerinde adlandırırlar ve hepsi de *Sarışın* anlamına gelen kelime-

ler kullanır. Bundan geriye gelerek Kuman kelimesini çözmek zor olmamıştır. Eski Türkçe'de *ku* "sarı" anlamını verir. Sıfat niteleme eki *–man* ile de tıpkı *Karaman*'daki gibi "sarıca = sarışın" anlamındaki Kuman'a ulaşılmıştır.

Tıpkı Sabirler ve daha başka boylar gibi, bunların da Ortaçağ'da doğuda isimlerinin geçmeyişi, ancak batıda türemiş olmaları ile açıklanabilir. Sakinlerinin etnik yapısını yakın zamanlara kadar iyi bilmediğimiz Batı Sibirya, yeni boyların oluşumu veya eski bir boy kalıntısının çoğalarak yeniden tarih sahnesine çıkması için en elverişli bölgedir. Nitekim öyle olmuştur. Eskiçağ'da Avrasya bozkırına çıkan Ortadoğulu muhacir Kumanlar, ancak çok güçlü orduların tutunabildiği Turan'da en emin yer olan kuzeydeki gözden uzak alanlara çekilmişler, yüzyıllarca yaşamışlar ve çoğalmışlar, nihayetinde dahil oldukları Kimek-Kıpçak birliğinin batıya hareketi onları da Avrupa'ya sürüklemiştir.

TÜRKLERİN "ERMENİ" AKRABALARI

Bugün bizce ve pek çok dünya dilinde *Ermeni* olarak bilinen milletin kendine verdiği isim *Hay*'dır. Kendilerine hiçbir zaman Ermeni dememişlerdir. En yakın iki komşularından Gürcüler onlara *Somekhi*, Kürtler ise *Fila* der. Yani Ermeni kelimesi biraz uzakta kalanların kullandığı adlandırmadır. Peki bunun kaynağı nedir?

Dyakonov, Sami topluluğu Aramilerden gelen bir yer adının Arman / Ermen ulus adına kaynaklık ettiğini düşünür. Bu ise MÖ 3. by'a ait bir hadisedir.

Ermenilerin kökeniyle ilgili şimdiye kadarki en inandırıcı kuramı ortaya atan Ağasıoğlu ise, bu ilişkilendirmeye karşı çıkar, çünkü Arman ismi Aramilerin bölgeye gelişinden çok önce, MÖ 23. yy'da Naram-Sin'in yazıtında zikredilir. Arme şimdiki Diyarbakır'ın kuzeyindeki alandır ve Subar ülkesinde olduğu belirtilir. Ağasıoğlu'na göre bu bölge, bir Subar boyu olan Mitannilerin ülkesidir. Bu ülkede yaşayanlara, topraklarına izafeten Armen / Er-

men denilmeye başlanmıştır. Ve bu devirde, şimdiki Hint-Avrupa dilli, kendisine Hay diyen topuluktan Anadolu'nun hiçbir yerinde eser yoktu. Yani bu ilk Ermeniler şimdikilerden tamamen farklıydı.

Sonraki dönem Türkleri arasında hem boy, hem de yer adı olarak *Armen, Arman, Erman*'a çok rastlanır. Hatta Macarların çok kullandığı ve oradan komşu uluslara yayılan Armin adı muhtemelen Macarlarla akraba olan Başkurtların bir topluluğundan gelmektedir. Türkiye'de de son dönemde bu isimler ad ve soyad olarak kullanıma girmiştir. Diğer isimler gibi, bu ismin de Kafkasya üzerinden kuzeye doğru gidişini yer adlarından takip edebiliyoruz. Avrasya düzlüğüne çıkan kelime, oradan Altaylara kadar ulaşmıştır. Sadece Özbekistan ve Kazakistan'da bulunmamış, muhtemelen Kafkasya üzerinden giden Bulgarların tesiriyle Balkanlara da ulaşmıştır. Oldukça düşündürücüdür ve tarihin / talihin garip bir cilvesidir ki, Bulgaristan'daki *Ermenli* adlı Türk kasabasının ismi 1934 yılında faşist krallık rejimi tarafından değiştirilmiştir.

Yalın biçim olan *Arme / Erme / Ermi* adı da budun ve uruk adlarında kullanılmıştır. Ermiler Kuzey Kafkasya tarihinde önemli rol oynayan ve isimleri her dönemde anılan bir uruk olduğu gibi, bunların bir kısmı Asparuk'un Bulgarları ile birlikte Tuna boylarına göçmüş, orada Bulgaristan'ın yönetimi için *Okil* uruğuyla mücadele eden en önemli güç haline gelmiştir.

Sakaların Ortadoğu'yu istilası sırasında akıllıca bir siyaset izleyerek onlarla ittifak kuran, ama sürekli korku ve şüphe içinde yaşayan Asurlular, onlara karşı bir tampon bölge oluşturmak amacıyla hem Van gölü civarındaki son Subar beyliğini, hem de onun batısındaki Arme'yi işgal ve ilhak etmişler ve kendi eyaletleri biçiminde düzenlemişlerdir. Asurlular, binlerce yıllık düşmanları olan Armeleri ve Subarları etnik olarak da dağıtmışlar ve yerlerine güvendikleri etnik unsurları getirip yerleştirmişlerdir ki, bunlardan en önemlisi Balkanlardan gelerek İç ve İçbatı Anadolu'da yerleşen Friglerin bir kolu oldukları belirtilen Hay kavmidir. Sonraki Erme-

niler işte bu topluluktan türemişler ve yaşadıkları ülkeye izafeten Ermeni adlanmışlardır. Ama onlar belirtildiği gibi, kendilerine hiçbir zaman Ermeni dememişlerdir.

Ermenice'nin, kendisi gibi bir Hint-Avrupa dili olan Farsça'dan uzak ve hayli farklı oluşunun sebebi de batıdan gelmiş olmalarıdır. Bugün Friglerin dilini net bir karşılaştırma yapacak kadar bilmiyoruz; onların koptuğu etnos oldukları düşünülen Trakların dili hakkında ise hemen hiçbir şey bilmiyoruz. Fakat Yunanca'nın temelini oluşturan Hint-Avrupa dilleri nihayet aynı bölgeye ait idiler. Bu da Yunanca ile Ermenice arasında günümüzde tespit edilen yakınlığın tarihi temelini oluşturur. Yunanca'nın ait olduğu kol ile İranî diller arasında ise Balto-Slav toplulukları vardır.

Belirtmemiz gereken bir şey var, Ermenice binlerce yıldır Hint-Avrupalı kitlelerden uzak ve farklı bir coğrafyada bulunması sebebiyle hayli değişmiş, sadece kelime hazinesiyle değil, yapısıyla da büyük ölçüde bitişken dil yapılarına benzemiştir. Son bin yılda Türkçe'nin etkisi açıktır, fakat Ermenice'deki yapısal değişim esas olarak Türkçe ile karşılaşmasının çok öncesine, Türklerin atası olan Doğu Anadolu'daki çeşitli yerli topluluklarla binlerce yıllık ilişkisine dayanır.

ANADOLU'NUN 'AY' HALKI

Sonraki dönemin Türk boylarıyla eşleyebileceğimiz Eskiçağ Ortadoğu kavimlerinin sayısında bir sınır gözükmüyor. Bunlardan birisi de doğrudan Türkiye'yi ilgilendiren Kaşkaylardır.

Hititlerle aynı dönemde, Gümüşhane'den Tokat'a doğru Karadeniz sahiline paralel olarak uzanan hatta, Kaşka adlı bir topluluk yaşıyordu. Bunların en büyük tarihi özellikleri Hititlerin baş belası olmaları, en güçlü zamanında dahi Hattuşaş krallarına boyun eğmemeleridir. Hititlerin ortadan kalkmasında da onların büyük rolü olmuştur. Bunların ülkesi MÖ 8. yy'da Anadolu'yu işgal eden Kimmerlere katılmıştır. Kendilerinin ise Hitit devletinin yıkıldığı

MÖ 1200'den itibaren yavaş yavaş güneydoğuya kaydıkları anlaşılıyor. Ermenilerin (Hayların) batıdan buraya gelişiyle tamamen İran'a doğru çekilmiş olmalılar.

Kimi bilginler onların Anadolu'ya sonradan geldiklerini belirtip Azerbaycan ve Kafkaslardaki kimi halklarla (*Kasog, Kassi,* vb.) özdeşleştirirler. Onların, Hititlerden önceki Anadolu halkı olan ve dillerinin bitişken olduğu bilinen Hatlardan geldiklerini iddia edenler vardır. Gr. Kapantsyan adlı Ermeni bilgin ise, bu eski Kaşkalarla şimdi İran'da yaşayan Kaşkay Türklerini özdeşleştirmiş ve aynı halk olduklarını söylemiştir.

Başta Kültepe tabletleri olmak üzere, eski kaynaklar bize çok sayıda Kaşka'nın adını ulaştırmıştır: *Ata, Tuman, Tarhun, Azu, Uzu, Buzi, Dalaş, Akuza, Takil, Tarşi, Elali, İtur, Kukran, Kura, Panak* vs. Bunların hemen tamamı Türkçe karakterde kelimelerdir. Bu halktan kimselerin veya toplulukların memleketlerine göre *–li* ekiyle adlandırıldıklarını görüyoruz: *Tulu, Tuhtulu, Arkili, Buzili, Sakli,* vb. Bir dağın adı *Altan*'dır.

Çok daha ilginci "su" kelimesinin "suv" biçimiyle bu halkın dilinde bulunmasıdır. *Suvatar* bir ırmak adıdır. Fırat'ın anakolu olan bugün Karasu adladığımız ırmağın ismi Hitit metinlerinde bile *Karassuv* olarak geçer ve Kaşkalardan kalmadır. Binlerce yıllık bağlantı oldukça düşündürücüdür. Bunun dışında birçok yer adını da Türkçe ile bağlantılı çözümlemek mümkündür.

Kaşkayların da tıpkı Eşkanîler gibi yerlerinde kalan ve Orta Asya'ya gitmeyen, Ortadoğu'nun yerlisi Türklerden oldukları anlaşılıyor. Ancak onların "ay, mukaddes" gibi anlamlara gelen ismi Kırgızlara kadar değişik Türk lehçelerinde bulunmaktadır. İlginçtir, dilleri henüz çözülemeyen Hititlerden önceki Anadolu halkı Hatların dilinde de *kaşka* kelimesi kutsal sayılan "ay" demekti.

Feridun Ağasıoğlu, Arapça'da *kamer* kelimesinin ay manasına gelişiyle ilgili ilginç bir bağlantı kurar: Kaşkaların Doğu Anado-

lu'daki yurtlarını Kafkasların kuzeyinden gelen Kamerler (Kımmerler) ele geçirip yerleşmişlerdir...

TÜRKLER ORTADOĞU'YA NE ZAMAN GELDİ?

Ortadoğu'nun en eski halkları üç kısımda toplanıyordu: Güney Kafkaslardaki Kartveller (Gürcü, Abhaza, Svan, Megrel, vs.), Fırat'ın batısında kalan Samiler (Akkadlar, Araplar, Aramiler, Süryaniler, Yahudiler vs.) ve Doğu Anadolu ile Tahran ve Hemedan'ı da içine alacak şekilde Azerbaycan'da bitişken dilli, muhtemelen hepsi aynı kaynaktan gelen ve akraba olan halklar. Bugün ise bunlardan farklı olarak Türkler ile Hint-Avrupa kökenli veya dilli halklar (Farslar, Ermeniler vs.) bulunuyor. Bunlar bölgenin yerlisi olmayıp sonradan gelmişlerdir.

Eskiçağ'ın bitişken dilli halklarına ne olduğu sorusunu bilim tam olarak cevaplandıramıyor. Bunların Araplaşması veya Farslılaşması gibi bir hadise de tarihi kaynaklarda pek takip edilemiyor. Buna karşılık, söz konusu Eskiçağ halklarının torunlarının büyük ölçüde kimliklerini koruyarak günümüze ulaştıklarını gösteren açık deliller var.

En başta, bugün onlarla aynı bölgede, yine bitişken bir dil konuşan Türkler oturmaktadır. Bu Türklerin sadece Selçuklu yadigarı olduğu iddiası mevcut demografik yapıyı açıklamaz. Şu an Ortadoğu'da, Kafkasların güneyindeki Türk nüfusu -en az- şu şekilde hesaplayabiliriz:

Türkiye:	55,000,000
İran:	22,000,000
Irak:	1,500,000
Suriye:	500,000
Azerbaycan:	7,500,000
Gürcistan:	500,000
TOPLAM:	87,000,000

Afrika hariç, Arap dünyası da dahil, bu bölgenin Türk dışı toplam nüfusu da ancak bu kadardır. Yani Ortadoğu'daki her iki kişiden birisi Türk'tür. Selçuklu zamanındaki göçlerin bozkırdan böylesine yoğun bir Türk varlığını Ortadoğu'ya taşıdığını düşünmek, en az bugünkü Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın insan varlığının Ortadoğu Türklüğüne kaynaklık edeceğini varsaymak kadar abes olur. Ancak ve ancak, gelen Türklerin yerli halkı, Farsları, Arapları, Rumları vs., katlettiği akla gelir ki, kaynaklar böyle bir bilgiyi vermeye hiç de yanaşmıyorlar.

11. yy'da Ortadoğu'ya gelen Türklerin burada kendileriyle aynı dili konuşan, aynı milliyetten toplulukları bulduğunu düşünmek ise münferit vakalar (Bizans ve Hilafet tarafından askeri amaçlı veya tehcir edilerek yerleştirilen küçük topluluklar) haricinde çok saçma olur. Elamların veya Kassilerin dağlık bölgelerde kalarak kimliklerini korumuş torunları şüphesiz Türkçe konuşmuyorlardı. Ancak, dilleri yeni gelen Türklerin dili ile aynı yapıda olduğundan, yerli halklar arasında Türkleşmeye en müsait ve en erken cevap verecek kitleyi onlar oluşturuyorlardı.

Aynı veya akraba dil ailelerinden insanların birbirinin diline geçiş yapmaları çok daha kolaydır ve bunun tarihte sayısız örnekleri vardır. Bugün Türk olmayan topluluklar içinde en fazla Türk kanı Fin-Ugor asıllı Macarlarda bulunur. Değişik dönemlerde Macarların arasına giren Kabar, Onoğur, Sekel, Kürt-Gyarmat, Oğuz, Peçenek ve Kuman (Kun) gibi Türk toplulukları inanılmayacak bir hızda erimişler ve Macarlaşmışlardır. Aynı şekilde Moğolların hızlı bir şekilde Türkleştikleri, Türklerin Moğollaştıkları görülür.

Ancak başka yerlerde böyle bir kimlik kaybının örneği pek bulunmaz. Tuna Bulgarları haricinde (ki onun da üzerinde iyi düşünmek gerek; acaba gerçekten halk seviyesinde bir Slavlaşma olmuş mudur?), sadece münferit Türkler kimlik kaybına uğramıştır. Mesela bir Tatar Hıristiyanlığı kabul ederek Çarlık hizmetine girmiş, onun soyundan gelenler Rus asilzadeleri arasında yer almışlardır.

Ama hiçbir yerde Türklerin toplu şekilde Ruslaştıkları veya Araplaştıkları görülmemiştir. Bunun sebebi, Türklerin kendi dil mantıklarıyla paralel bir yapısı olan Macarca'yı kolayca öğrenip benimsemeleridir. Öbür dillerde bu çok zor olmaktadır.

Selçuklular gelip Ortadoğu'yu fethettiklerinde, burada kaynağını kendi dilleriyle aynı yerden alan dağınık topluluklar bulmuşlar, bunlar, dokuz yüzyıl boyunca yönetimin hep Türklerde olmasının da yardımıyla, zaman içinde Türkleşmişler ve hakim lehçe ile konuşmaya başlamışlardır. Yani Ortadoğu'daki Türkleşme bir bakıma binlerce yıl önce ayrılan akrabaların yeniden birbirine kavuşması, bir süre afalladıktan sonra yakınlığın farkına varmaları sürecidir.

TÜRK ANAYURDU KUZEY IRAK OLABİLİR

Önceki bölümde Türklerin anayurdunun Altaylar veya genel anlamda İç Asya olamayacağını, Orta Asya'nın bile zor bir ihtimal olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla, atalarımızın türediği yerleri başka yerlerde aramak zorunda idik.

Bu bölümde, Sümerlerin verdiği ipuçlarına dayanarak doğrudan Ortadoğu'dan başladık. Sümerlerin kapı komşularından itibaren etrafı araştırdıkça, Türklerle aynı yapıda bir dil veya diller ile konuşan, bildiğimiz çok az kelime kalıntıları içinde büyük kısmı Türkçe ile bağlantılı olan, dahası hemen tamamının budun adları sonraki Türk boyları ile aynı olan topluluklar bulduk. Başka yerlerden geldiklerine dair şimdilik hiçbir iz veya mantık gerektirmesi bulunmadığı için, bu toplulukların Ortadoğu'nun yerli halkları olduğunu anladık. Dolayısıyla Türklerin ataları veya atalarının akrabaları Ortadoğu'nun içinden iseler, yerlisi iseler, Türk türeneği de burada veya yakınlarda bir yerde olmalıdır.

En azından göreceli olarak, yukarıda sunulan delillerin göz ardı edilme imkanı yoktur. Göreceli olarak, çünkü başka konularda bu kadar delile ihtiyaç duyulmaksızın, çoğu kez de hiçbir delil aran-

maksızın karar veriliyor. Mesela Sakalar Batı'da ve Rusya'da tereddütsüz İranî bir topluluk kabul ediliyor, ancak ortaya konulan deliller kesinlikle bizim Elamların Türklerle bağlantısı hakkında sunduklarımız kadar değil. Üstelik Sakaların Türklüğü konusundaki delillerin haddi hesabı yok. Eski Balkan kavimlerinden Trakların ve İllirlerin Hint-Avrupalı olduklarına hiç kimse itiraz etmiyor. Halbuki, bunların dili konusunda hiçbir şey bilmiyoruz. Pek ala, başka bir dil topluluğa ait de olabilirler.

Yıllarca tek bir kelimeye dayanarak Medlerin Ari ırkından olduğu söylendi. Rusça'da bulunan собако "köpek" sözü aynı biçim ve anlamıyla Medçe'de de vardı: *spako*. Halbuki bu kelime, eski Türkçe'de baştaki *k* < *s* geçişi ile bizzat *köpek* kelimesinin kendisi idi (kemik < sümük denkliğinde olduğu gibi. Bu ikincisi Azerice de dahil Doğu Türkçelerinde kemik anlamındadır). Burada önemli olan, tek bir kelimeye dayanarak nasıl kolayca hüküm verildiğinin görülmesidir.

Halbuki biz böyle birkaç kelimeye değil, hem ciddi bir kelime hazinesine, hem de biçime dayanarak deliller getirdik ve burada bir kısmını zikrettik. Sümerce ile Türkçe arasındaki bağlantı herhangi iki Hint-Avrupa dilinin, mesela Latince ile Yunanca'nın ortak kelime hazinesi ile karşılaştırılacak düzeydedir. Hem de binlerce yıllık farka rağmen.

Muhtemelen Sümerlere bu kelimeleri vermiş olan etraftaki ismi oldukça tanıdık gelen toplulukların dillerinde de bu ortaklıklar devam etmektedir. Hem bitişken yapıda, hem de Türkçe ile ortak kelimeleri bulunan bu dilleri Türkçe'den alakasız saymak en başta dilbilimin yerleşmiş, ihlal edilemez kurallarını hiçe saymak anlamına gelir ki, bunun bir adı da bilimin tanınmaması, kaale alınmamasıdır. Bilim açık şekilde Ortadoğu'nun Eskiçağ'daki sakinlerinin Türklerin akrabası olduklarını söylüyor.

Kimi kelimelerin tesadüfen benzeşmesi iddialarına ise matematik diliyle cevap verelim. Bir dil, gerçekten dil haline geldi ise,

kendine ait en azından 5000 kelimesi vardır. Bu dil ile, akraba olmadığı bir başka dil arasında tek bir kelimenin ortak olması ihtimali, 5000 x 5000, yani 1 / 25,000,000'dur. *Yirmi beş milyon*da bir ihtimalle böyle bir tesadüfe yer verilebilir. İki kelimenin ortak olması ihtimali ise *yüz yirmi beş milyar*da bir gibi bir şansa sahiptir. Dolayısıyla, Türkçe ile Eskiçağ Ortadoğuluları arasındaki ortak sözler ancak organik bir bağın sonucu olabilir.

Budun adlarının çakışması ise başlı başına bir delildir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde Eskiçağ'da yaşamış yüzlerce kavmin ismini biliyoruz. Bunlardan bazılarının günümüzdeki isimlerle çakışması çok görülür bir olay değildir ve bunun açık bir örneği yoktur. Mesela, Çerkezlerin ataları olduğu iddia edilen eski Kasogların ismi Kazaklara benzer. Ancak arada coğrafya farkı vardır; biçimler farklıdır, dahası Kazak kelimesi sonradan bir budun adı haline gelmiştir. Üstelik Kasogların kim olduklarını tam olarak bilmiyoruz. *Kas ok*, yani Kas boyu şeklinde, Kassilerin kuzeydeki bir koputusu da olabilirler.

Ortadoğu'da ise bizim hem en az bir düzine kadar örneğimiz vardır, hem de bunları sonraki topluluklara bağlamak için deliller. Kenger, Subar, As, Türk, Hurri, Mitanni, Kutti, Uti, Kuman, Urmu gibi isimler daha sonra birkaçı Hazar'ın güneyinden, çoğu ise Kafkaslar üzerinden geçerek Avrasya arazisine çıkmış görülüyorlar. Burada bu toplulukların toplu göçü söz konusu değildir. Giderken hepsi de ilk vatanda ve yol boyunca bir kısım bakiyeler bırakmışlardır.

Bunlar gittikleri yerlerde asıl kimliklerini, boy adlarını unutmamışlar, kimileri güçlenerek yeniden tarih sahnesine çıkmış, önemli roller oynamıştır. En önemli rolü ise, hiç şüphesiz, kendi ismini insanlığın aynı dili konuşan ve aynı soydan gelen bu koluna ortak isim yapan, bir zamanların küçük Türk budunu oynamıştır. Bunların Ortadoğu'daki ilk vatanlarını terk etmelerinin tarihi sebeplerini rahatlıkla takip edebiliyoruz. Kürtler kısmen bölgede

kalmışlar, kısmen de Avrasya'ya çıkmışlardır. Kaşkaylar ve Eşkaniler gibi topluluklar ise ata yurtlarını, türeneklerini terk etmemişlerdir. Sadece Kaşkayların bölgede doğuya doğru kaydıkları görülüyor.

Dünyanın başka yerlerinde Eskiçağ'dan ve sonrasından herhangi iki kavim adı kolay kolay birbiriyle çakışamazken, Ortadoğu'daki bu bitişken dilli ve Türkçe ile ortak kelimeleri olan toplulukların isimlerinin aynısının daha sonraki Türk budunlarında da görülmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Türkler ile bu Eskiçağ kavimlerinin akrabalıkları konusunda en ufak bir şüpheye yer kalmamaktadır.

Bu arada, söz konusu Ortadoğulu Eskiçağ topluluklarının hiçbiri Moğolsu, yani sarı ırktan değildir. Türklerin tespit ettiğimiz -şimdilik- en eski ve yakın akrabaları veya ataları sarı ırktan değilse, kendileri de değildir herhalde. Dolayısıyla da, tarihte sarı ırkın yaşadığı yerlerin dışında, Asya'nın batısında türemiş olmalıdırlar.

Altay-Tanrı dağları bölgesi, önceki bölümde geçtiği gibi, Türkler gibi büyük ve kalabalık bir topluluğun türemesi için uygun ve yeterli tabii çevreyi sağlamadığından, biraz daha batıya gelmeliyiz. Başka yerlerin asli sahipleri bulunduğu için, eğer Avrupa'da türemedi iseler, Türkler Ortadoğu'da ortaya çıkmış ve oradan dünyaya yayılmışlardır. Elimizdeki bütün deliller de bunu göstermektedir.

Türklerin atalarının anayurdu Van gölünün güney istikameti, yani Kuzey Irak ile hemen doğusundaki bölge olmalıdır. Batıdan gelen baskıları göğüsleyemeyince yayılma alanları olarak doğu kalmış, özellikle Kuzey Irak'ı kaybettikten sonra şimdiki İran'ın batısında bulunan dağlık bölgelere doğru kaymışlar, oralarda çoğalmışlardır. Zaman zaman Mezopotamya'yı zorladıkları görülüyor, ancak Sami halklar karşısında nihai mağlup onlar olmuştur.

Bugünkü Azerbaycan'ın etnik olarak Kartvellerden korunduğu anlaşılıyor. Türklüğün kökeninde bulunduğunu anladığımız bura

kökenli çeşitli Türk topluluklarının doğuya gitmek daha kolay iken, genellikle Kafkaslar üzerinden kuzey istikametini zorlamaları ise ilginç bir davranıştır.

TÜRKLER BU KADAR YAŞLI OLABİLİR Mİ?

Türklüğün yaşını iyi bilirsek, anayurt ve türenek konularını daha iyi tespit edebiliriz. Bu ikisi arasında dolaylı bir bağlantı vardır ve biri diğeri hakkında fikir verir. Türklüğün ilk izlerini farklı bir coğrafyada buluyoruz. Burada farklı bir kültür ortamı vardı ve Orta Asya'da alışık olduğumuz Türk tipini Ortadoğu'da bulmaya imkan yoktur. Yani sonradan Türk'ün karakterini tersim eden kültür tipi henüz oluşmamıştı. Böylece elimizde sadece dil delilleri kalıyor. Türklüğü, Türk dilini veya onun ön-biçimlerini ilk konuşanlar arasında aramak durumundayız.

Baştan itibaren, Ortadoğu'nun eski kavimlerinin dillerinde temel yapı ve kimi kelimeler bakımından Türkçe ile paralellikler bulunduğunu söyledik. Ancak bu paralellikler onların bizimle aynı dili konuştuğu anlamına gelir mi? Türkçe o dillerden türemiş bile olsa, onları Türkçe kabul edebilir miyiz?

Dil yaşayan bir varlıktır; bir canlının bütün özelliklerini gösterir. Doğar, büyür, çoğalarak yeni diller ortaya çıkarır ve de ölür. Bir insanın çocukluğu ile gençliği, orta yaşlılığı ve ihtiyarlığı arasındaki fiziki benzerlik ne ise, dilde de odur. İnsanın varlığı hayatı boyunca kesintisiz biçimde sürer; ama bu kesintisizlik nitelikte de süreğenlik anlamına gelmez. Bu yüzden bir kimsenin ihtiyarlık ve çocukluk resimleri arasında benzerlik kurmak için çaba sarf etmemiz gerekir. Ve bu yüzden bugünkü Yunanlılar eski Yunanca'yı anlamıyor; şimdiki Çinliler eski Çince'nin Çince olduğunun dahi farkına varamıyor.

Bir insanın maddi varlığı doğduğunda veya ana rahmine düştüğünde başlar. Ancak bu, o insanın sahip olduğu bazı maddi unsurların daha önceden bulunmadığı anlamına gelmez. Onun oluşumu-

nun başladığı yumurta nihayet annenin bir parçasıdır. Keza yarı yarıya da babanın katkısı vardır. Yani bir mantıkla diyebiliriz ki, insan fiziki olarak, ana rahmine düşmeden önce de vardır. Böyle bir mantık silsilesinde haksız olduğumuz söylenemez, ama belli bir insanın ilk kez ne zaman var olduğunu da tespit edemeyiz. Çünkü araştırmada ilk insana kadar yolumuz vardır.

Almanca ilk ne zaman ortaya çıkmıştır? Bunu belki bir gün bilim kesin olarak cevaplayacak ama bu cevap kesinlikle tatmin edici olmayacak. Çünkü Hint-Avrupa kök dilinde Almanca'ya temel teşkil eden ögeler zaten vardır. Peki Hint-Avrupa dili ne zaman ortaya çıkmıştır? Eğer bağımsız bir aile olduğu ispatlanırsa bu sorunun cevabı bir mantık zemininde verilebilir. Eğer daha büyük bir ailenin üyesi ise, aynı soruyu bu büyük aileye tevcih ederiz. Böylece de ilk insanın konuştuğu dile ulaşırız.

Türkçe ile akrabalık belirtileri gösteren eski Ortadoğu dilleri içinde en iyi bildiğimiz dil Sümerce'dir, fakat bu dil kesinlikle Türkçe değildir, akraba da değildir. Tamamen bambaşka bir dildir. Özelliği, Türkçe söz dağarcığı ile çok fazla paralellikleri bulunan bir kelime hazinesinin bulunmasıdır. Yani Sümerce'deki Türkçe ile bağlantılı kelimeler sonradan bu dile geçmiştir. Diğer dilleri ise ayrıntılı olarak bilmiyoruz. Elimizde binlercesi bulunan ve öylece bekleyen Elam çiviyazılarının okunması bu bakımdan önemlidir ve okunduğunda tarihçilikte bir devrim olacaktır.

Dolayısıyla, baştan beri incelediğimiz bitişken Ortadoğu dillerini konuşan kavimleri ön-Türkler olarak nitelemek için bile henüz yeterli verimiz yoktur. Ama hiç tereddüt etmeden söyleyebileceğimiz bir şey var: Türkler kaynağını bu kavimlerden almışlardır. Türklük Ortadoğu'da veya başka bir yerde oluşmuş olabilir, lakin kaynağı bu topraklarda bulunmaktadır.

Bu kaynaktan günümüzdeki ve tarihteki başka topluluklar da türemiş olabilir. O. N. Tuna, Sümerce incelemesinde bazı kelimelerin Moğolca denkliklerini de bulmuştur. Pekala Moğolların ilk ataları

çok erken bir tarihte bu bölgeden ayrılmış olabilirler. Türkçe ile Moğolca arasındaki ne görünen, ne de görünmeyen akrabalığın kaynakları bu şekilde çok derinlerde olabilir ve görüş ufkumuzu bu derinlik kısıtlıyor olabilir.

Aynı şekilde, Fin-Ugor dillerinde hâlâ izah edilemeyen, çok eski dönemlere ait bir İbranice tabaka vardır. Bu durum kimilerini Fin-Ugorların aslında Hazarlar olduğu, bu İbranice kelimelerin de Hazar kağanlığı döneminde onların diline geçtiği gibi gülünç savlara sevk etmiştir. Burada *İbranî* yerine pekala *Samî* kelimesini koyabilir ve Ortadoğu'daki bir komşuluktan bahsedebiliriz. Türkler kadar Fin-Ugorların Ortadoğu kökenli olması da mümkündür. Nitekim, Sümerce ile ilgisi kurulan tek dil Türkçe değildir. Macarca ile de bu dilin ciddi alakaları tespit edilmiştir.

İlk Türklüğü ancak, bu bitişken dillerden türeyen bir dil veya ayrılan bir kol, diğerlerinden (Fin-Ugor, Moğol vs.) ayrı ve Türkçe'ye bariz şekilde yakın bir biçim aldığı zaman başlatabiliriz. Bu zamanın ise çok eski olmasına imkan yoktur. Türk dilinin en eski izlerini Sümerce'de bulduktan sonra bir izdüşüm yapan O. N. Tuna, ona "en pinti hesaplamalarla 8500 yıllık" bir geçmiş biçmektedir. Böyle bir şey mümkün olsa idi, şunlar da olurdu:

- Taliban'ın izinde Afganistan'a giren Amerikan askerleri, biraz lehçe farkı hariç hiçbir zorluk çekmeden, Türkler hariç yerli halkla konuşabileceklerdi. Çünkü Peştunca ve İngilizce ayrı bir dil sayılamayacak kadar yakın olacaktı.
- Macarlar, Toikonen'in *Yüzüklerin Efendisi*'ne ilham kaynağı olan, Karellerden çıkma Kalavela destanını asıl biçimiyle okurken, en fazla bizim Kırgızca Manas'ı anlamakta çektiğimiz zorluğu çekeceklerdi.
- Hindistan'da yüzlerce dil ve 26 resmi dil yerine, Hintçe ve Dravitçe şeklinde iki resmi dil olacak ve oradaki bütün insanlar bu iki dilden biriyle rahat anlaşabilecekti. Dravitçe

konuşanlar İngilizce öğrenmek için okula giderken, Hintçe konuşanlar bu dili annelerinden öğrenecekti.

- Çin ve Tibetliler birbirlerini anlayacaklardı.

Gelecek bölümde görüleceği üzere, Hint-Avrupa dil birliğinin MÖ 3. by.'da bölünmeye başladığı tahmin ediliyor. Yani bundan 5000 yıl evvel Hint-Avrupa kökenli tek bir dil vardı. Bu, hayli yakın bir tarihtir. Aradan geçen 5000 yıl zarfında o kadar birbirinden ayrışmışlardır ki, bugün pek çok dilin Hint-Avrupa ailesinden olduğuna ancak yoğun tartışmalardan sonra karar veriliyor. 5000 yıllık serüven, ortaya konuşanları birbirlerini anlamayan en az 40 kadar dil çıkarmıştır.

Fin-Ugor birliğinin dağılmaya başlaması için de aynı yıllar verilir. Bu sırada iki kola (Batı = Fin-Perm, Doğu = Ugor) ayrılmışlardır. MÖ 1500 civarında batı kolu, MÖ 500'de de doğu kolu kendi içlerinde birliği kaybedip yeni dillere ayrılmışlardır. Bu diller bugün birbiri için anlaşılmaz ölçüde uzaktadır. Öyle ki, böyle bir birliğin gerçekten var olup olmadığı ve Macarca'nın bu birliğe ait oluşu çok uzun araştırmalardan sonra belirlenebilmiştir.

Hal böyle iken değil 8000 yıl, 5000 yıllık bir Türkçe'nin günümüzde nasıl bir manzara sunacağı ortadadır. Türk dilleri birbirinden o şekilde kopmamıştır; bu yüzden dil nitelemesini reddedip lehçe ve şive kelimelerini kullanan çok sayıda ciddi bilim adamımız vardır. Yalnızca Sakhaca (Yakutça) çok uzun bir süre önce Ortak Türkçe'den ayrılıp bağımsız bir yol izlemiş; Çuvaşça ise Türkçe'nin Ortak Türkçe ve Bulgarca olarak ikiye ayrıldığı dönemin yadigarı ve Bulgarca'nın torunu olarak günümüze ulaşmıştır.

Bu her iki dilin de Ortak Türkçe ile matematiki bir bağlantısı vardır. Yani bazı seslerin yerine düzenli olarak bazılarını koyarak kağıt üzerinde bu dillerin kelimelerine ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu ise, kopuştan sonra aradan çok fazla zaman geçmediğini göstermektedir. Çuvaşça'daki Fin-Ugorca tabaka ile Sakhaca'daki

yoğun Moğolca etkinin benzeri diğer Türk dillerinde de vardır. Mesela Özbekçe ses yapısına varıncaya kadar yoğun bir İranca etkisi altındadır.

Şimdi, diğer diller belli zaman diliminde hızla kopup ayrışırken, eğer o kadar yaşlı ise, Türkçe'nin kendi içinde birliğini korumasını açıklamak, onu bu kadar yaşlı gösteren bilim adamlarına düşmektedir. Bizim kanaatimiz Türkçe'nin hiçbir şekilde 5000 yıldan daha eski olmadığı yönündedir. Bu ise, belirttiğimiz gibi, eski Ortadoğu bitişken dillerinin Türkçe olmadığı anlamına gelir.

Bir çocuktaki mavi göz ve basık burun dedesinden kalmış olabilir ve çocuk ayrıca dedesinin iriyarı bünyesini de miras almış olabilir. Ancak ne bu yapısal benzerlik, ne de mavi göz ve basık burun o çocuk ile dedesinin aynı adamlar olduğunu göstermez.

'GERÇEK' TÜRKLERİN ANAYURDU NERESİ?

Türkçe'de Ortadoğu dillerinin bitişken yapısını ve hayli kelimesini miras almış, bu miras üzerinde kendi kimliğini geliştirmiştir. Bu gelişme ise ancak ve ancak Orta ve İç Asya'da olmuş olabilir. (Bir kurama göre) MÖ 2. by içinde gerçekleşen güneye Ari göçleri ve istilası sırasında İdil boylarından Hint okyanusu kıyılarına kadar Ortadoğu'nun Asya ile bağlantısının kesildiğini rahatça farz edebiliriz. Eğer Hint-Avrupalıların anavatanı değilse, Orta Asya'nın büyük bir kısmı o sırada işgal edilmiştir. Bu esnada, Ortadoğu'dan kopup özellikle Hazar'ın kuzeyinden Kazak bozkır bölgesine girmiş olan bitişken dillilerin daha da doğuya sürüldükleri anlaşılıyor ki, aynı dönemde Altaylarda ortaya çıkan beyaz ırk bunlarla ilgili olsa gerektir.

Németh'in ünlü kuramında belirttiği, Hint-Avrupa, Fin-Ugor ve Türk halklarının bir dönem aynı çevre içinde komşuluk etmiş olmaları gerektiği düşüncesinin ne kadar doğru olduğu bu noktada ortaya çıkıyor. Karadeniz'in kuzeyinden gelip Aral etrafında güneye dönen Hint-Avrupalılar, yani sonraki İranlı ve Hintlilerin ataları,

Németh'in dediği gibi bu bölgede hemen doğularındaki Türkler ve kuzeydeki Fin-Ugorlarla komşuluk etmişlerdir ve bu komşuluğun dil hatıraları hala korunmaktadır.

Ancak Türklerin Ortadoğu kökenli oldukları artık bizce kesinlik kazandığına göre, söz konusu komşuluğun mekan ve çerçevesinde bazı değişiklikler yapmak gerekecektir. Bu üç topluluk Aral boylarından önce, Doğu Avrupa'da komşuluk etmişlerdir. Kafkasları geçip Don ile İdil arasındaki düzlüğe giren bitişken dilli Ortadoğulular hemen doğularında Hint-Avrupalı, kuzeylerinde ise Fin-Ugor halkları bulmuşlardır. Komşuluğun esas başlangıç yeri burası olsa gerektir.

Ayrıca, yukarda geçtiği gibi, Fin-Ugorlar da Ortadoğu kökenli iseler, onların ataları Türklerin atalarından çok önce aynı Kafkas yolunu kullanarak kuzeye gitmiş, bu yüzden de Hint-Avrupalılarla daha fazla temasta bulunmuş olmalılar. Bunun sonucu olarak bazı çok temel kelimeler Hint-Avrupa kökenlidir (krş. Fin. *nim* "isim", *sat* "100", vb.).

Türklüğün doğuda oluştuğu, doğuya giden Ortadoğuluların Türklüğü oluşturdukları anlaşılıyor. İşte bu noktada Orta Asya'da bir Türk anayurdu tespiti doğrudur. Burası anayurttur; türenek değil. Yukarda geçtiği gibi, aynı dil ailesinden toplulukların birbirini etkilemesi daha kolaydır. Altaylardan Urallara uzanan havzadaki aynı kökten topluluklar kendilerini bir dil havuzu içinde bulmuşlar, bu havuzda hepsinin birbirini anlayabileceği bir sözcük dağarcığı ve dilsel yapı ortaya çıkmıştır. Yani Turan arazisindeki yaklaşık ikibin yıllık hayat, içinde pek çok topluluğun katkısı bulunan Ortak Türkçe dediğimiz dili ortaya çıkartmıştır. Oğuz ve Bulgar Türklerinin bilinen uzun süreli bir komşuluğu veya ilişkisi olmamasına rağmen, bugün bizim hala pek çok Bulgarca kelimeyi kullanmamız (*belemek, delmek, kor, yıl,* vs.) bu sebepledir. Yani Oğuzlar bu kelimeleri ortak havuzdan almışlardır.

İlk Türkleşmeyi hangi topluluğun başlattığı hakkında fikir belirtmek çok zordur. Esasında bunun önemi de yoktur. 24 veya 22 boyun bir araya gelerek Oğuz birliğini oluşturmaları veya dokuz boyun Uygur birliğini kurmaları gibi, ismini bildiğimiz veya bilmediğimiz çok sayıda topluluk Turan havuzu içinde Türklüğü oluşturmuştur. Kimi Türklerin başka milletler içinde kaybolması gibi, Türklük de kuşkusuz başka bünyeleri içine alarak eritmiştir. Önceki bölümde tartıştığımız, Doğu Türklerindeki Moğolsuluk bu sebepledir ve bunun ispatıdır.

Türklüğün oluşumu bir süreçtir ve hâlâ devam etmektedir; bitmemiştir. Bitişini bilmediğimiz gibi, başlangıcını da bilemiyoruz. Ama ortalama bir hesapla MÖ 1500 civarını "gerçek" Türklüğün teşekküle başlama zamanı olarak alabiliriz. Yani, şimdiki halimizle ve görünüşümüzle en fazla 3500 yıllık bir geçmişimiz vardır. Dolayısıyla ne Tuna'nın tespitlerine katılmaya, ne astronomik yaşlılıkta bir Türklükten bahseden Tarcan'ı anlamaya, ne de Ortadoğulu bitişken dilli halkları Türkler adlayan Zehtabî'ye, Ağasıoğlu'na ve diğerlerine hak vermeye bizce imkan yoktur.

Ortadoğu halkları içinde Türklere en yakın olanlar MÖ 2500 ila 1500 arasında yaşayanlardır; çünkü Türklük onlardan çıkmıştır. Daha sonra Ortadoğu'da ve Orta Asya'da iki ayrı süreç devam etmiş, her iki taraf birbirinden sürekli uzaklaşarak kendi yolunda ilerlemiştir. Bu yüzden, mesela Medlerin dili Türkçe'ye, aynı yerdeki daha eski dillerden daha uzaktır. Hatta bağlantı kurmak bile zorlaşmaktadır.

Ancak bizi dünyanın diğer bütün milletlerinden farklı ve talihli kılan bir husus var ki, biz önceki atalarımızı artık iyi biliyoruz. Bu atalara Ön-Türkler demek çok hatalı olur, çünkü günümüzdeki başka toplulukların da ataları olabilirler. Ön-Türklük Orta Asya'ya özgü bir olgudur ve MÖ 2. ve kısmen 1. by'a ait bir kavramdır.

6. BÖLÜM
ARİANA: BARBARLARIN İSTİLASI

Ben onun (Med özgürlükçünün) hem burnunu, hem kulağını, hem dilini kestim ve gözlerini oydum. Sonra da onu sarayımın kapısına bağladım ki, herkes için ibret olsun. En sonunda onu Hemedan'da darağacına çektim ve bütün seçkin yandaşlarını kalenin içinde boğazından astım.

Daryuş, Bisütun kitabesi

Bugün Bangladeş'ten İzlanda'ya kadar bir sürü millet, Avrupa'nın neredeyse tamamı aynı kökten geldiği anlaşılan bir dil ailesiyle konuşur. Bu konuya daha önce kısmen değinmiştik. Önceleri bu birliğin adına en uçta bulunan iki büyük üyenin adıyla Hint-German (Indo-German) denmiş, daha sonra ikinci kelime Avrupa haline gelmiştir. Bugün Almanya dışında bu ikinci kullanım hakimdir. Amerika kıtasına yerleşip şekillendirenler de Avrupalılar olduğu için, çoğu ölen, kalanlar için de ümitli bir gelecek bulunmayan yerli dilleri hariç, bu kıtada da Hint-Avrupa dilleri (İngilizce, İspanyolca, Portekizce ve Fransızca) hakimdir.

Bugünkü dil birliğini bir ırk ekseni üzerine oturtmaya imkan yoktur. Bu konuyu daha önce tartışmıştık. Brezilyalıların aynı dili konuştukları Portekizlilerin soyundan geldiğini düşünmek ne kadar saçma ise, bugünkü Hint-Avrupa dil birliği mensuplarını büsbütün eski ve tarihi bir ırkın genetik mirasçıları olarak görmek de o kadar saçmadır. Dil alınıp verilen, nakledilen, benimsenen bir olgudur.

Latin Amerika halkı Latin dillerini benimsemiştir; Amerika'ya giden Koreliler veya Çinliler, tıpkı zenciler gibi, İngilizce konuşurlar; bugünkü Rus tipinin ima ettiği üzere, pek çok Türk, Fin-Ugor ve Moğol, Gürcü vs. zamanla Ruslaşmıştır. Bizzat İspanya halkı Latin asıllı değildir; İberler denilen, Hint-Avrupalı olmayan, tek kalıntılarının Mağrib'teki Berberiler olduğu sanılan bir ırk üzerine temellenmiştir. Bu halk uzun süren Roma yönetiminde kendine has biçimiyle Latin dilini benimsemiş, üstelik sonradan gelen German kabilelerini de aralarında eritmişlerdir.

Bu noktanın altını çizdikten sonra, konuyu daha iyi anlama açısından tarihte ve bugünkü Hint-Avrupa topluluklarının veya dillerinin bir listesini vermek gerekecektir.

DOĞUDAKİ HİNT-AVRUPA DİLLERİ

Bu ailenin doğu kolunu Hint-İran veya eski ismiyle Ari ırkının dili oluşturur. Hint ve İran biçiminde ikiye ayrılmıştır. Hintçe'yi *Veda*ların (Hikmet) dili sayesinde bundan 3000 yıl öncesine kadar takip edebiliyoruz. Bunun üzerinde Sanskritçe dediğimiz eski Hint edebiyat dili gelişmiştir. Aradan geçen binlerce yıl zarfında bundan pek çok dil türemiştir. Bunlar başlıca üç topluluğa ayrılır:

- Bugünkü Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Nepal'de konuşulan diller. Urduca ve onun Türk-İslam ögelerinden 'arınmış' biçimi olan Hintçe buna dahildir.
- Seylan'da halkın yüzde 70'inin konuştuğu Lankaca.
- Çingenece veya Romanca.

İran dilleri tarihteki en büyük tartışmalardan birine konu olmaktadır. Hint-Avrupalılar İran'a gelmeden önce orada yaşayan ve ilk İranî devlet olan Akamenişlerin imparatorluğuna temel teşkil eden Medler ile Eskiçağ'da Altaylardan Karpatlara kadar yayılan Sakaların dili de İranî kabul edilmektedir. Medleri yukarıda görmüştük. Sakalar içinse bir sonraki bölüm ayrılmıştır.

Gürcistan'ın hemen kuzeyinde yaşayan Osetler bir İranî dil konuşurlar. Bunlar, belirtildiği gibi, eski Alan-Asların torunu kabul edilir, ancak Alan-Asların dilinin İrani olduğunu gösterecek kalıntılar pek yoktur. Aksine, onlara verilen dil kalıntıları daha çok Türkçe'yi göstermektedir.

Aral gölünün güneyindeki alanda yaşayan eski Harezmlilerin dili bugün ortadan kalkmıştır. Hazar devletinin İslamlaşmasında bunların önemli rolü olmuş, Macaristan'a da İslam'ı taşımışlar, ancak Macarların hüsn-ü kabulüne rağmen Papalık baskısıyla başlatılan Engizisyon, bu Avrupa ülkesinin İslamlaşmasını durdurmuştur.

Afganistan'ın kuzeybatı çeyreğini oluşturan eski Baktriya'nın dili de İrani idi. Ancak bu dil bugün yaşamamaktadır. Eski biçimi hakkında da birkaç kelime kalıntısı haricinde bilgiye sahip değiliz.

Orta Asya'nın güney kuşağındaki Arilerin dili olan Soğdça, Türkler ve Türk tarihi bakımından son derece önemlidir. Ünlü Orta Asya kentlerinin önemli bir kısmı Soğd nüfusludur. Bu kentler zamanla Türkleşmiştir (veya Kaşgarlı'nın açıkça söylediğine ve kimilerince desteklendiğine göre, 'tekrar' Türkleşmiştir). Bugünkü Taciklerin eski Soğdluların torunu oldukları düşünülür. Ancak dilleri İslam'ın ilk döneminde Farsça'nın yoğun etkisinde kalmıştır. Doğrudan Soğdça'dan inen dilin yine Tacikistan'daki Yağnobîce olduğu düşünülür (Lakin Yağnobîler Moğol görünümlü bir topluluktur).

Doğu Türkistan'da Hotan bölgesinde de İranî topluluğa ait olan bir dilin kalıntıları bulunmuştur. Bunların İpek Yolu boyunca yerleşmiş tüccar kolonileri olduğu düşünülebilir.

Bugünkü İran'ın çoğu kısımlarında ve Afganistan ve Pakistan'ın kimi bölgelerinde konuşulan İranî dil ise tarih boyu çeşitli aşamalardan geçerek değişmiş, bizzat merkezi İran'da bile değişik dillere ayrılmıştır. Talışça, Gilanca, Mazandaranca, Ormurca/

Barakca ve Paraçça gibi diller İranî ailenin kuzeybatı topluluğunu oluştururlar.

Kürtçe de bu topluluğa dahil edilir. Ancak onu bir İranî veya Hint-Avrupa dili saymak yerine, Farsça etkisiyle şekillenmiş ama diğer dil yapılarının da güçlü bir mirasını taşıyan bağımsız bir dil olarak görmek daha uygundur.

Güneybatı İran topluluğunda Farsça'nın kendisi, Tacikçe, Tatça, Darca, Bahtiyarî dili ve Lurca ile çeşitli Farsça ağızları, kuzeydoğu topluluğunda ise Osetçe bulunur. Güneydoğu İranî diller ise Afganistan ve Pakistan'ın ortak halkının dili Peştunca ile çeşitli alt dil ve lehçelere ayrılan Pamir bölgesi dilleridir.

Hint ve İran topluluğuna giren dillerin arasında, bu iki topluluk arasında geçiş özelliği gösteren bir takım diller vardır ki, Dard ve Nuristan dilleri adı altında toplanırlar. Bunlar küçük yöresel dillerdir. Ancak aralarından Keşmirce'nin konuşanları nispeten nüfusludur ve bu dil günümüzde Hindistan'ın resmi dillerinden biridir.

Bunların dışında, Doğu Türkistan vahalarında, ayrı özellikler gösteren bir dilin MS 6-8 yy'a ait kalıntıları bulunmuştur. Yoğun bir 'Altayca' etkiyi barındırdığı görülen bu dilin esas olarak Hint-Avrupa ailesinin batı, yani *Centum* kısmına ait olduğu iddia edilmiştir. Yani *Satem* dilleri (Hindî ve İranî diller, Slavca vs.) ile değil, daha batıdaki Latince vs. ile akrabadır. Üstelik eldeki dil kalıntılarından bu dilin iki lehçesi tespit edilmiş, bunlar Tohar A ve Tohar B diye adlanmıştır.

Bu dili konuşanların kendilerin ne dediğini tam olarak bilmiyoruz. Bir metinde Kuça kentinden bir kadın için *Toharka* denmektedir. Bir Uygur dini belgesinde ise muhtemelen bu halkın dili için *towrı tili* ifadesi kullanılmaktadır. Bunlara dayanan bilginler halkın ismini Tohar olarak belirlemiş ve onları Afganistan'ın kuzeyindeki Ortaçağ'ın *Tukharistan* adlı ülkesi ile ilişkilendirmişlerdir.

Tarihte Yüeh-chi'ler diye bildiğimiz bir kavim MÖ 2. yy'da Hunlar tarafından Çin'in kuzeybatısından kovalanmış ve kaçarak şimdiki Afganistan'a gelmişlerdir. Bu kavim, Makedonyalı İskender zamanında Yunanlıların Batı Afganistan'da kurdukları Baktriya krallığını yıkan güçlerden biri olmuştur. Tarihçilerin önemli bir kısmı, buna dayanarak Yüeh-chi'lerin Toharlarla aynı halk olduklarını iddia ederler. Bu durumda da Çin'in kuzeyindeki bir halkı Batı Avrupa'ya bağlamak zorunluluğu doğar. Bu ise Hint-Avrupalıların türeme ve yayılmalarıyla ilgili kuramların, bir yapboz tahtası üzerindeki denemeleri hatırlatırcasına, birbirinden çok farklı olmasına yol açmıştır. Bu türeme ve yayılma konusuna daha sonra döneceğiz.

Bunların dışında, doğudaki bir diğer bağımsız Hint-Avrupa dili de Ermenice'dir. Bu dil, belirttiğimiz gibi, aslından hayli uzaklaşmış, ancak bazı asli ögeleri ve bir kısım kelime hazinesini korumuştur. Ermenice'nin Hint-Avrupa aslının, MÖ 1200'de Balkanlardan gelerek Hitit devletinin yıkılmasına yol açan Friglere dayandığı sanılır. Onların ise bugünkü Romanya ve Bulgaristan'da bulunan Traklardan koptuğu sanılıyor. Bugün eski Balkan dillerinden sadece Yunanca ve Arnavutça hayattadır. Diğerleri neredeyse iz bırakmadan ölmüşlerdir. Bu yüzden Ermenice'nin akrabası yoktur. Uzaktan da olsa bir yakını ise Yunanca'dır.

BATIDAKİ HİNT-AVRUPA DİLLERİ

Batıdaki yaşayan Hint-Avrupa dilleri içinde en eski yazılı belgeleri olan ve eski Yunan uygarlığı ve Bizans İmparatorluğu sebebiyle tarihî bir öneme sahip bulunan dil Yunanca'dır. Binlerce yıl boyunca Ege'nin karşı yakasında üst üste yığılan çeşitli kavimlerin dillerinin nihai bir karışımı olan (bu yüzden de Hint-Avrupa dışı çok fazla ögeler içeren) Yunanca, şimdiki ana Yunanistan'da oluştuktan sonra koloniler vasıtasıyla Ege adaları ve Batı Anadolu'nun yerli halkı arasında yayılmıştır. Bunun yanında özellikle

Karadeniz'deki ticaret kolonileri (şimdiki Odessa, Kefe, Amasra, Sinop, Trabzon vs.) sayesinde buralarda da yaygınlık kazanmıştır.

Resmi dili Latince olan Roma imparatorluğunun Akdeniz ve Karadeniz dünyasına hakim olması, Yunanca'nın yayılışını yavaşlatmış, ama durdurmamıştır. Bizans içinde Latince ile Yunanca'nın mücadelesini sonunda bu ikincisi kazanmış, bu ise özellikle Anadolu halkı arasında bu dilin yayılmasını hızlandırmıştır. Bu süreçte, Anadolu'nun dağınık eski halklarının dilleri yavaş yavaş ölmüş, yerini ortak anlaşma dili olan Yunanca almıştır.

Bizim Rum dediğimiz eski Anadolu halkı böylece ortaya çıkmıştır. Bunların kan olarak Yunanlarla alakası yoktur. Türkler Anadolu'ya geldikten sonra bunu açıkça fark etmişler, Rum ile Yunan'ı kesin hatlarla ayırmışlardır. Kendi içlerinde de ayrılan Rum ve Yunanları birleştiren, bizim 20 yy'daki siyasetimiz olmuştur.

Yunanca'nın komşuluğunda bulunan Arnavutça da bir Hint-Avrupa dilidir. İyi bilinen şey, binyıllardır yoğun bir Latin etkisi altında kaldığıdır. Asli kısmı hakkındaki tartışmalar sürmektedir. Arnavutlar doğal olarak Eskiçağ'ın İllir kabilelerine bağlanırlar. Coğrafi ve tarihi olarak kolay olsa da, bilimsel olarak bu o kadar kolay olmamaktadır. İllirlerle en başta *centum / satem* ayrılığı gibi temel bir kopukluk vardır. Kimi bilginler onları Traklara bağlamaktadır, ancak bu da ispat edilmiş değildir. Böyle olsaydı, en azından Arnavutça ile Ermenice arasında bir bağ olması gerekirdi ki, bu yoktur. Bu durum, bölgenin Eskiçağ'daki resminin sandığımızdan daha karmaşık olduğunu göstermektedir.

Bugün hiçbirisi yaşamayan, dahası haklarında iyi bilgimiz bulunmayan eski Balkan dilleri Hint-Avrupa ailesi içinde ayrı bir topluluk olarak sınıflanırlar. Frigler Anadolu'ya geçmiş ve Yukarı Sakarya boyları merkez olarak yarım binyıl süren bir devlet kurmuşlardır. Traklar Eskiçağ yazarlarınca kalabalık bir topluluk olarak betimlenirken, günümüze ulaşamamışlardır. Bugünkü Bulgaristan ve Romanya halkının etnik kökleri kısmen onlara gider. Bir

dönem Bulgaristan ile Sırbistan arasında yaşayan, şimdi ise Makedonya ile Kuzey Yunanistan'da kalıntıları bulunan Ulahların doğrudan onların torunu olduğu düşünülebilir. Bugünkü Yugoslavya ile Arnavutluk'un tamamını içine alan bölgedeki halkların dili olan İllirce, aslında kendi içinde çeşitli dillere ayrılır. Arnavutça muhtemelen bunlardan biri ile bağlantılıdır.

Eski Yunan yazarlarınca "Yunanca'dan hayli farklı bir dil" olarak nitelenen Makedonca da bunlardan biridir; ancak hiçbir izi kalmamıştır. Dakça ve Mezca gibi diller de böyledir. Filistin kelimesinin dayandığı iddia edilen, Yunanistan'ın bilinen en eski sakinleri Pelasgların dili de bunlarla birlikte sınıflanır; ancak bu dili Hint-Avrupa dilleri arasında sayacak kadar malzemenin bulunduğu söylenemez.

Aynı şekilde bir eski Anadolu dilleri topluluğu vardır. Bunlardan Hititçe'nin elimizde çok malzemesi vardır ve Hint-Avrupa ailesinin bilinen en eski dili unvanını korumaktadır. Hititlerle aynı dönemde Anadolu'nun batı kısmında oturan Luvilerin dili de, yine fazla delil olmamakla birlikte, Hint-Avrupa ailesine dahil edilir ve daha sonraki Pala, Lidya ve Likya dilleri de ona akraba sayılır.

Bir dilin, doğduğu yere nazaran en geniş alana yayılmasının örneği tarihte İtalya'da yaşanmıştır. Eskiden burada İtalik diller denilen Latince, Oskanca, Umbriyanca vb. konuşuluyordu. Venetçe diye bilinen dili de bunlara katanlar vardır. Bunlardan Latince, küçük bir şehirden dev bir imparatorluğa dönen Roma'nın resmi dili olduğu için yayılma imkanı buldu. İlk başlarda Türkçe ile bağlantılı olan Etrüskçe'nin yoğun etkisinde geliştiği anlaşılıyor ki, bugün Latin dillerinde açıklaması zor bir Türkçe paralelliği vardır.

Roma zamanında İspanya'nın Hint-Avrupalı olmayan halkı İberler (Iberia) ile Fransa'nın (Galia) Hint-Avrupa kökenli halkı Keltler / Galatlar eritilerek Latinleştirildi. Aynı şey büyük ölçüde Balkanlarda da oldu; ancak Slav göçleri Latinleşmenin önünü kesti ve büyük ölçüde sildi.

Merkezde bulunan İtalyanca ile onunla Fransızca arasında bir dil olan Sardunca haricinde, Roma döneminin etkisiyle şekillenen günümüz dilleri şunlardır: İberya'da İspanyolca, Portekizce, Katalonca ve Galiçce, ayrıca Osmanlı ülkesine dağılan Sefarid Yahudilerinin dili; Fransa ve çevresinde Fransızca, Provansça, Oksitanca, Reto-Romanca; Balkanlarda ise Romanya ve Moldova'da konuşulan Romence, Yunanistan'ın kuzeyi, Arnavutluk ve Makedonya ile Dalmaçya ve İstriya'da dağınık toplulukların konuştuğu değişik şivelere ayrılan Ulahça. Güney Ulahlarına Aromani de denir.

Avrupa'nın Yeniçağ'da genişlemesini ilk önce Portekizliler ve İspanyollar üstlendiği için, Amerika'da önce bunların dilleri yayılmıştır. Portekizliler şimdiki Brezilya'nın bulunduğu geniş ve verimli araziyi sömürgeleştirirken, dillerini de yerleştirmişlerdir. Bunun dışında kalan geniş alan ise İspanyollara kalmıştır. Yaklaşık bütün Güney ve Orta Amerika'ya ilaveten, ABD'nin günümüzdeki en meşhur üç eyaleti California, Texas ve Florida da dahil, pekçok güney eyaleti de İspanyol sömürgesi idi. Halkın etnik yapısında bu durum hala gözlenmektedir.

Hint-Avrupa dilli topluluklar, genişlerken bazen kendi ailelerinden toplulukları da ortadan kaldırmışlardır. Keltçe konuşanlar doğudaki Traklar, İllirler vs. gibi tamamen yok olmaktan, Avrupa'nın en batısına kadar çekilerek kurtulmuşlardır. Roma imparatorluğunun yeni yeni şekillendiği yıllarda Keltler Avrupa'nın en önemli gücü idi. Bugünkü Slovakya ile Bavyera arasında yaşıyorken, iki taraflı olarak yayılmışlardır. Bunlardan bir kısmı Balkanları istila etmiş, Anadolu'ya gelip Eskişehir etrafında Galat krallığını kurmuştur. İstanbul'un eski semti Galata da onların hatırasını taşır.

Güçlenen German ve Slav yayılması karşısında çekilerek Batıya gidenler ise bugünkü Fransa ile Britanya ve İrlanda adalarına gitmişlerdir. Fransa'daki Keltler bu ülkeye isimlerini vermişlerdir: Galya. Ancak Romalı komutan Julius Caesar önce bunların bağımsızlığını, sonra da kimliklerini ellerinden almıştır. Fransa'nın ku-

zeybatısında bir Kelt topluluğu olan Bretonlar kalmışlardır, ancak bunlar German kavimleri Sakson ve Angllerin istilasına uğrayan Britanya adasından 5 ila 7 yy arasında geri dönen Keltlerdir. Adada ise kuzeydeki İskoçlar ile batıdaki Galler kimliklerini -nispeten-korumuşlardır. İrlandalılar da bir Kelt dili olan İrce ile konuşurlar. Bunun yanında son konuşanının 1974 yılında öldüğü Manca gibi, aynı kökten küçük diller vardır.

Baltık denizinin batı sahillerindeki bölgelerde çoğalan German kabileleri, Hunların başlattığı ünlü Kavimler Göçü'nden en fazla etkilenen ve yurtlarını terk ederek Avrupa'yı darmadağın eden, ama nihayetinde de kıtaya bugünkü görünümünü veren topluluklardır. Bugünkü Fransa'yı kuran Franklar ile aynı çatı altında kalan Burgondlar gibi kabileler, İspanya'ya giden Vandal ve Vizigot gibi topluluklar ve İtalya'yı işgal eden Ostrogotlar, Lombartlar vs. kabileler kısa zamanda Latinleşerek kimliklerini kaybetmişlerdir. Buna karşılık Angller, Saksonlar Britanya adasına göçerek bugünkü İngiliz milletinin harcını koymuşlardır. Bunun tarihi sonuçları çok önemli olmuştur, çünkü halen uluslararası ve küresel dil İngilizce olduğu gibi, ABD, Kanada, G. Afrika, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerin de resmi dili İngilizce'dir. Yani Almanca'dan koparak meydana gelen bir dil, bugün dünyanın dili haline gelmiştir.

Esas yurtta kalan German kitlesi Hun ve Slav tazyiki sonucunda batıya doğru biraz gerilese de, nihayet etnik sınırlar yaklaşık bugünkü gibi oturmuştur. Almanya ve Avusturya bu kitlenin siyasi mirasçısıdır. Bunun yanında pek çok Doğu Avrupa ülkesinde Alman azınlık vardır. Polonya'daki Almanlar kısmen, Voyvodina'dakiler Yugoslavya ve Kırım'dakiler SSCB tarafından tamamen yerlerinden sürülmüşlerdir. Diğerleri ana kitlenin yanına giderken, sonuncular çoğunlukla Kazakistan'da bulunmaktadırlar. Frizce ve Flemenkçe de kimliğini kaybetmeyen kıta Germanlarının torunlarının Almanca'dan ayrışmış dilleridir.

Germanlar içinde en ilginci Viking diye bildiğimiz, Danimarka ve İskandinavya'daki topluluklardır. Bu *kuzey adamları* (Nor-Man) nüfusları arttıkça deniz yoluyla başka yerlere göç etmişlerdir. İzlanda'ya yerleşmeleri çok erken bir zamandadır. Uzun uğraşlardan sonra 1066 yılında Britanya'yı fethederek bütün araziyi ve insanları sayıma tabi tutup "Kıyamet Defterleri" denen kütükleri hazırlayanlar bunlardır. Sonraki İngiliz siyasi kimliği de varlığını bunlara borçludur. Yine bunlar Akdeniz'e inmişler, Sicilya ve Napoli'de güçlü bir krallık kurmuşlar, nihayetinde akrabalıkla Macar tahtına oturmuşlardır (Angou sülalesi).

Doğu yönünde faaliyet gösterenlerin yaptıkları, Britanya'yı fethedenlerle karşılaştırılacak seviyededir. *Rus* adlı Viking kabilesi kuzeyden gelip İdil nehri üzerinden Hazar'a girerek zaman zaman İran ve Azerbaycan kıyılarını yağmalamıştır. Dnyeper üzerinden gelip İstanbul'a saldırıları ise Bizans'ta dehşet saçmıştır.

Bu *su akıncıları*nın daha sonra kalıcı şeyler düşünmeye başladıkları anlaşılıyor ki, sayıları çok fazla olduğu halde ormanlarda örgütsüz ve oldukça geri topluluklar olarak yaşayan Doğu Slavlarının başına geçip Rus' devletini kurmuşlardır. Bu Vikinglerin Slavlar arasında erimeleri bir iki nesilde tamamlanmıştır ve sonuçta ortaya Rus adını taşıyan büyük bir Slav ulusu çıkmıştır.

Anavatanda kalan Norman/Vikinglerin torunları bugünkü Norveç, İsveç ve Danimarka halklarıdır. İzlanda halkı da doğrudan bunlardan gelir.

Germanların hemen doğusunda iki Hint-Avrupa dilli topluluk daha bulunur. Baltık'ın güneydoğu sahillerindeki Balt dediğimiz kabileler ve sahilden hemen içerdeki yerlerde Slavlar. Balt dillerinden bugün sadece ikisi yaşar ve küçük bir nüfus tarafından konuşulur: Litvanca ve Letonca. Prusça'nın ölümü Yeniçağ içinde 17. yy'da olmuştur. Daha sonra Alman birliğini kuranların bu sonradan Almanlaşmış Pruslar olması ilginçtir.

Hint-Avrupa dil ailesinin son ve büyük bir kolu da Slav dilleridir. Dokuzuncu bölümde göreceğimiz üzere, bu diller yoğun bir Türkçe etkisine maruz kalmışlar, Türk-Hint-Avrupa ortak yapımı gibi bir mahiyet kazanmışlardır. Öte yandan Slav dilleri bir taraftan Balt, diğer yandan İran dilleri ile yakın akrabadır. Slavlar tarihte ve şimdi üç topluluğa ayrılırlar. Mevcut tasnif şöyledir:

- Doğu Slavları: Rus, Akrus, Ukrayin.
- Batı Slavları: Leh, Çek, Slovak, Sorb, Kaşup, Slovin, Polab.
- Güney Slavları: Hırvat, Sırp, Boşnak, Karadağlı, Sloven, Bulgar, Makedon.

Bu son topluluktan ilk dördü lehçe farklarıyla yaklaşık aynı dili konuşur. Yapısal temeli Bulgarca'ya, kelime hazinesi Sırpça'ya yakın olan Makedonca da bu iki dil arasında geçiş olarak kabul edilir. Dil olarak farkı olmayan, ancak kendilerini ayrı bir etnos kabul eden Slav veya Slavca konuşan topluluklar da vardır. Rusya'da Kozaklar, Kosova'da Goranlar, Makedonya'da Torbeşler, Bulgaristan'da Pomaklar gibi.

Bunların yanında, kimileri yakın zamanlarda olmak üzere, ölüp giden çok sayıda Hint-Avrupa dilinin ismi verilmektedir.

DOĞUDAKİ HİNT-AVRUPA TÜRENEKLERİ

Belirttiğimiz gibi, bugünkü Hint-Avrupa dilleri konuşanlarının tamamının soy olarak eski Hint-Avrupalılara bağlanmasının imkanı yoktur. Ancak, bu dillerin konuşulduğu yerlerin hepsinde de kuşkusuz Hint-Avrupalı bir 'mayalayıcı' unsur vardır.

Bu dil ailesiin bugünkü şekilde yaygın hale gelmesi ise kuşkusuz erken dönemlerde Hint-Avrupa dillilerin verimli topraklarda yerleşmiş olmalarından kaynaklanır. Bozkır veya çöle veya soğuk ülkelere nazaran (krş. Turan, Arabistan, Afrika, Avustralya, Kanada, Sibirya, İskandinavya vb.) bu tür yerlerde nüfus hızlı artar; üstelik buralar uzun süre nüfus ihracına gereksinmezler. Diğer

yerlerin nüfusu sabit kalırken, verimli topraklar sürekli arayı açarlar. Çin ve Rusya'nın Orta ve İç Asya ile ilişkilerinin çerçevesini dengenin sürekli birinciler lehine bozulması çizmiştir. Kuzeyi hariç Avrupa'nın tamamı böyle olduğu gibi, Hindistan-Pakistan-Bangladeş dünyanın nüfus artışına en müsait yerlerden biridir. Aynı özelliği Brezilya da gösterir.

Dolayısıyla, henüz insanlık nüfusunun çok fazla olmadığı zamanlarda, Hint-Avrupalıların verimli topraklarda yaşadığını veya verimli bir yerdeki yoğunlaşmış topluluktan, sonrasının Hint-Avrupalılarının türediğini farz etmemiz gerekiyor. Buralar Avrupa'nın doğusu, Anadolu, Orta Asya'nın verimli kuşağı veya Hindistan olabilir.

Hint-Avrupa dil birliğinin farkına ilk kez Hindistan'da varıldığını belirtmiştik. Avrupa'da bu dönem, 18. yy romantizmin zirvede olduğu dönemdir. Şark medeniyetinin ihtişamıyla ilgili eski söylenceleri ve masalları hafızasının bir kenarında tutan Avrupalı, bilgeliğin (*Veda* = bilig, hikmet) kaynağı sayılan Hindistan'ın en başta kendilerinin, sonra da bütün insanlığın kaynağı olduğunu kabul etmeye hazırdı.

Ancak yapılan araştırmalar Hindistan'daki Avrupa dilleriyle akraba dilleri konuşanların oraya sonradan, MÖ 1500 civarında gittiklerini, istilacı olduklarını gösterdi. İran'a da aynı şekilde sonradan gelmişlerdi (MÖ 9. yy). Eskiden Asya'nın güneyi boyunca, şimdi Hindistan'daki siyahi Dravit ırkının yaşadığı anlaşılmıştır. Arilerin ilerlemesiyle Dravitlerin ataları geri çekilmiş, şimdiki İran ve Pakistan'ı tamamen terk etmiş (kalan unsurlar da Ariler arasında erimiş), en sonunda Hindistan köşe bucaklarında güneyine sıkışıp kalmışlardır.

Asyalı Hint-Avrupalılar oraya sonradan gitti ise, anavatan da Avrupa'da ise, batıdan göçen bir kitlenin öyle uzak bir yerde öyle büyük bir topluluk oluşturması zor olmaz mıydı? Bu kadar uzak mesafeli bir göçü hangi sebeplerle, nasıl açıklayabiliriz? Anayurt

Hindistan'a daha yakın bir yerde, mesela Orta Asya'da olamaz mıydı?

Avrupa'da Hint-Avrupa anayurdu olması muhtemel yerlerde, Eskiçağ içinde yakın veya uzak bir tarihte hiçbir medeniyetin izlerine rastlanmamaktadır. Hatta buraların medeniyetle tanışması Milattan sonraki yıllardadır. Buna karşılık her gün, Milattan binlerce yıl önce Avrasya bozkırlarında yüksek bir sanat ile temsil edilen kültürlerin varlığı tespit edilmekteydi. Halbuki, Avrasya'nın göçebeleri adı üstünde göçebe idiler; medeniyet sahibi olamazlardı. Ortada açık bir çelişki vardı.

Kısaca, Avrupalılar Avrasyalıları tümden anlatan *Tatar* kelimesi yerine kasıtlı olarak *Tartar* (Latince *tartarus* = Şeytan) kelimesini kullanırken, bir yerde hata yaptıklarının farkına vardılar. Bunu düzeltmeye koyuldular. Bozkırlılar o kadar da kötü insanlar değillerdi. Atilla veya Cengiz Han gibi isimler onlardan çıkmış olabilirdi ama nihayetinde medeniyete de büyük katkı yapmışlardı. Üstelik neden eski bozkır medeniyetini kuranlar ile sonrasının *Tartarları* aynı kimseler olsundu ki?

Bu noktada çark edildi. Eski Avrasya kültürleriyle ilgili antropolojik çalışmalar iskeletlerin beyaz ırka ait olduğunu göstermişti. Türkler sıra ırktan olduğuna göre, bu bozkır medeniyetlerini kuranlar ancak ve ancak Avrupalıların ataları idiler. Atı bunlar evcilleştirmiş, demiri bunlar bulmuş, büyük medeni hamleler yapmışlardı. Şimdi olduğu gibi, eski çağlarda da medeniyeti omuzlayanlar aynı kimselerdi.

Böylece ta Altayların ötesinden, Minusa bozkırından itibaren İç ve Orta Asya ile Güney Sibirya'nın eski halkı Hint-Avrupalıların atası kabul edildi. Onlar buradan hem güneye yayılmışlar, hem de batıya giderek Avrupa'ya yerleşmişlerdi. Şimdi Avrasya bozkırını tutanlar ise doğudan istilacı olarak gelip bozkır medeniyetini yıkan, yerine de bir şey kuramayan, ancak çapulculuk ile hayatlarını kazanmayı bilen Türk ve Moğollardı.

Ancak, çoğu dördüncü bölümde Türklerle ilgili tartıştığımız sebeplerle aynı olmak üzere, pek çok bakımdan bozkır bölgesinin Hint-Avrupa anayurdu veya türeneği olamayacağı görüldü. Lakin bunun peşi bırakılmadı. Anayurt olmayabilirdi ama yine de eski kültürlerin sahipleri Hint-Avrupalılardı; oralara kadar yayılmışlardı. Bu son görüş batıda ve Rusya'da halen büyük taraftar kitlesine sahiptir.

Doğuda bir Hint-Avrupa türeneği arayanlar içinde en ilginç tekliflerden birisi, aynı zamanda Tohar meselesine bir çözüm sunması açısından Hindistan'ın en ünlü tarihçilerinden Narain'e aittir. Narain, Doğu Türkistan ve etrafındaki bölgenin türenek olduğunu düşünür.

Burada *satem* ve *centum* birimleri oluşmuş; öncelikle *centum* dilliler batıya doğru hareket etmişlerdir. Bunlardan küçük bir topluluk anayurtta kalmış ve sonraki Toharlara kaynaklık etmiştir. Onların peşinden de *satem* konuşanlar kıpırdamış, bir kısmı Hindistan ve İran'ı ele geçirirken, bir kısmı da Orta Asya üzerinden Doğu Avrupa'ya hareket etmiştir.

Buradaki sorun, Çince ile Hint-Avrupa dilleri arasında yoğun bir etkileşimin tespit edilememiş olmasıdır. Eğer komşuluk oldu ise, alışveriş de olmuştur. En eski Çince'de geçen **miĕt* 'bal' gibi birkaç kelime dışında böyle ortaklıklar yoktur.

Sonuç olarak bugün ilim aleminin büyük bir kısmı doğudaki bir türeneğe sıcak bakmamakta, batıda bir yerler aramaktadır.

BATIDAKİ HİNT-AVRUPA TÜRENEKLERİ

Hint-Avrupalıların batıda ortaya çıkıp yayıldıkları hakkındaki görüşlerden en çok tutulanı, Tuna ile Don nehirleri arasında, bugünkü Ukrayna-Romanya arazisinde bir yurt arayanların önerisi olmuştur. Bu görüşün yerleşmesinin sebeplerinden biri de eskiliği ve uzun süre en mantıklı görünen çözümü sunmuş olmasıdır. Buna

göre, Karadeniz dünyasının kuzeybatı yarısında ortaya çıkmış olan Hint-Avrupalılık, buradan bir taraftan batıya doğru yayılıp Avrupa'nın tamamını kaplamış, bir taraftan Boğazlar üzerinden Anadolu'ya geçmiş, bir taraftan da Hazar'ın kuzeyi ile Kafkaslar üzerinden doğuya gitmiş, sonraki Hint-İran nüfusunu oluşturmuştur.

Bir diğer öneri ilk Hint-Avrupalıları kuzeye, İskandinavya ile komşuluklarına yerleştirir. Oradan yayılmalarının sebebi havanın soğumasıdır. Bu görüşün temelinde, üstü kapalı olarak, uzun boylu ve sarışın İskandinav tipinin Hint-Avrupa ırkının asli unsuru olduğu düşüncesi vardır. Biraz ileriye gidince Nordik ırkçılığa, daha yaygın ifadesiyle Alman ırkçılığına ulaşılabilir. Yani bunlar asli, safi Hint-Avrupalılardır. Diğerlerinin tamamı başka -düşük- ırklarla karışmıştır.

Özellikle son zamanlarda Avrupa'daki bir Hint-Avrupa türeneğine ciddi eleştiriler getirilmiş, bunun yerine Ortadoğu'nın kuzey bölgeleri, yani Anadolu ve Azerbaycan merkeze alınmıştır. Anadolu coğrafi olarak Hint-Avrupa dünyasının tam ortasındadır ve sonraki dağılma Anadolu merkezli olarak gayet kolay açıklanabilmektedir. Doğu kollar kısaca Anadolu'dan koparak İran'a gitmiş, oradan Orta Asya ve Hindistan'a açılmıştır. Batı kolları ise Marmara'dan Balkanlara geçmiş ve tedricen Avrupa'nın tamamına yayılmıştır. Türenekte kalanlar ise Hititleri ve diğer Anadolulu Hint-Avrupalıları oluşturmuştur.

Bir görüş Batı Anadolu ile Balkanları türenek olarak birleştirirken, bir görüş de Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Kuzey Irak bölgesini esas almaktadır. Temelde birbirinden kolay ayrılmayan bu savların en büyük özelliği sonraki dağılmaya biraz daha mantıki cevap vermesidir.

Eğer Kartvellerin akrabası olup Akdeniz'in kuzeyi boyunca yayılan ve Mağrib'de kendini gösteren İberlerin yurtlarını ve yollarını Anadolu haricinde açıklayabilirsek, Batı Anadolu ve Balkanlar merkezli bir önerinin hiçbir mahsuru kalmaz. Akdeniz'in kuzeyin-

deki hemen bütün ülkelerin İberlerce yerleşilmesi bir tarafa, Anadolu'nun Hititlerden önceki halklarının Hint-Avrupa dilli olmadıkları gerçeği bu önerinin karşısına çıkmaktadır.

Golden'ın özetlediği, Gamkrelidze ve Ivanov tarafından ayrıntılı bir incelemeden sonra ortaya atılan ve Hint-Avrupa kök dilinin Kartvel, Sümer, Sami ve Kıptî dilleriyle etkileşebileceği bir yerde teşekkül etmiş olması gerektiği esasına dayanan sav, sonuç olarak Azerbaycan ve Irak'a uzantılarla birlikte Doğu Anadolu'yu gösteriyor. Bu görüşte biraz da, Hint-Avrupalıların atalarını eski medeniyet merkezlerine yaklaştırmak - yerleştirmek arzusu seziliyor.

Ancak burada çok büyük iki mahsurumuz var. Öncelikle insanlık tarihinde bildiğimiz en eski kelimeler bu bölgeye aittir ve, önceki bölümde incelediğimiz üzere, bunların hiçbirisi burada bir Hint-Avrupa izinin ipucunu sunmuyor. Ki, burada ipucundan değil, açık seçik Hint-Avrupa dil kalıntılarından bahsetmemiz gerekmektedir. Böyle bir şey yoktur. Bundan 5000 yıl öncesine kadar bu bölgedeki bütün toplulukları tanıyoruz, kimliklerini teşhis etmekte tartışmalar olsa da kesin olan şey, bunlardan hiçbirinin Hint-Avrupalı olmadığıdır. Ne dil yapıları, ne de kullandıkları kelimeler böyle bir şey söylemiyor.

İkinci sakatlık ise, aynı şekilde dil delillerine göre Kartvel, Sami, Sümer ve Kıptîlere ilaveten, bir de Basra körfezinin kuzeyindeki alanda yaşayan Dravitlerle aynı anda temasta olması gereken bir topluluk daha vardır ki, o da Türklerin, Fin-Ugorların, Moğolların vs. ataları olan bitişken dillilerdir.

Eski Mısır dilindeki Türkçe ile karşılaştırılabilecek ögeler o kadar çoktur ki, bir dönem Mısır uygarlığını kuranların Orta Asya'dan göçtüğü savları hayli revaç bulmuştur. Sümerce ile ilişki gayet açıktır. Dravitçe'nin 'Altayca' ile yakın ilişki de olduğu pek çok bilim adamınca iddia edilmektedir, ancak henüz yeterli çalışmalar yapılmamıştır. Arapça ile bitişken dillerin eski tarihten bir ilişkisi, her halde ihtimal verilmediği için neredeyse kimsenin aklı-

na gelmemiştir. Bu konudaki cesur çalışmaların düşündürücü sonuçlar vereceği ortadadır. Ama, önceki bölümde geçtiği gibi, mesela Fin-Ugor dillerindeki İbranice alıntı tabakası iyi bilinmektedir.

Kartvel dilleri ile 'Altay' dillerinin yapısal ilişkisine ise itiraz edilmemektedir. Keza bu alan da bakir olarak durmaktadır. Bizim, Kafkas dilleri ile akraba gösterilen Baskça'daki Türkçe unsurları ararken, yanı başımızdaki Gürcüce'yi unutmamız pek mantıklı değildir. Şu birkaç kelime bile bu konuda fikir vermeye yeterlidir: *eri* "halk, savaşçı", *kua* "kaya", *da* "ve, dahi", *tbili* "sıcak" krş. tav...

Dolayısıyla, tarihin bildiğimiz dönemlerinde, ki bu dönem Hint-Avrupalılığın yaşı ile yaklaşık aynıdır, Ortadoğu'da bir Hint-Avrupa türeneği veya anayurdu tespit etmek zor görünüyor. Geriye, bütün itirazlara rağmen, en eski ve tutulan görüş kalıyor: Karpatlar merkezli Karadeniz sahili.

BARBARLAR KİMLERDİR?

Barbar kelimesi yerleşik ve medeni bir kavmin, kendisini rahatsız eden, en azından bir şekilde rahatsızlık uyandıran daha düşük seviyedeki, 'şehirleri olmayan' topluluklar için kullanılır. Her yerleşik medeniyetin kendine göre barbarları vardır. Yunanlılar ve onların mirasına konan Bizanslılar için barbarlar Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan halklardır. Romalılar kendi kuzeylerindeki Kelt ve German kabilelerini barbar sayarlar. Ermeniler kuzeydeki, Hazar tarafındaki herkesi barbar görür. İranlılar için Turan bozkırının göçebeleri barbardır. Çin için ise kuzeydeki Çinli olmayan herkes bu sınıfa girer. Bu manada barbar kelimesi bir nevi ötekileştirmedir; dolayısıyla da öztanımlamada bir vasıtadır.

Tarihçilerde yerleşik bir kanaat, Avrupa ve Turan bozkırındaki barbarlığın göreceli olduğunu, esasında bu bölge halklarının toplu halde medeni soyları temsil ettiklerini esas alır. Yani Germanlar sadece Romalılarla karşılaştırıldıklarında veya 'İranî asıllı' Sakalar

İranlılara nispeten barbardırlar; ancak bunların hepsi de, yani Hint-Avrupalı olan herkes aslında medenidir. Gerçek barbar olanlar bunların dışında kalanlardır: İç Asya'nın Türk-Moğol göçerleri, Ortadoğu'nun bedevileri vs.

Bu sadece bir kanaattir. Tarihi gerçekler ve mevcut durum bize medeniyet geliştirmede hiçbir ırkın diğerine üstünlüğünün söz konusu olmadığını göstermektedir. Medeniyetin gelişmesi için belli şartlar vardır. Bu şartlara sahip olan her yerde, o yerin sakinlerinin kimliği önemli olmaksızın medeniyet terakki eder. Almanya geliştiği gibi Japonya da gelişir; Eski Yunanlıların medeniyetinin olması gibi, Çinliler de medeniyet kurmuşlardır.

Buna rağmen, hiçbir tarihi gösterge bulunmamasına rağmen, Hint-Avrupalıların en baştan günümüze kadar hep medeni insanlar oldukları, gittikleri her yere medeniyet götürdükleri iddiası, büyük ölçüde sömürgecilik çağının savlarıyla çakışmaktadır. Daha da düşündürücü olanı, Türkiye'de 'aşırı milliyetçi' kimlikleriyle bilinen tarihçilerimizin bile Orta Asya'ya akınları sırasında Ari kavimlerinin "*Türklerin medeni terakkisine vasıta olduklarını*" iddia etmeleridir. Nedendir bilinmez, bunun nasıl olduğunu hiç kimse açıklamaz, ama tarihi çerçeve hep bu temelde çizilir.

İlla da medeniyetlerle etnoslar veya diller arasında ilişki kurmak gerekiyorsa, kısaca göz atalım. Birinci bölümde hızlı bir tarihini verdiğimiz üzere, medeniyet Basra körfezinin kuzeyindeki alanda doğmuş ve gelişmiştir. Buradan bir taraftan Anadolu'ya doğru uzanmış, bir taraftan da Mısır'a atlamıştır. Bu bölgede Hint-Avrupalı yoktur. İlk olarak Hititler doğudan aldıkları ile yerli halkın mirası olan şeyler üzerinde kendi kültürlerini geliştirmişlerdir. Hitit kültürünün gelişmesinin onların Hint-Avrupalı oluşuyla değil, müsait bir konumda bulunmaları ve uzun süre rahatsız edilmemeleri ile ilgisi vardır.

Doğudan gelen tazyikler üzerine, oldukça nazik olan medeniyet daha batıya kaymıştır ve Batı Anadolu'da gelişmiştir. Burası da

Med ve Pers istilalarına uğrayınca daha güvenli bir yer olan Yunanistan'a gitmiştir. Yunanistan bütün dünya üzerinde, güçlü bir kültür ve medeniyetin gelişmesi için en uygun ortama ve şartlara sahip olan yerdir. Medeniyetin batıya yolculuğu sırasında Yunanlıların orada, yol üzerinde bulunmaları dışında bir özellikleri yoktur. Orada hangi millet bulunursa bulunsun, Yunan medeniyetinin aynını geliştirecekti.

Aynı şey; Roma'nın palazlandığı Apennin yarımadası için de geçerlidir. Burası medeniyetin yolu üzerinde idi. Üstelik başka bir unsur daha vardır ki, İtalya'da Hint-Avrupa asıllı halkların medeniyet kurmuş olmaları gibi bir düşünceyi kökünden bertaraf eder. Etrüskler dediğimiz halk, Kuzeybatı Anadolu'dan İtalya'ya göçmüş ve kendileriyle birlikte yüksek bir kültürü de götürmüştür. Roma büyük ölçüde bu kültürün, daha sonra da Yunan ve Fenike kolonileri vasıtasıyla gelen etkinin ürünüdür. Eğer Etrüsklerin sayısı fazla olsaydı da, İtalik kavimler arasında erimeselerdi, şüphesiz Roma'yı kurmuş olmakla kalmayacak, imparatorluk dönemine de damgalarını vuracaklardı.

Şimdi burada medeniyet ile Hint-Avrupalı halkların ilişkisi nerededir? Bu dönemde Avrupa'nın geri kalanı zaten geri kalmıştır. Hem göreceli, hem de gerçekten barbardır. Yaklaşık bin yıl Roma ile ilişkide olmalarına rağmen, German kavimlerinin devlet kültürünü öğrenememeleri, kendi yazılarının bulunmaması çok düşündürücüdür. Daha düşündürücü olanı ise ilk German devletlerinin Avrupa'daki Hun varlığının ardından ortaya çıkmasıdır.

Eğer bir ırk, günümüzden ancak ve ancak 1500 yıl önce devlet kurmayı öğreniyorsa onunla medeniyeti telif etmenin imkanı yoktur. Slavlarda ise bu gelişme Germanlara nazaran 300 yıl daha geriden gelmiştir. İlk Slav devletlerinin tamamının yabancılar, tamamına yakınının da Türkler tarafından kurulmuş olması medeniyet iddialarını kökünden çürütür. Alman ve Slavların yazıyla tanışmaları bin yıldan biraz fazla bir zaman öncesine aittir. O da,

birisi Roma, diğeri İstanbul kiliselerinin faaliyetleri sayesindedir. Halbuki Türkler veya Türklerle akraba topluluklar (Aslar) kuzeyli German topluluklarına bundan 2000 yıl önce kendi yazılarını öğretmişlerdi.

Avrupa'nın Kelt, German, Balt ve Slav halklarının yaşadıkları bölgelerinde yapılan arkeolojik çalışmalardan zevk alınmaz; çünkü ortaya heyecan verici bir şey çıkmaz. Halbuki Avrupa'da arkeolojik çalışmanın verimli olduğu zaman diliminden binlerce yıl öncesinde bile göçebe "barbarların" ülkesi İç Asya'da müthiş bir kültür ve sanat gelişmişti ti, bugün Pazırık kurganında çıkan eşyaları izlerken hayranlık duymamak elde değildir.

Doğuda da durum farklı değildir. İlk İranî topluluklar İran'a 10 kabile halinde gelmişler, Elamların izniyle onların hemen doğusundaki bölgeye yerleşmişlerdir. Bunlar son derece ilkel idi ve uzun süre adam yerine konmamışlardır. Med devletini ele geçirip Akameniş hanedanını kurduklarında yaptıkları şeyler, adam yerine konmadıkları dönemlerin intikamı olsa gerektir. İran'da kurulan devletlerin gölgesinde gelişen medeniyeti Fars medeniyeti olarak adlandırmak yanlış olduğu gibi, bir Hint-Avrupa bağlantısı kurmak daha da yanlıştır. Farslar veya İranlılar, İran'da var olan bir medeniyetin üzerine çöreklenmişlerdir.

Bilgelik kitapları yazmalarına, *düşünce*nin beşiği olma iddialarına rağmen, Hintliler de farklı bir konumda değildirler. Onlardaki bilgelik Çin'de de vardır; dahası Hint bilgeliğinin derinliğini Türk dünya görüşünün temelinde yer alan bilgelik (aksakallar, bilge kağanlar, vs.) ile nasıl kıyaslayabiliriz?

Varlığın sırlarını açıklayamayıp, işi nihayet bir ilahi tiyatro oyununa döken, kendi kavrayışlarınca tanrılar arası gelişmeleri drama diline aktaran ve açıkçası eğlenen Eski Yunanların zihni ile, kainatı tektanrılı dinlerin öğrettiği şekilde, en üst ve gelişmiş biçimiyle kavrayan ve bu inancı hep koruyan güya ilkel ve göçebe Türk zihni arasında bile dağlar kadar fark vardır.

Batılı, İranlı veya Hint bilim adamlarına değil, bizimkilere sormak gerekir? Kim kime nasıl medeniyet öğretmiş? Kim kimi terakki ettirmiş? Dünyada gerçek ve göreceli barbarlar kimlerdir; medeniyet sahipleri kimlerdir? Yoksa Hint-Avrupalılar gittikleri her yerde kendilerine benzemeyen herkesi ortadan kaldırarak ilerleyen bütün bir insanlığın en vahşi takımı mıdır?

TÜRKÇE İLE HİNT-AVRUPA DİLLERİNİN İLİŞKİSİ

Bugün dilbilim, büyük ölçüde batılıların elinde gelişmiş olmasının da tesiriyle, gizli veya açık Hint-Avrupa ırkçılığının en bariz görüldüğü alandır. Bunun özünde, üstün oldukları için Hint-Avrupa dillerinin hep başka dillere kelime ve kavram ihraç ettikleri, buna karşılık geri toplumlardan bir şey ithal etmelerinin mümkün olmadığı yargısı vardır. Eğer herhangi bir Hint-Avrupa dili ile dışardan bir dil veya dil ailesi ortak bir kelimeye sahipse bu hiç şüphesiz o dile geçmiş bir Hint-Avrupa sözüdür.

Bunun böyle olmadığı durumlarda, bir kelime eğer öncelikle bir Hint-Avrupa dilinde zikredilmişse, kaynağı oradadır. Buna dayanan kimi bilginler, Oğuzca *kurt* kelimesi ile bunun Ortak Türkçesi *böri* kelimesinin ilk önce Hint-Avrupa dillerinde (birincisi Almanca, ikincisi Toharca) kaydedildiklerini söyleyerek, Türkçe olmadıklarını iddia etmektedirler. İlginç olanı, hiçbir Hint-Avrupa dilinde bu kelimeler kullanılmamaktadır ve *kurt* manasında kendi kelimeleri zaten vardır.

Bu şekilde, bu dillerle en fazla ilişkiye giren Türkçe'nin neredeyse kendine ait bir kelime hazinesi kalmamakta, en basit kelime ve kavramlara kadar hepsi başka yerlerden ithal edilmiş gösterilmektedir. Örneğin aslının neslinin ne olduğunu hala bilmediğimiz Toharca'da geçen *yp- / yam-* fiili Türkçe *yapmak*ın kaynağı kabul edilir. Aynı şekilde Latince *aqua*, Eski İngilizce *ēg* kelimeleri Türkçe *akmak* fiili ile alakalandırılır. Altay dünyasında *ata* kelimesi ortak ve yaygın iken, Almanca'da ve Slav dillerinde de geç-

mesi sebebiyle kaynağı batıda gösterilir. Türkçe gibi, başka hiçbir dil ile akrabalığı kesin olarak ispatlanmamış, tek başına güçlü bir şekilde ortada duran bir dille ilgili bu *dilbilimsel* tespitlerin tek dayanağı Türkçe'nin geri, Hint-Avrupa dillerinin oldukça ileri diller olarak görülmesidir. Başkaca bir desteğe de ihtiyaç duyulmaz.

Aynı mantıkla, yukarıda sıraladığımız tarihi sebep ve gerçeklerin ışığında biz de tam tersini iddia edebilir miyiz? Yani, tarihte oldukça geri ve barbar konumunda kalmış Hint-Avrupa asıllı toplulukların Türkçe'den çok fazla kelime ödünçlediklerini söyleyebilir miyiz? Sanırım buna gerek yoktur. Hint-Avrupalı toplulukları tahkir etmeden de bunu gösterebiliriz.

Macar alim Róna-Tas, Türkçe *tört* (dört) kelimesinin Tohar A *śtuer* ve Tohar B *śtwar*'dan, *beş*in ise Tohar B *piś*den geldiğini düşünür. Yani, sayılar bir dil için en temel unsur olduğu halde, ne olduğu bilinmeyen, kendisine bile faydası olmayıp silinip giden Toharca, Türkçe'nin sayılarına yardımcı olmuştur. Şüphesiz Fars. *penç*, Rus. *pyat'* gibi kelimelerle örnek çoğaltılıp Tohar tarafı desteklenecektir.

Tört gibi iki heceden tek heceye gerilemiş bir kelime ile *śtuer* / *śtwar* arasında ne gibi bir ses ilişkisinin bulunduğu cidden merak konusudur. Türkler bu kelimeyi neden doğal olan *sitar, satar, şatar, çatar, çatvar* vb. bir biçimde değil de *tört* biçiminde almışlardır?

Beş kelimesi asli Hint-Avrupa dilinde *penk*^{w}*e* biçiminde kuruluyor ama bizzat bu topluluğun dilleri bu bütünlüğü koruyamamışlardır. Alm. *fünf*, İng. *five* ve Fr. *cinq* kelimelerini bu köke bağlamak kendi içinde müşkülatlı olmaktadır. Farsça *penç* ile Türkçe *beş* ilişkilendirilebilir ama bizim *beş*in kaynağı olduğu söylenen Toharca'da büyük bir sorun vardır. Tohar B lehçesinde kelime *piś* iken, Tohar A'da *päñ* olarak geçmektedir. Bu nasıl bir farktır ki, temel bir kelime aynı dilin iki lehçesinde birbirini tanımaz halde

durmaktadır? İngilizce ile Hintçe'nin rakamları bile birbirine benzerken, aynı dilin iki lehçesinde böylesine temel bir kelime nasıl bu kadar farklı olabilmektedir? Yoksa iddia edilenin tersi olmuş da, Tohar B lehçesi bu kelimeyi Türkçe'den mi almıştır?

Ayrıca, Slav dillerindeki 5 rakamının karşılığı (Rus. *pyat'*, Sırp. *pet*, Leh. *pięć*) Hint-Avrupa kökten daha çok bir Türk dili olan eski Bulgarca ile açıklanabilmektedir: *beht*. Bir papazın tarih düşerken kullandığı, Tuna Bulgarcası'nın elimizdeki en son yadigarı olan bu kelime, Bulgarca'yı Ortak Türkçe'den farklı kılan ses değişmelerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dahası, eğer Türkçe'nin esas şeklinin Bulgarca olduğu iddiaları doğru ise, *beş*in Toharca'dan gelmesine hiçbir imkan kalmaz.

LATİNCE VE TÜRKÇE

Buna karşılık, Latince *primus* kelimesi kaynaklı olarak çeşitli Batı dillerinde kullanılan (İng. ve Fr. *premier*, Alm. *primär* vb.), Slav dillerinde de ilk iki sessizin hep korunduğu biçimlerle geçen (Rus. *pervıy*, Sırp. *prvi*, Leh. *pierwszy*, vb.) 'birinci' anlamında bir kelime vardır. Buna *per*[1] biçiminde bir Hint-Avrupa ata izafe edilir. Böyle bir kelimenin olup olmadığını bilmiyoruz. Sadece şimdiki kelimelerden yola çıkılarak kuruluyor. Şimdi Türkçe *bir* rakamı Hint-Avrupa dillerinden mi gelmiştir? Yoksa aralarında hiçbir alaka yok mudur?

Dilbilimsel olarak bu alakayı reddetmeye imkan yoktur. Ancak şu sorulabilir? Batıdaki Hint-Avrupa dillerine bu nasıl geçmiştir? Hem de Latince gibi Türkçe'nin coğrafyasından uzak eski bir dile, eski bir dönemde?

Bunun cevabı, başta bugün *akvaryum* kelimesi ile Türkçe'ye tekrar aldığımız *aqua* olmak üzere, Latince'deti diğer pek çok Türkçe bağlantılı kelime için de cevap teşkil edecektir. İspanya'nın kuzeyinde yaşayan Baskların lisanında Türkçe ile bağlantılı, bazen de aynı kelimelerin bulunması tuhaf karşılanmazken, Latince'de

bulunmasına itiraz edilmesi mantıklı olmaz. Latince ilkel ve basit bir kabile dili iken, Roma sayesinde imparatorluk dili haline gelmiştir. İmparatorluğun dili de halkı gibidir. Değişik kök ve kaynakların bir bileşimidir. Göçer Oğuzların dili ile zengin ve yüksek Osmanlı dili arasındaki fark ne ise, barbar İtalik Latin kabilesinin dili ile Roma imparatorluğunun dili arasındaki fark da odur. Bu gelişme sırasında Latince'ye omuz veren dil Etrüskçe olmuştur. Etrüskçe ise kaynağını Türkçe ile aynı yerden alır. Araştırmaların ileride Latince ile Türkçe arasında çok daha fazla ilişki bulacağı kesindir. Biz birkaç örnek verelim:

Latince *gena* (Yunanca *genus*), Türkçe'de *yanak* demektir. Türkçe sözbaşı *y* sesinin kimi eski lehçelerde ve dillerde *g*'ye dönüştüğünün izleri vardır ki, aynı dönemde Sakalardan haber veren Yunan kaynakları "yılanların halkı" dedikleri *Gelon*lardan bahsederler (krş. Bir 10. yy Bizans kaynağında Yayık ırmağının ismi *Geikh*, bir Peçenek boyu *Gula* < *Yula*). Buna gelecek bölümde temas edeceğiz. Biz bizzat, bugünkü Türkçe'mizde bunu görüyoruz: *yine / gene*. Aynı şekilde *gitmek* ve *yetmek* fiilleri de bu bağlantı içinde olabilir. Hazarların dağlık Kafkaslarda Belencer adlı bir şehirleri vardı. Bu kelimeyi Kıpçak Türkçe'siyle "korkulu yer" olarak açıklayabiliriz (Clauson: *beliŋ* "panic, terror"). Bugün aynı yerde aynı anlama gelen Çeçen başkenti bulunmaktadır: Грозный. Bu şehrin ismi kimi Arap kaynaklarında بلانغار biçiminde, yani *ğ* sesi ile geçer. Bu da bir Türk lehçesinden alınmış olmalıdır.

Türkçe kelimenin sonundaki '*k*' ünlüsü ise muhtemelen eski bir biçimden miras alınan çoğul ekidir. Macarca bu eki korumuştur. Ermenice'de de çoğul ekinin böyle olması üzerinde düşünmeyi gerektirir. Türkçe'de ise biz bunu bilmeden kullanıyoruz: *Ayak, bacak, kulak, yanak,* vs. Sadece çiftlerde kullandığımız düşünülmemeli: *Geldik, gittik, isek, gidek, bizik,* vs.

Yani yalın halde Türkçe ve Latince kelimeler *yanak* ve *gena* neredeyse birbirinin aynıdır. Aslen kime aittir?

Clauson bu kelimeyi *yan* (ya:n) kökünden getirir ve asli şeklinin **ya:nğa:k* olduğunu söyler. Değişik biçimleriyle hemen bütün Türk dillerinde ve lehçelerinde bu kelime geçer. Yani Türkçe cenahında sorun yoktur. Hemen tüm Türk dillerinde bulunduğuna ve de organ isimleri dilin sabit kelimelerinden olduğuna göre, bu kelime Türkçe'de sabit olduğunu göstermiş oluyor. Aynı şeyi Latince ve Yunanca, dolayısıyla Hint-Avrupa tarafı için söyleyebilir miyiz?

Türkiye'de ideolojik bir hava içinde tartışılan *-sal, -sel, -al, -el,- cıl, -cil* ekleri bir kesim tarafından Fransızca'dan (< Latince) alınmakla suçlanmıştır. Ancak Fransızca ile hiçbir ilişkisi olmayan pek çok Türk lehçesinde, özellikle halk dilinde bu eklerin kullanıldığı kelimeler yaşamaktadır. Bu ekin sadece Latince'de olması, diğer Hint-Avrupa dillerinde bulunmaması düşündürücüdür. Türkçe'den geçmiş olamaz mı?

Aynı şekilde, Latince'den tüm dünya dillerine yayılan *-ci, -cı* anlamı veren *-or, -er* eki (*salvador* 'kurtarıcı', *receiver* 'alıcı', vs.) de düşünülmelidir. Bu ek başlangıçta insanlar için kullanılırken, sonra bir işi yapmakla ilgili olarak tüm varlıklara teşmil edilmiştir. Bu Türkçe'de de böyledir; *-ci* ekini sadece insanlar değil, soyut ve somut bütün varlıklar ve kavramlar için kullanabiliriz. Dolayısıyla Latince'deki kelime başta 'kurtaran adam' anlamını veriyordu; sonra bu anlam olarak 'kurtarıcı' şekline gelişmiştir. Birinci aşamadaki adam ise açık şekilde *er*'dir. Aynı şeye, aşağıda geçeceği üzere, Almanca'da da rastlıyoruz. Ki, zaten Türkçe *er* kelimesinin karşılığı Latince'de *vir*'dir. Üstelik 'fazilet' anlamı veren kelime her iki dilde de bu kökten türetilmiştir: Lat. *virtus* = Tur. *erdem*.

Latince üçüncü tekil ve çoğul kişilerin Türkçe karşılık olan 'ol' ile açık bağlantıları vardır: *ille, illa*. Vecihe Hatipoğlu'nun belirttiği gibi, Türkçe'de soru zamirlerinin *ka* merkezli oluşu gibi, Latince zamirler de *qua*'dan gelişmiştir. Latince'de fiilden isim yapan *–um* soneki (forum, bellum, aquarium vb.) Türkçe'de de aynen vardır: ölüm, kalım, dolum, alım, satım, vs.

ALMANCA VE TÜRKÇE

Yukarda kaydettiğimiz üzere, Almanca bugün German dillerinden sadece biridir. Hepsini anlatan ortak terim Germanca veya German dilleri olmalıdır. Ancak biz daha aşina bir kelime olan Almanca'ya başvuracak ve onun akrabası olan İngilizce'yi de bu başlıkta inceleyeceğiz.

Baltık denizinin batı yarısının etrafındaki topraklarda türemiş olan Almanlar ile Türkler veya Türklerle akraba toplulukların ilişkisi hayal sınırlarını zorlayıcı gözükse de, bunun bir örneğini önceki bölümde gördük. Azerbaycan'dan yola çıkan bir As topluluğunun Kuzey Kafkaslar ve Ukrayna üzerinden Saksonya'ya, oradan da İskandinavya'ya geçtiğini anlattık. Almanların tanıştıkları ilk yazının Türk oyma yazısı olması bile tek başına bizi daha fazla etkileşim hakkında düşünmeye sevk etmelidir. Ayrıca Hunlar ve Avarlarla uzun süren bir karşılaşma ve içiçelik söz konusudur. Buna Macarları da ekleyebiliriz.

Almanca ile Türkçe'nin ortak *ata* kelimesi, veya Almanca *herr* ile Türkçe *er*; Almanca *sagen* ve İngilizce *say* fiilleri (önerilen Hint-Avrupa köken: sek^{w}-[3]?) ile Türkçe *söylemek* arasındaki doğrudan ses ve anlam ilişkisinin ötesinde bazı etkileşim ve ilişkiler gözükmektedir. *Eng* kelimesi Almanca'da "dar" anlamına gelir ve bundan *engwerden* (daralmak) vs. gibi çok sayıda kelime türetilmiştir. Türkçe'de darlık kavramı, bir şeyin eninin küçüklüğü ile ilgilidir. Türkçe'nin kendi içinde *en* ve *dar* kelimeleri arasındaki anlam ilişkisinin aynısı Almanca'daki mukabil kelime ile vardır. *Eng* kelimesinin Türkçe kelimenin sonundaki genizden *n* ile bağlantısı da bu savımızı güçlendirir.

Türkçe'de sıfatlara asgari veya azami bir derece verirken *en* kelimesini kullanırız: *En güzel*, *en çabuk*. Almanca'da bunun mukabili *am* kelimesidir. Ses ilgisi ve anlam birlikteliği ortadadır. Türkçe *eğmek* fiilinin Almanca'da karşılığı *beugen* olarak verilir. Bu ise *bükmek* ile ses ilgisine sahiptir. Anlam ilgisi ise barizdir.

Almanca'daki ilginç kelimelerden biri de *korku* anlamındaki *sorge*'dir. Önceki bölümlerde Türkçe'deki *k* > *s* ilişkisine değinmiştik. Dokuzuncu bölümde Slav dillerini incelerken buna daha çok temas edeceğiz. Netice itibariyle bu kelimede açık şekilde *k* > *s* durumu vardır. *Knochen* kelimesi ise bunun tam tersi bir ilişkiyle, bizim *kemik* diye kullandığımız, diğer Türklerde ise asli şekli olan *süñük* ile yaşayan kelime ile bağlantılı gözüküyor.

Alm. *Gott*, İng. *God* olan 'Tanrı' anlamındaki kelimeyi Farsça'da da *Khodâ* (Türk. *Hüdâ*) biçiminde buluruz. Hint-Avrupa dillerinde Tanrı anlamındaki genel kelime *Dhēus* kökenlidir ve monoteizm, ateizm gibi Latin-Yunan dünyasına ait kelimelerde geçtiği gibi, Türkçe ve Gürcüce'ye de giren Farsça asıllı *dev* kelimesinde de geçer. Hintçe'de ise bu *Deva*'dır. Örneğimizdeki German ve İran dillerindeki kelime eğer Türkçe (krş. *kut*) ve Moğolca'da (krş. *hutag*) geçmese ve en temel kelimelerden biri olmasa idi başka türlü düşünebilirdik, ama şimdi bunun Türkçe kökenli olduğunu farz etmemiz gerekiyor.

Almanca *-lich* ekinin de Türkçe *-lık* / *-lik* ile açık bir benzerliği vardır: *Dünya-lık* = *Welt-lich*. Bugün Türkçe'mizde *liğ*'den kısaltarak *–li* şeklini verdiğimiz ekin İngilizce'deki kullanımı da bu çerçevede görülebilir: *Highly* = *Hayli*, *Lovely* = *Sevimli*.

Çok ilginç bir ek de, Latince'dekine paralel ama ayrı bir yolda olarak *er* kökünden türemiştir: *Frankfurter* 'Frankfurtlu, Frankfurt'un, Frankfurt'a ait. Hatta *New Yorker*. Buradaki *er* eki esas itibariyle 'kişi, kimse' demektir. Anlam genişlemesine uğrayarak izafet eki bile olmuştur. Almanca'nın esas izafet eki *–isch* de (örn. Türkisch) görülmektedir; bunun İngilizce karşılığı da *–ish* (örn. Turkish) ekidir. Dolayısıyla *–er* ekinin aslen bu dilde zaten bulunan Türkçe *er* kelimesiyle bağlantılı olduğu düşünülebilir.

Almanca ile bu etkileşimin tarihlemesini yapmak, bildiğimiz As ve belki de sonraki Hunların muhtemel etkisi dışında, oldukça zordur. Burada alıntıladıklarımız çok eski bir zamana ait görünmüyor.

Ancak kuşkusuz en eski dönemlerin yadigarı kelimeler de vardır. Yeni araştırmalar bunları ortaya çıkaracaktır. İngilizce'de bulunan bir gurup kelimede ise bu sıkıntıyı rahat aşabiliyoruz. Çünkü Ada'ya göç eden German kabilelerine katılan bir Hun, belki de Bulgar topluluğunun varlığını biliyoruz. Bunlar İngilizce'deki Türkçe kelimelerin en eski tabakasının sahipleridir.

Bulgarca ile açıklayabileceğimiz İngilizce kelimelerin en önemlisi, daha önce değindiğimiz *eleven* rakamıdır. Bunun bize göre etimolojini vermiştik. Bizim önerimiz hem dilbilimsel açıdan *einlif*'den daha oturaklıdır, hem de açıklayacağımız tarihi bir temeli vardır. Bir diğer kelime ise, Orta İngilizce *bodi*, Eski İngilizce *bodig* biçimlerinde tespit edilen, ama daha öncesine gidilemeyen *body* ('vücut') kelimesidir. Türkçe *bod* kelimesi de aynı anlama sahiptir. Bugün biz bu kelimeyi iyi bilinen *d* > *y* geçişi ile, *boy* şeklinde kullanıyoruz ve insan vücudunun yüksekliğini ifade ediyoruz. Eski Türkçe'de özellikle aynı kelimeden türeyen *bodun* / *budun* kelimesinde bunun çoğul bir anlam kazandığı, vücutlar > insanlar > halk biçiminde bir anlam genişlemesi yaşadığı görülüyor. Bu, Arapça *nefs* kelimesiyle çoğulu olan *nüfûs* arasındaki ilişkiye benzer.

İngilizce *true* kelimesi için Orta İng. *trewe*, Eski İng. *trēowe* biçimleri tespit edilir ve nihai olarak Hint-Avrupa *deru* köküne götürülür. Yukarıda *bir* rakamını tartışırken söylediklerimizi bunun için de söylemeliyiz. Tamamen aynı anlama gelen Türkçe *doğru* < *towrı* sözü Hint-Avrupa dillerinden mi alınmıştır? Yoksa *deru* diye bir şey yok da bu kelime İngilizce'ye Türkçe'den mi geçmiştir?

Girl kelimesi için en fazla Orta İngilizce'ye gidilebiliyor ve *girle* biçimi bulunuyor. Bunun ötesi bilinmiyor. Hint-Avrupa ailesi içinde bir denkliği yok. En yakın denklik Bulgarca'dadır. Düzenli *k* > *kh* ve *z* > *r* geçişlerinden, bugün tam olarak bilmediğimiz Bulgarca'da Ortak Türkçe *kız* kelimesinin *khir* biçiminde olacağını tahmin ediyoruz. İdil boylarındaki mezar taşları da bunu aynen

doğrulamaktadır. İlişki açıktır. Ancak önümüzde, İngilizce kelimedeki fazladan *l* sessizinin açıklanması görevi durmaktadır.

İng. *to talk* ('konuşmak') fiili bu dile, Genel Türkçe *til* (dil) kelimesini *tıl* biçiminde telaffuz eden bir lehçeden geçmiş görünmektedir ki, bu Bulgarca olabilir. Bunun için 9. Bölüm'daki 'Talkovat' bahsine bakınız. Ancak, yine İng. *to tell* (söylemek) fiili açık şekilde Gen. Tur. *til* ile alakalıdır.

İngilizce'de kaynağı bulunamayan kelimelerden biri de *war* (savaş) kelimesidir. Önerilen etimolojiler öneri sahiplerini dahi tatmin etmez. Halbuki Slav dillerinde savaşla ilgili fiil ve terimlerde geçen *bor-* kökünün farkına varılmalıydı. Bu ise kuşkusuz Türkçe *vur-* ile bağlantılı bir kelimedir. Bunun eski Türkçe biçiminin *ur-* olduğu iddia edilecektir. Elimizdeki en eski kelimelerin ünlü ile başlaması, aynı fiilin kayda geçmemiş başka Türk lehçelerinde ünsüz ile (*bur-* veya *vur-*) başlamadığını göstermez. Sonraki gelişmeler, bu kadar geniş bir alana yayılmış bir dilde erken kollardan bazılarında da yaşanmış olabilir. Özellikle Bulgarca'da, Genel Türkçe yuvarlak ünlüyle başlayan kelimelerin başa *v/w* sesi aldığını iyi biliyoruz. Slav dillerindeki ilgili kelimelerle İngilizce'deki bu kelimeyi hem anlam, hem de ses ile Türkçe'ye bağlamak mümkün iken, aradaki ilgiyi tesadüfe havale etmek, resmen kaçmak olur.

Bugün bizim kullanmadığımız Türkçe *yarumak* 'ışıldamak, parlamak' demektir; *yaruk* ise 'parlak, aydınlık' anlamına gelir. İngilizce'ye çok kelime veren Bulgarca'da bunun telaffuzu *daruk* biçiminde olacaktı. İngilizlerin *dark* kelimesiyle neden aydınlığı değil de karanlığı anlattıkları kendi sorunlarıdır. Ama dilbilimsel olarak karşıt anlam da aynı ölçüde bir anlam ilişkisidir. Zaten, bizim de kullandığımız Farsça *beter* ('kötü') kelimesine karşılık İngilizler *better* ('daha iyi') diyip işi iyiye yoruyorlar. Ama yine aynı kökten *bad* ('kötü') kelimesiyle de kötülüğü, tamamen zıt anlamı

ifade ediyorlar. Burada anlaşılması zor tarafın İngilizler olduğu anlaşılıyor.

İngilizce geçmiş zaman eki *–d*'nin Türkçe'nin aynı işte görevli ekine neden bu kadar çok benzediği, niye aynısı olduğu da sorgulanmalıdır.

İngilizce'de 400 kadar Türkçe'den alınma kelime olduğu belirtilmektedir. Bunların çok büyük bir kısmı son dönemlerle alakalıdır. Ancak bizce buna ilaveten, henüz tespit edilmeyen çok ciddi sayıda Eski Türkçe ödünçlemeler vardır. Bu kelimelerden bazıları, *tapar* (balta) gibi, zamanla kullanımdan düşmüştür, ancak var olanların içinde bile çok şaşırtıcı sonuçlara ulaşabiliriz.

Bir de *kuzeysel* diyebileceğimiz bir özellik gösteren, dünyanın kuzey yarısına yerleşmiş German, Fin-Ugor. Slav, Türk ve Moğolların dillerinde veya bunlardan bazılarında ortak bulunan kelimeler topluluğu vardır. Bunlardan Almanca, Fince ve Türkçe'de evet anlamına gelen kelime her şeyiyle ortaktır: *Ya* (İlk ikisinde yazılış *ja*). İngilizce *yes* bununla alakalıdır. Eski Bulgarca'da bu kelime *da* biçiminde idi ve Slav dillerinde bu şekliyle yerleşmiş, Romence'ye de girmiştir.

Bir başka kelime topluluğu da mezar ve ölü gömmeyle ilgilidir: Sümer *kür*, Moğ. *hüür*, Tür. *kor*, Rus. *grob*, Alm. *grab*, İng. *grave*, Hint. *guru*. Bu kelimelerin birbiriyle ilişkisi açıktır. Sonrakiler için *ghrebh-*[2] biçiminde bir Hint-Avrupa kök önerilse de, kelimenin Türkçe ve Moğolca'da, üstelik hiçbir Hint-Avrupa bağlantısı bulunmayan Sümerce'de geçmesi bu öneriyi bertaraf eder (Diğer önerilere de çok fazla güvenmememiz gerektiğini gösterir).

Yükseklik bildiren *–or* kökü üzerinden türemiş kelimeler de bu sınıfa girer, ancak bu daha çok Slav dillerini ilgilendirdiği için burada ele almayacağız.

Bir gurup kelime daha vardır ki, hiçbir dile vermek kolay değildir ve insanlığın ortak malı sayılırlar, bir taraftan da Nostratik veya

Yafesi Kuram'a kaynak teşkil ederler. Neredeyse bütün dünya dillerinde geçen *man / men* kelimesi bunlardan biridir. Zamirler de aynı özellikleri gösterirler. Dönmek, döndürmek, çevirmek, devirmek vs. anlamlara gelen *t/d-r* sesli kelimeler böyledir: Türk. *devirmek*, Arap. *devr*, Rus. *pretvorit'*, Alm. *drehen*, Fr. *tourner*, Hint. *daura*, vs. Türk ve Hint-Avrupa dillerindeki bir başka ortaklık da Türk *teg*'e ('dek, kadar') karşılık Hint. *taka*, Fars. *ta*, İng. *to*, Slav. *do*, vb. kelimelerdir.

Buraya kadar incelediğimiz kelimeler, öyle kolaylıkla bir diğer dile geçecek cinsten olmayan, temel kavramları ifade eden kelimelerdir. Bu diller de Türkçe ile, en azından eski çağlarda, doğrudan teması bulunmayan dillerdir. Bundan kastımız, Türkçe'nin doğrudan temasta olmadığı Hint-Avrupa dillerine bile temel kavramları ihraç ettiğini göstermektir. Bu durum, Hint-Avrupa üstünlüğü savını kökünden çürütmektedir.

Türkçe ile doğrudan komşuluk etmiş ve etmekte olan Slav dilerini ayrı bir başlıkta inceleyeceğiz. İranî dillerin hal-i pür melâli ortada olduğu için, Hintçe üzerinde de Türkçe, ayrı bir dile ismini (Urduca) verecek kadar büyük bir etki yaptığından, incelememize gerek yoktur.

Burada Türkçe'nin üstün olduğu şeklinde bir iddiamız yok. Ancak ezilmeyecek, çoğu kez de ezecek kadar güçlü olduğunu gösterdik. Üstelik Türkçe'nin kelime hazinesi hep az olagelmiştir. Dilin üstünlüğü büyük ölçüde siyasi üstünlükle alakalıdır. Bu yüzden, mesela Sırpça'nın kelime sayısı Türkçe'den en az beş kat fazla olduğu halde, Osmanlı döneminde Türkçe ile Sırpça'nın kelime alışverişi hep tek yönlü işlemiştir. Ve bu yüzden, derme çatma bir dil olduğu ve Tarzan'ın diline benzediği halde (*Ben var gitmek = I have to go*), İngilizce bugün dünyanın iletişim vasıtası haline gelmiştir.

Burada incelemeyeceğimizi, zaten bu konuda yetkimizin de bulunmadığını belirtmekle birlikte, Hintçe'nin de (sonraki Urdu

dili değil) Türk etkisinden azade kalması mümkün değildir. *GhaDI* ('saat' < Türk. *öd* 'zaman'), *sala* ('yıl' ← *s* > *y*), *gIla* ('ıslak, yaş' < Bulg. *dal* > *gal*), *pahara* ('bakmak'), vb. Bu bakımdan, hatıralarımızda yaşayan en eski Türk kahramanı Alp Er Toña'nın adında da geçen *dana* kelimesini illa da Németh'in belirttiği gibi Hintçe'den alma zorunluluğumuz yoktur. Pekala, onlar bizden almış da olabilirler.

TURAN'DA ASLINDA NELER OLDU?

Bu şekilde, Hint-Avrupalıların bir kısmı Karpat havzasından Avrupa'nın geri kalanına yayılırken, bir kısmı da Hazar'ın kuzeyinden Orta Asya'ya girdiler. O sırada yavaş yavaş Orta Asya' içlerine doğru yayılmakta olan Türklerin ataları bu yeni gelenlerin baskısıyla daha da doğuya gittiler ve Altay dünyasına ulaştılar. Ortadoğu kökenli bu halklar gittikleri yere kendi medeniyetlerini götürürken, ilkel ve vahşi Hint-Avrupalıların, ki artık bunların doğudaki kollarına Ariler diyeceğiz, hiçbir şekilde medeni etkisine maruz kalmamışlardır.

Aksine Arilerin Orta Asya'da ivme kazanan medeni gelişmeyi durdurdukları, büyük ölçüde de yıktıkları anlaşılıyor ki, Turan'ın kısa tarihini anlatırken bahsettiğimiz, Kelteminar ve Anau kültürlerinin coğrafi sebeplere bağlanan yıkılışını Ari istilalarına bağlamamak için bir sebep yoktur. Çünkü, Arilerin tahmini geliş tarihlerinde bu kültürlerin de yüksek tabakası ortadan kalkmaktadır.

Arilerin ilk aşamada Seyhun nehrinin batısında kalan her yeri (Harezm, Maveraünnehir, Horasan, vs.) işgal ettikleri anlaşılıyor. Daha sonra bir kol doğuya gah güneydeki dağlık bölgede, Fergana vs. boyunca doğru ilerlerken, bir kol da Afganistan üzerinden Hindistan'ı zorlamıştır. Bu esnada Türklerin Orta Asya ve Ortadoğu'daki atalarının irtibatları bir süreliğine kesilmiş, ancak en büyük zararı Dravitler görmüştür. Ari istilaları sırasında kuzeydeki Dravitlerin neredeyse tamamen ortadan kaldırıldıkları anlaşılıyor

ki, İran'ın Basra körfezi ve Hint okyanusu kıyılarına tamamen Ariler yerleşmiştir.

Şimdiki Farsların ataları olan Ariler ise yine aynı şekilde boşalan-boşaltılan bir bölgeye, şimdiki Fars ve Kirman eyaletlerine 10 kabile halinde yerleşmişlerdir (Pasargad, Maraph, Masapi, Panthialai, Derusiai, Germani, Dao, Mardi, Dropik, Sagart). Hemen batıda bulunan Elamlar bu hareketi dikkatle izliyorlardı ve yerleşme onların izniyle olmuştur. Elamlara itaat bildiren bu kabileler bundan sonra yaklaşık 400 yıl hor ve hakir bir tebaa olarak Elam / Med hakimiyetinde yaşamıştır.

Akamenişler İran'daki hakimiyeti Medlerden hile ile çalıncaya kadar, Arilerin Orta Asya'da herhangi bir devlet yapılanması içinde olduklarını göremiyoruz. İstila hareketi oturup herkesin yeri yurdu belli olduktan sonra Turan yurtlarının sonraki binyıllarda da sürecek olan etnik-siyasi görünümü belirmiştir. Devlet kuramayan, kurmayı da bilmeyen, ama sayıları çok fazla olan Ariler işgal ettikleri yerlerde kalmışlar; onların doğusundaki ortak kökenden gelen topluluklar da bu arada şaşkınlığı üzerlerinden atıp kendilerine gelmişler ve bir taraftan iyi bildikleri devlet teşkilatlarıyla, bir taraftan da sonradan adına Türklük diyeceğimiz ortak bir kimlik geliştirerek karşı taarruza geçmişlerdir.

Ön-Türklüğün savunmadan saldırıya geçtiği dönemin (MÖ 1000 çevresi) iki değişik bakış açısını ve iki ruhunu, adlarını iyi bildiğimiz iki topluluğun kurduğu iki devlet temsil eder: *Çu*lar (Chou) ve *Saka*lar. Bu birinci topluluk talihin *ileri*de, yani doğuda aranması gerektiğini düşünerek Çin'e kadar gitmiş, yerli hanedanı yıkarak kendi devletini kurmuştur. Bunlar *Chou* sülalesi adıyla bilinirler. Zamanla Çinlileşmiş, hatta Çin kimliğinin temelini oluşturmuş olmalarına rağmen, Türklüğün doğuda ilerlemesinde onların hareketinin öncü olduğu hesaplanabilir. Bu arada, zannettiğimiz gibi erken bir dönemde Çinlileştiklerini düşünmek de hatalı olur. Çular, muhtemelen bugünkü Çu nehri havzasında olan yurtla-

rını unutmadıkları gibi, daha batıda, *Batı Denizi* (muhtemelen Hazar) kıyılarındaki anayurtlarını da hatırlarından silmemişlerdir.

Sakalar ise daha sonraki binlerce yılın etnik-siyasi ilişkisinin çerçevesini çizmişlerdir ki, bu çerçeve Orta Asya'nın 19. yy'ın ikinci yarısında Ruslarca işgaline kadar korunmuştur. Buna göre, devlet ve ordu Türklerin olmuş, Ari unsurlara ise serbest ve rahat bir ortamda ticaret ve sanat bırakılmıştır. Öyle ki, örneğin anavatanları olan şimdiki Güney Özbekistan'da çok yoğun olmalarına rağmen, Soğdlular burada bile devlet kuramamışlar ve hep Türklerce yönetilmişler, buna karşılık da Çin'in en uzaktaki şehirlerine ve Türk sınırlarının bittiği yerlerin ötelerine kadar ticaret maksadıyla ulaşmışlardır. Bu esnada pekçok şehir ve koloni kurmuşlardır (Bu ticari varlığı, batılıların çok yaptığı gibi, etnik varlıkla karıştırmamak gerekir).

Bu ilişki şablonunun çizildiği dönem, aynı zamanda İpek Yolu'nun hayata geçişine işaret eder. Başta Soğdlular olarak, işbölümünde kendilerine düşen ticareti öğrenen Ari asıllı unsurlar ile ticaretin önemini iyi bilip himaye eden Türkler, İpek Yolu dediğimiz, tarihin bu en eski ve uzun hattında ilginç ve örnek bir etnik ortak yaşam geliştirmişlerdir. Bir noktada artık birbirlerinden ayrılamıyorlardı. O kadar ki, Çinliler muhatap oldukları Türkler arasında Türkler kadar da Soğdlulara rastlıyorlardı ve kitaplarında "*Onların hep uyaran Soğdlular olmasa, Türkler çok saf ve kandırılmaya müsaitler*" diyorlardı. Ve bu yüzden Kaşgarlı Mahmud "*Tatsız Türk, başsız börk bolmas*" (Arisiz Türk, başsız börk olmaz) demişti.

7. BÖLÜM
AVRASYA'DA SAKA ÇAĞI

Borysthenes'in ötesinde Sakalar yaşar.... Almanya'nın ötesinde ve müteakip diğer ülkelerde ne vardır? Çok kimsenin tasarladığı gibi Bastarnalar mı, yoksa Yazığlar ve Roksolanlar gibi arabalarda yaşayan diğer insanlar mı vardır, cevabını vermek çok zor.

Strabo

Avrasya'nın MÖ son binyılı içinde, Altay önlerinden Tuna boylarına kadar hakim unsur Sakalardır. Bunların eski Andronovo kültürünün hakim olduğu alanda ortaya çıktıkları ve muhtemelen o kültürün mirasçıları oldukları düşünülüyor. Eski Yunanların bu halkın batı koluna Σκύθαι demelerinin ardından, Batı'da *Skith* ismi yerleşmiş, özellikle Bizans, modern çağların başlangıcına kadar kuzeydeki herkesi bu şekilde adlamıştır. Biz ise, tamamen bir 20. yy hadisesi olarak, bu kelimeyi 'Türkçeleştirip' *İskit* yapmışız.

İskit veya Sakaların kimliğini tartışmadan önce, onların yaşadığı dönemde Avrasya'nın toplum yapısını ve etnik süreçlerin doğasını kısaca gözden geçirmekte fayda vardır.

Millet kelimesinin Arapça'daki eski anlamı, "bir şeye veya kimseye inanıp tabi olanlar" biçiminde verilir ve *Millet-i İbrahim*, yani Hz. İbrahim'e inananlar buna örnek olarak gösterilir. Bugün Türkçe'de, sonradan dile sokulan *ulus* kelimesinin *millet*in anlamını karşılamadığı iddia edilir.

Halbuki tarihten günümüze milletin serüveni ne oldu ise, ulus da aynı yollardan geçmiştir. Bu iki kelimenin anlamı bütün zamanlar için birebir aynıdır. Avrasya'nın eski toplum yapısında, ortaya belli ve güçlü bir siyasi irade koyan bir kimseye veya topluluğa -isteyerek veya istemeyerek- bağlanan kişiler ve topluluklar yeni bir ulus kurmuş oluyorlardı. Millet kelimesinin yeni ve yakın çağlarda anlam kaymasına uğrayarak şimdiki noktaya gelmesi gibi, Moğolca'ya eski bir zamanda verip sonra tekrar aldığımız ulus kelimesi de aynı tarihi süreç içinde şimdi kullandığımız anlamı (Türkiye dışında ve Türkiye'nin etkisi haricinde) kazanmıştır.

BOZKIRDA KİMLİK OLUŞUMU

Göçebe aile doğal olarak çekirdek aile idi. Bir çadırda üç neslin bir arada barınmasına imkan yoktu. Ancak, alışılmış olarak, üç ila on çadır bir arada bulunur, bir öbek oluştururdu. Bu şekilde göçebe çadırları ve sürüleri, bozkırın ot bulunan her noktasına homojen bir şekilde dağılıyorlardı (Bozkırın nüfus artışı karşısındaki hassas davranışının arkasında da bu yapı vardır; üç çadır beş çadıra çıktığı zaman otlaklar yetersiz kalıyordu). Erksizlik (anarşi) yoktu. Herkesin yaylası ve kışlası / kışlağı belli idi.

Bozkırda düzenin sürmesi, burada hayatını sürdürmek için asgari şartlara bile sahip olmayan veya suçlu olup kaçak durumuna düşenler ve böylece *kazak* olanlar hariç, herkesin faydasına idi. Bu ise belli bir toplumsal ve siyasi örgütlenmeyi gerekli kılıyordu.

Bizler bozkır toplumunu veya eski Türkleri, aileden boya ve boy birliğine kadar kademeli olarak kan bağı ile açıklamaya alışmışızdır ve bunu önşart kabul ederiz; ancak bozkırın ve tarihin gerçekleri böyle bir şey göstermiyor. Obalar birleşerek boyları oluşturuyordu ama bir boy içindeki bütün obaların akraba olduğunu düşünmek doğru olmaz. Hatta tamamen yabancı ırktan ve renkten birisi bile gelip bir boya dahil olabiliyordu. Boyların bunu tercih ettiklerini de tahmin ediyoruz. Mesela Peçenekler, esir al-

dıkları kimseler kendi aralarında kalıp Peçenek kızlarıyla evlendikleri, yani kendilerine katıldıkları zaman onları serbest bırakıyorlardı.

Boy aslında bir siyasi örgütlenme idi. Belli bir bölgedeki değişik soylardan insanlar hem kendilerini dışa karşı korumak, hem de çok ihtiyaç duydukları dahili düzeni sağlamak için boy teşkilatına ihtiyaç duyuyorlardı. Bu anlamıyla boyu bir *erken ulus*, *küçük ulus* veya doğrudan *ulus* olarak tanımlayabiliriz. Bu son anlamı daha çok boy birlikleri karşılıyordu. Güçlü ve itibarlı bir boyun etrafında toplanan veya onu temsilci olarak gören boylar, böylece dayanışma ihtiyacından doğan yeni bir kimlik kazanıyorlardı. Bildiğimiz dönem itibarıyla Oğuzlar, Uygurlar, Peçenekler hep böyle idi.

Bu kimliğin pekişmesiyle de gerçek anlamda uluslar ortaya çıkıyordu. Bu uluslarda boylar değil, ilginç olarak daha küçük toplumsal birimler olan aile ve uruklar öne çıkıyor; insanlar boy bilinci ile değil, daha çok siyasi tercihle hareket ediyorlardı. Sonraki Bulgar ve Kıpçaklarda bu durumu görüyoruz. Burada uluslaşmadan kasıt, insanların kendi boy veya uruk kimliğini korumakla birlikte, dışa karşı esas öztanımlamasını üst kimlikle (Bulgar veya Kıpçak) yapması ve siyasi olarak boy veya uruk seviyesinde değil, ulus seviyesinde bir tutum geliştirmesi, mesela ulus içinde öne çıkan bir kahramanın peşine takılıp gitmesidir.

Boy birliği veya uluslaşma ile beliren ve benimsenen üst kimliğin tamamen siyasi olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir. Gerçek Kıpçak boyu belki 10 bin kişiden oluşurken, bu boy kuzey Türkleri arasında üstünlük kazanıp öne çıktığında, kendilerini onlarla özdeşleştiren yüzbinlerce, belki milyonlarca insan bu ismi sahiplenmiştir.

Bunun en açık örneği ise bizzat *Türk* ismidir. Türkler başlangıçta oldukça küçük bir boy idi. Bu boy içinden çıkan bir aile (A-shih-na sülalesi) 6. yy ortalarında büyük bir devlet kurup adına Türk dediği zaman (bizim kitaplarda *Göktürk*), bu devletin sınırları

içinde kalmış olan herkes, bazen kendilerince, bazen de başkalarınca Türk diye adlandı. Mesela Bizanslılar Macarları Türk adlarlar; Arapların ısrarı sayesinde, kendilerine Türk demeyi öğrenememiş Türk budunları bile en sonunda bu ismi kabul etmişlerdir. Neticede, aynı kaynaktan dil ve lehçeler konuşan ve aynı kökten gelen hemen bütün topluluklar kendilerini Türk adlamışlardır. Pek çok Ortaçağ kaynağı Rusları ve Slavları Türklerden sayar.

Böylece, başlangıçtaki sayıları ancak binlerle ifade edilebilecek olan Türkler, kısa bir zaman içinde milyonlarca insanı içeren bir nüfusa kavuşmuşlardır. İlginç olan, bu sürecin daha çok Göktürk devleti yıkıldıktan sonra olmasıdır. Daha da ilginci Göktürk devleti ile birlikte asıl Türklerin de ortadan kalkmaları veya izlerinin kaybolmasıdır. Dolayısıyla, etnik veya dilsel değil, ama adlanma bakımından hızlı ve yoğun bir Türkleşme süreci yaşanmıştır. Bu demektir ki, sonraki Türklerin çok az bir kısmı, belki milyonda bir hissesi asıl Türklerle ilgilidir.

Öbür türlü, eski insanın zamanına gidip dünyaya onun gözüyle bakarsak, ufuktaki bir dağın arkasında kimlerin yaşadığının çoğunlukla o insana meçhul ve bir merak sebebi olduğunu gözümüzde canlandırabiliriz. Böyle basit bir konuda bile yeterli bilgisi olmayan ortalama insanın, binlerce kilometrelik bir alana yayılmış soydaşlarıyla birlikte bir etnik bilince sahip olduğunu düşünmek yanlış olur. O insan, yaşadığı oba ve oymak ile birlikte, çok sayıda obayı yönetiminde tutan bir beye veya hana tabidir. Bu bey veya hanın yönettiği insanlar doğal olarak ortak bir isim alırlar. Böyle çok sayıda bey ve han, bir hanlar hanına bağlıdır. Bu kimse illa da kağan olmak durumunda değildir. Eğer kağan var ise, uluslaşma da var demektir.

Örnek bir öztanımlama: Ben *Çorumlu* oymağındanım. Bu oymak *Alayontlu* beyine tabidir. Alayontlu beyi *Oğuz*ların hanına bağlıdır. Oğuzlar *Türk* kağanına tabi olarak onun devleti altına girmişlerdir.

Buradaki her bir tanımlama bir mertebedir. Bir kimsenin taşıdığı toplam etnik isim sayısı bundan fazla veya az olabilir ama nihayetinde böyle bir yapı vardır. Çorumlu oymağının nüfusu artması veya belli bir aile veya uruğun güçlenmesi durumu yeni oymakların çıkışına yol açabilir. Veya bir geçimsizlik yaşanır. Oymak içinden birisi kendi etrafını ve destekçilerini alarak ayrılır, uzaklara gider. Ona uyanlar, çoğunlukla onun ismiyle anılan yeni bir oymak kurmuş olurlar veya aynı isim yaşatılır.

Bir oymak, hatta aile, ileride çok büyük ve tarihi gelişmelerin öncüsü de olabilir. Netice itibarıyla alt kimlikler sürekli değişmeye müsaittir. Üste doğru gidildikçe sabitleşme artar. Mesela Türk kimliği kolay kolay terk edilmez. Ama bir oymak Oğuzlardan kopup Karluklara katıldığı zaman, artık kendisini Karluk olarak görmeye başlar. Golden'ın dediği gibi bu, bozkır demokrasisi içinde bir çeşit oy verme işlemidir. Bu demokraside gerçekte yöneticiler sabit kalıp yönetilenler değişirken, yönetilen açısından bakıldığında da nihayetinde istenmeyen yönetici değişmektedir.

KİM GERÇEKTEN SAKA?

Buraya kadar söylediklerimiz, yaklaşık MS 500 ile 1500 yılları arasındaki bilgilerden derlenen gerçeklere dayanıyor. Sakalardan bahsedince MÖ ilk binyıldan bahsediyoruz. Dolayısıyla, daha geri bir yapıyı tasavvur etmemiz gerekmekte.

Altaylardan Tuna boylarına kadar yayılmış, sürekli İran sınırlarını zorlamış, hatta bir bölüğü İran'a girerek şimdiki Sîstan'a (eski ismi Sakastan) yerleşmiş, Kafkaslardan inerek Ortadoğu'yu Mısır'a kadar işgal etmiş bir topluluktan bahsediyoruz. Sakaların yaşadığı söylenen alan ancak bir zamanların Sovyetler Birliği arazisi ile karşılaştırılabilir. Bugün bile yokken, böyle ilkel bir çağda ve eski bir zamanda bu kadar geniş alana yayılmış bir millet olabilir mi? Ve bu kadar büyük bir millet nasıl oldu da aniden, bir yüzyıl içinde tarih sahnesinden silindi ki, Milat yıllarında Karadeniz kıyı-

sındaki küçük bir iki krallık dışında hiçbir yerde bunların ismine rastlanmıyor.

Ortada büyük bir çelişkinin olduğu açık. Bu çelişkiyi gidermek de, bu kadar büyük bir alandaki herkesi aynı etnik topluluktan gören Saka uzmanlarına düşüyor. Biz burada, bozkırın tarihi–toplumsal kurallarına biraz olsun uygun düşeceğini sandığımız kendi şablonumuzu sunacağız.

Hazar'ın kuzeyinden ve güneyinden Orta Asya'ya açılan ama, hiç olmazsa Türkmenistan'daki kalıntıların gösterdiği kadarıyla, Ortadoğu'dan çok iyi bildikleri yerleşik hayatın normlarını terk etmeyen Türklerin ataları, bozkırlarda ilerledikçe coğrafyanın zorlamasıyla yeni bir hayat tarzı geliştirmeye veya oranın daha eski sakinlerinden bunu almaya mecbur olmuşlardır. Bu, bozkırda daha kolay yaşama imkanı sağlayan göçebelik idi. Ari istilalarıyla Ortadoğu komşuluğundaki yerlerin, Hazar'ın doğu boylarının işgal edilmesi onları Asya'da tamamen yalnız ve kaderlerine bırakmıştır.

Bu ise, önceki bölümde belirttiğimiz gibi, hem uzun bir süreçte sayısız ortaklığa dayanan bir etnik bilincin, hem de yeni bir yaşam tarzı etrafında şekillenen yepyeni bir kültürün gelişmesine yol açtı. Kurgan alışkanlığı ve dilleri dışında, Sakalarla onların Ortadoğu'da kalan amcaoğulları arasında fazla bir kültürel ilginin olmaması bu sebeple olsa gerektir.

Temel özelliklerini sonraki dönemden bildiğimiz, ama izlerini eski çağlarda takip ettiğimiz atlı göçebe bozkır kültürünün oluşumu için de aynı dönem gösterilir. MÖ 2. by içinde biçimlenen bu kültür, ertesi binyılda bozkırın atlı göçebelere dayanan siyasi kültürü ile sahneye çıkmaya hazırdı. Bu siyasi kültürü Orta Asya'da temsil edenler de Sakalar dediğimiz topluluk olmuştur.

Avrasya'nın yaklaşık tamamını dolduran herkesin Saka olmadığına, hatta çok az bir kısmının Saka olduğuna kesin karar verebiliriz. Henüz hangi büyük ırktan olduklarını (kimilerince) bilmediği-

miz şu dönemde, asıl Sakaların veya kurucu boyun kim olduğunu şimdilik hiç bilmiyoruz; ancak bunlar kuşkusuz, daha sonra batıya geçen Sakaların yönetici 'kabilesi' olan *Kralî İskitler* ile bir şekilde etnik bağlantıya sahipti.

Hatta kurucu boydan ziyade bir hanedanı düşünmek daha yerinde olur. Zira Turan'ın bu ilk siyasi örgütlenme çağında başta olan hanedan binlerce yıl sonrasına izler bırakmış, hafızalardan silinmemiştir. Karahanlıların kendilerini Afrasiyab soyundan saymaları ve başka hanedanların da bu konuda yarışa girmeleri bu bakımdan dikkate değer.

Bu yüzden, Saka kimliğinin ortaya çıkışını etnik üstünlük şablonundan (krş. Kıpçak, Bulgar, vs.) ziyade, siyasi birleştiricilik (krş. Özbek, Nogay, Oğuz, vs.) formülü ile açıklamak daha yerinde olur. Diğerleri üzerinde üstünlük kurarak kendi ismini yayan bir boydan çok, kurduğu siyasi yapı ile yönettiği halka ortak bir kimlik kazandıran bir hanedan vardı. Bu yüzden, Saka kelimesi bir uruğun, bir ailenin adı bile olabilir.

Bu kelimeyi günümüz Türkçesi ile değerlendirirken, sözbaşı *s* > *y* geçişini dikkate almak durumundayız. Yani bugün bu kelime *Yaka, Yakha* veya *Yaha* biçiminde olacaktı. Aşağıda değineceğimiz üzere, 's' Türkçe'sini hala koruyan Sakhaların (Yakutların) ismi aynen bu biçimi yansıtır. Yaka ise 'sınır, taraf' anlamına gelir ki, Seyhun'un, belki de Ceyhun'un hemen ötesindeki Arilerle sınır olan Türklere işaret ediyor olabilir. Kimi bilginlerce Sakaların çıkış noktası olarak gösterilen Fergana'nın kuzeyindeki alan da böyle bir etnik sınır oluşturmakta idi. Bu tamamen bir tahmin ve yorumdur. Kelimenin başka anlamları da olabilir.

Sakaların İranî bir topluluk olduğuna inananlar da buna göre bazı etimolojiler geliştirmiştir. Eski İranî *skuda, skuδa* 'okçu' kelimesine dayanan bir sav, böylece bozkırlının temel silahı olan oka göndermede bulunarak kendince dayanak sağlamaktadır.

Öncelikle, her kelimeyi her dil ile açıklamak mümkündür. Dünyadaki bütün ülkelerin ve halkların adını isterseniz Türkçe ile açıklayabilirsiniz. Neticede elimizde pek çoğu birbirine doğrudan akraba 25 kadar ses vardır ve bunlarla yapılan kelimeler pek çok dilde aynı şekilde vardır. Anlam ilgisi aramadıktan sonra, etimolojinin önünde hiçbir sınır yoktur. *Verder Bremen*'i "ver der, veremem" diye açıklamak da bu bakımdan dikkate alınması gereken bir fikirdir. Hatta İranî Alan kabilesinin ismi her tür zorlama ile dahi İranî dillerde açıklanamıyor. Türkçe'de ise avam etimolojisi bile bunu çözebilmektedir.

Okçu anlamındaki kelime, batıdaki Sakalara Yunanların verdiği *Skithai* adının bir açıklaması olabilir. Eğer Saka ve Skithai kelimeleri birbiriyle ilgisiz ise tamam; ancak ilgili ise bu iddia tamamen gündemden düşmektedir. İran ve Hint kaynakları açık şekilde birinci biçimi veriyor; Yunanlılar ise bu halkın doğudaki kısmının bu şekilde adlandığını biliyorlardı. Yani Saka esas alınarak Skithai kelimesi sorgulanmalıdır. Sorgulanan bir kelimeye dayanarak da etimoloji yapılamaz. Ayrıca bu halkın ismi Asur, İbrani vs. kaynaklarda da geçmektedir (Asur *Aşkuzai, İşkuzai*, İbrani *Aşkenaz*) ve bunlarda İranî "okçu" kelimesini akla getirecek bir biçim görülmez.

Saka kelimesi için ise Macar alim Szemerényi, İranî *sak-* "gitmek, koşmak" fiil kökenini öneriyor. Bu ise "göç eden = göçebe" anlamını çağrıştırıyor.

Bu sadece bir öneridir. Türkçe'ye dayanarak buna benzer onlarca öneri sunulabilir. Kuşla ilgili *saka, sak, sok* gibi sözlerden tutun da, *y* ve *s* ile başlayan *yak-* ve *sak-* gibi fiil köklerine ve ses yakınlığına sahip daha başka kelimelere dayanan bir sürü etimoloji yapılabilir. Ancak bu, halkın kimliğini tespit ettikten sonra yapılmalıdır. Kim olduğunu bilmediğimiz bir halk için kendi seçtiğimiz bir dilden isim beğenmek çok saçma bir davranıştır.

SAKALAR TÜRK MÜ, ARİ Mİ?

Sakalar bize yazılı belge bırakmamıştır veya bıraktıklarını henüz bulamadık. Yedisu bölgesinde, Esik kurganında bulunan kısa bir yazı üzerindeki tartışmalar ise sürmektedir. Hatta bu yüzden, Göktürk yazısının bir öntürünü kullandıklarını düşünenlere karşılık, onların yazıyı bilmediklerini düşünenler de vardır.

Kurgana herşeyi koyan bozkır halklarının yazılı birşeyler koyma alışkanlığı en son zamanlara kadar hiç olmamıştır. Yazıyı dışarıdaki kayalar üzerinde bırakmışlar, bunlar da çoğunlukla yok olmuştur. Ve Sakalara ait elimizde bulunan malzemenin yaklaşık tamamı kurgan eşyasıdır. Bu durumda tek kaynağımız, diğer halkların kaynaklarında geçen Saka özel isimleri ile kimi kelimelerdir. Bunun yanında kültür ögeleri incelenerek bağlantılar kurulmaktadır. Biz kültür ögeleri ve dil kalıntılarını incelemeden önce, bunlara bir de *tarihi çerçevenin gerçekliği* diyeceğimiz bir mantık örgüsünü ekleyerek, onunla başlayacağız.

Önceki sayfalarda Hint-Avrupa asıllı halkların kökenini ve yayılmasını incelemiştik. Bugün çıplak gözle bile görülebilen bağlantılar, bu dil birliğinin çok yaşlı olmadığına işaret ediyor ve bilim dünyasının büyük bir kısmı MÖ 4. ila 3. by'da Hint-Avrupa birliğinin henüz dağılmadığını gösteriyor. Böyle bir tarihte dil birliğinin korunması o tarihlerde bir arada olduklarını, henüz yayılmadıklarını gösterir. Eğer yayılmış olsalardı, birlik korunmazdı.

Ve böyle geç bir tarihte toplu bulunan hiçbir etnik yapı, en dinamik yayılma ile dahi bin yıl içinde Altaylardan Fransa'ya, Hindistan içlerinden Sibirya önlerine kadar uçsuz bucaksız bir alanı dolduramaz. Hele İranîler gibi Hint-Avrupalıların bir kolunun bugünkü İran'a ilaveten bütün Orta Asya'yı ve Rusya ile Ukrayna'yı doldurduklarını düşünmek insanın tabii davranışını zorlamak olur.

Hint dilinin en eski metinleri Vedalar ile İran dilinin kadim yadigarı Avestalar, bize MÖ 1000 civarında bu iki dilin ortak bir dilin

(Arice diyelim) lehçesi olacak kadar birbirine yakın olduğunu gösteriyor. Yani Hazar'ın kuzeyinden doğuya öyle bir insan dalgası akmıştır ki, bütün Batı ve Doğu Türkistan'ı, İç Asya'nın bir kısmını, İran'ı, Afganistan'ı, Pakistan'ı, Hindistan'ı, Bangladeş'i doldurmuştur. Ve bunu yapmak için fazla zamanları olmamıştır. Üstelik geride bıraktıkları akrabalarının sayısı da kendilerinden daha fazlaydı ki, yoğun nüfuslu Avrupa'yı etnik olarak doldurmuştur.

Dünyanın ve insanlığın bildiğimiz doğal kanunları böyle bir şeye imkan tanımıyor. En başta matematik ilmi buna karşı çıkıyor. Arilerin Aral boylarında güneye döndüklerini ve Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan'a geçtiklerini düşünmekten başka yol kalmıyor. İran'a gelenler de muhtemelen Pakistan üzerinden gelmiştir ki, İran'ın güneyindeki bölgelere yerleşmişlerdir.

Bu bakımdan, Orta Asya'daki Ari varlığına kuşkuyla yaklaşmak için her türlü sebebimiz vardır. Değil bozkır kuşağına girmeleri, güneydeki verimli vahalarda bulunmaları bile sorgulanmalıdır. Fergana'nın mesela İranîleşmesi acaba ilk istilalarla mı olmuştur, yoksa sonraki dönemlerin bahsettiğimiz ticaret-sanat eksenli toplumsal yapılanmasının ve buna paralel olarak doğan İpek Yolu'nun etkisiyle mi? Ayrıca, gerçekten buralar tarihin herhangi bir döneminde tamamen İranîleşmiş midir, yoksa şimdi olduğu gibi Türklerle İranî halklar yanyana, içiçe mi yaşamışlardır?

Hal böyle iken, Orta ve İç Asya'nın göçebe halklarını İranî saymanın mantığı ne olabilir? Bu konudaki ısrarın en önemli sebebi, Sakaların İranîliği için tek delilin bu olmasıdır. Yani Sakalar İranî bir halktır, çünkü Orta Asya'nın İranî halklarından türemişlerdir? Bunun dışında öne sürülen ciddi bir delil yoktur. Böyle bir delili ise kimse mantık zemininde açıklayamaz. Bir bilinmeyenin üzerine bir başka bilinmeyeni koyarak bilinene ulaşılamaz.

Değil göçebelerin İranî olması, tarihte Hint-Avrupa asıllı tek bir göçebe halk dahi bilmiyoruz. Buna somut tek örnek olarak Alanlar gösterilir. Ancak Alanların hem kimliği kesin olarak bilinmemek-

tedir, hem de göçebe değildirler. Kafkasların kuzeyine yerleşmişlerdir ve sadece Hun baskısı yüzünden kısmen batıya göç etmişlerdir. Unutmayalım ki, Kavimler Göçü yıllarında Avrupa'nın tamamı 'göçebe' idi. Yani Burgondlar veya Lombardlar ne kadar göçebe ise, Alanlar da o kadar göçebedir.

Herodotos'u okuyanlar iyi bilir. Kimin hangi dili konuştuğunu, hangilerini anladığını, hangi dilin neye benzediğini dikkatle anlatır. Hiç görmediği Sauromatların (Sarmat) bozuk bir Saka dili konuştuğunu söyler mesela. Daryuş'un Balkanlar üzerinden yaptığı Saka seferini, sonraki dönemin Osmanlı veya Habsburg vakanüvislerinde bile bulunmayan ayrıntılarla nakleden Tarihin Babası, her ikisini de gördüğü ve yakından tanıdığı bu iki halkın dillerinin benzeşmesi konusunda hiçbir şey söylemiyor.

Halbuki, eğer Hint Vedalarıyla İran Avestalarının dili o günlerden sadece birkaç asır önce, aynı dilin iki lehçesi olacak kadar birbirine yakın ise, güya bir İranî dil olan Sakaca'nın Daryuş zamanında Persçe'den küçük bir ağız farkı dışında hiçbir farkının olmaması lazım gelir. Eğer Saka dili İranî idiyse, Perslerle aralarındaki fark en fazla, bugün Türkçe ile Türkmence'nin farkı kadar olabilir. Lakin böyle birşeyi hiçbir kaynak nakletmiyor. Ve böyle bir şey gözden kaçacak bir ayrıntı değildir.

Bunun dışında Sakaların İranî olmasını düşündürecek ne olabilir? Kemikler dahi bunu desteklemiyor; Altaylı bir görünüme, yani yer yer Moğolsu unsurların katıldığı beyaz ırka işaret ediyor. Bu ise Türk'ten başka bir şey değildir.

Bu yüzdendir ki onların İranî olduğunu düşünenler ayrıntılara hiç girmeden sadece bu 'gerçeği' hızlı bir şekilde ifade edip geçmekle yetiniyorlar. Neredeyse her bir Saka mezarının her bir ögesini en ince ayrıntılarıyla anlatan Melyukova, mesela, batıdaki koldan başlayan Yunan etkisi dışında, bunların etno-kültürel tahlilini yapmıyor; Cambridge İç Asya Tarihi'ndeki makalesinin başında ve sonunda "*İranî bir kavim olan Sakalar*" kelime gurubunu

cümle içinde kullanmakla, kendini onların kökenini açıklamış sayıyor.

Ayrıntıyla tartışanlar ortaya değişik ihtimallerin çıktığını belirtiyor. Çok güzel bir Rusya tarihi yazan Vernadsky, Eskiçağ ile ilgili bahiste bu halkın İranî, Fin-Ugor, Moğol veya Slav olabileceğini söylüyor (Bunlara Türk kelimesini eklemeyi 'unutmuş' olmalı; yoksa, bir kasıt aramamalı?). Veya, belirttiğimiz gibi, "*bir kısım Altaylı kanı olduğu*" kabul ediliyor.

Onları Slavların ataları yapan Rusya merkezli görüşler bilim aleminde gülünç bulunmuş, bu ülkede bile tutulmamıştır.

Konuyu enine boyuna tartışıp inceleyenler ise nihai olarak onları Türklere bağlama noktasına geliyorlar. Hatta Ruben gibi bilim adamları, "*dilleri İranî olsa da kültürleri değildir*" gibi son derece dramatik ifadelerde bulunabiliyorlar. Zira kültürlerini hem arkeolojik malzemelerden, hem de Eskiçağ yazarlarının betimlemelerinden çok iyi biliyoruz ve hiçbir şekilde İranî özellik göstermiyor. Dilleri hakkında ise bir şey bilinmiyor. Bilmediğimiz bir şeyin İranî olduğunu iddia edip, bildiklerimizin de İranî olmadığını söyleyerek *ma'lumu i'lam* yapan bu bilim adamının yaklaşımı da dikkate değer.

İlhamî Durmuş, çalışmalarında Saka / İskitlerin kökeniyle ilgili savları çok güzel şekilde derlemiş ve kendi katkılarıyla birlikte onların Türk olduklarını kesin şekilde ispat etmiştir.

SAKALAR TÜRK'TÜR

Eskiden Sakaların yaşadığı yerlerde takip eden dönemde Türklerin bulunduğunu görüyoruz. Bu yüzden, onların İranî olduğuna inanan P'yankov gibi kimi bilginler, torunlarının her halükarda Türk olduğunu, Türkleştiğini söylerler. Bizce torunlar gibi dedeler de Türk idi. Karşı mantığı diyalektik olarak alırsak, Sakaların daha önceki atlı göçebelerden teşekkül ettikleri için onlarla aynı soydan

olmaları gibi, Türkler Sakalardan neş'et etti ise o zaman Sakalar da Türk'tür.

Aslında, herhangi bir zihin idmanına gerek olmaksızın, Sakaların Türk olduğunu gösteren açık delilller vardır. En başta bunlar, tarih öncesinde başlayıp, çok iyi takip edebildiğimiz dönemlere kadar süren kurgan kültürünün devamcısı ve aradaki halkasıdırlar.

İyi bildiğimiz dönemlerde Ari halkların böyle bir kültürle ilgisi yoktu. Eskiçağ'da kurgan kültürünün hakim olduğu yerlerde ise Ariler veya Hint-Avrupalılar bulunmuyordu. Nihayetinde Azerbaycan-Irak kaynaklı olmakla birlikte, tarihi dönemlerde bozkıra münhasır hale gelen kurgan kültürü ve onun tamamlayıcısı olan balbal ve taşbabalar Sakaları gittikleri her yerde takip etmiştir. Hatta Taner Tarhan, Doğu Anadolu'ya gelen Sakaların kalıntılarını iyi bildiğimiz eski Orta ve İç Asya Türklerine ait buluntularla karşılaştırmış, neredeyse aynilikler tespit etmiştir.

Kurgan kültürüne eş ve paralel olarak da mumya kültüründen bahsedebiliriz. Yine Ortadoğu asıllı olan ve Mısır'da muhtemelen Türklerin bitişken dilli ataları tarafından yerleştirilen bu uygulamada, tarih öncesinde Doğu Türkistan'da bulunan mumyalardan Göktürklere ve oradan Anadolu Selçuklu sultanlarının lahitlerine kadar bir sürerlilik gösterir. Sakalar ise aradaki halkayı başarıyla tamamlarlar.

Kurganlarda ele geçen sanat, bozkırın 'hayvan üslubu' adıyla bilinen ve kendi içinde dönemsel ama sabit bir gelişme gösteren üslubunun, Saka döneminde kaldığı yerden devam ettiğini ve daha sonraki kuşaklara aktarıldığını görüyoruz. Batıya geçmelerinden ve Karadeniz kıyılarında Yunan kolonileriyle temas etmelerinden sonra, yüzyıllar süren ticari ilişkiler Helen sanatının bazı unsurlarının doğrudan veya dolaylı Saka sanatını etkilemesine yol açmıştır, ancak bu, Sakaların aslen bozkır kültür çevresinden oldukları gerçeğini nakzetmez.

Gerek arkeolojik malzemenin işaret ettiği, gerekse eski yazarların açıkça anlattığı Saka örf ve adetlerine gelince, aynı şeyleri biz bütün Türklerde ortak olan uygulamalar arasında buluyoruz. Yani doğru veya yanlış olarak Türk kültürü diye adlandırdığımız şey, Saka kültürünü de kapsamaktadır. Bunların en başında da inançlar gelir.

Saka inançlarından bahseden Herodotos, onların tanrılarını Yunan tanrıları ile birebir eşleyerek, yani kendi ulusunun anlayışına tercüme ederek verir. Bu kuşkusuz, Yunan panteonunun Sakalarda da paralelinin bulunduğu anlamına gelmez. Aksine, bozkırdan bildiğimiz daha başka inançlardan hareket edersek, onların paralellerinden bahsedildiğini anlayabiliriz.

Bu meyanda, Yunan panteonundaki baştanrı Zeus'un karşılığı olarak Sakalarda *Papaeos* verilir. Onun eşi Gea'nın Saka ilinde karşılığı ise *Apia*'dır. Aphrodit karşılığı *Artimpasa*, Hestia için *Tabiti* ve Poseidon'un mukabili olarak *Thamimasadas* isimleri verilir.

Burada Papaeos'un Türkçe'de 'papa < baba' ve Apia'nın 'apa < aba = ana' kelimeleriyle eşleştiği görülmektedir. Birincisi her şeyi yaratan, tek olan ve her şeye gücü yeten *Tengri*'nin karşılığı gözüküyor. İkincisini illa da onun eşi olarak görmeye gerek yok. Gea'nın Zeus'un eşi olması, Sakaca tercümelerinin de birbirinin eşi olduğu anlamına gelmez. Bu bakımdan, bu ikincisi *Umay Ana* kişiliğine daha uygun düşmektedir.

Tabiti kelimesinde daha ilk bakışta tapmak fiilinin kökü görülebilir, ancak bu kelimenin "ısı, sıcaklık > ocak" anlamına gelen Yafesî *tab- / tav-* köküyle ilgili olduğu gözüküyor. Bu, Türklerde eskiden beri bilinen ve hala izleri korunan ocak kültüne işaret eder. Zaten Karaçay-Balkar Türklerinin eski geleneklerinde de ocak kültüne *Tabıt* denir. Değişik Hazar boyu dillerinde bununla ilgili olduğu görülen kelimeler şunlardır (Bu listenin önemli bir kısmı Sayın Selin Kundul'a aittir):

Tab "ateş" (Sümer)

Tep "ateş, yanma, alev" (Mısır)

Topit' "ısıtmak, yakmak" (Rus)

Toplenıy "kaynamış" (Rus)

Topo.n "ateş" (Hint)

Tbili "sıcak" (Gürcü)

Tib-ir "ateş tanrısı" (Hurri)

Tuli "ateş" (Fin)

Togo "ateş" (Tunguz)

Tav "gerekli sıcaklığa ulaşma" (Türk)

Tava "tava" (Türk)

Tepszi "ateşte kızartmaya yarayan araç" (Macar)

Tepsi "Tepsi" (Türk)

Manevi kişiliğin hiç önemli olmadığı, sözde tanrıları arasında bile dürüstlüğün ve ahlak ilkesinin bulunmadığı Yunan'da, ideal kişilik, yani erdem-başılık maddi ölçülerle tarif edilecekti ve de edilmiştir. Aphrodit, Roma'daki karşılığı ile Venus, bu şekilde, maddi ölçüleriyle mükemmeli ifade eden kadın tipidir. Kemali tipte değil, kişilikte arayan Turan halkları ise *erdem* kelimesini öne çıkarmışlardır ki, Avrasya'nın değişik yerlerinde ve en geniş zaman aralığında en çok rastlanan kelimelerden biri budur.

Artimpasa'nın bunun karşılığı olduğu anlaşılmaktadır. 'Başı' kelimesi bugün bile Yunanca'ya kendiliğinden *basa* bıçimine girer. Yukarıdaki iki kelimeyle (papa, apia) birlikte bu örnek, Sakaca ile Ortak Türkçe'de sözbaşı '*p*' = '*b*' denkliği olduğunu gösterir. Aynı durumu diğer örneklerde de göreceğiz. Bunu biz yalnızca eski Bulgarca ve şimdi Çuvaşça'da var biliyorduk. Böylece Sakaca'nın da Bulgarca ile paralel bir özelliğinin olduğu görülüyor. Yalnız, bu

ismin anlamında eski kaynaklara dayanarak sadece "cesaretlilerin başı = yiğit başı" gibi bir anlam çıkarılması uygun düşmemektedir.

'Denizlerin Babası' olarak açıklanan Thamimasadas'ın adını şimdilik emin şekilde açıklayacak durumda değiliz.

Yunanlıların kimi tariflerinden Sakalar arasında *kam*ların bulunduğunu biliyoruz ki, bunlardan birinin adı bile verilmiştir: *Abar* (*is*). Bu kamlar kadim kaynaklar tarafından büyücü, falcı olarak betimlenirler. Hatta söğüt dalı ile fal baktıkları belirtilir ki, bu bir kam uygulamasıdır.

Göçebe olup arabalarda yaşayan Sakaların ekşitilmiş kısrak sütü içtiklerini öğreniyoruz. Bu kımızdan başka bir şey değildir. Sakalar da diğer bütün Türkler gibi domuzdan tiksinirlerdi. Kan içerek yemin etme ve buna bağlı olarak kurulan kan dostluğu veya kan kardeşliği bugün, geleneklerinden en uzak Türklerce bile bilinen bir uygulamadır. Bunun aynısını Sakalarda da buluyoruz. Sakalarda ölünün ardından yapılan merasimler ayrıntılı olarak verilir. Bunlar, bütün Türklerde, bir milli kimlik işareti gibi yaygın olan yuğ merasiminden başka bir şey değildir ki, Saka törenlerinin aynını Orhon yazıtları ve Dede Korkut Kitabı da nakletmektedir.

Bir de askeri ıstılahta *Turan taktiği* denen bir savaş tarzı vardır ki, bozkır kavimlerinden başkaları bunu bilmezler, uygulaması da hızlı ve çevik atlı birliklerden çok, bozkır kültürünü hafızalarda canlı tutmakla alakalıdır. Bunda düşmana karşı bir cesaret gösterisi olarak ilk taarruz yapılır; ardından bozgun havası verilerek geri çekilinir.

Böylece düşmanın heyecana gelip ileri atılması, bir erken zafer sarhoşluğuna düşmesi sağlanır. Öncü birlikler geri çekilirken, ki bu esnada bile geriye dönüp ok atarak düşmana büyük zayiat verdiriyorlardı, sağ ve solda pusu kurmuş birlikler yanlardan ve arkadan düşmanı sarmaya başlar. Böylece tuzağa düşürülen düşman ordusu, son neferine kadar yok edilir veya esir alınır.

Macarlar bunu biliyorlardı ve küçük birliklerle Avrupa'nın altını üstüne getirdiler. Fakat yurt tuttuktan sonra bunu terk edip Avrupa'da yaygın olan toplu taarruz usulüyle savaşmaya başladılar. Daha Turan taktiği ile savaşanların hayatta olduğu günlerde yapılan bu değişikliğin cezası, sayıca onlardan üstün olmayan Peçeneklerin Macarları ağır bir yenilgiye uğratması oldu. İlginçtir, Macarlar Mohaç'ta da Osmanlı ordusuna Turan taktiği ile yenildiler. Geri çekilen Osmanlı birlikleri Macar şövalyelerini top namluları ile başbaşa bırakınca, hareket kabiliyeti olmayan şövalyeler gülleler ile ezildiler.

İşte, Sakalar hep bu taktikleri ile ünlenmişlerdir. Ruslar tarafından kullanıldığında Napolyon ve Hitler'in ordularını yok eden bu taktik, ondan 2500 yıl önce de Sakalar tarafından uygulanıp, Pers hükümdarı Daryuş'un 800 bin kişilik eşi benzeri görülmemiş ordusunu mahvetmiştir.

SAKALARIN DİLİ

Belirttiğimiz gibi, Sakaların dili hakkında, tartışılan bir kısa yazı ile değişik kaynaklarda verilen kişi isimleri, birkaç kelime ve onlara ait olduğunu tahmin ettiğimiz veya bildiğimiz birkaç yer adı dışında bir veri yoktur. Önce Esik yazıtı ile başlayalım:

Bir kap üzerindeki 26 harften oluşan bu oyma yazının okunuşu (onun İranî olması gerektiğini düşünen) bilim adamlarını hayli zorlamıştır. Türk dili ile okunduğunda sorun olmadığı görülmüş, Kazakistanlı ünlü yazar Olcas Süleymanov zamanında bunu, "*Han'ın oğlu yirmi üç yaşında yok oldu. (Halkın?) Adı da yok o l-du*" şeklinde okumuştur.

Üzerinden 30 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen, bu okunuş ve hatta Esik yazısı görmezlikten gelinmektedir. Bu yazının Sakalara ait olmadığı da düşünülür. Bu kadar geniş bir alanda yaşayan herkesi İranî Saka halkı diye niteleyenlerin, göreceğimiz üzere, *Sivri Başlıklı Sakaların* memleketi olan bir bölgede, onların döne-

mine ait bir yazıyı onlara vermemeleri büyük bir çelişkidir ve çifte standardın göstergesidir.

Sakaların Ortadoğu'yu ziyaretlerine değineceğiz. Bu sebeple, eski Elam başkenti Sus'taki çivi yazılı metinlerde hayli zikredilmişlerdir. Burada onlara ait kelimeler de verilir. Mordtmann'ın tespit ettiği gibi, bunlardan bazılarının Türkçe'yle ilişkisi ilk bakışta görülür: *anira* (onar-), *arta* (otur-), *daldu* (doldur-), *gik* (gök), *irçigi* (art-, artık), *kutta* (kat-), *çagri* (oğul), *val* (yol), *vita vana* (öte yana) vb. Hatta burada *v* < *y* gibi belli ses denklikleri bile edinilmektedir. Özellikle fiillerin Türkçe oluşu, Sakaların Türklüğünü daha bir açık göstermektedir, çünkü fiiller isim köklü kelimeler gibi bir dilden diğerine kolayca geçmezler.

Başka durumlarda bir dilden tek bir kelimenin tespiti o dili belli bir aileye eklemlemek için yeterli görülür. Mesela Hititçe, *watar* (su) kelimesinin okunmasıyla hemen Hint-Avrupa topluluğuna dahil edilmişti. Halbuki, onu diğer dillerle, özellikle Türkçe ile bağlantılı gösterecek çok sayıda kelime vardı. Bu mantık, Özbekçe'de sadece *nan* (ekmek) kelimesini bilen birisinin onu Farsça ile karşılaştırması ve dolayısıyla bir Ari dili yapması ile aynıdır. Yukarıdaki kelimeler ise, üzerinde çok fazla düşünmeden ve çok fazla bir ses denkliği tespit etmeden Sakaca'nın Türkçe ile aynılığını gösteriyor. Üstelik de bol miktarda örnek vardır.

Çoğu, Saka hükümdar ve önderlerine ait olan özel isimlere gelince, bu konuda elimizde tatmin edici bir liste vardır. Çok değişik kaynaklar böyle isimler vermekte, bazı hükümdarların adına basılmış paralara bile rastlanmaktadır. Bunların tamamına yakını Yunan kaynaklarından alınmadır. Yunan yazarlar bu isimleri birkaç kişiden geçtikten ve dolayısıyla hayli değiştikten sonra duymakta, onu da Yunan dili ses yapısına uydurmakta, sonuçta tanınmayacak hale getirmektedirler. Buna rağmen bu isimlerin çoğunun Türkçe oluşu hayli açıktır. Bir de, bu isimlerden çoğu, Sakaların yerli halklarla, özellikle Yunanlarla karıştıkları, onlardan isim alışverişi yaptıkları

son döneme aittir. Yunan prensesleri Sakalara gelin gitmiş, onların çocuklarından bazıları Yunanca isimler taşımışlardır. Saka özel isimlerinin Ağasıoğlu tarafından yapılan bir listesi şu şekildedir:

Likos, Gnur, Savli, Marsaget, Anakhars, İdanthirs, Arkot, Ariapith, Skil, Orik, Oktamasad, Atey, Kanit, Tanuz, Kharasp, Akroz, Sariak, Aylis, Skilur, Palak, Skopas, Taksak, Arikh, Eminak, Spargapit, Aspurk, Kadanakos, Kapanakos, Sanakos, Pekhoynakos, Kokounakos, Arkovanakos, Somakh Atta, Olkabas, Okoziakos, Oyziakos, Oyarakos, Oyarazakos, Toksaris, Attamazos, Atamazos, Duarakpit, Moukisak, Arzakom, Skunkha, Amizok, Tapazid, Badak, Metak, Baksak, Opoy, Parmata, Kharmata, Boropsak, Ospinmazos, Pinmazos, Azark.

Buradaki bazı isimler daha ilk bakışta kendini göstermektedir.

Gnur → Konur, Savlı, Palak → Balak, Sariak, Atey → Ata, Tanuz → Toñuz / Domuz, Arkot → Arkut, Orik → Arık, Arikh aynı, bir lehçe farkı görüyoruz), Aylis → Aylı, Taksak, Baksak, Aspurk → Asparuk, Somakh Atta → Sumak/Yumak Ata (ikinci kelime için lehçe veya zaman farkı görüyoruz), Olkabas → Ülkebas? (*ülke*nin Moğolcası *ölke* biçimindedir) veya Alkabas (krş. Albastı), Toksaris → Toksar, Attamazos ve Atamazos → Atamaz, Badak, Opoy → Apa (lehçe farkı), Pinmazos → Binmez, Ospinmazos → As-binmez, Boropsak → Bor Apsak, vs.

Türkçe yaygın bir ek olan *-anak / -enek* ile yapılmış isimler dikkat çeker: Eminak, Kadanak, Kapanak, Sanak, Pekhoynak, Kokunak, Arkovanak.

Saka dilinde, belki üst tabakanın isimlerinde sık kullanılan *pit* şeklinde bir kelime var ve unvan olduğu anlaşılıyor. Bunu Genel Türkçe'de *bet* olarak kurmalıyız. Bu kelime eski Bulgarca'nın devamı olan dillerden Karaçay-Balkarca'da yaşamıştır. Bulgarca'da ise *bat* olarak karşımıza çıkıyor (Bat Ugor, Bat Bayan, Kur Bat < Hırvat, vs.) ve Genel Türkçe *tigin*e yakın bir anlamdadır.

Spargapit, Ariapith, Duarakpit gibi isimler bu şekilde incelenmeli. Son kelimede *Durak* ismi görülmektedir. Birinci isimde *Asparuk*, ikincisinde ise *Arı*(*ğ*) kelimelerinin varlığı öne sürülebilir. Ancak aradaki *a* seslisini açıklamamız gerekir.

HERKÜL İLE KÖROĞLU

Bir de Herodotos'un naklettiği Saka soykökü efsanesinde geçen isimler vardır ki, orada isimler daha iyi seçilir. Yine Yunan mitolojisine uydurulmuş, ama bu arada inanılmaz tarihi gerçekleri ifşa etmiş bu efsaneye göre, (Zeus ve Gea'ya karşılık) Papa ile Apa'nın oğlu Herakles'in üç oğlundan Akathirs (Ağaçeri halkı), Gelon ve İskit/Saka halkları meydana gelmiştir. Efsanenin diğer bir nüshasında ise Papa ve Apa'nın oğlu Targitay'dır ve üç oğlu olmuştur: Lipoksa, Arpoksa ve Kolaksa.

Yunanca *Her-akle*(s) kelimesi, Etrüskçe'de *Kher-okle* biçiminde geçer. Latince *Her-kul*(es) bundan gelmiştir. Bu kimsenin serüvenlerinin önemli bir kısmı, sadece Hazar boyu Türklerinde rastlanan Köroğlu (Qoroğlu, Goroğlu) destanlarında korunmuştur. Böylece, Batı Türklerinin kahramanı ile Eskiçağ'ın kahramanı arasındaki ilginin delili sadece isimlerinin yaklaşık aynılığı ve sergüzeştlerinin benzerliği değil, Herodotos'un da Sakaların uzak bir atası olarak aynı ismi göstermesidir.

Etrüsklerin asıl adını Tur-Saka olarak izah eden araştırmacıların ne derece doğru olduklarını –şimdilik- tartışacak durumda değiliz. Ancak, Türkçe ile akraba bir dil konuşan Etrüsklerin, muhtemelen asıl yurtları olan Azerbaycan'dan alıp önce Batı Anadolu'ya, oradan İtalya'ya götürdükleri Herkül / Köroğlu destanı, başka bir koldan da kuzeye gitmiş, Sakaların hafızasında yüzyıllarca yaşamış, nihayet raviler onu Herodotos'a anlatarak ebedileşmesini sağlamışlardır. Bu bakımdan, Sakaların Herkül'ün milleti olduğunu söylemek gayriciddi bir tespit değildir.

İşte, efsaneye göre, bu Herkül veya Köroğlu'nun anılan üç oğlundan üç millet ortaya çıkmıştır. Akathirs halkının ağaçlık bölge insanları olduğu belirtilir. Bu kelimeye daha sonra, Hun istilası sırasında da rastlıyoruz. *Akatzir*ler Hunlara direnen Doğu Avrupa kavimlerinden biridir ve Don nehrinin yukarı boylarında, bozkırın bitip ormanın başladığı yerlerde yaşarlar. Bu halkın Hunlardan sonra da değişik yerlerde ismi geçiyor, ama artık daha açık olarak: *Ağaç eri*. Hatta bir kol Anadolu'nun (yeniden) Türkleşmesi sırasında gelerek Maraş çevresine yerleşiyor. Batıdaki Tahtalı Türkmenlerini de onlarla izah edenler vardır.

Gelon boyu hakkında fazla bilgimiz yok. Ancak yılan ile özdeşleştirilirler. Bu kelimenin *yılan* sözcüğüyle ilgisine daha önce değinmiştik. Bir Ermeni kaynağı kuzeydeki *yılanların halkı*ndan bahseder. Kumanlarda yılan motifinin sıkça kullanılmasına, hatta bunun Rus destanlarına bile yansımasına dayanan kimi araştırmacılar, bu halkı Kumanlar olarak teşhis ederler. Ancak bu, Kıpçak-Kuman birliği içindeki, daha eski bir kökene dayanan bir topluluğa da işaret ediyor olabilir. Kumanlardan hemen önce Batı bozkırının hakimi olan Peçeneklerde bir boyun ismi Konstantinos Porphyrogenitus'da Γυλα (Gula) olarak geçer, ancak bu kelime Gelon boyundan çok Ortak Türkçe *yula* < Bulgarca *dulo* < Macarca *gyula* ünvanını çağrıştırıyor. Nitekim, aynı yazarın eserinde, Peçenek çağında Yayık nehrinin adının Geikh şeklinde geçtiğini belirtmiştik.

Köroğlu'nun üçüncü oğlu ise Saka / İskit ulusuna adını verir. Bu kelimenin açıklamasına en sonunda değineceğiz.

Belirttiğimiz gibi, diğer bir rivayette Köroğlu'nun yerini Targitay alıyor. Köroğlu'nun en küçük oğlunun Sakaların isim babası olmasına mukabil, Targitay'ın en küçük oğlu Kolaksa, Sakaların ilk hükümdarı oluyor. Sırasıyla bu dört ismi inceleyelim.

Sakalara İranîlik yapıştırmak isteyenler hemen en yakında buldukları *darğa* (uzun) ve *tava* (güç) kelimelerine sarılmışlar, onun

isminin *uzun-güç(lü)* anlamına geldiğini iddia etmişlerdir. Belirttiğimiz gibi, anlam ilgisi aranmadıktan ve ses geçişlerine dikkat edilmedikten sonra her kelime her dilde bir şekilde izah edilebilir. Burada da tamamen aynı durum var.

Dikkat edilmeyen şey ise, *Targit* isminin, değişik biçimleriyle birlikte tarih boyu Türklerde ve Moğollarda fazla kullanılan isimlerden biri olmasıdır. Avarların ünlü komutanlarından birinin adı böyledir. Cengiz Han'ın düşmanı boy önderlerinden birisi *Tarkutay*'dır. Saka asıllı Kırım hükümdarlarından birinin adı *Tirkatao*, daha eski dönemde, bir Mitanni bayanın adı ise *Tirqutawiya*'dır. Kelimeyi halen kullandığımız *Turgut* ismine kadar getirebiliriz.

Gürcüleri kendi etraflarında örgütleyerek bir millet haline getiren Saka asıllı Orbel ailesinin ilk ataları olarak haber verilen *Torkoma*'dan söz açtığımızda ise bir deryaya açılmış oluruz ki, bunun sonu yoktur. Aynı şeyi Hazar kağanı Yusuf da bir mektubunda söyler: "Hazarların söykökü *Togarma*'ya dayanır." Bu kimse ise Yafes'in oğlu veya torunu olarak çok değişik kaynaklarda çok değişik biçimlerde karşımıza çıkar.

Türkçe *al-, el-, il-* ile başlayan kelimelerin Batı dillerine nasıl geçtiğini bilen bir kimse, Lipoksa kelimesine daha ilk bakışta *İl-* sözbaşını görecektir. İkinci kardeşte de geçen *-pok-* hecesini Ağasıoğlu *bek > bey* olarak görür: *İlbek, Elbek.*

Ancak sanırım sesli farkını açıklamak için aynı anlamdaki *baga* kelimesine sığınmamız daha yerinde olur. Bu kelime eski dönemde "bey, efendi" manasıyla Farsça'ya da geçmiş, hatta Slav dillerindeki *Bog* (Tanrı) kelimesi buna dayanarak İranî bir etimolojiye tabi tutulmuştur. Halbuki bu geçişi açıklayacak tarihi bir zemin olmadığı gibi, bugün kendi dillerindeki *Gospodar* (Efendi, Rab) vb. kelimelerle Tanrı'yı adlandıran Slavlar, eski dönemde de aynı anlama gelen Türkçe asıllı *Baga > Bag > Bog* kelimesiyle bu adlandırmayı yapmışlardır. Bu kelime halen Çorum'da 'bey, ağa' manasında *bağ* biçimiyle kullanılır.

Her üç ismin sonunda da geçen *–sa* eki bence de, Ağasıoğlu'nun dediği gibi, benzetme ve yüceltme eki -ca/-ça, -ce-/-çe'dir (beyce, efendice, yiğitce). Hatta burada Sakaca ile Bulgarca arasında bir benzerliğe daha rastlıyoruz. Ortak Türkçe *ç* sesinin Bulgarca'da *s* olduğunun örneklerini biliyoruz (OT *çeriğ* 'asker, ordu' > Bul., Mac. *serig*). Böylece kelimeyi günümüz Türkçe'siyle *İlbagca* şeklinde yeniden kurabiliriz.

Arpoksa isminde, aslının *är* olduğu düşünülen *er* kelimesi ikinci kelimenin seslisine uyarak *ar* biçimini almaktadır. Üstelik bu isimle başka bir Saka'ya da rastlıyoruz. Horenli Musa, ilk Ermeni kralının *Arbok* tarafından tayin edildiğini söyler. Bu, Sakaların Ortadoğu'yu işgalleri sırasındadır. Tokat'ın Erbaa ilçesinin isminde de aynı iki kelime görünmektedir.

Kolaksa kelimesinde ise tarihi Türk isimlerinde çok rastladığımız *Köl* (Köl Tigin, Köl İrkin, Köl Bilge vs.) kelimesiyle *aka* > *ağa*'yı buluyoruz: Köl Aka. *Bağa* kelimesine münazır olarak *ağa*'nın kullanılması doğal olarak beklenmelidir.

Baştan beri görüldüğü gibi, kelimelerin çoğunu ilk bakışta açıklayabiliyoruz. Bu, diğerlerinin de zamanla, üzerinde çalışarak açıklanabileceği anlamına gelir. Hint-Avrupa dillerinde ise, değil ilk bakışta açıklamak, iki yüzyıllık çalışmalarla bile doğru dürüst bir sonuca ulaşılamamıştır ve en yakın ihtimaller olarak *uzun-güç* gibi gülünç yeniden kurmalara ulaşılmıştır.

SAKA KELİMESİ ÜZERİNE

En son Saka kelimesinin anlamı üzerine birkaç söz söyleyelim. Belirttiğimiz gibi, bu kelimeyi *ya-* veya *sa-* ile başlayan yüzlerce Türkçe kelimeye bağlamak mümkündür. Bunlardan en çok tercih edileni ise *yay* < *say* < *sak* kelimesidir. Yukarıda, bu halkın Yunanca'daki ismi olan Skithai'nin Hint-Avrupa dillerindeki okçu anlamına gelen kelime ile açıklandığını söylemiştik. Bunu iddia edenler farkında olmadan bir gerçeğe işaret ediyor olabilirler. Bu

halkın adı, kendi dilinde ok, yay veya okçu anlamına gelip, Yunanlılar onu kendi dillerine çevirmiş de olabilirler. Yani Skithai kısaca Saka'nın Yunanca veya civardaki bir Hint-Avrupa dilindeki tercümesidir. Yani aynı şeylerdir. Nitekim Herodotos da *Skith* adını onlara Yunanlıların verdiğini söyler.

Lakin bir husus var: Ok olmadan okçu olmaz. Bu anlama gelen İranî *Skuda*, Eski Yüksek Almanca *skuzzo*, Eski İngilizce *scytta* (önerilen Hint-Avrupa kökü **skeuta*) gibi kelimeler, ok veya yay anlamına gelen bir kelimeden, yapım ekiyle türemiş olmalıdırlar. Esas kelimeyi bilmiyoruz. Acaba Hint-Avrupa dillerindeki kelimelerin kökünde bulunan s-k ünsüzleri böyle bir kelimeyle mi ilgili? Yani bu kelime bu dillere Türkçe bir kaynaktan mı geçmiştir? Bunun üzerinde düşünmek gerekir.

Öbür türlü, kimi bilginler *Skit* kelimesinin Saka'nın çoğulu olduğunu söyleyerek, kimileri ise bu ikisinin tamamen ayrı topluluklar olduğunu öne sürerek bir açıklama getirmeye çalışırlar. Yaygın olmayan, ama ciddi delilleri bulunan birinci görüşün üzerinde durmak gerekir.

Moğolca ve Fince'de çoğul *-t* (> *-d*) eki ile yapılır. Türkçe'de de bir zaman bu ekin kullanıldığının izleri bulunur. Yani bitişken dillerde en fazla kullanılan ve ortak özellik gösteren ek budur. Saka çağı ve akabinde birçok Avrasya kavminin isminde bu ek vardır; bunlardan kimilerinin tekil biçimlerini bildiğimiz için –t'nin çoğul eki olduğuna rahatça hükmedebiliyoruz: *Komod* > *Komodot, Hun* > *Khionit, Eftal* > *Eftalit, Kidar(a)* > *Kidarit, Masaha* > *Massaget* > *Maskut, Tissaget, Paralot,* vb.

Bu durumda Saka kelimesinin de çoğul halde *Saka-it* veya *Saka-ut* > *Sakut* / *Sakit* biçimini alması beklenir ki, önde sessiz yığılmasını seven Hint-Avrupa dillerinde bunun *Skit* haline gelmesi an meselesidir. Böyle bir çoğul Hint-Avrupa dilliler için aynı anda iki işe birden yaramış olabilir. Hem asli şekline yakın olarak bu halkın

adını söylemişlerdir, hem de bunu kendi kelimeleri *okçu* ile örtüştürmüşlerdir.

Görüldüğü gibi, Sakalar hakkındaki delillerden hiçbiri onların İranîliğini göstermediği gibi, hepsi tekmil halde Türklüğe işaret ediyor. İşin çok daha düşündürücü (belki de vahim) tarafı, bildiğimiz bütün Hunlar (Hsiung-nu'lar, Khionit'ler, Batı Hunları vs.) hakkındaki, onların kimlikleriyle ilgili rahat kullanılabilecek verilerin toplamı Sakalardan daha azdır. Yani Hunların Türklüğü konusundaki delillerimiz Sakalardan azdır (Neyse ki, onları Hint-Avrupalı yapmak için de hiçbir delil yoktur; tek bir delil bile olsaydı Hunları tamamen kaybedebilirdik). Kimlik konusunda bunu da göz önünde bulundurmak lazım.

Aslında Sakaların Hint-Avrupa asıllı olduğu iddiası bilimsel bir güldürüye en güzel örneklerden biridir. Bu fikrin birincil kaynaklardan delili yoktur ama onun savunucuları aynı düşüncedeki bir başka bilgine göndermede bulunarak düşüncelerini ispatlanmış sayarlar.

Mesela, Jouko Heyno'nun tespitlerine sığınırsak, Colin Renfrew 1988 yılında çıkan eserinde Sakaların kesin olarak İranî dilli olduğu hükmünü verir. Kaynağı ise Tamara Talbot-Rice'ın 1957'deki eseridir. Bu bayan kendisi bir delil sunmaz; bunun yerine Vasmer'in 1928'deki birkaç etimoloji çalışmasına gönderme yapar.

Bir Alman olan Vasmer dünyanın en ünlü Slav dilleri uzmanıdır ve Rusça'nın etimolojik sözlüğünü hazırlamıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, çok sayıda Sakaca kelimeden bazılarını İranî dille açıklamaya çalışanlardan biri de odur. Bu açıklamaların ikna edici olmadığının kendisi de farkındadır ve nihayet Sakaların İranî olduğu fikrini 1856'da yazar Müllenhoff'a yıkarak işin içinden çıkar. Bu sonuncusu 1837'de yazan Zeuss'u kendine kaynak alır, ancak Zeuss sadece tek bir kelimenin, Herodotos'da geçen *oiorpata* sözcüğünün üzerinde çalışır. Onu da, Herodotos'un yanlış yazdığını

söyleyerek bir takım değişiklikler yapar ve sonra kendince onu tercüme eder. İşte, bütün delil budur ve kaynağı kendisinden menkuldür.

En doğudaki Türkler olan Sakhaların (Yakutlar) dili, yaygın hesaplamalara göre yaklaşık 2500 yıl önce ana kitleden kopmuştur. Bu tarih, Hunların gittikçe artan baskısı altında kimi Sakaların batıya ve güneye kayma, kimilerinin de kuzeye gitme tarihiyle çakışmaktadır. Bugünkü Sakhaları Hun gazabının önünden çekilip Sibirya içlerine sığınan eski Sakaların torunları olarak görebiliriz.

Sonuç olarak, şu an itibariyle Sakaları bildiğimiz ilk Türk topluluğu olarak niteleyebiliriz. Ortadoğu çıkışlı olan hemen bütün bitişken dilli Avrasya halkları, bugünkü Türklüğün oluşumu sırasında Sakalara paralel bir serüven izlemişler, belki de uzun süre hükümferma olan Saka siyasi gücü sayesinde bütün bu topluluklar ortak bir dil ve kültür etrafında toplanarak bir ulusal kimlik geliştirmişlerdir.

Türkçe'nin değişik kollarının birbirinden fazla uzaklaşmamasını da Saka döneminde ortak bir dil oluşmasına borçlu olabiliriz. Bu dil ise büyük ihtimalle şimdiki Ortak Türkçe'den ziyade Bulgarca'ya benziyordu.

SAKALARIN VARİSLERİ SARMATLAR

Defaten belirttiğimiz gibi, Turan bozkırını dolduran ve Saka adlanan insanların hepsi değil, çoğu bile değil, çok az bir kısmı gerçek Saka idi ve siyasi hakimiyeti diğer boylar üzerine yaymaları sayesinde onlara siyasi bir öz-tanımlama olarak kendi isimlerini benimsetmişlerdi. Bunun yanında değişik toplumsal örgütlenme seviyelerinde değişik isimlerin korunduğuna şüphe yoktur. Nitekim, kaynaklar Saka birliği içindeki çeşitli boyların isimlerini vermişlerdir. Bunlardan biri olan Sarmatlar, batı bozkırlarında çöken Saka gücünün yerini almış, eski Saka mirasının devamcısı olmuşlardır.

Sarmatları da nihai olarak *esas Sarmatlar* ve *siyasi Sarmatlar* olarak ayırmak gerekir. Esas Sarmatlar büyüklü küçüklü değişik topluluklar üzerinde egemenlik veya üstünlüklerini kabul ettirmişler, kendi isimlerini onlara da yaymışlardır. Esas Sarmatlara tarihçilikte Kralî Sarmatlar denir. Diğer boylardan o zaman için büyük ve önemli olanların isimleri eski kaynaklarda anılır: Yazığlar, Ugorlar, Alanlar, Roksolanlar ve Siraklar.

Sarmatlar MÖ 3. yy sonlarında Avrupa'ya geçmişlerdir. Bu, Hun gücünün Mao-Tun önderliğinde zirveye doğru çıktığı dönemdir. Yani Hun baskısı Sarmatların ve onlarla birlikte çok sayıda Sibiryalı ve Orta Asyalı topluluğun batıya kaçmasına sebep olmuştur. Bir de, o günlerde Orta Asya'nın batısını etkisine alan, ırmakların mecrasının bile değişmesine yol açan bir kuraklık hüküm sürüyordu. Bu da özellikle İranî toplulukların yaşadığı Hazar'ın doğusundaki bölgede hayatı zorlaştırmıştı.

Dolayısıyla, bu kaçanlar etnik olarak oldukça çeşitli idiler. Aral'ın güneyinden kimi İranî toplulukların da bu dalgaya katıldığı anlaşılıyor ki, Alanlar ve Roksolanlar muhtemelen bunlardandı. Ancak uzun süren Saka ve ardından gelen Sarmat çağlarında sürekli Türkler tarafından yönetilmeleri, bu halkların en azından yönetici tabakasının hayli Türkleşmesine yol açmıştır. Bildiğimiz Alan isimlerinin önemli bir kısmının Türkçe ile açıklanması bunu gösterir. Ugorların da daha sonra bozkırlık alana girip kaderini Türk topluluklarıyla birleştiren Macarlar gibi bir Fin-Ugor topluluğu olduğu anlaşılıyor. Sirak ve Yazığlar ise muhtemelen Türk asıllı idiler.

İki İranî topluluğa bakarak Sarmatların kimliği hakkında hüküm verenler, en başta bozkırın etnik-siyasi geleneklerinden habersiz olduklarını göstermektedirler. 15 milyon km2'lik bir alanda yaşayan ve Saka adlanan herkesi tek bir etnos kabul edenlerin, Sarmatlar konusunda da farklı düşünmeleri beklenmez. Ayrıca bu önyargı, Sarmatlar hakkında verilen bilgilerle de çelişmektedir.

Sarmatlar hakkında ilk bilgileri Herodotos verir, ancak onda Sauromat kelimesi geçer. Bunun müteakip dönemdeki Sarmatlarla aynı olup olmadığı çok tartışılmıştır ve bugün baskın olan görüş, ikisinin de tamamen aynı topluluğa işaret ettiğidir. Herodotos'a göre, Sauromat / Sarmatlar Azak denizinin kuzey ucundan 15 günlük mesafede, Sakaların doğusunda bulunuyorlardı. Kazak bozkırında o dönemde Sakaların bulunduğunu iyi bildiğimizden, bu yeri biraz kuzeye almamız gerekecektir. Melyukova'nın belirttiği gibi, burası Uralların güney yamaçlarıdır; şimdiki Başkurdistan çevresidir.

Sarmatlar Saka dilini *"bozuk bir şekilde"* konuşuyorlardı. Bundan Sarmatça'nın Sakaca'nın bir lehçesi veya kolu olduğunu anlıyoruz. Dolayısıyla Saka dili hakkındaki tüm tespitler Sarmat dili için de geçerlidir. Zaten Herodotos'da geçen menşe efsanesi bu ikisinin akraba olduğunu gösteriyor. Hippokrates de Sarmatları bir Saka boyu olarak gösterir.

Sarmat anayurdunun şimdiki Başkurdistan etrafı olduğunu söylemiştik. O dönem Türkçe'sindeki sözbaşı *s*'nin yerini şimdi Ortak Türkçe *y* almaktadır. Bu sesin Macarca'daki karşılığı ise *gy*'dir (*d*'ye yakın bir ses). Bu durumda, Sarmat kelimesi yaşasa idi, mesela Başkurtça'da *Yarmat*, Başkurdistan'dan çıkıp gelen Macarların dilinde ise *Gyarmat* olacaktı. Dikkat buyurun, bugün bir Başkurt boyunun ismi Yurmat'tır. Gyarmat ise, yukarıda geçtiği gibi, Kürt boyu ile ikili bir birlik kurarak Macar ittifakına katılan Türk boylarından biridir.

Bu bağlantıyı Mándoky görmüş, ancak Sarmatları İranî bir topluluk sandığı için, söz konusu Macar ve Başkurt boylarının İranî kaynaklı olduğunu düşünmüştür. Başka bir Macar alim Berta ise hem İranîliğe, hem de söz konusu üç kelimenin bağlantısına karşı çıkarak bu görüşü 'savunulamaz' bulmaktadır.

İranîliği aradan çıkarttıktan sonra neyin savunulamaz olduğunu anlamak zordur. En başta, Macarların göçü ile Sarmat göçü arasın-

da çok büyük bir zaman dili yoktur ki, Macarlar da bu budun adı korunmuş olmasın. Aralarında sadece birkaç yüzyıl vardır. Eğer bugünkü Başkurt boyu ile bin yıl önceki Macar boyu alakalı ise, o eski Macar boyu ile Sarmatlar haydi haydi alakalıdır. Dilbilimsel olarak da bağlantı gayet açıktır.

Sonuç olarak, bugünkü Başkurdistan ve çevresinde yaşayan, Sakalarla aynı dili konuşacak kadar yakın olan Türk boyu Sarmatlar, nüfusları artıp güç kazandıktan sonra batıya doğru kaymışlar, tıpkı daha sonra Karadeniz bozkırlarında Bulgar gücünün yerini alan Macarlar gibi, zayıflayan Saka gücünün yerini almışlardır. Bunların batı uçları özellikle Ruthenya ve Polonya halklarının tarihi hafızasında önemli yer etmiş, bunların azilzade takımı kendilerini Sarmatların torunu saymışlardır.

Anayurtta kalan Sarmatlardan bir kısmı daha sonra tam bilmediğimiz bir tarihte yine bozkıra inmiş, Macar birliğine katılarak batıya göç etmiştir. Bir kısmı ise yurtlarında kalmışlar ve Başkurtların bir kısmını oluşturmuşlardır. Ortaçağ kaynaklarının Macarlarla Başkurtları neden sürekli karıştırdıklarının sebepleri bu şekilde, zamanla daha iyi anlaşılacaktır.

Kalan iki Sarmat boyundan Yazığlar en batıda bulunmuşlar, özellikle Romalılarla sürekli mücadeleleri ile bilinmişlerdir. Bunların kimliğini aydınlatacak fazla veri yoktur, ancak arkeolojik kalıntılar onları klasik bir bozkır toplumu olarak sunar.

Tuna'nın kuzeyindeki bölgelerin eski yer adlarını iyi bilmediğimiz için izlerini takip etmek zordur, ancak eski Yugoslavya bölgesinde daha içaçıcı bir durum vardır. Kimi Yazığ topluluklarının Romalılar tarafından alınarak İllirya'nın içlerine yerleştirildiklerini biliyoruz. Burada hem kabile isimlerinde, hem de yer adlarında Türkçe'yi çağrıştıran kelimelere rast gelinmektedir. Maalesef bu konuda bir çalışma yoktur. Biz ise ileri bir tarihte bu çalışmayı düşündüğümüz için, verileri toplu olarak sunmanın daha iyi olacağını değerlendiriyoruz.

Kafkaslardan Azerbaycan'a inen Siraklar ise kimi dil delilleri bırakmışlardır. Bunları inceleyen Seyidof, isimlerinin Sir ve Ak kelimelerinden oluştuğunu söylediği Sirakların, Türkçe konuştukları sonucuna ulaşmıştır.

Bu kitabın konusuyla doğrudan bağlantılı olmadığı için, Sarmatlar bahsini burada kapatacağız. Yalnız onların Slav etnik yapılanmasındaki tarihi katkılarını bilmek yeterli olacaktır ki, bir dönem Polonya meclisinde insanların neden "*Ey Sarmatların torunları!*" diye hitabette bulunduklarını anlayalım.

8. BÖLÜM
İRAN-TURAN SAVAŞLARI

Küçük yaştan itibaren binicilik alıştırmalarıyla büyüyen gençler için ise yaya gitmek büyük züldür. Hepsi ciddi bir eğitimi olan usta birer savaşçıdırlar. Saka kökenli olan Perslerin savaşçılıkta da en usta olmaları işte bu yüzdendir.

Ammianus Marcellinus

Medlerden Persler adına hükümdarlığı alan Kuraş/Kuroş (Kyros), Ortadoğu'daki işlerini hallettikten sonra doğuya döner ve şimdiki Türkmenistan ile Özbekistan'ın kuzey / batı kesimlerinde yaşayan Massagetleri yönetimine almak ister. Massagetler Saka soyludur. Büyük Saka devleti dağıldığında ortada kalan gücü temsil etmişlerdir. Bunların İran kaynaklarındaki *Saka Tigrakhauda* (Sivri Başlıklı Sakalar) oldukları anlaşılmıştır.

Massagetlerin başında Tomris adlı bir kraliçe vardı. Kocasının ölümünden sonra taht ona kalmıştı. Tomris'in adı, Yunanca tekil tanımlık çıkarıldıktan sonra Tomir olarak kalır ki, bu da *temir* 'demir' kelimesini çağrıştırır. Kuraş ona elçiler göndererek evlenmek istediğini bildirdi. Onun asıl niyetinin kendisi değil, Massaget ülkesi olduğunu bilen Tomris red cevabı verince, Persler savaş hazırlıklarına başladılar. Tomris'in buna cevabı savaşa Massaget topraklarında davet oldu.

Perslerin savaş meclisinde bu davet tehlikeli bulunup, Massagetlerin Pers topraklarına girmesinin önerilmesi veya beklenmesi

istendi, ancak Kuraş'ın canını yaktığı ve kendine tabi kıldığı kimselerden olan Lidya kralı Kroisos, taktik açıdan Massaget topraklarına girmenin daha iyi olacağını belirtti; ayrıca bir kadına Pers ülkesinin bir kısmını bırakmanın 'ayıp olacağını' söyleyerek Kuraş'ın gururuna dokundu.

Bunun üzerine Kuraş, Ceyhun'u geçip ilerlemeye karar verdi. Burada aslında iki savaş geleneği karşı karşıya geldi. Zayıf bir birliği ve ordugahı meydanda bırakarak ordunun asıl kısmını gizleyen, düşmanın kazanacağı kolay zaferi ile sarhoş olmasını bekleyen ve sarhoşluk anında vuran yerleşik medeniyetlerin taktiği ile, ordunun yalnızca bir kısmını düşman ile muhatap kılıp geri kalanını pusu için saklayan Turan taktiği. Bu savaşta ilginç olan, her iki tarafın da karşı tarafa aldanmasıdır. Önce aldanan bir kısım şeyi, ikinci aldanan ise herşeyi kaybetmiştir.

Persler, Lidya kralının önerisine uyarak bir konakta ziyafet hazırladılar. Bol miktarda yiyecek ve içki ile birlikte bir kısım birlikleri bırakarak asıl güçlerini geri çektiler. Massaget ordusunun öncü birliği durumu sezinledi ve ani bir saldırı ile düşmanı 'tamamen' ortadan kaldırdı. Aynen Kroisos'un planındaki gibi, bu kolay zaferin ardından hazır buldukları şeyleri yiyip içmeye başladılar. Üzerlerine ağırlıkla birlikte esas Pers gücü de çöktü. Massagetlerin çoğu kılıçtan geçirildi, kalanlar esir alındı. Bunların arasında Tomris'in oğlu Spargapises de vardı.

Tomris, Kuraş'tan oğlunu vermesini ve çekip gitmesini istedi. Buna aldırmayan Kuraş, sarhoşluktan yeni ayılan Spargapises'e durumu bildirdi. Ellerinin çözülmesini rica eden Masasget, bu kabul edilince ani bir hamle ile kendini öldürdü. Bu haberin Massaget saflarına ulaşmasının ardından hücum başladı. İki tarafın savaşı, Herodotos'a göre, barbarlar arasındaki en ağır savaştı. Sonuçta Pers ordusu tamamen yok edildi. Kraliçe, düşmanını tehdit ederken "sen kana doymuyorsun, ama ben seni doyuracağım" demişti. Massagetler, Kuraş'ın cesedini alıp kan dolu tuluma batırdılar.

Tarihte bilinen ilk İran-Turan savaşı budur, ancak İran-Turan mücadelesinin bununla başlamadığını çok iyi biliyoruz. Savaş meydanında rezil şekilde ölen Kuraş'ın kardeşinin soyundan gelen ünlü Darayavahuş'u (Dareios, Daryuş) göz göre göre aynı Turan tuzağına düşmeye götüren Batı seferinin muharrikleri, aradaki düşmanlıkların büyüklüğüne işaret eder. Öyle bir düşmanlıktı ki bu, Daryuş dünyanın en büyük ordusunu hazırlamış, İran'dan kalkıp Anadolu'yu ve Balkanları geçerek Karadeniz'in kuzeyine dönmüş, batı bozkırında Saka avına çıkmıştır.

Bu kadar zahmetli bir işe kalkışması ve hiç de pişman olmaması Pers hükümdarının kinini gösterdiği gibi, Doğu Avrupa'da bir savunma ittifakı kurmaya çalışan Sakaların kimi komşularından aldıkları cevap da işin arka planını göstermektedir. Sakalar, Perslerin sadece kendileri için gelmediğine inandırmak için şöyle diyorlardı: "*Eğer İranlılar Asya'daki eski köleleştirmenin öcünü almak için yalnız bize karşı sefer açmış olsalardı, buraya gelmeden önce öbür bütün uluslara saldırmazlardı; o zaman, evet, göstermiş olurlardı ki, yalnız Sakalara karşı yürüyorlar*."

Savaş meclisinde Gelon, Budin ve Sauromat kralları Sakalara yardım etmeye karar verirken, Ağaçeriler, Neuriler, Turlular, Androphaglar (İnsan Yiyenler) ve Melankhlenler (Kara Donlular) bu maceraya karışmak istemediler: "*Eğer ilk olarak siz İranlılara saldırmış ve düşmanlık örneği vermiş olmasaydınız, şimdiki dileğiniz haklı olabilirdi, o zaman biz de kaderimizi pekala sizinkiyle birleştirirdik. Ama daha önce siz onların ülkesine atıldınız; Tanrı'nın hoşuna gittiği sürece ve bizsiz orada egemen oldunuz. Bugün de sıra Perslerde.*"

Bu düşmanlığın kökünde Sakaların Ortadoğu istilası bulunuyor olamaz. Bu istilada sınır bile olmadıkları Perslerle değil, onların efendileri olan Medlerle savaşmışlardı. Perslerin nefret ettikleri Medlerin öcünü Sakalardan almak için bu kadar zahmete girmelerine bir anlam vermek zordur. Sebep olarak, doğrudan Persleri

ilgilendiren ve Orta Asya kaynaklı gelişmeler aranmalıdır. Bu konuşmalardan anlaşıldığına göre, Sakalar Asya'da iken doğudan Perslere saldırmış, köleleştirmiş, eziyet etmiş, Medlerin 400 yılda yapmadıklarını hakim oldukları müddette yapmışlardır. Bunu, Perslerin herşeye rağmen Medlere o kadar kin duymamalarından anlıyoruz.

Yazılı kaynaklar MÖ 6. yy'dan önce Med devletinin doğusunda nelerin olduğunu bildirmiyorlar. Batıda birçok şeye karışan, Ortadoğu ve Doğu Avrupa'nın altını üstüne getiren Sakalar, esas yurtları olan Turan'da ve komşuluğunda neler yapmışlardı? Kesin olan şey, henüz daha Med devletinin şahsında İran ülkeleşmeden, Turan çoktan bir jeokültürel kimlik geliştirmiş olmasıydı. Bu ise komşularla çok yakın ve sıcak ilişki demekti.

Sakaların Avrupalı komşuları doğru söylüyor olmalı. Perslere ilk Sakalar saldırmıştı. İlk Ari istilalarından sonra toparlanan ve ilerlemeye başlayan Turanlılar, Saka devleti gücünün doruğunda iken artık Orta Asya'yı güneydeki vahalar hariç neredeyse tamamen Arilerden temizlemiş, doğudan bugün İran dediğimiz yerin sınırlarına dayanmışlardı. Nihavend savaşında batıdan gelen İslam orduları karşısında "*Divan amed!..*" (Devler / şeytanlar geldi!) diyerek dehşete kapılan Persler, bundan bin yıl önce de doğudan gelen Turan orduları için aynı şeyi söylemişlerdi. İşte bu yüzden, Turan hep şeytanın yurdu olarak bilinegelmiştir.

Saka çağında neler olmuştu. Kaynaklar bir şey söylemiyor, ama destanlar çok şey fısıldıyor.

FERİDUN'UN İŞLERİ

Eskiden zalim bir hükümdar vardı. Araplar ona Zahhâk derlerdi. "Farsça'da '*s*' ile '*z*' arasındaki harf Arapça '*z*' telaffuz olunur." Acemler İzdihak / Ezdehak adını da taşıyan Zahhâk'ın kendilerinden olduğunu iddia ederler. Tanrı tarafından ejderha suretinde tebdil edilmiştir. Sevad'da Kûfe yolundaki Ners adlı bir köyde otur-

muştur. Zulüm ve cebirle iş görür, çok adam öldürürdü. Ensesinde iki büyük ur çıkmıştı. Bunlar bedenine dokundukça acıtıyor, o da acısını dindirmek için insan beyni istiyordu. Hergün iki adam öldürtürdü; onların beyni ile urları sıvayınca ağrı geçiyordu. Ahali onun hakimiyeti çağında her türlü zulüm ve zorluklara katlanmıştır; o, çocukları hayvan boğazlar gibi öldürtüyordu...

İsfahan ahalisi bayrak çekerek Zahhâk'a isyan ettiler. Bu bayrak Fars hükümdarlarının hazinelerinde saklanmaktadır. İsfahan ahalisinden Kâbî adında biri bayrak açarak Zahhâk'a karşı savaşmaya başladı. Halk çarçabuk onun etrafında toplandı. Zahhâk onların geldiğini görünce korkup kaçtı ve yerini boş bıraktı. *Bunun üzerine Acemlere maksatlarına erişmek için kapılar açıldı.* Halk Kâbî'nin etrafında toplanarak onu hükümdar yapmak için birbirine bakıştılar. Kâbî ve yanındakiler Feridun'u getirerek hükümdar yaptılar.

Feridun, Zahhâk'a karşı harekete geçerek üzerine atıldı; bir demir çomakla onun başına vurdu ve bağladıktan sonra Dünbavend dağına götürdü. Acemler, onun bukağılara vurulmuş hâlde hâlâ orada mahpus olup azap çektiğini söylerler. Feridun onun ailesinden Sevad'da kalanları takip ederek üzerlerine yürüyordu. Böylece onların eşrafını ortadan kaldırdı. İz ve eserlerini yok etti. *Bazıları Feridun'un Yüce Tanrı'nın kitabında andığı ve İbrahim'le macerası olan Zü'l-Karneyn olduğunu iddia ederler.* Feridun, ahalinin Zahhâk tarafından gasp edilen toprak ve mülklerini sahiplerine iade etti.

Oğullarının ittifakla yaşamamalarından ve birbirlerine zulmetmelerinden korkan Feridun, memleketini onların arasında böldü. Bunu yaparken hisseleri oklar üzerine yazdı. Oğullarından her birine bu oklardan birini almalarını emretti. Serm bir oku aldı, ona Rûm ve batı ülkeleri, Taç'a Türk ve Çin ülkeleri, İrec'e Irak ve Hint isabet etti. Hükümdarlık tacını ve tahtını İrec'e verdi.

Buraya kadar anlatılanlar Taberî'nin naklettiği şeyler. Herodotos ise son Med hükümdarı Astiyak hakkında bakın neler söyler:

Méd kralı Astyages'in Mandane adlı bir kızı oldu. Ancak kral, gördüğü bir rüya üzerine kızını bir Medle evlendirmedi. Zira rüyayı, onun soyundan bir çocuğun tahtı tacı ele geçireceğine yormuşlardı. Bunun yerine Medlere bağlı yaşayan ve aşağı görülen Perslerden Kambyses adlı soylu birine verdi kızını. Tam doğuracağı zaman da getirtti ve yeni doğmuş çocuğu komutanlarından Harpagos'a (Erbaga?) vererek öldürmesini emretti. Sonuç itibariyle çocuk öldürülmedi, gizlendi ve büyüdü.

Bir gün çocuklar kendi aralarında oyun oynarken, kral rolünü alan çocuk, gizli tutulan adıyla Kyros (Kuraş), Astyages'in yakın adamlarından Artembares'in (Erdem-var?) çocuğuna sert davranınca olay saraya intikal etti ve sonuçta durum anlaşıldı. Astyages çocuğun canını bağışladı ve Harpagos'u da görünürde affetti. Ama gizlice onun çocuğunu öldürtüp pişirterek bir davette habersizce kendisine yedirdi ve böylece emrine itaatsizliğin intikamını aldı. Ancak Harpagos durumu sonradan kavradı.

Kyros ise Pers memleketine, kendi anne babasının yanına gitti. Orada gücü ve nüfuzu arttı. Med ülkesinde ise Harpagos, ileri gelenleri gizlice Astyages aleyhine örgütleyerek bir darbe tasarlıyordu. Kyros'u gizlice bundan haberdar etti ve kendisini kral yapmak istediklerini söyledi. Bunu haber alan Kyros, Perslerin artık kölelikten kurtulması gerektiğini söyleyerek halkı başına topladı ve Med ülkesine yürüdü. Bunun üzerine Astyages, aynen rakiplerinin tasarladıklarını yaptı ve ordusunu başına Harpagos'u geçirdi. Dolayısıyla ordu savaş olmadan teslim oldu ve geri dönüp Astyages'in üzerine yürüdü.

Astyages'in kendi halkına zulümleri ve zorbalığı herkesi bıktırmış, insanlar kendilerinden aşağıda gördükleri başka bir milletten olan birini başlarına hükümdar seçmişlerdi. Böylece, Med devletinin tahtı ilk kez olarak bir Pers'in eline geçiyordu.

Bu iki rivayet, Astyages / Astiyak ile Ezdehak / Zahhâk'ın aynı kimseler olduğunu açıkça göstermektedir. Bugün Türkçe'deki *ej-*

derha kelimesinin etimolojik kaynağı olan bu kişinin işlerine eski Bulgar-Tatar *Şan Kızı Destanı*'nda da rastlanır:

....

Bu iş için Albastı aramış
Şüreli'nin yerine başkasını.
Sonunda onu bulmuş
Kötü Alp Ajdaha'nın yüzünde.

Ajdaha dahi
Açgözük kösnük imiş.
Ama nesil üritermiş
Yalnız kısraklardan.

....

Çabuk çoğalıyormuş
Ajdaha'nın soysuzlar sürüsü.
Ve onlar tehdit etmeye başlamış
Tüm insanlık cinsini

Kendi kudretini görerek,
Düşünmüş bazen Ajdaha
Dünya hanlığı tahtını,
Lakin engellemişler onu Boyan'ın çocukları

Yani, 'adam yiyen' bu kralın hikayesi asırlarca dilden dile dolaşmış, en sonunda bizim muhayyilemize ejderha adıyla, gerçek dünyada olmayan bir canavar suretinde girmiştir. Ortada masal falan değil, tarihi gerçekler vardır.

OĞUZ HAN'IN İŞLERİ

Şimdi üçüncü bir rivayetin neler söylediğine bakalım ve bu kötü adamı ortadan kaldıran halk kahramanının kimliğini sorgulayalım.

"Ormanda bir *kağat* vardı. Eli günü basıp öldürüyor, yiyordu. Oğuz Han halkı ondan kurtarmak amacıyla gitti, tuzak kurdu. Geyikleri, ayıları yiyen kağatı buldu, başına demir bir çıda ile vurarak öldürdü."

Maalesef, destandaki metin daha fazla ayrıntı sunmuyor, ancak bu cümlelerin ve olayların tefsiri bize yeni ufuklar açabilir. Kağatın ne olduğu konusunda uzlaşılamamıştır. Bir canavardır ama hangi hayvana benzer. Pelliot'nun Soğdça *khadka* kelimesine gönderme-de bulunarak, gergedan ihtimalinin göz ardı edilmesinden şikayeti-ne mukabil, Ögel ihtimal hesabı bile yapmaksızın, tam bir kesinlikle bunu gergedan olarak alır. Bir gergedanın ayı ve geyiği yemesini anlamanın zorluğu yanında, bunun neden mutasavver bir canavar olduğu fikrine yanaşılmadığı da düşündürücüdür.

Kağat *orman*da yaşar. Pelliot'nun vurguladığı gibi, Uygurca bir metinde orman kelimesinin geçmesi düşündürücüdür. Çünkü o dönem Uygurca'sında orman *arığ* (bizce < orığ) idi. Buradaki ormanın o dönemde "ülke, memleket, il" manasına gelmesi gayet mümkündür (krş. Mac. *ország* 'ülke'). Bu konuyu gelecek bölümde, Slavca *gora* kelimesini tartışırken açacağız. Yani kağat, ülkede yaşıyordu ve *el-kün*ü öldürüp yiyordu. El-kün sözü, halk, vatandaş, tebaa demektir; herhangi bir insan topluluğundan bahsetmez: *Ülkede bir kağat vardı ve milleti öldürüp yiyordu.*

Oğuz Han, kağatın başına demir bir çıda ile vuruyor. Feridun ise, halkını, tebaasını öldürüp 'yiyen' Zahhâk'ın başına demir bir çomak ile vuruyor. Burada çıda ile çomak, nizami silah olmama noktasında aynı şeylerdir. Ok atmak, kılıç çalmak, mızrak saplamak varken, bir canavarın veya canavar gibi bir adamın başına neden çelik çomakla vuruluyor? Yoksa Oğuz da aynen Feridun

gibi düşmanını öldürmek değil, bayıltmak mı istemişti? Nitekim o da kurbanını bağlıyor. Öldürmek istediği bir şeyi neden bağlıyor? Neden Oğuz Han aynen Feridun'un yaptıklarını yapıyor? Yoksa bunlar aynı kimseler mi?

İranlıların milli destan kahramanı Feridun ile Türklerin atası ve kahramanı Oğuz'un aynı kimseler olması fikri, ilk anda eleştiriden öte sert tepkilere yol açacaktır. Ama bu, cevaplamamız gereken sorulardan bizi kurtarmaz. Zira, bu ikisinin menkıbelerindeki benzerlik ve ortaklıklar bununla bitmiyor. Takip edelim:

Bir cihangir olan, dünyanın büyük bir kısmını (özellikle batı bölgelerini, Hazar çevresini) fethedip devletine katan Oğuz Han, yaşlandığında oğullarını toplayıp ülkesini onlara taksim ediyor. Bu taksimden ok ve yay motifi öne çıkıyor. Sakladığı okları bulup getiren üç oğluna *Üçok*lar diyor, diğer üç oğluna ise yayını üçe bölerek veriyor. Bunlar da *Bozok* oluyor. Ülkesini bunların arasında bölüştürüyor.

Ancak buradaki sayının aslında üç mü, yoksa altı mı olduğu sorgulanmalıdır. Her ne kadar Oğuz boylarının sayısı bir türlü 24'ü tutmasa da (bu sayı kaynaklarda ya az, ya fazla veriliyor), destan Oğuz'un altı oğlundan 24 toruna ulaşmakta son derece hassas. Öncelikle Oğuz'un diğer eşlerinden de çok sayıda çocuğu vardır. Onların göz ardı edilmesi, ikinci eşinden olan üç oğlunun da göz ardı edilmesi hakkını doğurur. Çünkü, kağanın varisleri sadece esas hatundan olan çocuklardır. Diğer çocuklara ancak valilikler verilir.

Nitekim Reşidüddin Oğuznamesi'nde bu konuda bir tutarsızlık görülür. Başlarda Oğuz Han'ın bir eşinden dört çocuğu olduğu söylenir. Daha sonra ise tıpkı Uygur nüshasındaki gibi iki eşten olan altı çocuğa toprak dağıtılır.

Hem üçe bölünmüş yayı alan çocuklara neden *Bozok* ismi verilsin ki? Yayın *bozulmayı*, yani bölünmesi destan yazarlarının yaptığı avam etimolojisidir. O zaman da bile *bozyay* denmesi gerekirdi.

Acaba destanın ilk nüshasında uzak yerlere saklanan okları bulup getiren üç oğluna, Oğuz Han da kendi yayını bölüp mü vermiştir? Üç oğul bir emek sarf etmiş, okları bulmuştur; bir şey bulmayan çocuklara neden pay veriliyor? Destanın esas almamız gereken Uygur nüshası açıkça gösteriyor ki, Oğuz Han ülkesini sadece üç oğlu arasında paylaştırıyor. Türk devlet gelenekleri açısından anlaşılır olan da budur.

Ancak, anlaşılmayan şey, Fars hükümdarı Feridun'un da ülkesini üçe bölmesidir. Taberî'deki rivayete göre, oğullarının ittifakla yaşayamamalarından ve birbirlerine zulmetmelerinden korkan Feridun, memleketini üçe böldü. Her bir hisseyi bir okun üzerine yazarak kura çekti. Serm bir ok aldı, ona Rûm ve batı ülkeleri düştü. Turac'a Türk ve Çin yurtları, İrec'e ise Irak ve Hint isabet etti. Şehname'ye göre ise Feridun'un oğlu İr İran'ı, Tur ise Turan'ı almıştır.

Kuraş'ın İran'da yönetimi devralmasından son Sasani olan Yezdicerd'in her şeyi kaybedişine kadar geçen bin küsur yıldaki çok çok iyi bildiğimiz İran devlet geleneği kesinlikle ülkenin böyle bölüştürülmesini öngörmüyor. Daha ilginci, Selçuklular müstesna, İran'da kurulmuş olan sonraki Türk devletlerinin de bu bölüşme töresini bırakmalarıdır. İran devlet geleneğine bu kadar zıt ve aykırı olan bir uygulama, Farsların milli destanında, altın çağlarının hükümdarı tarafından nasıl uygulanmaktadır?

Başka bir husus, Farsların / Perslerin hiçbir zaman böyle geniş bir ülkesinin olmamasıdır. Akamenişlerin ilk dönemlerindeki parlak yıllarda Anadolu da dahil Ortadoğu'nun tamamını almış, balkanlara sarkmışlardı ama doğuda bu başarıyı gösterdiklerini söylemek zor. Ceyhun'un ötesine geçemediler. Cihangir Pers hükümdarı Kuraş, daha ilk denemesinde Masasget kraliçesi Tomris karşısında hayatını kaybetti.

Farslar bundan sonra da doğuda başarılı olamadılar ve sürekli savunmada kaldılar. Bu yüzdendir ki, Turan onların gözünde hep

şeytanların, devlerin ülkesi olmuştur. Hiçbir zaman sahip olunamayan, korku ve dehşet ülkesinin İran'ın efsanevi hükümdarının yurdu olduğunu düşünmek ya kendince bir tesellidir, ya da bu efsanevi hükümdarın kimliğini sorgulamayı gerekli kılar. Feridun adlı tarihi veya dasitani şahsiyet İran'a mı aittir? Yoksa, aslında Acem olmayan Ezdehak için Taberî'nin "*Acemler Ezdehak'ı kendilerinden sayarlar*" dediği gibi, Acemler kendilerinden olmayan Feridun'u da kendilerine mi mal ediyorlar?

ZÜLKARNEYN VE ALP ER TOÑA'NIN İŞLERİ

Oğuz Han ve Feridun gibi cihangir bir şahsiyet olarak da *Zülkarneyn*'den bahsedilir. Kur'an'da Kehf suresinde bir bölüm ondan bahseder. Sözlük itibariyle isminin *iki boynuzlu, iki çağ sahibi* vb. çok değişik anlamları olmakla birlikte, müfessirler en çok bu kelimenin "Doğu ve Batı'nın Sahibi" anlamına geldiğinde uzlaşırlar. Kimileri ona peygamber der, kimileri sadece adaletli bir padişah olarak görür. Tam bilinen şey doğudan batıya dünyanın büyük bir kısmını hakimiyetine almış olmasıdır. Bu bakımdan onu İskender olarak yorumlayanlar olduğu gibi, Feridun olarak açıklayanlar da vardır. İlginç bir yorum da onun *Abdullah b. Dahhâk,* yani Zahhâk'ın oğlu olduğunu söyleyenlere aittir.

Büyük ülkelere hükmeden Zülkarneyn, halkların gönlünde taht kurmuştu. Örnek bir insandı. Şikayeti olan ona geliyor, *Ye'cûc ve Me'cûc*'dan korunma da dahil, her türlü meselelerini çözümde ona başvuruyorlardı. Onun Doğu veya Batı'dan ziyade ortadaki, yani kuzey yönündeki faaliyetleri önemlidir. Hazar boyları tesmiye edebileceğimiz bu coğrafyada büyükçe bir set yaptırmıştır. Maalesef, cihangirliği ve yüksek insanlığı dışında onun hakkında fazla bilgimiz yok. Ama, Oğuz ve Feridun ile kıyaslamak için bu iki haslet yetmektedir.

Gerçek tarihte bu role uygun düşen İskender, Kuraş ve Daryuş olabilir. Bunların üçü de yaklaşık aynı coğrafyada oynamışlardır.

Özellikle Kuraş'ın, Astiyak'ın ardından ülkeye büyük bir rahatlama getirdiği, Medler de dahil halkın onun hükümdarlığını büyük bir coşku ile karşıladığı bilinmektedir. Feridun'un Ezdehak'ı ortadan kaldırmasına karşılık, Kuraş da Astiyak'ın tahtına son vermiştir. Ancak bunların hiçbirisi Turan hükümdarı olamamıştır; üstelik Kuraş bu yolda hayatını kaybetmiş; Daryuş ise bir İran-Turan savaşında İran'ın komutanı olarak ağır bir yenilgiye uğramıştır.

Oğuz Han'ın Büyük Hun hükümdarı Mao-tun (Mete) ile hiçbir alakasının olamayacağı ortadadır. Tek alakaları babalarıyla yaptıkları taht mücadelesidir. Oğuz bir cihan fatihi idi. Çok sayıda ülkeyi almış, özellikle Türk boylarının tamamını kendine bağlamıştı. Büyük Hun İmparatorluğu ise o kadar büyük değildir; ancak sonraki Orhon Uygur devleti ile kıyaslanabilir. Yani sadece doğuya hapsolmuştur. En geniş zamanında bu devletin erki Yedisu'dan batıya geçmiyordu. Batı Sibirya boyları ve Kazak bozkırları onlardan kaçanların sığınağı idi. Kazak bozkırına bile hakim olmayan Mao-Tun'a Oğuz Han rolü vermek pek açıklayıcı olmuyor.

Bir başka tarihi şahsiyet ise Türk geleneklerindeki Alp Er Toña, İran destanındaki adıyla Afrasiyab'dır. Bu büyük Türk hükümdarının muhteşem günleri bütün Türklerin hafızasına kazınmış, binlerce yıl boyunca korunmuş, hatta onun ölümünün verdiği acı binlerce yıl öteden hissedilmiştir. Kaşgarlı'nın naklettiği ünlü şiir onun içindir:

Alp Er Toña öldi mü?
Isız ajun kaldı mu?
Ödhlek öçin aldı mu?
Emdi yürek yırtılur.

Ögreyüki mındağ ok
Munda adhın tegdeğ ok

Atsa ajun uğrap ok
Tağlar başı kertilür

Beger atın argurup
Kadhgu anı turgurup
Menğzi yüzi sargarup
Kürküm anğar türtülür

Kaşgarlı'nın Alp Er Toña'nın Kaşgar'da oturduğunu söylemesi kendi memleketini tazim için olmalıdır. Bir başka yerde de Türklerden Çaruk oymağının yaşadığı Barçuk kentini Afrasiyab'ın kenti olarak verir. Buhtunnasr'ın oğlu Betzen'i orada hapsetmiştir. Bu bilgi Kaşgarlı'da iki yerde tekrarlanır.

Yine Kaşgarlı'nın verdiği bilgilere göre, Afrasiyab'ın kızının adı Kaz'dır ve İran'daki Kazvin kentinin adı ondan gelir. "Türklerden bir takımları, Türk ülkesi sınırını Kazvin'den sayarlar; قوم (Kum) şehri de sınır sayılır. Çünkü kum kelimesi Türkçe'dir."

Öncelikle, Oğuz Han adlı tarihi bir kişiliğin varlığı şüphelidir. Gerek Uygur nüshası yazıldığında (12. yy), gerekse Moğol çağı sonrasındaki yazarlar döneminde dünyadaki en büyük ve önemli Türk boyu Oğuzlar idi ve Oğuz Han isminin kurucu ataya sonradan, bu boyun ismine binaen verildiği anlaşılmaktadır. Bu yüzdendir ki, daha önce yaşayan Kaşgarlı'da bir kez olsun Oğuz Han'dan bahsedilmez. Onun bu konuda bilgisiz olduğunu düşünmek zor, çünkü mesela Afrasiyab hakkında inanılmaz ayrıntılar nakilediyor.

Ancak dasitanî Oğuz Han'ın kişiliğine uyan bir Türk hükümdarı vardır: Afrasiyab. Moğol çağından sonra Oğuz'un onun yerini aldığı anlaşılıyor. Burada işler karma karışık olmaktadır. Bir mantık silsilesiyle,

- *Oğuz Han, Feridun ile aynı kimsedir.*
- *Oğuz Han, Alp Er Toña / Afrasiyab ile aynı kimsedir.*

- *Feridun, Afrasiyab ile aynı kimsedir.*

şeklinde bir sonuca ulaşılmaktadır ki, ilk bakışta buna inanmanın imkanı yoktur. Çünkü Feridun İranlıların altın çağının hükümdarıdır. Afrasiyab ise, Feridun hakkında bilgi veren aynı kaynaklara göre, İran'ın düşmanı olan Turan'ın ünlü hükümdarıdır.

Burada sakatlık İran geleneğindedir. Çünkü, değil Feridun veya Cem, Kuraş'tan önce herhangi bir hükümdarlarının olmasına imkan yoktur. Çünkü esir ve bağlı, köle konumunda bir halk idiler. İlk kez Kuraş ile bağımsızlık kazandılar. Ondan sonrasının tarihini ise zaten iyi biliyoruz.

Geçmişleri böyle olan Perslerin Keyümers (Kayūmarş) gibi ta Hz. Nuh zamanına götürülen hükümdarlarından bahsetmeleri gibi, Feridun'dan bahsetmeleri de bir fantezidir; dahası bu bir intihaldir. Fars geleneklerini erken bir tarihte bize aktaran Taberî'nin yukarıda aldığımız bir cümlesi aslında meseleyi aydınlatmaktadır: "Acemler Zahhâk'ın kendilerinden olduğunu iddia ederler." Bir Med olan, iyi bildiğimiz tarihî kişilik Astiyak, Farslar tarafından sahiplenmektedir.

Aynı şekilde başkalarının, yani Turanlıların / Sakaların hükümdarlarını da sahiplendiklerini, Pers hükümdarları Ceyhun nehrini geçememişken, Feridun'un şahsında ve hayal aleminde Farslıların İran, Turan ve Rûm'un hakimi olduklarını görüyoruz.

İLK BÜYÜK TURAN DEVLETİ

Oğuz Han, Alp Er Toña / Afrasiyab ve Feridun, büyük ihtimalle aynı kimsedirler ve hem cihangirlikleri, hem de insanların gönlünde taht kurmalarıyla Kur'an'da zikredilen Zülkarneyn ile benzeşmektedirler. Bu kimse, insanlık tarihinde öyle bir iz bırakmıştır ki, İran'dan Turan'a insanlar binlerce yıldır onu unutamamışlardır. Bu onun insani tarafıyla ilgili olsa gerektir. Zira Cengiz Han bugün Moğollar arasında bile benzer bir saygıyla anılmaz.

Ve bu zat, tarihteki ilk Turan devletinin hükümdarıdır. Bu devlet ise en geniş çağındaki Saka İmparatorluğu olabilir. Nitekim Şehname'de destan havasında nakledilen olaylar buna işaret etmektedir: Feridun'un ülkeyi taksim etmesine rağmen ölümünden sonra taht kavgaları çıkar. Böyle bir şey ancak, daha sonra Göktürk ve Cengizlilerde açık görüldüğü gibi, büyük kağanlık makamı için mücadele olabilir. Yoksa herkesin toprağı bellidir.

Bu mücadelede İran'ın sahibi İrec öldürülür. Onun yerine geçen Minuçihr (Manüçihtra) babasının öcü için Turan'a saldırır ve Afrasiyab ile savaşır. Ancak çetin savaşlar bir sonuç getirmez. Minuçihr öldükten sonra Afrasiyab İran'a girer, Azerbaycan'ı istila edip Babil'e kadar ilerler. Sonunda Minuçihr'in bir Türk prensesten olma torunu Zav (Tahmasp oğlu) Turanlı düşmanı uzaklaştırmayı başarır.

Aradan yıllar geçer. İran hükümdarı Siyavuş, Afrasiyab'ın kızı ile evlenir. Bu evlilikten doğan Keyhüsrev, destanın asıl kahramanıdır ve dedesi Afrasiyab'ın ordularını Azerbaycan'da ağır bir yenilgiye uğratır; kendisini de yakalatıp getirtir ve öldürtür.

Tarihi isimler ile destan kahramanlarının isimlerini bağdaştırmak zor, çünkü bu destan, büyük ölçüde eski Ari mitolojisine göndermeler yapmaktadır. Mesela Feridun'un eski Ari ilahı Thraetaona, Afrasiyab'ın ise savaş tanrısı Frangrasyan olduğu anlaşılmıştır. Ama olayları ve kişilikleri büyük ölçüde tarihi zemine oturtabiliriz. Sakalar MÖ 7. yy ortalarında Kafkaslar üzerinden Ortadoğu'ya akmışlar, Herodotos'a göre tam 28 yıl Mısır'a kadar tüm Ortadoğu'nun hakimi olmuşlardır. Bu esnada Medler, onlara direnen tek ciddi Ortadoğu kavmi olarak dikkat çeker:

"*Medler Sakalarla savaşa tutuştular, yenildiler, güçlerini yiti r-diler. Sakalar bütün Asya'ya yayıldılar... Ama sonunda büyük ç o-ğunluğu Kyaxares'e ve Medlere konuk olmuşlar, sarhoş edilip boğazlanmışlardır; Medler yeniden güç kazanmışlar ve eskiden hükümleri altında bulunan ulusların yeniden efendisi olmuşlardır .*"

Buradaki Med hükümdarı Kyaxares'i destandaki Keyhüsrev ile eşlemek zor değildir. Sakaların önderi ise Protothyas'tır. Onun ismi Asur kaynaklarında Bartatua olarak geçer. İsminin son kısmında *toña* > *tuga* > *tua* okunmaktadır. Alp Er Toña'nın ismindeki ilk iki kelime özel isme dahil olmayıp, daha çok tavsif gibi görünmektedir. Buna binaen, tıpkı Atilla gibi, onun da gerçek ismini tam bilmiyoruz. Lakin en azından Türk geleneğindeki *Toña* isminin tarihi kaynaklardan paralellerini bulabiliyoruz. Barta kısmı ise, bugün Macarlar arasında yaşayan Berta özel ismiyle alakalı olabilir.

Herodotos'a göre Protothyas'ın oğlunun adı Madyas'tır. Asur kaynaklarında Bartatua'nın diğer adı gibi verilen Maduva ismi, aslında onunla birlikte seferlere iştirak eden oğlunun ismidir ve Madyas'ın aynıdır. Bunun eski bir Türk özel ismi olduğunu, Altay Türkleri arasında hala yaşayan Maaday Kara destanının kahramanından anlıyoruz.

Böylece büyük Saka hükümdarının Medlerce hile ile, Şehname'ye göre ise Farslarca savaş meydanında kahramanca öldürülmeleri olayı çakışmaktadır. Ortada Farslar filan yoktur. O dönemde ve öncesinde Sakaların Farsları muhatap almalarına, hele kız alıp vermelerine imkan yoktur. Dolayısıyla, Farslarla hiçbir ilgisi olmayan, Turanlı halklarla aynı kökten gelen Medlerin tarihi Farslarca sahiplenmiştir. Bunun sebebi İranlı yazar Purpirar'ın belirttiği gibi, İran'da Farsların hakim olduğu dönemde yüz ağartacak bir mazinin olmaması olsa gerektir:

"Eski İran kitabeleri üzerine derin akademik mütalaa, tahlil ve tenkit yapılmadan, bu metinler beynimize mukaddes inançlar gibi girdirilmiştir. Eğer İran tarihçileri sahte milli taassubkeşlik duygusunun kölesi olmayarak, İran tarih şuurunu oluşturmaya çalı şsaydılar, o zaman belli olurdu ki, neden 3. Hicrî-Kamerî asrın evvellerinde Araplar karşısındaki mağlubiyetten dolayı ümitsizliğe uğrayan İranlılar, kalkınma maksadıyla İslam öncesi tarihten güç almak için tarihe müracaat ederken, bu 1200 yıl (Akamenişlerin

gelişinden Sasanilerin gidişine kadarki dönem) müddetinde onlara destek olacak hiçbir medeniyet unsuruna ve kültürel güç kaynaklarına rastlamadılar."

Afrasiyab – Feridun benzeşmesinin bir örneğini de Kaşgarlı, yukarıda aldığımız cümlesinde vermiştir. Afrasiyab'ın Buhtunnasr'ın oğlu Betzen'i hapsetmesi, kuşkusuz kamu zihninde yaşayan, Ortadoğulu bir zorbanın bir halk kahramanı tarafından ortadan kaldırılmasıyla alakalı bir söylencedir. Oğuz Han'ın Kağat'ı, Feridun'un Ezdehak'ı bağlayıp hapsederek ortadan kaldırmasına mukabil, Moğol çağından önce Turan'da Oğuz Han'ın, dolayısıyla Feridun'un yerini tutan Afrasiyab da Betzen'i hapsedip halkı kurtarmaktadır. Bunu tamamen Kaşgarlı'nın kendi yorumu olarak görmek gerekir. Çünkü eserini yazdığı sırada Bağdat'ta muallimlik yapıyordu ve orada eski Babil söylencelerini duymuş ve bunlara gönderme yapmış olmalıdır.

Keza Kaşgarlı'nın eski Türk sınırını Kazvin civarından başlatması da tarihi bir gerçeğe işaret ediyor olabilir. Bu, Sakaların İran'a doğudan saldırdıkları zaman eriştikleri yerdir. Persleri de bu sırada taciz etmişlerdir.

Tekrar sormak gerekiyor: Nasıl oldu da Perslerin azılı düşmanları Sakaların hükümdarı Alp Er Toña, onların altın çağının hükümdarı haline geldi? Bunu özellikle Saka asıllı Arsaklar hanedanı (MÖ 250 – MS 226) döneminde, tıpkı önceki Med geleneklerinin özümsenmesi gibi, Saka geleneklerinin özümsenerek İranileştirilmesine bağlayabiliriz. Zaten, İslami dönemde en erken Fars haberlerini verenlerden Taberî, bütün İran hükümdarlarının Yafes neslinden olduğunu söyler. İran halkı ise Yafesîlerden değildir.

Dolayısıyla, çok yakın bir zamanda, Turan'dan gelen Arsaklar bile İran'ın başına geçtikten sonra, artık Eskiçağ'da bir Turan hükümdarının İran'a mal edilmesinde bir sakınca kalmıyordu. Önemli olan, amaca hizmet edecek, Araplar karşısında ezilmiş Farsları manen ayağa kaldırmaya yarayacak birşeyler ortaya koymaktı.

Bu maksadını açıkça ifade eden Firdevsî, dediğini de yapmıştır. Ancak işi başlatan o değildir. Ondan önce İranlılar, çoktan bu eski hikayeleri konuşmaya, "kafir ve yüz karası" Sasanilere karşılık, eski devirlerde İran'ın ne kadar parlak bir tarihi olduğunu anlatmaya başlamışlardı ki, bunu Taberî de açıkça görüyoruz.

En başa dönersek, elimizde birkaç tane ismi bulunan efsanevi Turan hükümdarının çağı, hangi tarihi döneme denk gelmektedir? Böyle bir dönem var mıdır? İskender, Kuraş, Daryuş ve Mao-tun'u aradan çıkardıktan sonra, geriye sadece Saka devletinin kaldığını söylemiştik.

Herodotos'a göre Sakalar (Skyth'ler), Massagetlerle yaptıkları bir savaşta yenildikten sonra Avrupa'ya kaçmışlardır. Tarihin Babası, bir başka yerde Massegetlerin Sakalarla aynı ulustan olduğunu söyler. Buna bölüm başında değinmiştik. Bir de yukarıda verdiğimiz, Daryuş'un seferi sırasında batı bozkırında geçen konuşmalarda, Sakaların Perslere saldırıları söz konusu. Sakalar Perslere Alp Er Toña'nın Ortadoğu işgali sırasında saldırmış olamazlar, çünkü arada Medler vardı, onlarla savaşmışlardı. Persler İran'ın güneydoğu çeyreğinde yaşıyorlardı. Dolayısıyla Sakalar Perslere doğudan, Horasan üzerinden saldırmış olmalılar. Halbuki burası Herodotos'a göre Massaget ülkesidir.

Bu zıtlık aslında meselenin çözümünü sunmaktadır. Massagetler, İran kaynaklarının *Sivri Başlıklı Saka* dedikleri kavim ile aynıdırlar. Herodotos'un belirttiği Saka-Massaget savaşı ise, büyük Saka devletini nihayetinde üçe ayıran, hem Oğuz destanına, hem de Şehname'ye yansıyan bölüşümün ardından gelen mücadele olmalıdır.

Herodotos'un yanıldığı ve çeliştiği nokta, Sakaların batıya (ve Ortadoğu'ya) Massagetlerden kaçarak değil, büyük bir imparatorluğun fatih orduları olarak gitmiş olmalarıdır. Ortadoğu işgali sırasında Massaget devleti yoktu. Tüm Harezm ve Horasan da dahil, Orta Asya'nın tamamı ile Doğu Avrupa, Kafkaslar, Azerbaycan,

Doğu Anadolu, Irak ve Suriye o dönemde Saka devletinin sınırları içinde idi. Sınırların Perslerin yaşadığı Fars ve Kirman eyaletlerine kadar uzandığı anlaşılıyor ki, burada olan işler, Daryuş'un nesiller sonraki Doğu Avrupa seferine sebep teşkil edecektir.

İran'ın bu bölgesi bir taraftan da artık *Hint* sınırlarına girilmektedir. Bu yüzden, Oğuz Destanı'nda geçen Oğuz Han'ın Azerbaycan'ı, Rûm'u, Şam'ı, İran'ı, Hind'i ele geçirmesine dasitanî ve tarih dışı olaylar olarak bakmaya hiç hakkımız yoktur. Destanlar tarihi olaylardan türer; tarihi gerçekleri bünyelerinde saklarlar.

7. yy'da Saka devleti ilk büyük cihan imparatorluğu idi, dahası ilk büyük Turan devletiydi. O günlerin Turanlılar arasında hayli görkemli olduğu anlaşılmaktadır ki, aradan geçen bin yıllara rağmen o günlerin hatıraları korunmuştur. Kore'den Kırım'a kadar dünyanın yarısını kendi hakimiyetlerinde birleştiren Göktürk kağanları ve devletleri bile maşeri hafızada böyle bir yer edinmemişlerdir.

İlginç olan nokta, bölgedeki bu büyük gelişmeler esnasında derkenar konumda bulunan Farsların, Turan olgusundan iki yönlü olarak istifade etmiş olmalarıdır. Hem Türklerin atalarını kendilerine mal ederek görkemli bir geçmiş ve onun üzerinde de sıkı bir milliyet ve milli kültür kurmuşlar, hem de aynı insanları ve ülkeleri Turan'ı ezeli ve ebedi bir düşman şeklinde 'karşıt ve öteki' olarak tanımlayıp, bu korku ile kendi milliyetlerini pekiştirmişlerdir. Şark kurnazlığı denilen şey bu olsa gerektir.

9. BÖLÜM
TÜRKLER VE SLAVLAR

(Slav kabilelerinin) kendi adetleri ve baba ve dedelerinden gelme yasaları vardı... Drevlyanlar... evilik nedir bilmezler, bakireleri ırmağa atarlardı. Radimiçler, Vyatiçler ve Severyanlar ormanda hâyvan gibi yaşar, murdar şeyleri yer, babalarının ve gelinlerinin önünde yüz kızartan şeyleri yaparlardı. Bunlarda evlilik yoktu.

Povest' Vremennıkh Let

Günümüzdeki Hint-Avrupa dilli halklar içinde Slavlardan 6. Bölüm'de biraz bahsetmiştik. Avrasya'nın etnik-dilsel sürecini anlamanın anahtarı büyük ölçüde Slavlığın mahiyetini kavramaktadır. Slavlık, ondan sonra da Germanlık iyi çözümlendiği takdirde Türklerin eski çağlarındaki serüvenleri daha iyi aydınlanacaktır. Biz burada fazla ayrıntıya girmeden ve ağdalı yollara sapmadan inandığımız bazı şeyleri aktarmaya çalışacağız.

Bugün Slav dilli halklar batıda Almanya içlerinden doğuda Büyük Okyanus kıyılarına, güneyde Selanik civarlarından kuzeyde buzluk alanlara kadar geniş bir coğrafyada yaşarlar. Yayılma tarihleri yakın zamanlar olduğu için çok iyi takip edebiliyoruz. Balkanlar 6. yy sonları ile 7. yy başlarında Slavlaşmıştır. Batıda Hunların önünden çekilen Doğu German kavimlerinin boşalttığı yerleri Slavlar doldurmuş, ancak coğrafi olarak çok fazla ilerleme olmamıştır.

Doğuda Moskova çevresi bile önceleri Fin-Ugor asıllı halkların yurdu idi. Slavlaşması Batı Avrasya'daki Bulgar üstünlüğü ve akabindeki döneme rast gelir. Moğol istilası bu ilerlemeyi geçici olarak durdurmuşsa da Kazan hanlığının düşüşünden sonra (1552) etnik ilerleyiş siyasi bir himaye altında gerçekleşmiş, bir anda Uzakdoğu'yu bulmuştur. 19. ve 20. yy'larda ise Orta Asya ve Kafkasya'da önemli miktarda Slav (Rus, Akrus, Ukrayin vs.) birikmiştir. Bugünkü Slav çoğunluklu devletler şunlardır: Rusya Federasyonu, Ukrayna, Polonya, Akrusya, Çekya, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Hırvatistan, Slovakya, Bosna-Hersek, Slovenya, Makedonya.

Slavlığın anayurdu olarak, ayrıntıda değişmekle birlikte yaklaşık aynı yerler belirtilir. Pripet nehri havzası merkezli bölge. Güneyde Karpatların aşıldığını düşünmek zor. Doğuda Dnyeper geçilmemiştir, daha kuzeyde ise Moskova'ya ulaşılmaz. Kuzeyde etnik sınırlar hemen herkes tarafından Baltık kıyılarına dayandırılıyorsa da, bizce Slav dillerinde denizle ilgili terimlerin yokluğu veya ırmak ve göl kökenli oluşu bu görüşü nakzeder. Batıda Vistül nehri boyları daha gerçekçi bir sınır gözüküyor. Güneyde ise Karpatlar kesin bir hat çizer.

Böylece, şimdiki Akrusya'nın tamamı ile Ukrayna'nın batı ve Polonya'nın güney yarılarını içine alan bölge kabaca Slav anayurdu olarak belirlenebilir. Göçler daha sonra olduğu için, Slav türeneği de aynı yerdedir.

Slav anayurdunu Karpatların güneyinde veya Orta Tuna boylarında arayanlar olmakla birlikte, bunları tarihin bildiğimiz akışıyla telif etmek zordur.

SLAV DİLLERİ

Her biri ayrı ve bağımsız bir yolda gelişmekle birlikte, bugünkü Slav dilleri birbirinden o kadar uzak değildir. Hemen bütün Slav dilliler birbiri ile bir şekilde anlaşabilir. Kelime hazineleri büyük

ölçüde ortaktır, üstelik fazla bir ses değişmesi de olmamıştır. Ancak anlam farklılaşmaları daha belirgin haldedir.

Kilise Slavcası dediğimiz, 9. yy Makedonya'sından türeme dili o dönemde Slovakların rahat anladığını düşünürsek, bu dillerin ayrışmasının oldukça geç bir zamana ait olduğu söylenebilir. Bugünkü üç ana Slav topluluğuna tekabül etmek üzere, daha anayurtta iken, batı, doğu ve güney olarak üç lehçenin bulunduğu sanılıyor. Şimdiki Slav dilleri bu lehçeler üzerinde gelişmiş, ancak hemen tüm Slav halkları toplu bir coğrafyada yaşadıkları için aralarındaki alışverişlerin etkisiyle ortak gelişmeler daha fazla olmuştur. Bu süreç, Slav dillerinin fazla ayrışmasını önlemiştir.

Herhangi bir Slav topluluğunun ana kitleden kopmaması, örneğin Germanlar içinde İngilizce'nin ve İngilizlerin ortaya çıkmasına benzer bir sonuca yol açmamıştır. Slav dünyasında yalnızca Bulgarca ve ona bağlı olarak Makedonca İngilizce ile karşılaştırılabilir, ancak Bulgarca, bazı yapısal değişimler dışında öz itibariyle Ortak Slavca'dan fazla uzaklaşmamıştır.

Slav dillerinin Hint-Avrupa topluluğuna ait olduğu ilk bakışta anlaşılabilir. Hem yapısal olarak bu dil topluluğunun özelliklerini taşırlar, hem de ciddi bir Slavca kelime hazinesi Hint-Avrupa kökenlidir. Bu aile içinde Slav dillerinin en yakın akrabası Balt dilleridir (Litvanca, Letonca, ölü Prusça). Öte yandan, *Satem* gurubu dilleri olarak Slav dilleri İran ve Hint dilleriyle yakın akrabadır. Basit bir gözlemle bile Farsça ile Rusça arasındaki bağlantılar görülebilir. Hatta Osmanlıların Farsça'dan aldıkları küçültme / dişileştirme eki gibi kimi dil unsurlarını Balkanlarda uyguladıkları zaman, ufak bir telaffuz farkı dışında, yerel dillerden farklı bir sonuca ulaşmadıkları görülmüştür (*kraly → kralyitsa = kraliçe*).

Ancak Slav dilleri, İranî diller ölçüsünde olmasa da, çok fazla yabancı tesirine maruz kalmıştır. Bugüne kadar bunun üzerinde durulmamış, bu yüzden de pekçok Slavca kelimenin açıklaması ortada kalmıştır. Bunun sebebi, komşu Fin-Ugor dillerinin sayılı

birkaç örnek dışında Slav dillerine etki yapacak bir kabiliyette olmadığı, yine aynı şekilde olan Türk dillerinin ise zaten çok sonraları etkiye başladığı, onların da iyi bilindiği anlayışıdır.

Buna göre, Türkçe'nin etkisi, Kilise Slavcası yoluyla diğer Slav dillerine yayılan eski Türk Bulgarcası ile başlar, ama fazla kelime yoktur (ortalama 20, en fazla 50 sayılır). Bunu Kuman dönemi izler. Burada da özel isimler ve terimler dışında çok fazla kelime alınmamıştır. Daha sonra Altın Orda ve Osmanlı dönemleri belirgin bir etki yapmıştır, ancak onun da sınırları bellidir. Böylece kesin sınırlar konduktan sonra, üzerinde tereddüde mahal olmayacak kelimeler alınmakta, gerisi Slav dillerinin kendi malı olarak gösterilmektedir.

Bulgar bilim adamı Tzvetkov'un çalışmaları, Slav dillerinin çok yoğun bir 'Ural-Altay' etkisine maruz kaldığını, bilinen sınırların ötesinde yoğun bir ilişkinin bulunduğunu göstermiştir. O, sadece Türk-Moğol unsurlara değil, Fin-Ugor unsurların çokluğuna da dikkat çeker. Tzvetkov kendi kuramını, "*Slavca yoğun Ural-Altay etkisindeki bir Hint-Avrupa dilidir; (şimdiki) Bulgarca yoğun Hint-Avrupa etkisindeki bir Ural-Altay dilidir*" şeklinde özetlemektedir.

Bizim çalışmalarımız ise, ana Slav dilinin daha oluşum sürecinde Türkçe ile çok yakın temasta olduğunu, kelime hazinesi itibariyle Hint-Avrupalılığının sorgulanır hale geldiğini göstermiştir. Daha önceki çalışmalarımızda (*Hırvat Ulusunun Oluşumu*, Ankara, 2000; "Türk-Slav İlişkilerinin Başlangıç Dönemleri Üzerine", *Türkler*, Ankara, 2002) bu konuları belli bir ayrıntıda ele aldığımız için burada tekrara girmeyecek, çerçeveyi sunduktan sonra yeni bazı bulguları da ekleyerek konuyu hızlı şekilde özetleyeceğiz.

ESKİÇAĞ'DA DOĞU AVRUPA

Herodotos'tan başlayarak, Eskiçağ kaynakları Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan birçok topluluğun ismini verirler. Bunlardan bazıları, tıpkı Çinlilerin *Yüksek Arabalılar* adlı Türk kavimler birli-

ğinden bahsetmeleri gibi, tamamen tanıma dayalı kelimelerdir: Mesela, haklarında fazla bir şey bilmediğimiz, belki bir Fin-Ugor topluluğu olan *Androphagi*, yani *insan yiyenler*, veya daha güneydeki *Kamaxobii*, yani *Çadırlılar*.

Böyle kelimelerin dışındaki topluluk isimleri ise ilim aleminde 'bilinemezler' sınıfına dahil edilir. Bunlardan yalnızca birinin, Herodotos'ta *Iurkai*, Pomponius Mela'da (MS 1. yy) *Turcae* ve hemen ardından Plinius'da *Tyrkae* diye geçen kelimenin Türk kelimesiyle ilgili olabileceği tartışılır (oy çokluğu ile de reddedilir). Bu yüzden, baskın bilime göre, Eskiçağ'da Doğu Avrupa'da kimlerin yaşadığını bilmiyoruz.

Biz ise baştan beri değişik yerlerde pekçok Doğu Avrupalı kavmin 'bilindiğini' gösterdik, zira aynı isimler ondan bir önceki dönemde Ortadoğu'da, bir sonraki çağda da Orta ve İç Asya'da geçiyordu. Yani Ortadoğu'dan, Kafkaslar üzerinden Avrasya'ya açılma söz konusu idi. Bunun bir diğer anlamı, bilinmez olarak görülen ve bu bilinmezlik üzerine son derece rahat İranî asıllı kabile kuramlarının önerildiği Eskiçağ Doğu Avrupa'sının Türklerin ve Türklerle aynı kökten insanların kaynaştığı bir yer olmasıdır. Ne olduğu bilinmeyen bu halkların kesin bir ihtimalle İranî asıllı olduğunun söylendiği bir dünyada, biz bu halkları çok iyi bildiğimizi ve içlerinde İranî kimse bulunmadığını söylüyoruz.

Hint-Avrupa asıllı halklardan bir kısmının Karadeniz'in kuzeyinden hareket edip Hazar'ın üzerinden dolanarak Orta Asya'ya girdiklerini ve oradan Hindistan'a doğru gittiklerini söylemiştik. Don ve İdil nehirleri arasındaki bölgede tarihin hiçbir döneminde kemikleşmiş bir etnos bulunmayışı, hele burada bulunmuş halklar içinde, doğudan gelen şaibeli Alanlar dışında Hint-Avrupa asıllı topluluklara rastlanmayışı, bu bölgenin binyıllar boyunca 'hiç kimsenin toprağı' olduğunu gösterir. Burayı hiç kimse sahiplenememiş, hiç kimse kalıcı olamamış, yolu buraya düşenler sadece geçit olarak kullanmışlardır.

Sonraki Ari ırkını oluşturacak olan kol ile muhtemelen batı tarafından, sonraki Toharları oluşturacak bir başka kol Hint-Avrupa kitlesinden ayrılıp doğuya yöneldikten sonra, aradaki bağlantının koptuğu anlaşılıyor. Ariler bütün insan kaynaklarını güneye yürüyüşte kullanmışlardır. Orta Asya'nın güney kuşağı boyunca ilerleyip Doğu Türkistan'a ulaşan Toharlar zaten geride ve yolda hiçbir şey bırakmamışlardır. Ana kitlenin doğuya gidenleri veya onlarla aradaki araziyi takviye etmedikleri anlaşılıyor ki, en doğudaki Hint-Avrupalılar olan Slavların türeneği bile Dnyeper nehrinin batısındadır.

Dolayısıyla, Ariler doğuya gittikten sonra Dnyeper nehri ile Aral gölü arasında bulunan arazi boşalmış, kalan küçük topluluklar da sürekli olarak Kafkaslar üzerinden kuzeye hareket eden Ortadoğulu bitişken dilliler tarafından sürülmüş veya yok edilmişlerdir. Bu, Türklerin tarihte en fazla ellerinde tuttukları arazinin bu bölge olduğu anlamına gelir. Yalnızca ilk Ari göçleri sırasında ve son 450 yıllık Rus işgali ile buralar Türklerin elinden çıkmıştır. Bunun dışında kesintisiz şekilde Türk ülkesi olmuştur.

Ana Slav dilinin oluşum aşamasında, aşağıda bir kısmını göreceğimiz çok fazla Türkçe katkının bulunması işte bu tarihi çevrede gerçekleşmiştir. Bunları incelemeye geçmeden önce, paralel bir durum arz eden Fince'deki Türkçe kelimeler veya Türkçe ile ortaklıklara kısaca değinmek gerekir.

Bilindiği üzere, bilim aleminde Ural-Altay Kuramı bugün hemen tamamen ıskartaya çıkarılmıştır. Altay Kuramı üzerine ise hararetli çalışmalar sürmektedir. Burada anlaşılmaz bir durum vardır. Ural-Altay Kuramı'nı gözden düşüren şeyler Altay Kuramı için de fazlasıyla geçerlidir. İspatlanamayan şeyler, her ikisinde de ispatlanamamıştır, ispatlananlar ise sadece sözde Altay dilleri değil, tüm Ural-Altay dilleri için geçerlidir. Buna değinmiştik. Bizim kanaatimiz ise Türkçe'nin Altay ailesine ait olmadığı, Ural ve Altay ailelerine yaklaşık aynı mesafede bulunduğu şeklindedir.

Bu, bütün bu dillerin akraba olduğu fikrini dışlamaz. Ancak şu an ispat edemediğimiz çok uzak bir zamana ait bir akrabalığın olduğunu öngörür. Dolayısıyla, nasıl bugün ilk bakışta görünen Moğolca veya Macarca'daki Türkçe ile paralel bir kelime, uzun süren tarihi ilişkinin sonucu bu dillere geçen Türkçe bir alıntı olarak açıklanıyorsa, Fince'deki aynı özelliği gösteren kelimeleri de aynı şekilde açıklamamız gerekir. Yani tarihi bir ilişki çevresi öngöreceğiz. Bunda Fince'nin özel anlamı ise, tarih boyu Türkçe ile ilişkide olma ihtimali en az Fin-Ugor dilinin bu dil olmasıdır. Buna rağmen şaşırtıcı ilgiler olduğu görülecektir.

Neredeyse bütün dünya dillerinde birbiriyle akraba olmaları sebebiyle zamirlerin karşılaştırılmasına dilbilimciler sıcak bakmaz, ama iki dilde zamirler aynılık derecesinde benzeşiyorsa, karşılaştırmamak için sebep olamaz. Eğer Finler, en yakınlarındaki Türkler olan Kazan Tatarlarının *min, sin* demeleri gibi *mina* (men > ben), *sina* (sen) diyorlarsa ve iyelik eki koyduklarında şahıs zamirleri *minun* (menim), *sinun* (senin), *hänen* (onun) şekline geliyorsa, yani bizim *İzmir'in* dememiz gibi onlar da *Helsinkin* (Helsinki'nin) diyorlarsa; eğer *juoma* (içmek), *purema* (ısırmak) örneklerindeki gibi Fince mastar eki *–ma* Türkçe isim-fiil eki *–ma* ile aynı ise, bir diğer isim-fiil ekinde *unohdus* (unutuş), *synnytys* (doğuş) örneklerindeki gibi, basit bir *s* > *ş* geçişi var ise, bu dillerin her şeyleri karşılaştırılmalıdır.

4. Bölüm'de Fin-Ugor dillerinden bir kısım kelime ile Türkçe arasındaki benzerliklere birkaç örnek vermiştik. Burada sadece Fince'den olmak üzere birkaç örnek daha vereceğiz (Fince *j* harfi Türkçe *y* olarak okunur).

Fince	Türkçe
Onni (mutluluk)	*Onmak* (mutlu olmak)
Vero	*Vergi*
Pää	*Baş* (Fince'de *b* ve *ş* sesleri yoktur)

Valkoinen	*Alka, Ala*
Jaa (evet)	*Yâ* (evet)
Ja (ve, ya)	*Ya*
Eri (farklı)	*Ayrı*
Käjdä (gitmek)	*Kayıtmak* (geri gelmek)
Sairas (hasta)	*Sayralı* (hasta)
Öinen (gece)	*Öğlen* (gün ortası)
Sula (sıvı)	*Sulu, Suvı*

Bunları son dönemlerle, Tatar göçleriyle falan açıklamak mümkün değildir. *Tovar* (mal, meta < davar) kelimesi gibi Rusça üzerinden de geçmemişlerdir. Fince'nin eski kelimeleri oldukları açıktır. Bildiğimiz tarihi dönemlerde bu kelimelerin Fince'ye geçişinin gerçekleşeceği bir lahza bulunmadığına göre, ya tarihi dönemlerle ilgili bilgimizde eksik vardır, ya da bu geçiş biraz daha erken bir zamanda olmuştur. Kanaatimiz yakın zamanda geçtiği belirlenemeyen kelimeler için en yakın geçiş anının Saka-Sarmat çağı olduğu yönündedir. Bunun öncesi için ise geriye doğru hiçbir makul sınır yoktur. Tabii, bunların bir kısmı akrabalık çağlarının yadigarı da olabilir.

Avrupa'nın en kuzeyinde, Türklerin hiç uğramadığı bir yerde yaşayan Finlerin dilinde, çok eski dönemlere ait Türkçe alıntılar veya paralellikler bulunabiliyorsa, onların daha güneyindeki Slavların dilinde daha fazlası olmalıdır. Bu noktada, bilimin bugüne kadar sunduğu bütün kalıpları bir kenara bırakmak, Bulgar öncesi Slavca'nın bütün mülkünü yeni baştan denetimden geçirmek gerekmektedir.

TÜRKÇE ASILLI SLAVCA KELİMELER

Not: Aşağıdaki kelimelerde Rusça ve Sırpça olanlar telaffuz edildikleri gibi Türkçe yazılmış, Latin abecesi kullanan Lehçe'nin

kelimeleri ise özgün şekliyle bırakılmıştır. Üç Slav topluluğunu temsilen bu üç dil incelenmiştir.

Alet' (Rus.): Allaşmak, kızarmak. Bundan sıfat olan *alıy* ve başka kelimeler de türetilir. Kökteki *al* kelimesi açıktır. Bu kelime Şipova'nın sözlüğünde geçmez.

Az (Bul., Es. Slav.): Ben. Başka bir dilde açıklanamayan bu zamirin Türkçe *öz* kelimesiyle ilgili olduğu sanılıyor.

Barak (Rus., Leh., Sırp.): Kıllı köpek. Bütün Türk dillerinde yaygın olan bu kelime, hemen bütün Slav dillerinde de vardır. Türkçe'de geçişi çok eskidir. Oğuz Han'ın Doğu Avrupa'nın kuzeyinde yendiği kavmin adı *Kıl Barak* veya *İt Barak*'tır. Bu cins bir kelimenin Slav dillerinde ortak olması, çok erken bir tarihte, henüz dağılmadan onu aldıkları anlamına gelir.

Baran, boran (Rus, Leh.): Koç. Vernadsky, bundan 2000 yıl önce, bütün Slav dillerinde ortak olan bir düzine kelime içinde bunu da sayar. Şipova ise bunu Rusça'daki Türkçe asıllı kelimeler arasına almıştır. Yani Hun döneminin bile öncesine geçmekteyiz.

Bik, bık, byk (Sırp., Rus., Leh.): Boğa > Bike. Bu kelime de Vernadsky'nin 2000 yıllık kelimelerinden biridir. Hemen tüm kaynaklarda Türkçe asıllı olduğu belirtilir.

Crni, çernıy, czarny (Sırp., Rus., Leh.): Kara. Renk isimlerini bir dilin temel kelimeleri arasında saymak yerinde olmaz. Renkle ilgili sözler kolaylıkla başka dillere geçerler. Slav dillerinde herhangi bir kelime sonuna *-n-* getirilerek kolaylıkla sıfatlaştırılır: Sırp. *çarapni posao* (çorap gibi, içinden çıkılmaz bir iş). Esasen sıfat olan kelimelerde ise bu ek yoktur. Yani ekin olması kelimenin aslının sıfat olmadığını gösterir. İncelediğimiz kelimede bunu açıkça görüyoruz.

Öte yandan, Slav dillerindeki sözbaşı *ts* veya *ç* sesi esas kaynağın *k* veya *q* olabileceğini gösterir. Türk. *kömür* > Sırp. *çumur*, Türk. *köprü* > Sırp. *çupriya*. Yani elimizdeki sıfatın kökünde *kar-*

kökünün bulunduğu anlaşılıyor. Bu ise Türkçe *kara*'dan başka bir şey değildir. Hem Slav dillerinde bu anlamda başka bir kelimenin bulunmaması, hem de bunun tüm Slav dillerinde geçmesi çok erken bir dönemde, daha Ana Slav dili yeni oluşurken bu kelimenin Türkçe'den alındığını gösterir.

Da (Ort. Slav.): Evet. Bu kelimeyi daha önce belirttiğimiz *Kuzey Birliği* içinde ele almak gerekirse de, nihai kökü Türkçe'de görünüyor. Almanca, Fince ve Oğuz Türkçe'sinde evet anlamındaki kelime tamamen aynıdır. Yalnızca Kıpçak Türk lehçelerinde *ca, ja, je* biçimlerine döner. Bu ise ölmüş bulunan Bulgar Türkçe'sinde bunun *da* olduğunu akla getirir. İngilizce'deki en eski şeklin muhtemelen *gea* oluşu da Bulgar bağlantısını çağrıştırır. Her halükarda, bütün bu dillerde kelimedeki sesli harf açık ve uzundur. Bu ise ortak bir köke işaret eder.

Da (Ort. Slav.): Bileşik cümle bağlacı. 4. Bölüm'de geçtiği üzere, Hint-Avrupa ve Sami dillerinde bileşik cümle soru zamirleriyle, bazen de diğer zamirlerle yapılır. Bu Slavca kelime ise böyle bir zamir değildir ve bu noktada zıtlık başlar. Aynı kelimenin Türkçe bileşik cümlelerde kullanılması ise dilbilimin önüne ciddi bir mesele olarak çıkar. Ne yazık ki, bununla şimdiye kadar kimse uğraşmamıştır. Şu örneklere bakalım:

Sırp. *Pustimo da ide* (Bırakalım da gitsin).

Rus. *Ya poşel bı vı teart, da u menya vremeni net* (Tiyatroya giderdim de zamanım yok).

Buna itiraz, Türkçe'deki *de/da*'nın son dönemlerin ürünü olduğu, eski biçiminin *takı > dahi* olduğu şeklindedir. Dolayısıyla eski dönemlerde Slav dillerine bu iki heceli şekliyle geçmeliydi. Öncelikle, Clauson buradaki sözbaşı *t*'nin aslında *d* olduğuna dair kuvvetli kanıtlar bulunduğuna inanır. Sonra, *taki > dahi > da* geçişi son dönemlerde gerçekleşmiştir, ama birbiriyle ilişkisi olmayan hemen bütün Türk dillerinde birden olmuştur. Böyle toplu bir ey-

lemi açıklamak zordur. Yazılı kaynaklarda önceki dönemlerde tek heceli biçimin geçmeyişi, onun konuşma dilinde de bulunmadığı anlamına gelmez.

Son olarak, eğer Türkçe çok iyi bildiğimiz üzere tek hecelerden gelişmiş bir dil ise, yani bütün kelimelerin kökü nihayetinde tek bir heceye gidiyorsa, *takı* kelimesinin kendisi sonraki bir gelişmedir. İlk hali *ta*, muhtemelen de Clauson'un dediği gibi *da*'dır. Bu da daha bebeklik döneminde Slavca'ya geçerek bugünkü en temel kelime haline gelmiştir.

Da (Rus.): Ve. Bunun için Ortak Slavca kelime, Hint-Avrupa asıllı *i*'dir. *Da* kelimesinin sadece doğuda kalması ya *i* karşısında yenilerek geri çekildiği, ya da Doğu Slavcası belirdikten sonra bu dile girdiği anlamına gelir. Bu ise Hun çağıdır. Öte yandan, bugün Oğuz Türkçesi ve Fince'de bu anlamdaki kelimeler aynıdır. Bu ise, yukarda geçtiği gibi, yine Bulgar ve Bulgar öncesi dönemi akla getirir. Ancak Fince ile Bulgarca'yı telif edemeyeceğimiz için, Bulgarca'ya benzediğini gördüğümüz Sakaca'ya uzanmamız gerekecektir. Dolayısıyla, bu kelime daha Saka-Sarmat çağında ana Slav diline girmiştir.

Dan, den', dzien (Sırp., Rus., Leh.): Gün, gündüz. Aynı kökten gelip zamanla farklı anlamlar kazanan Türkçe *tan, tün, dün* kelimelerinin kaynağı, bu Slavca kelimeler için de kaynaklık etmiş gözükmektedir.

Dobro (Ort. Slav.): İyi, güzel. Daha önce İngilizce *true* kelimesinin belirsiz bir Hint-Avrupa **deru* kökünden getirildiğini söylemiştik. Orada önerdiğimizi burada da yineleyeceğiz. Bu Slavca kelime, Nogayca *tuwra* ve Karaçay-Balkarca (Eski Bulgarca'nın kalıntısı) *tuvra* olarak söylenen, bizdeki *doğru* kelimesiyle alakalı gözüküyor. Hem açık bir ses, hem de anlam ilgisi vardır. Kelimenin tüm Slav dillerinde bulunması ve temel bir söz olması çok erken bir dönemde geçtiğini gösterir.

Duşa, dusza (Sırp., Rus., Leh.): Can. İçinde *can*ın bulunduğu kabul edilen, insan ve hayvanlarda vücudun ön kısmına Türkçe'de *döş* denir. Anlam ve ses ilgisi ortadadır. Vücut terimlerinin diller arası geçişi zor olduğu ve bu kelime tüm Slav dillerinde ortak bulunduğu için, en erken döneme ait bir Türkçe alıntı olarak kabul edilebilir.

Godina, god, godzina (Sırp., Rus., Leh.): İlk ikisinde yıl, Lehçe'de saat. Diğer Slav dillerinde de zamanla ilgili kimi terimleri belirtir. Hintçe *ghaDi* (saat) kelimesi ile karşılaştırılarak bir Hint-Avrupa köken izafe edilebilir. Ancak Türkçe'deki bir kelime ve bir gelişme, bu konuda dikkatli olmamızı öğütlüyor. Eski Türkçe *öd* zaman demektir. Türkçe'de sesli ile başlayan kimi kelimelerde başta *g, kh, h* türemeleri olduğu iyi bilinir. Bunun en açık örneği *en* > *gen* kelimeleridir. Bunun tersi bir gelişme olsa idi, *öd* kelimesinin Türkçe'ye dışardan geldiğini söylerdik. Söz konusu ses gelişmesi, Slav dilleri ve Hintçe'deki zaman bildiren bu kelimelerin elimizdeki Türkçe kelimeye dayanması gerektiğini gösteriyor: *öd* > *göd* > *god.*

Ayrıca bu kelime 'zaman' anlamıyla *ud* biçiminde Sümerce'de de geçer. Sümerce'de yalın biçimin bulunması, Türkçe kelimenin Slavca veya Hintçelerden eski olduğunu gösterir. Ancak, öte yandan, Türkçe *uda* ('öküz') karşılık Sümerce aynı anlamda *gud*un bulunması, bu ses gelişmesinin çok erken bir dönemin ürünü olduğunu gösterir. Değişik erken Türk lehçelerinin bunun değişik biçimlerini kullanması mümkün olduğu gibi, aşağıda göreceğimiz *orman – koru* örneğinin gösterdiği üzere, aynı lehçe her iki biçimi kullanmış da olabilir.

Gora (Sırp., Rus., Leh.): Dağ, yukarı. Yukarıda belirttiğimiz -n- eki ile sıfatlaştırıldığında 'yüksek' anlamı verir. Sanskritçe *giri* kelimesiyle bağlanabilir ama Ural-Altay bölgesiyle bağlantısı çok sıkıdır ve birkaç koldan gider. Bu kelime Slav dillerinden yalnızca Bulgarca'da 'orman' anlamına sahiptir; bu ise, Tzvetkov'un belirt-

tiği gibi, Türkçe *koru* kelimesiyle alakalıdır. Ancak Avrasya bölgesinde yükseklik > dağ > orman > ülke şeklinde bir anlam ilgisi vardır ve bunu hemen bütün bölge dillerinde bulunan *-or-* sözcüğü temsil eder. Bu anlam ilişkisini, Sümerce ve Türkçe'ye özel olmak üzere, paralel şekilde sunan *yış* kelimesiyle açıklayalım.

Orhon yazıtlarında kağan, Türk milletine *Ötügen Yış*'ta oturmasını salık verir. Bu kelime günümüz Sibirya Türk lehçelerinden bazılarında 'orman' anlamıyla yaşamaktadır. Sümerce'de ise *giş* "ağaç, odun" anlamındadır. Kelimenin eski bir tarihi olduğu açıktır. Ancak kağanın öğüdünü anlamak zordur. Neden milletine ormanda yaşamasını, Çin'e gitmemesini söylüyor?

Moğolistan'ın kimi kısımlarında ormana rastlanır, ama genellikle bozkırlıktır ve bunun 1300 yıl önce de böyle olduğunu biliyoruz. Göktürk devletini kurup ayakta tutacak kadar büyük bir budun, orada hangi ormana sığacaktır? Vezir Toñukuk, Bilge Han'ın şehirler kurma tasarısına karşı çıkıyor ve göçebe hayat tarzının korunması gerektiğini söylüyor. Ormanda göçebelik olur mu?

Buradaki kelimeyi 'dağ', yani Altaylar bölgesi olarak almak da zordur, çünkü aynı sorular dağ için de sorulur. Üstelik, bizzat Göktürk devletinin kalbgahı düzlük bir alanda idi. Dolayısıyla, yazıttaki kelimenin artık "ülke, yöre, memleket" anlamını kazandığı anlaşılmaktadır.

Önce değişik Avrasya dillerindeki şu kelimelere bakalım: Slav. *vrh* 'doruk', Alman *berg* 'tepe', Moğ. *oroi* 'doruk', Mac. *orr* 'doruk', Fin. *vuori* 'askal, kayalık', Udmurt *vyr* 'tepe', Komi *vyr* 'orman', Moğ. *urankhay* 'orman', Slav. *gora* 'dağ', Mac. *ország* (ülke). Buna karşılık Türkçe'de bu anlamların hepsi aynı kökten gelen kelimelerde vardır: *or* 'yüksek', *gor* 'ülke', *korum* 'kayalık', *orman*, *koru*, *doruk*. Yalnızca dağ anlamı eksik gibi gözüküyor, ancak Türk yurtlarına dağılmış bulunan Kaçkar, Koçkar vb. kelimelerin ikinci hecesinde elimizdeki kökün bu anlamı gizlidir. Ayrıca zaten *kır* kelimesi "mücerred dağ veya dağ bloğu" anlamına gel-

mektedir. Görüldüğü gibi, Türkçe'de elimizdeki anlamların hepsi saklandığı gibi, kullanılan kelimeler de aynı kökten gelmektedir. Bu, kelimenin en yakın kaynağının Türkçe olduğuna işaret eder.

Sümerce *kur* (ülke) da kuşkusuz hem ses, hem de anlam itibariyle bu küme ile alakalıdır. Tıptı *ud* > *gud* örneğindeki gibi, burada da çok erken bir *g* türemesi vardır. Üstelik bu erken gelişme, kazandığı 'ülke' anlamıyla sonraki dönemde Türk dillerinde uzun süre yaşamıştır: Yağlakar, Uturkar, Bulgar, Hungar, Uygur, Utigur, Oğur / Ugor, vb.

Bir kelime böyle dört ayrı anlam dünyasına açıldığı zaman, onu kullanan dillerde bu anlamlardan bazıları için zamanla eşanlamlılar tercih edilir; böylece ilk kelime ölüme gönderilir. Türkçe'de, bütün Türk dillerinde yerleşen *dağ* < *taw* vs. kelimesi, *or* kökenli 'dağ' anlamında bir kelimeye yaşama şansı vermemiştir. Yalnızca *doruk* kelimesinde bunun izlerini görürüz. 'Ülke' manası uzunca bir süre yaşamış, ama nihayetinde eşanlamlı kelimelere teslim olmuştur. 'Yüksek' anlamı ölüm döşeğinde iken canlandırılmaya çalışılmıştır. Türkiye Türkçe'sinde nihayet sadece 'orman' anlamı kalmıştır; üstelik hem bizzat *orman* içinde, hem de *koru* sözcüğünde.

Farsça'da rastlanan *khor* (dağ) kelimesi de Slavca kelimeler gibi aynı kaynaktan alınmıştır. Üstelik bunun Sami dünyasına uzandığı anlaşılıyor ki, Mekke yakınlarındaki meşhur dağın ismi *Hîra*'dır. İsviçre'de bir dağın adında da *Hor* geçmektedir.

Grlo, gorlo, gardło (Sırp., Rus., Leh.): Boğaz, gırtlak. Rusça ve Lehçe kelimeler sonraki ses değişme kurallarına uyduğu için, Sırpça kelimenin aslına en yakın olduğu anlaşılıyor: *grlo* - *gırtlak*. Dillerin en temel kelimeleri olan organ isimleri dalında böyle bir ilişki şaşırtıcıdır.

Jarit' (Rus.): Yanmak. Türkçe *yarumak*' parlamak, ışıldamak' anlamındadır. Doğu ve Güney Slav dillerinin hemen hepsinde de bu kökten gelen 'parlak' anlamındaki *jarki*, *yarkiy* kelimelerine

rastlanır. Bunlar da kuşkusuz kökünü *yaruk* ('parlak, ışıklı') kelimesinden almaktadır. Bunun İngilizce *dark* ile ilgisini önceden söylemiştik.

Kadık (Rus.): Kıdık, çenenin altı.

Knyiga, kniga (Sırp., Rus.): Kitap. Türkçe *kağıt* kelimesinin ilk anlamı ağaç kabuğu veya yontusudur. Bunun eşanlamlısı *kamga*dır ve ortadaki '*m*'nin nazal 'n'ye dönüşmesiyle çoğu zaman diğer eşanlamlı kelime *yonga* ile birlikte kullanılır: *kañga.* Herhangi bir Slav diline girdiği anda, bu kelimenin iki sessizi başa yığılacak, onları uzunca bir *i* sesi takip edecektir: *Knîga.*

Konats, konets, koniec (Sırp., Rus., Leh.): Son (*s* < *k*).

Kony, kon', kon (Sırp., Rus., Leh.): At, Eski Türkçe *kon.* Bu kelime de Vernadsky'nin en eski Ortak Slavca kelimeleri arasındadır. Yani Sarmat çağında Slav dilinde bulunuyordu. Kurat bunu Slavca'ya ilk geçen Türkçe kelimeler arasında sayar.

Kosit', kosić (Rus., Leh.): Kesmek. Fiil kökleri arasındaki benzerlik açıktır.

Kovçeg (Sırp., Rus.): Birincide 'sandık', ikincisinde 'gemi' anlamları vardır. Sırpça'daki anlam Türkçe 'koyacak' gibi bir kelimeden rahatça getirilebilir, ancak Rusça'daki anlam tarihi bir boyuta inmemizi gerekli kılıyor. Oğuz destanında bir kimse, ordunun nehri geçmesi için bir kayık yaptığı için *Kıpçak* adını almıştır.

Rusça'daki kelimenin bundan kaynaklandığı gayet açıktır. Sırpça'da ise anlam kaymasına uğramıştır, çünkü içi oyularak yapılan basit bir kayık veya kano, rahatlıkla sandık haline gelebilir. Buradaki sorun, Türkçe'de kıpçak kelimesinin gemi anlamıyla kullanıldığına şahit değiliz. Ancak çıkarımlarda bulunuyoruz. Bu şu demektir: Türkçe'nin iyi bildiğimiz döneminden önce, yani Saka-Sarmat çağında bu kelime Slavların diline ulaşmıştır.

Kovıryat' (Rus.): Oymak, deşmek. Türkçe'de bu kelimeye ses olarak da karşı gelecek fiil ölmüştür, ancak ondan türeyen *kovuk* kelimesi hala yaşamaktadır.

Natıkat' (Rus.): Sokmak, çakmak. Fiil kökü 'tıka' Türkçe'deki *tıka-* ile aynıdır. Ayrıca, yine bu kökten *zatıkat'* fiili vardır.

Obuzit' (Rus.): Büzmek. Fiil kökü 'buz' ile Türkçe *büz-* hem ses, hem de anlam olarak aynıdır.

Oko (Sırp., Rus., Leh.): Göz. Türkçe 'okumak' ile ilgili.

Orati, orat' (Sırp., Rus.): Ekip biçmek, tarım yapmak. Sümerce'de de geçen Türkçe *ormak* bitkileri kesip biçmek anlamındadır. Ölmüş bulunan bu kelimeden günümüze *orak* < *orgak* kalmıştır.

Otats, otets (Sırp. Rus.): Baba. Eski Türkçe'de *baba* yerine *ata* kullanılırdı. Kişileştirme eki *–ts* çıkarıldığı zaman geriye Türkçe'nin aynısı kalır.

Pagan (evrensel): Putperest. Bu kelimenin kökü Latince *pacus*'a götürülür, ancak ne kök, ne de sunulan etimoloji kandırıcı değildir. Konstantinos'da (10. yy. Bizans imparator ve yazarı) Hıristiyanlığı kabul etmeyen, muhtemelen Boşnakların ataları olan halk için "kendi dillerinde kafir manasında Pagan / Pogan denir" ifadesi geçer. Konstantinos böylece kelimenin o dönemde Latince veya Yunanca'da bilinmediğini, Slavca asıllı olduğunu gösteriyor. Pogan kelimesi *po* + *gan* veya *po* + *ogan* şeklinde bölünebilir. Birinci de hiçbir anlam bulmak mümkün değildir, çünkü *gan*'ın ne olduğunu bilmiyoruz. İkinci de ise kelime "Ogan'a inanan" anlamını verir. Bu ise Türkçe 'tanrı' demektir.

Aslar bahsinde açıkladığımız, İskandinavyalıların sonradar Tanrılaştırdıkları Odin, Slavlara da ihraç edilmiştir. Belki onun isminin Ogan kelimesiyle kısmi ses benzerliği, bu ikisinin birbirini çağrıştırmasına, sonuç itibariyle Odin'in Ogan, yani Tanrı olduğuna inanılmasına sebep olmuştur.

Özellikle Prokopius'ta geçen Slavlarla ilgili tasvirler, onlarda eski Türklerin inançlarıyla bazı paralelliklerin bulunduğunu göstermektedir. Prokopius'un Türk olan Bulgarlar hakkındaki bilgileri Slavlara mal ettiği öne sürülebilir ama bunu için delilimiz yoktur. Slavlar da nihayetinde ilkel totemci bir dine değil, kendi durumlarıyla kıyaslanamayacak şekilde, gelişmiş bir inanç sistemine sahiptiler.

Peç, Peç', Piec (Sırp., Rus. Leh.): Soba. Kelime aslında ısıtmak, pişirmek fiilinin köküdür. İlk iki dilde de *peçiti* ve *peçit'* doğrudan *pişirmek* demektir. Göz ardı edilemeyecek bir anlam birliği ve ses ilgisi vardır.

Sal'do (Rus.): Bakıye. Krş. Tür. 'kaldı' (*k < s).*

Serıy (Rus.): Kır renk (*k* < *s*).

Sgoranie (Rus.): Yanma. Krş. Türk 'kor'.

Skala (Rus.): Kayalık. Krş. *askal* 'kayalık'.

Skloniti se (Sırp.): Saklanmak.

Sluşati, sluşat', słuchać (Sırp., Rus., Leh.): Dinlemek. Türkçe 'kulak' ile ilgili (*k* < *s*). Aslında bu kelime Yafesi bir köke dayanıyor gözükmektedir.

Sorok (Rus.): Kırk (*k* < *s*). Böyle temel bir kelimenin Rusça'ya Türkçe'den geçmesi düşündürücüdür. Ses kayması dikkate alınırsa, Saka-Sarmat çağına ait olduğu anlaşılır.

Şiriti, şirit', szerzyć (Sırp., Rus., Leh.): Sermek, yaymak. Anlam aynıdır; fiil köklerinde yalnızca açıklanabilir bir *ş* < *s* farkı vardır.

Tormozit' (Rus.): Durmak, fren yapmak. Bu kelime Rusça'da *Bulgar* kelimesi ile aynı ses kurallarına uyuyor (Болгар > Ort. Türk. *bulgar*). İlk kez *Bulgar* kelimesi hangi devirde geçti ise bu kelime de o zaman Rusça'ya girmiştir. Bu ise Hun devri civarını gösterir.

Tumaçiti, tolmaçit', tlumaczyć (Sırp., Rus., Leh.): Çevirmek, türcüme etmek, yorumlamak. Türkçe *tilmaç* kelimesinden bu fiil üretilmiştir. Sırpça'da 'l' ünsüzünün yokluğu Batı Balkanlardaki genel durumla ilgilidir.

Tolkovat' (Rus.): Yorumlamak, tercüme etmek. Bir yukarıdaki örnekte Türkçe *til* kelimesinin Rusça'da *tol* olduğu açık görülüyor. Bu kelimede de ilk hece, hem ses, hem de anlam birliği açısından aynı köke dayanmalı. Buradan İng. *talk* (konuşmak') kelimesine atlayabiliriz. Slavca kelimelerden hiçbiri *til* gibi bir kökten alınmış olamazlar. Bunu sesbilim açıklayamaz. Belki paralel özellikte başka bir kelimeyi inceleyerek gerçek kökü tespit edebiliriz.

Bulgar kelimesinin ilk hecesi Rusça ve Sırpça'da aynı kurallara tabidir: Sırasıyla, Bolgar ve Bugar. Lehçe'de başa sissiz yığılması olmamıştır, ama u sesi korunur: Bułgar. Bu kelimenin aslının ne olduğunu tam bilmiyoruz. *Bulgamak* fiiliyle hiçbir ilişkisinin olması mümkün değildir. Geçtiği en eski metinlerden biri olan Ermeni Coğrafyası'nda bu kelime *błqar* biçiminde görülür. Eğer 'o' veya 'u' olsa idi, yazıya geçerdi. Aynı eserde *Bułqar* biçimi de geçer. Bu durum yazarın veya müstensihlerin emin olmadığını gösterir.

İlk hecedeki ünlü harf muhtemelen zayıf bir 'ı' idi. Bugün Bulgaristan'daki telaffuz olan *Bılgar* aslına en yakın biçimi koruyor olmalı. Rusça *bolgar*'ın telaffuzu da buna yakındır. Nihayet, Balkar / Malkar kelimesinin ilk hecesindeki 'a', ancak böyle bir 'ı' sesinden gelişmiş olabilir.

Dolayısıyla, Genel Türkçe *til* kelimesi de Slav dillerine *tıl* veya *tl* gibi bir biçimden geçmiş olmalı. Bildiğimiz dönemde bunun örneği bulunmaz. Dolayısıyla, burada da hayli eski bir zamana, veya Avarca gibi bilmediğimiz dil ve lehçelere uzanmak zorundayız.

Tvoriti, tvorit', tworzyć (Sırp., Rus., Leh.): Yaratmak, türetmek, üretmek, kurmak. Bununla alakalı olarak, çoğunlukla *türe-* merkezli kelimeler kurulmuştur. Örn. Hırvatça *stvorac* ('yaratıcı').

Kelimenin *törü-* biçiminden Slav dillerine girdiği anlaşılıyor. Bu biçim, bugün bile bu dillere girdiği anda *tvori* haline gelir. Bundan, aralarında *açmak* ve *kapamak* gibi temel fiillerin de bulunduğu çok sayıda fiil türetilmiştir. Dolyısıyla çok eski bir dönemde, ana Slav dilinin oluşmaya başladığı çağda alındığı görülmektedir.

Urlati (Sırp.): Bağırmak. Eski Türk. *urlamak.*

Yuriti (Sırp.): Hızlı yürümek, yüğürtmek. Her ikisinde de fiil kökleri *yuri ve yürü* arasındaki bağlantı açıktır.

Zakon (Sırp., Rus.): Kanun. Bu kelimenin Slav dillerinde etimolojisi yapılamamış, bunun üzerine diğer dillere başvurulmuştur. Kimi bilginler Türkçe olabileceğini de iddia etmişler, ancak bunun üzerine gidilmemiştir. *Sagun* Türklerde dini, töreyi bilen ve bildiren kimsedir. Yani kanunun bizzat kendisidir. İlginç şekilde, Konstantinos, Peçeneklerin kendi *zakonos*larına göre yemin ettiklerini söyler. Yani artık kişi olmaktan çıkmış, doğrudan kanun, töre, adet anlamına gelmiştir.

Zeleni, zelenıy, zielony (Sırp., Rus., Leh.): Yeşil. Türkçe'de bu renk ismi *yaş* kelimesiyle ilgilidir ve ondan türetilmiştir. Bugün Çuvaşça'da *śul* olan bu kelime, eski Bulgarca'da muhtemelen *dhel* şeklindeydi. Bu ise Slavca *zel*'e kaynaklık etmiştir. Slavca kelimelerin sonundaki sıfatlaştırma eki *-n-* kelimenin aslının sıfat olmayıp, tıpkı Türkçe *yaş* → *yaşıl* gibi sonradan, daha doğrusu ikinci kez sıfatlaştırıldığını göstermektedir.

SLAV – SKLAV – SAKLAB

Ortaçağ kaynaklarının tamamında bu halkın ismi *s-k-l-v/b* ünsüzlerini içererek geçer: Σκλαβίνοί, Sclaveni, صقلاب (çoğ. صقالبه), vb. Görüldüğü gibi, bildiğimiz isimden bir fazlalık teşkil eden bu '*k*', hem doğu, hem de batı kaynaklarında ısrarla vurgulanır. Bugünkü kimi batı dillerinde de kelimeyi aynı şekilde buluyoruz: Fr. *Sclave*, Alm. *Sklave*, İsp. *Esklavos*, vb. Slav dillerinin kendilerinde

böyle bir ünsüz bulunmamaktadır. Ancak kaynakların ve çağdaş dillerin 'k' ısrarı, bunun üzerinde düşünmeyi gerektiriyor.

Bizans ve Latin kaynakları yanılıyor olamazlar, çünkü Slavlar yanı başlarında idi, içiçe yaşıyorlardı. Arap ve Farslar da kelimeyi muhtemelen Doğu Avrupalı Türklerden almışlardır. Mesela, en erken kaynaklardan İbn Fadlan, kendi heyetindeki bir Bulgar Türkünü *Baris el-Saqlabî* olarak adladığı gibi, Bulgarlara da *Saqlab* der. Bu kadar yakınında bulunan insanlar hakkında yanılıyor olamaz.

Oğuz Han destanının, Slavlardan hayli uzakta, onları hiç bilmeyenlerce yazılmış Uygur nüshasında, Oğuz Han'ın bir kaleyi koruyarak kendisine teslim eden kimseye ödül olarak *Saklap* ('saklayan, koruyan') ismini verdiği belirtilir. Oğuz Han'ın isim verdiği kimseler hep bir kavim başçısı olduğu için, bu kimse de ilk Slav olur.

Bu olay batıda geçmektedir. Belirttiğimiz gibi, Oğuz Han destanı bütün unsurları ile batıya aittir; Orta Asya ve Doğu Avrupa'daki Sakalar arasında yerleşerek oradan doğuya gitmiştir. Herodotos'taki tasvirlerde açıkça vurgulandığı gibi, Karadeniz bozkırlarında kale yoktu; yine, en azından Massagetlerle Perslerin savaşından anlaşıldığı gibi, Kazak bozkırlarında da olması düşünülemez. Böyle bir kale ancak ormanlık bölgedeki bir *gradina* (ilk Slav yerleşimleri) olabilir. Bu ise Slav türeneğine uygun gelmektedir. Bir Bulgar-Tatar destanında ve bir Kazan yazmasında geçen, Eskiçağ'ın kalabalık *Saklan* halkı da Slavları imliyor olmalıdır.

Saka dönemine ait bir kelimeyi o dönemin diliyle incelemek gerekir. Mesela, dilleri Türkçe ile en fazla bağlantılı görünen Ortadoğu halkı Kutların bir kralı *Yarlakap* ismindedir ve burada aynen *Saklap*'taki ek görünüyor. Bunu günümüz Türkçe'sine *yarlığayan* diye çevirebiliriz. Bu eki biz halen kullanmaktayız. Türkçe'de bileşik cümlelerde kullanılır: "Yarlığayıp bağışladı" Kutların yerinde yaşayan Azerbaycan Türklerinde ise bu ek, tıpkı 4000 yıl önceki

gibi şimdiki zaman bildirir: *Yarlığıyor*. Aynı şeyi Tatarca'da Türkçe'deki gibi, lakin *–an* yerine *–gan* ile söyleriz: *Yarlığagan*. Dolayısıyla, *Saklan* kelimesinin doğrudan 'saklayan' anlamına geldiği görülüyor. *Saklap*'ın da aynı anlama geldiğini destan söylüyor. Ortada bir lehçe farkından başka bir şey yoktur. Önemli olan, bu kelimenin Türkçe asıllı olduğunun ortaya çıkmasıdır.

Mirfatih Zekiyev, Ortaçağ İslam kaynaklarındaki *Saqâlibe*'nin Slavlar değil, Kıpçaklar olduğunu söyler. Ancak Kimek-Kıpçak birliği, Göktürklerin kuzeydeki varisleri olarak sonradan ortaya çıkmıştır. Slavların ismi ise, yukarıdaki Latin ve Yunan biçimleriyle bundan çok önce zikredilmeye başlar. İslam kaynaklarının Saqâlibe ile Kıpçakları anlattığı doğrudur, lakin sadece *kırmızı yüzlü* kuzey halklarından birisi olarak. Yani, ırkı ve diline bakılmaksızın, bütün kuzeyliler Saqlab adlanıyordu.

Slav dillerinin kendisinde geçen *Slav* kelimesi için çeşitli etimoloji denemeleri yapılmıştır. Bunlar arasında ikisi öne çıkmaktadır: Duygusal olan etimoloji "ün, şan, nam, yücelik, görkem" anlamındaki kelimeye işaret etmektedir. *Zorislav, Miroslav, Svetoslav* gibi Slav isimlerinde çok geçen kelime bununla ilgili olabilir, ancak topluluk ismi olarak alındığında bazı dilbilimsel zorluklar doğmaktadır.

Bilimsel etimoloji ise *slovo* ('söz') anlamını esas alır ki, bunun doğru olması gerekir. Bu kelimeden türetilen *Sloven, Slovin, Slaven, Slavyan, Slavyanin* gibi biçimler nizamidir ve topluluk ismi olarak kullanılabilir. Slavlığın kökeninde ırk değil (bir Slav ırkının varlığı pek kabul edilmez), dil bilinci bulunduğu için bu sav destekli gözükür. Slav dili ile konuşmayan kimselere (Almanlara) *nemats* ('dilsiz, ahraz'; Osmanlılar bu kelimeyi Nemçe olarak almıştır) denmesi de bu dil bilinciyle alakalıdır. Yani bir Slav kendisini 'konuşan', ötekini ise 'konuşmayan' olarak görür.

Bizce *Saklap* ve *slovo* kökenlerinin ikisi de doğrudur. Bu halkın ismi önceleri, Türklerce verildiği şekliyle *Sklaven* < *Saklap* idi;

zamanla dil birliği etrafında gelişen şuur Sloven kelimesini onunla eşanlamlı hale getirdi. Nihayetinde Slavlar arasında bu ikincisi baskın hale geldi, diğeri unutuldu. Ama diğer insanlar bu eski biçimi unutmadılar ve hem eski zamanlarda kullandılar, hem de şimdi kullanıyorlar.

Çeşitli dillerde Slav anlamına gelen kelimenin aynı zamanda 'köle' demek olması tamamen tarihi bir hadiseden kaynaklanmaktadır. Ortaçağ'da Slavlar dünyanın en fazla köleleştirilen topluluğu idiler. Mesela, Karadeniz'in kuzeyinde iken Macarlar Slavları yakalayıp, Kafkaslar üzerinden İslam dünyasına köle olarak satarlardı. Batıda durum daha da kötüydü. Artık kölelik kavramı, kölelerin kimliği ile açıklanır olmuştu.

Türkçe'de bile, örneğin Çağatayca'da *saklau* kelimesi tutsak anlamındadır. Eski Bulgarca'da da kelimenin 'tutsak, köle' anlamını kazandığı sanılıyor. Bu bakımdan, T. Majda'nın Slav kelimesinin kökü olarak Türkçe'deki 'köle' anlamına eğilmesi haklıdır, ancak bu sonraki bir gelişmenin ürünüdür.

SLAVLIK NASIL OLUŞTU?

Slav dillerinin birbirine çok yakın oluşu, birliğin çok yakın bir zamanda dağıldığına, ki bunu rahatça takip edebiliyoruz, işaret ettiği gibi, bu dilin çok eski bir geçmişinin de olmadığını gösterir. Tzvetkov'un kuramı belki durumu en iyi açıklamaktadır. Slav ve Balt dilleri bir birlik oluştururken, Hun döneminde yoğun bir Ural-Altay etkisine maruz kalan güney ve doğudaki arazide ayrı bir gelişme yaşanmış, ana Slav dili ortaya çıkmıştır.

Tarihi gelişmeler bunu açıklamaktadır, ancak Hun dönemini esas alırsak, bu dilin oluşması için gerekli zamanı vermemiş oluruz. Bizce aynı süreç yaşanmıştır, ana Slav dili Ural-Altay (doğrusu ve açıkçası Türk) etkisi sayesinde ortaya çıkmıştır ama bunun belli bir doğal süresi vardır. Bu ise Saka çağına, MÖ 500'lere kadar gider. Ancak bu tarih, kesinlikle Doğu Avrupa'da Türk dilinin etkisinin

tam başladığı tarih değildir. Türk diline akraba olan Ortadoğu kökenli bitişken dilliler, Ariler Kafkasların kuzeyini boşalttıktan sonra da buraya akmaya devam etmişler, dolayısıyla dil etkisi sürmüştür.

Ancak, şimdi Türkçe dediğimiz dil, tıpkı onu konuşan halk gibi, Orta ve İç Asya'da teşekkül ettiği için, Saka öncesi etkiyi doğrudan Türkçe olarak adlandırmak mantıklı olmaz.

Doğu Avrupa'da İranî izler aramak için iki yüzyıldır çok yoğun bir çalışma sürmektedir, ama gelinen noktada, bunca emeğin ortaya ciddi bir şey koyduğu söylenemez. Tespit edilen ortaklıklarda ilk önce aradaki akrabalık göz önünde bulundurulmalıdır. Yani Slav-Balt dilleri ile Hint-İran dilleri zaten yakın akrabadırlar ve pek çok sözcükleri ortaktır.

Baran ve *sobako* gibi bir kısım kelimenin İranî değil, Türkçe kaynaklı olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte münferit İranî kaynaklı kelimelere rastlanmaktadır. Bunlar Sarmat birliği içindeki İranî kabileler veya Ortaçağ'da Alan-Aslar vasıtasıyla geçmiş olmalıdır.

Herşeye rağmen, Doğu Avrupa'da kaydadeğer bir İranî varlığı akla getirecek delililer yoktur. Mesela, kendi tarihleri olmadığı için Eskiçağ ile çok uğraşan, Germanlara karşı da Arilere sarılan Çeklerden Ladislav Zgusta, "*Karadeniz'in kuzeyinin İranî dilinin*" tek kanıtı olarak sunduğu yer isimleri üzerine çalışmış, sonuçta birkaç örnek sunmuştur, ama bunlar da Poppe'nin söylediği gibi "*her kelime her dil ile açıklanabilir*" kaidesine uyan kelimelerdir.

Tek kanıt yer isimleri ise, bu yer isimlerinden ancak birkaç örnek bulabiliyorsak ve bunlar da yoruma açık ise, bu bölgede nasıl bir İranî dilden bahsedebiliriz? Aslında böyle bir durumda üzerinde konuşulması gereken şey, bu kadar geniş bir bölgeyi kaplayan sözde İranîlerin nasıl doğru dürüst hiçbir iz bırakmadan kaybolmayı becerdikleridir.

Bir başka Çek alim Blaskovics, üç beş Türk topluluğunun Slovakya arazisinde bıraktığı isimler üzerinde çalışmış, pek çok örnek bulmuştur. Demek ki, insanlar bir yerde var iseler izleri kalır. Yok iseler izleri de bulunmaz. İzleri yoksa orada bulunmamışlardır. İranîler işte böyledir. İzleri yoktur, çünkü kendileri yoktur.

Slavlardan, veya eski -yanlış- isimleriyle Venetlerden bahseden en eski kaynaklar, onların kalabalıklığını sürekli vurgularlar. Milat civarında Avrupa'nın kuzeyinde büyük bir nüfus yoğunlaşması olduğu anlaşılıyor ki, German kabileleri bıkıp usanmadan güneydeki Roma sınırlarını zorlamışlar, kendilerine *lebensraum* (hayat alanı) aramışlardır. Doğuda aynı sorunu yaşayan Slavları aşamıyorlardı.

Batıya ve güneye gidemeyen Slavlar da doğuya Sarmat arazisine giremiyorlardı. Bunun yerine kuzeydoğudaki Fin topraklarına doğru yayılmaya başladılar. Bunlar günümüzdeki Rusların atalarıdır. Sarmat birliğinin çöküşünü değerlendirenler ise kuzeyli German kabilesi Gotlar oldu. Hemen gelip Karadeniz'in kuzeyindeki araziyi tuttular.

Altını üstüne getirmek pahasına da olsa, Avrupa'yı bu darboğazdan kurtaranlar Hunlar olmuştur. Önlerine kattıkları Germanlarla birlikte Roma sınırlarının yıkılmasını ve insan kitlesinin İspanya'yı bile geçip Kuzey Afrika'ya akmasını sağlamışlardır. Hun egemenliğinde ve korumasında bulunan Slavlar bu ortamdan faydalanmış, hem batıda boşalan yerleri doldurmuşlar, hem de güneyde Tuna boylarına inmişlerdir.

Güney harekatının ikinci aşaması iki Türk boyu Bulgar ve Avarlarla birlikte Balkanların istila edilmesi olmuştur. Üçüncü aşamada kademe kademe Karadeniz bozkırına inilmiştir. Bu kademeli inenlerin torunları günümüzdeki Ukrayinlerdir. Bu konuda son noktayı Kırım'ın işgal ve ilhakı koyar. Dördüncü aşama ise sırasıyla İdil-Ural illeri, Sibirya, Kafkaslar ve Orta Asya'nın Ruslarca işgali olmuştur.

Böylece Doğu Avrupa'da yoğunlaşan nüfus Asya'nın geniş topraklarına açılarak rahatlamıştır. Bugün ise böyle bir sorun bulunmadığı gibi, süreç tersine işlemektedir. Hemen tüm Slav ülkelerinde nüfus azalmakta, yaşlanmaktadır.

Hatta bu yüzden, Bulgaristan'da Türklerin en zor günlerinde bile Bulgar hükümeti onları eritmeye çalışmış, ama uzun süre Türkiye'ye göçlerine izin vermemiştir. Çünkü, oradaki Türklerin göçüyle ortaya çıkacak insan eksiğini kapatacak kaynak yoktu. Üstelik, sosyalizmin yıkılışından sonra genç ve eğitimli nüfusun iktisadi sebeplerle sürekli batıya göçü, bu ülkeleri daha da zorda bırakmaktadır.

Sonuç olarak söyleyebileceğimiz şey, Slavlığın ilk kez Türkler sayesinde ortaya çıktığıdır. Ona bir Türk-Hint-Avrupa ortak yapımı birim olarak bakmak abartılı olmaz. Doğu Avrupa'nın yoğun ormanlarında ilkel bir şekilde yaşayan Slav kitleleri, Sarmat baskısıyla geri çekilip aralarına karışan Sakalar sayesinde bir ilk dönüşüm yaşamışlar ve belli bir şuur geliştirmişler, bir başka Türk gücü olan Hunlar sayesinde de hapis hayatından kurtularak geniş topraklara yayılmışlar, bu arada birkaç yüzyıl çeşitli Türk boylarının yönetiminde yaşayarak devlet kavramını öğrenmişlerdir.

İlk Slav devleti, Samo adlı bir Frank'ın Avarlara isyan ederek, (bizce) 625 yılında şimdiki Slovakya'da kurduğu devlettir. Bunun niteliği hakkında birşey bilmiyoruz; daha ziyade Samo'nın kişiliğine bağlı olan bir isyan bölgesi olarak nitelemek mümkündür. Zira Samo öldükten sonra ortada bir şey kalmamıştır. Daha sonra ise aynı bölgede ve biraz aşağıda, şimdiki Avusturya ve Slovenya'da devletler türemiştir, ancak bunların yöneticilerinin isimlerinin bölgedeki herhangi bir dille açıklanamaması bilim adamları arasında rahatsızlık oluşturmaktadır.

Bizim çalışmalarımız, bu dönemin hemen ardından kurulan Hırvat ve sonraki Sırp devletlerinin ilk hanedanlarının tamamen Türk olduğunu göstermiştir. Muhtemelen bu ilk Slovak ve Sloven

devletlerini kuranlar da Hırvat devletini kuranlarla bağlı olan Sarı Oğur Türkleri idi.

Avar devletinin yıkılmasından sonra da Bosna'da kalan Avar ve Bulgarlar burayı bir devlet haline getirmişlerdir. Tuna Bulgar devletini ilk kuranlar zaten Türklerdi; ancak kalabalık Slav kitlesi içinde 300 yıl kadar yaşadıktan sonra, özellikle Hıristiyanlığın kabulü ve kilise dilinin Slavca olarak belirlenmesi yüzünden zamanla Slavlarla karışıp ortadan kalkmışlardır. Tahminimiz Bulgarların tamamının kaybolmadığı, bir kısmının kimliğini koruduğu şeklindedir. Bugünkü Deliorman Türklüğü kısmen onlardan inmektedir.

Rus devletini, 6. Bölümde gördüğümüz üzere, bir Viking kabilesi olan Ruslar kurmuştur, ancak Kiev merkezli bu devletin geleneği Bulgarlara dayanır. Kiev'in sahibi olan Bulgarların, bozkırdaki rakipleri olan Hazarlar tarafından kovuldukları veya sindirildikleri anlaşılıyor. Bunların yerini tüccar olarak buraya gelip yerleşen ve Hazarlara vergi ödeyen Vikingler almıştır. Hazarların zayıflamasından sonra bu Vikingler etraftaki Slav halkı örgütleyip bağımsız olmuşlar, zamanla kendileri de Slavlaşmış, ama isimlerini yadigar bırakmışlardır.

En son olarak, Polonya devletini de, bir destana göre, Hazar'dan gelen Abraham Prokovnik adlı bir adam kurmuş ve yönetimi Piast sülalesine devretmiştir. Soyadı Slavcalaştırıldığı için kimliğini tespit edemiyoruz. İsmi ise Yahudi olduğunu açık gösteriyor. O dönemde, bu bölgeye gelip böyle bir siyasi faaliyette bulunan kimsenin elinde maddi ve manevi hazır gücünün olması gerekirdi; yani bu kişi muhtemelen Hazar soylularından birisiydi ve dolayısıyla Türk'tü.

Kaşgarlı Mahmud bin yıl önceki "Türksüz Tat olmaz" sözünü, en az o derecede "Türksüz Slav, Slavsız Türk olmaz" biçiminde söylemeliydi.

SONUÇTA...

Mantık kuşkusuz, bilgiye ulaşmada olduğu gibi, onu derleme ve yorumlamada da en önemli araçlardan biridir. Dolayısıyla bilimin temelinde mantık vardır. Bir noktada mantık bilimin herşeyidir. Onu göz ardı edince veya hakkını vermeyince bilimden uzaklaşılmış olur.

Biz bu eserde mantığın sınırlarını zorlamadığımız gibi, gayet basit düşünce yöntemleriyle bazı gerçekleri ifade etmeye, gerçek olarak sunulan bazı şeylerin ise varlıkdışılığını göstermeye çalıştık. Yani, bugüne kadar söylenen öyle şeyler var ki, üzerlerinde çok ciddi araştırma bile yapmadan, sadece biraz düşünce mesaisi ile bunların aslını astarını anlamak mümkündür. Biz burada bunların konumuzla ilgili bir kısmını verdik. Bir kısmı hakkında ise kendi araştırmalarımızın sonuçları ile bazı değerli çalışmalardan dermediklerimizi terkipleyerek sunduk.

En başta belirttiğimiz gibi, bu bir Eskiçağ tarihi değildir. Eserin ismi bu bakımdan eleştirilebilir. Biz sadece, Avrasya ve Ortadoğu'nun Eskiçağ tarihinin meseleleriyle ilgili güzergahımıza takılan bazı konulara temas ettik. Bunu yaparken bazen çok uzaklara gittik, bazen de yanıbaşımızdakileri ihmal ettik. Bu, eserin örgüsünün bir sonucudur. Bir bakıma da yeni baskılarda yapılacak ekleme ve değişiklikler için açık kapı bırakılmıştır.

Bu kitap bizce ismiyle müsemmadır. Tarihçinin kaynaklarının son derece kıtlaştığı ve ortadan kalktığı bir nokta olan Avrasya Eskiçağında özellikle, hayal devreye girmektedir. Bu kaçınılmazdır. Ancak, yine hayalin ürünü olan bilim-kurgu eserlerinde bile bilime acil öncelik tanınırken, Avrasya'nın Eskiçağ tarihiyle ilgili çalış-

malarda duygu ve yargıların herşeye hakim olmasını, tarihin bir mahkeme iddianamesi diliyle yazılmasını anlamak güçtür.

Ki, orada bile yasalar göz önüne alınır. Bizim örneğimizde yasalar tamamen göz ardı edilmektedir. Böylece oluşan erksizlik ve kargaşa ortamında keyif ve önyargı herşeye hakim olmakta, hayal gücü bütün gücünü onların hizmetine vermektedir. Bunun sonucu ise, kitap boyunca değindiğimiz hayali milletlerin ortaya çıkışı olmuştur. Hiç yoktan milletler belirmiş, var olan milletler gaibe intikal etmiş, pek çoğuna ise gerçekte sahip olmadıkları roller verilmiş, yani tarih yazıcılığı bir nevi senaryoculuğa dönüşmüştür.

Hayali millet üretiminin tek taraflı olduğunu, Türklerin veya Turan halklarının hep kurban edildiklerini ve haklarının alındığını düşünmek doğru değildir. Biz, başta Türkler olarak Ural-Altay halklarının tarihteki hak ve miraslarını savunduğumuz gibi, onların üzerinden yapılan hayali üretime de karşı çıktık. Yani, Karpatlardan Altaylara kadar bir alanı dolduran eski çağın İranîleri ne kadar hayal ürünü ve vücuttan yoksun ise, 5000 yaşındaki Türkler de, bize göre, o derece hayalidir.

Altay efsanesi bizlere duygusal, bizim dışımızdakilere ise siyasal olarak cazip gelmiş, bu yüzden sürekle ve ısrarla vurgulanmış, pekiştirilmiştir. Halbuki ortada büyük mantık hataları vardır; büyük çelişkilere düşülmüştür; çok önemli sorular cevapsız kalmıştır. Altayların Türk anayurdu ve türeneği olma kapasitesi bulunmadığı gibi, bunu ispatlayacak tarihi, fiziki ve beşeri hiçbir delil de yoktur.

Türkler Altaylardan köklenmemiş, oraya sonradan gitmişlerdir. Nihai kaynakları ise Ortadoğu'nun doğusundaki bölgelerdir. Bugünkü Kuzey Irak, Doğu Anadolu ve Güney ve Kuzey Azerbaycan, Türklerin atalarının yaşadığı yerlerdir. Ancak bu insanları Türk olarak nitelemek için yeterli delile sahip değiliz. Çünkü bunların başka ulus ve ırkların da ataları olma ihtimalleri vardır. Kürtler aynı kökten geldiği gibi, Fin-Ugor halklarının, hatta çok erken bir tarihte buradan ayrıldıkları anlaşılan Moğol ve Mançu-

Tunguzların atalarının da buradan gitmiş olma ihtimali yüksektir. Bu yüzden, Türk türeneği Ortadoğu değildir; ancak Ortadoğu'dan ayrılıp Batı Türkistan'a giden topluluklar, özellikle barbar Arilerin istilasına bir tepki olarak ve bozkırın -mecburiyet tahtında- sunduğu hayat tarzının ortaklığının da yardımıyla bir kimlik etrafında birleşmiş, Ortadoğulu atalarından tevarüs ettikleri dili de aynı çevre içinde işleyip geliştirerek bugün adına Türkçe dediğimiz dili geliştirmişlerdir. Bozkır kültürü ve Türkçe, Türklüğün oluşumunda iki temel etken olmuştur.

İlk Türkler muhtemelen MÖ 1500 civarında Aral ile Altaylar arasındaki düzlükte yaşıyorlardı. MÖ 1000 civarında ise Türk siyasi kültürünün biçimlendiğini tahmin ediyoruz. Bunun ürünü, tarihin en büyük devletlerinden birisi olan Saka imparatorluğu olmuştur. Daha sonraki Hun ve Göktürk devletleri Türklerin maşeri hafızasında bu kadar etki bırakmamıştır ki, onlar yakın zamanda olmalarına rağmen unutulurken, Eskiçağ'ın Sakaları unutulmamıştır. Üç yüzyıllık yoğun mesaiye rağmen ortaya hala bir delil konulamamışken, bu halkı İranî olarak nitelemek büyük bir tarih cinayetidir, dahası bir çeşit fantezidir.

Tarih bize, hiçbir ırkın diğerine üstünlüğü konusunda bir ipucu vermiyor. Buna Türk ırkı da dahildir. Birinci derecede belirleyici unsur coğrafyadır. Uygun ortamı bulan topluluklar medeniyet geliştirir, uygun konumda bulunanlar ticaretle zengin olur, uygun bir arazide yaşayanlar savaşçılıkta ustalaşır vs.

İlla da ırkların üstünlüğü tartışılmak isteniyorsa, buna bugünkü siyasi tercihlerle değil, o ırkların tarih yapmaktaki rolleri göz önüne alınarak karar verilmelidir. Böyle yapıldığında ise, insanlığın üstün tabakası ve medeniyet taşıyıcıları olarak sunulan Hint-Avrupalıların gerçekte medeniyetle çok geç tanıştıkları, sahip oldukları tüm medeniyetin başkalarından ithal veya çalıntı olduğu, üstelik tarihi bir terim olarak 'barbar' sınıflamasına girmeyi en fazla hak edecek durumda bulundukları görülecektir.

Hint-Avrupalı bu topluluklardan biri de, bugün yanlış olarak İran kelimesiyle özdeşleşen Persler / Farslardır. Gerek batısı, gerekse kuzeyi itibariyle İran medeniyetin doğup geliştiği bir yerdi ve buranın ilk sakinleri, yerlileri Türklerin ataları idiler. Sümer medeniyetine paralel olarak, burada çeşitli topluluklarca temsil edilen çeşitli kültürler bildiğimiz 2500 yıl boyunca (MÖ 3000-MÖ 500) hakim olmuş, yurt arayan ilkel bir topluluk olarak doğudan buraya sokulan ve uzu müddet İran'ın yerlilerine kölelik yapan Persler, sonunda isyan ederek eski efendilerini ortadan kaldırmışlardır.

İntikam duygusuyla bir zaman kendilerini yönetenlerin her şeylerini yakıp yıkan ilkel Perslerin medeniyete ne gibi bir katkı yaptıklarını bilmiyoruz. Bildiğimiz şey, güçlü İran kültürünün önceki dönemden kalmış olmasıdır. O kadar ki, sadece İran'ın önceki sakinlerinin tarih ve kültürleri değil, Türklerin tarihi mirasları bile çalınmıştır. İslam'ın güçlü darbesi ve ardından gelen yüksek İslam medeniyeti ile İran'ın tarihi varlığı yok olma tehlikesine maruz kalınca, kimi Fars aydınlar uluslarını diriltme görevini üstlenmişler, destanlar yazmışlar ve Farsların görkemli geçmişinden bahsetmişlerdir.

Lakin, burada bahsettikleri ve destanlaştırdıkları tarih, aslında Eskiçağ Türk tarihinin cüzleridir. Bunun en belirgin örneği ise, bizim bugün Oğuz Han dediğimiz Türk kahramanının İran destanına Fars kahramanı Feridun olarak girmiş olmasıdır. İran ve Ortadoğu'ya Saka akınlarını gerçek tarihte İran'ın yerli halklarından olan Medlerin hükümdarı Keyeksar önlerken, destanda ise İran'ın milli kahramanı Keyhüsrev bunu yapmaktadır.

Bugünkü İran kültürü çalıntılar üzerine kurulmuştur ama sonuç itibariyle vardır ve çok güçlüdür. O kadar ki, Eski Dünya jeopolitiğinde ve jeokültüründe, dünyayı tam ortadan ikiye bölecek bir gücü vardır.

Kuşkusuz, kendimize ait olan veya aktardığımız bu ve benzeri fikirlerde yanıldığımız noktalar vardır. Eleştirileri dikkatle dinleye-

cek, derleyecek ve değerlendireceğiz. Buradaki fikirlerimizle ilgili olumlu ve olumsuz tüm görüşleri bu esere bir katkı sayacağız. Bunun için peşinen minnet duyuyoruz.

Artık tabuları yıkmamız, kendi kendimize düşünmeye başlamamız gerekiyor. Bu demokrasinin bir gereğidir; ayrıca da demokrasinin yerleşmesi için önşartlardan biridir. İnsan / birey nasıl kendi adına oy veriyorsa, aynı şekilde, bilimin her alanı da dahil, kendi adına düşünmeli, kendi tahlillerini yapmalıdır. Öbür türlü, bir batılı ülkedeki siyasi yapıyı kopyalayarak aynını Türkiye'de kurmaya çalışmak ile oradan bir düşünceyi alarak aynını burada terennüm etmek, o istikamette bir düşünce dünyası oluşturmak arasında bir fark yoktur. Her alanda olduğu gibi, bilimde de artık yerelleşmenin, yerlileşmenin ve kendileşmenin zamanıdır diyoruz. Küreselleşme bu konuda aslında büyük imkanlar sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Agostini, Paolo, "Language Reconstruction Applied to the Uralic Languages", *Migracijske Teme,* XV/-1-2 (Zagreb, 1999), 63-154.

Ağasıoğlu, Firidun, *Azər Xalqı*, Bakı, 2000.

---, "Ermen Boyları ve Pseudo-Ermeni Haylar (Milattan Önce Türk-Ermeni İlişkileri), *Türkler,* c.2, yay. Salim Koca, vd., Ankara, 2002, s.547-561.

---, *Doqquz Bitik: Azərbaycan Türklerinin İslamaqədərki Tarixi*, Bakı, 2002.

Aksoy, Mustafa, "Destanlarda ve Tarihi Kaynaklarda Alp Er Tunga (Efrâsiyâb)", *Türkler,* c.3, s.554-568.

---, "Oğuzname", *Türkler,* c.3, s.819-826.

Alemany, Agustí, *Sources on the Alans. A Critical Compilation,* Leiden-Boston-Köln, 2000.

---, "Batı Avrasya Steplerinde Türk ve Alan Halkları Arasındaki Tarihi Bağlantılar", *Türkler,* c.2, s.530-536.

Aliyarlı, Süleyman, "Dede Korkut Kitabı ve Türk Tarih Öncesi", *Türkler,* c.3, s.801-805.

Asılbekov, M., "Demographic Developments in Kazakhistan in the 20th Century", *History of Kazakhstan*, Almatı, 1998.

Aytbayev, Abdülhalık, "Massagetler Hakkındaki Eski Kaynaklar", *Türkler,* c.1, s.633-637.

---, "İlk Orta Asya Sakinlerinin Göç Süreçleri", *Türkler,* c.1, s.665-672.

Balkan, Kemal, "Eski Önasya'da Kut (veya Gut) Halkının Dili ile Eski Türkçe Arasındaki Benzerlik", *Erdem,* c.6/16 (Ocak 1990).

Baştav, Şerif, "Sabir Türkleri", *Belleten*, XVII-XVIII (1942).

Bayat, Fuzuli, "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Yeni Düşünceler",

Türkler, c.3, s.520-526.

Baykara, Tuncer, *Türk Adının Anlamı*, Ankara, 1998.

---, "Türklüğün En Eski Zamanları", *Türkler*, c.1, s.279-308.

Baypakov, Karl, "Medieval Cities and Settlements in Kazakhstan in the 6-18th Centuries", *History of Kazakhistan*, Almatı, 1998.

---, "Kazakhstan in the Old Ages", *History of Kazakhistan*.

Bayramukov, Ahmet, "Alanların Dilleri Hakkında Tarihi Belgeler", çev. Adilhan Appa, *Kırım Dergisi*, Sayı 25 (1998).

Bayur, Y. Hikmet, *Hindistan Tarihi*, c.1, Ankara, 1987.

Belli, Oktay, "Eski Çağ ve Orta Çağ'da Türklerde Kurgan Yapma Geleneği", *Türkler*, c.3, s.927-931.

Berdzenişvili, Nikoloz – Canaşia, Simon, *Gürcistan Tarihi*, çev. Hayri Hayrioğlu, İstanbul, 2002.

Berta, Árpád, *Türkçe Kökenli Macar Kavim Adları*, çev. Nurettin Demir – Emine Yılmaz, Ankara, 2002.

Bikkinin, İrek, "İngilizce'deki Türkçe Kökenli Sözcükler", *Türkler*, c.3, s.704-710.

Birnbaum, Henrik, *Migrations in Balkan History*, Belgrade, 1989.

Blaga, Rafael, *İran Halkları El Kitabı*, Ankara, 1997.

Blaskovics, J., "Çek Dilinde Türkçe Kelimeler", *VIII Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler (1957)*, Ankara, 1960.

---, "Some Toponyms of Turkic Origin in Slovakia", *Acta Orientalia Hungaricae*, XXVII (2, 1973), s.191-199.

---, "Slovakya'da Eski Türkçe Yer Adları", *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler (Ankara, 27-29 Eylül, 1972)*, Ankara, 1975.

Caferoğlu, Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, İstanbul, 2001.

Christian, David, "İç Avrasya ve Türkçe Konuşan Halkların Tarihleri", *Türkler*, c.1, s.403-409.

Clauson, Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, 1972.

Collinder, Björn, *Survey of the Uralic Languages*, Stockholm, 1957.

Compareti, Mateo, "Soğdiyana Tarihine Giriş", *Türkler*, c.2, s.157-169.

Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio,* yay. Gyula Moravscik, Washington, 1967.

Czeglèdy, Kàroly, *Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri*, çev. Erdal Çoban, İstanbul, 1998.

Çay, Abdülhalık – Durmuş, İlhami, "İskitler", *Türkler*, c.1, s.576-597.

Doğan, Ahmet, "İslamiyet'ten Önceki Türk İnancına Dair", *Türkler*, c.3, s.305-319.

Dönmez, Şevket, "Ön Asya'da İskitler", *Türkler*, c.4, s.33-44.

Durmuş, İlhami, *İskitler (Sakalar)*, Ankara, 1993.

---, "Sakalar İskitler mi?", *Kırım Emel dergisi*, s.3 (1993).

---, "Massagetler", *Bilig*, c.3 (Güz 1996).

---, "Sıraklar", *GÜ-FEF-SBD*, c.1/2 (1997).

---, *Sarmatlar*, Ankara, 1997.

---, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", *Belleten*, c.61/231 (Ağustos, 1997).

---, "Saka-Pers Mücadelesi", *Bilig*, sayı 4 (Kış 1997), s.49-53.

---, "İskitlerin Kimliği", *Türkler*, c.1, s.621-628.

---, "Sarmatlar", *Türkler*, c.1, s.638-651.

---, "İskit Kültürü", *Türkler*, c.4, s.15-25.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime* (*Türklerin Soy Kütüğü*), İstanbul: Bin Bir Temel Eser Dizisi, baskı tarihi yok.

Ergin, Muharrem, *Orhun Kitabeleri*, İstanbul, 1980.

Esin, Emel, "İç Asya'da Millattan Önceki Binyılda Türklerin Atalarına Atfedilen Kültürler" *Türkler*, c.1, s.495-518.

Fedorov, Ja. A., Fedorov, G. S., *Rannie tjurki na severnom Kavkaze*, Moskva, 1978.

Fèher, Gèza, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara, 1984.

Firdevsi, *Şehname* (1), çev. Necati LUGAL, İstanbul, 1974

Frye, Richard N., *The History of Ancient Iran*, Münih, 1984.

Gimbutas, M., "Primary and Secondary Homeland of the Indo-Europeans", *Journal of Indo-European Studies*, c.13, s.185-202.

Gluhak, Alemko, *Porijeklo Imena Hrvat*, Zagreb, 1990.

Golden, Peter, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay, Ankara, 2002.

---, "The Peoples of the Russian Forestbelt", *Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge, 1990, s.229-255.

Grousset, René, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. Reşat Uzmen, İstanbul, 1993.

Gumilëv, Lev N., *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, çev. Ahsen Batur, İstanbul, 2002.

Günaltay, Şemseddin, *İran Tarihi*, c.1, Ankara, 1987.

Hajdu, P., *The Finno-Ugrian Languages and Peoples*, İng. çev. G. F. Cushing, London, 1971.

Halàsz, Zoltàn, *A Short History of Hungary*, Budapest, 1975.

Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen, İstanbul, 1991.

Heršak, Emil, "Iz etničke prapovijesti Evrazije – Altajci, kineski izvori i Turanija", *Migracijske Teme*, XVI/4 (Zagreb, 2000), s.359-392.

---, "Podrijetlo i Raseljavanje Uralskih Naroda", *Migracijske Teme*, XVII/4 (Zagreb, 2001), s.377-404.

İbni Haldun, *Mukaddime*, çev. Turan Dursun, c.1, Ankara, 1977.

İzgi, Özkan, "Orta Asya'nın Eski Kültürleri ve Çin Medeniyeti ile İlişkiler" *Türkler*, c.1, s.464-478.

Jettmar, Karl, "The Altai before the Turcs", *BMFEA*, s.23 (1951).

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 2001.

Kalafat, Yaşar, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları*, c.1, Ankara, 2002.

Karatay, Osman, *Hırvat Ulusunun Oluşumu. Erken Ortaçağ'da Türk-Hırvat İlişkileri*, Ankara, 2000.

---, "Türk-Slav İlişkilerinin Başlangıç Dönemleri Üzerine", *Türkler,* c.2, s.536-546.

Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi,* çev. Besim Atalay, Ankara, 1998.

Kırzıoğlu, Fahrettin, *Kıpçaklar,* Ankara, 1992.

Koca, Salim, "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları", *Türkler,* c.1, s.652-664.

---, "Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı", *Türkler,* c.2, s.823-844.

Kocasavaş, Yıldız, "Gök Tanrı İnancı", *Türkler,* c.3, s.326-329.

Koestler, Arthur, *Onüçüncü Kabile,* İstanbul, 1977.

Koppers, Wilhelm, "Etnolojiye Dayanan Cihan tarihinin Işığı Altında İlk Türklük ve İlk İndo-Germenlik", *Belleten,* sayı 20 (1941).

Koşay, H. Zübeyir, "Dil mukayeselerine göre Basklarla Türklerin temasları, göç yolları ve zamanı hakkında", *Belleten,* c.21, s.84 (1957).

---, "Bask dili ile Türkçe arasındaki münasebetlere dair yeni deliller", *Belleten,* c.23, s.92 (1959).

Kurat, Akdes N., "Doğu Avrupa Türk Kavim ve Devletleri", *TDEK,* Ankara, 1992.

---, *4-18. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavim ve Devletleri,* Ankara, 1992.

---, *Rusya Tarihi. Başlangıçtan 1917'ye Kadar,* Ankara, 1999.

Kuzmin-Yumanadi, Yakov – Kuleşov, Pavel V., "Çuvaşlar ve Etnik Oluşumları", *Türkler,* c.2, s.491-496.

Kürüm, Turgay, "Avrasyada Runik Yazı", *Türkler,* c.3, s.776-785.

Lane, George S., "Tocharian: Indo-European and Non-Indo-European Relationships", *Indo-European and Indo-Europeans,* yay. G. Cardona, Philadelphia, 1970.

Levi, Scott, "Ortaçağ Orta Asyasında Türkistan ve Turan, *Türkler,* c.1, s.389-393.

Makkai, Làszlo, "The Origins of the Hungarian People and State", *A*

History of Hungary, Budapeşte, 1973.

Mallory, J. P., "A Short Survey of the Indo-European Problem", *Journal of Indo-European Studies*, I, s.21-65.

---, *In Search of the Indo-Europeans*, Londra, 1989.

Marsadolov, Leonid, "M.Ö. IX-VII Yüzyıllarda Sayan-Altay Göçebeleri", *Türkler*, c.1, s.527-533.

---, "Altay'daki Pazırık Kültürü", *Türkler*, c.3, s.895-902.

Marşak, Boris I., "Türkler ve Soğdlular", *Türkler*, c.2, s.170-178.

McNeill, William H., *History of Western Civilisation, A Handbook*, Chicago, 1969.

Melyukova, A. I., "The Scythians and Sarmatians, *Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge, 1990.

Memiş, Ekrem, "Ortadoğu'da Türklerin Varlığı Tartışmaları" *Türkler*, c.1, s.436-451.

Mikail Baştu ibn Şams Tebir, *Şan Kızı Destânı*, çev. Avidan Aydın, Ankara, 1991.

Movsēs Dasxuranci, *The History of the Caucasian Albanians by Movsēs Dasxuranci*, yay. C.J.F.Dowsett, London, 1961.

Moses Khorenats'i, *History of the Armenians*, çev. Robert W. Thomson, Cambridge - London, 1978.

Nahmedov, Ahmet, "Eski Bir Türk Boyu Müytenler ve Menşe Efsaneleri", *Türkler*, c.3, s.580-583.

Narain, Avodh K., "Indo-Europeans in Inner Asia", *Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge, 1990.

Németh, Gyula, "Türklüğün Eski Çağı", *Ülkü*, sayı 15 (1940), s.299-306.

Niederle, Lubor, *La Race Slave: Statistique, Demographie, Anthrophologie*, Paris, 1911.

Orkun, Hüseyin N., *Eski Türk Yazıtları*, Ankara, 1994.

Ögel, Bahaeddin, "Büyük Hun İmparatorluğu ve daha önceki devletler", *Tarihte Türk Devletleri*, c.1, Ankara, 1987.

---, *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara, 1991.

---, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 1992.

---, *Türk Mitolojisi, İstanbul*, 1997.

Pálóczi-Horvát, A., *Pechenegs, Cumans, Iasians*, Budapest, 1989.

Papazoglu, Fanula, *The Central Balkan Tribes in pre-Roman Times*, Amsterdam, 1978.

Pelliot, Paul, *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine*, çev. Vedat Köken, Ankara, 1995.

Poppe, Nicholas, *Studies of Turkic Loanwords in Russian*, Wiesbaden, 1971.

Porzig, Walter, *Dil Denen Mucize*, c.2, çev. Vural Ülkü, Ankara, 1986.

Povest Vremennıh Let', Yay. C. N. Vavilov, Moskova, 1950.

Pritsak, Omeljan, "The Pečenegs: A Case of Social and Economic Transformation", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, c.I (1975), s.211-235.

---, "From Sabirs to the Hungarians", *Hungaro-Turcica, In Honor of Julius Nèmeth*, Budapest, 1976.

Purpirar, Nasir, *On İki Asr Sükut!*, çev. Güntay Cavanşir, Bakü, 2002.

P'yankov, Igor V., "Sakalar", *Türkler*, c.1, s.612-620.

Ràsony, Làszlo, *Tarihte Türklük*, İkinci Baskı, Ankara, 1988.

Sinor, Denis, *Inner Asia. History – Civilization – Languages*, The Hague, 1969.

Staviskiy, Boris Y., "İpek Yolu ve İnsanlık Tarihindeki Önemi", *Türkler*, c.3, s.222-233.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar*, İstanbul, 1999.

Şeşen, Ramazan, (1998), *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara.

Şipova, E. N., *Slovar' tyurkizmov v russkom yazıke*, Alma-Ata, 1976.

Škaljić, Abdullah, *Turcizmi u Srpskohrvatskom-Hrvatskosrpskom Jeziku*, Sarayevo, 1973.

Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Z. K. Ugan-A. Temir,

c.1, İstanbul, 1991.

Taneri, Aydın, *Türkistanlı bir Türk Boyu Kürtler: Kürtlerin Kökeni, Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayatları*, Ankara, 1983.

Tarcan, Haluk, *Ön Türk Tarihi*, İstanbul, 1997.

Tarhan, Taner, Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler", *Türkler,* c.1, s.598-611.

Togan, Z. V., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981.

Toynbee, Arnold J., *Tarihçi Açısından Din,* çev. İbrahim Canan, İstanbul, 1978.

Tuguşeva, Liliya Y., "Türkler ve Toharlar Arasındaki Münasebetler", *Türkler,* c.2, s.152-156.

Tuna, Osman Nedim, *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, Ankara, 1997.

Turan, Fatma A., "Eski Türklerde Tek Tanrı İnancı", *Türkler,* c.3, s.320-325.

Tzvetkov, Plamen S., *Bılgariya i Balkanite ot Drevnostta do Naşi Dni*, Varna, 1998.

---, "Türkler, Slavlar ve Bulgarların Kökeni", *Türkler,* c.2, s.599-605.

Vernadsky, George, *A History of Russia, c.1: Ancient Russia,* New Haven, 1946.

Vinski, Zdenko, "Uz Problematiku Starog Irana i Kavkaza", *VHAD*, Zagreb, 1936.

---, "Za Potpuniji Smisao naše Stare Povijesti", *Savremenik*, c.28/3, Zagreb, 1940.

Vovin, Alexander, "Altaic, So Far", *Migracijske Teme,* XV/-1-2 (Zagreb, 1999), s.155-214.

Vörös, Gábor, "Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar", *Türkler,* c.2, s.693-708.

Vuorella, Toivo, *The Finno-Ugric Peoples*, İng. çev. John Atkinson, The Hague, 1964.

Yılmaz, Emine – Demir, Nurettin, "Ural-Altay ve Altay Dil Teorisi", *Türkler,* c.1, s.394-402.

Zehtâbî, Muhammed T., (1377/1998), *Îrân Türklerinin Eski Târihi*, Tebriz.

Zekiyev (Zəkiev), Mirfatih Z., "Ön ve Orta Asya, Kafkasya, Karadeniz'in Kuzeyi, İdil-Ural ve Batı Sibirya'daki Eski Türkler", *Türkler*, c.1, s.425-432.

---, "Bolgar-Tatarların Etnogenezi ve Genel Gelişme Aşamaları", *Türkler*, c.2, s.425-444.

Zəkiev, Mirfatih Z., (1998), *Törki-Tatar Ətnogenezı*, Kazan.

Zgusta, Ladislav, "The Iranian Names from the North Coast of the Black Sea", Acta Orientalia Hungaricae, IV, s.245-249.

GENEL DİZİN

-A-

-C-

-Ç-

-D-

-E-

-F-

-I-

-İ-

-N-

-O-

-S-

-Ş-

-T-

-V-

-Y-

-Z-

KaraM Kitaplığı

Türk Halkları Tarihine Giriş
- Peter B. Golden

Cengiz Aytmatov:
Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler
- Orhan Söylemez

Abraham Firkowicz in Istanbul (1830-1832):
Paving the Way for Turkic Nationalism
- Dan Shapira

Korkut Ata: Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut
- Fuzuli Bayat

Bosna-Hersek Barış Süreci
- Osman Karatay

İran ile Turan:
Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu
- Osman Karatay

Yakında...

Çağdaş Kazak Hikayeleri Antolojisi
- Orhan Söylemez

Osmanlı-Azerbaycan İlişkileri (18-19. yy)
- Tofiq Mustafazade

Eski Bulgar Tarihi
- Plamen Tzvetkov

Mısır Memlukları Tarihi
- Süleyman Kızıltoprak

Osman Karatay

İRAN ile TURAN

Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu

Türklerin anayurdu Kuzey Irak mı?
Atalarımız Orta Asya'ya ne zaman ve nasıl gittiler?
Türk milleti kaç yaşındadır? İran nereden çıktı, neyin nesidir?
Turan neresidir, ne demektir?
Tarihçilik gerçek ile hayal arasında nerededir?
İran ile Turan neden hep kapıştı?
Oğuz Han kimdir? Gerçekten var olmuş mudur?
Feridun kimdir? İranlılar büyük bir Türk hükümdarını nasıl çaldılar?
İngilizlerin ataları Türkçe'yi nasıl öğrendiler?
Bu ve benzeri pekçok 'ahret sorusunun' cevabı
bu kitabın konusunu oluşturuyor.

Daha çok Balkanlar üzerine çalışmalarıyla tanıdığımız,
aslında Ortaçağ tarihçisi olan Osman Karatay,
bu eseriyle Avrasya'nın eski çağına uzanıyor.
Dünyada Türkler hakkındaki en büyük eser olan toplam 37 ciltlik ***Türkler***
adlı yayın çalışmasını yöneten Karatay'ın basılı kitapları şunlardır:
Ba'de Harab'il Bosna (1997), ***Kosova Kanlı Ova*** (1998),
Balkanların Gülen Çehresi (1999), ***Hırvat Ulusunun Oluşumu. Erken Ortaçağ'da Türk-Hırvat İlişkileri*** (2000), vd. (Editör),
The Turks, 6 cilt (2002), ***Omurtak Han'ın Rüyası*** (Türk Dünyası Tarih Dergisi sayı 183-189'da [Mart-Eylül 2002] tefrika),
(çeviri) Peter B. Golden, ***Türk Halkları Tarihine Giriş*** (2002),
Bosna-Hersek Barış Süreci (2002),
İran ile Turan: Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu (2003).

ISBN 975-6467-04-5
9 789756 467046

KaraM